MAGYARÖRMÉNY
TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a **Magyarörmény Tudástár** ingyenes digitális könyvtárból töltöttek le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

SZAMOSÚJVÁR SZAB. KIR. VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

1700—1900.

A városi teljes levéltár és más kútforrások felhasználásával

IRTA

SZONGOTT KRISTÓF
ÁLLAMGYMNASIUMI TANÁR, AZ „ARMENIA" SZERKESZTŐJE.

Itt a holtak élnek s a némák beszélnek.
(Hic mortui vivunt et mutui loquuntur).

HARMADIK KÖTET.

A MAGYAR-ÖRMÉNY METROPOLISZ.

A szerző kiadása.

SZAMOSÚJVÁRT
TODORÁN ENDRE „AURORA" KÖNYVNYOMDÁJA
1901.

Szamosújvár egyik legérdemesebb és leghivebb polgárának,

méltóságos

Simay Gergely

királyi tanácsos, törvényszéki ny. elnök urnak, – a szamosújvári örmény kath. egyházmegye élethossziglan megválasztott főgondnokának, az erdélyi róm. kath. statusgyűlés rendes tagjának, e szabad kir. város alkotmányhű volt polgármesterének s a közbizalom által hét ízben megtisztelt volt országgyűlési képviselőnek, a történeti nevezetességű 1848/49. évi első magyar népképviseleti alapon választott parlament és az 1867. évi koronázási országgyűlés volt tagjának, — az „Armenia“ magyar-örmény havi szemle állandó munkatársának s költői tollú műforditójának, a helybeli képviselőtestület köztiszteletben álló tagjának, – városunk egyházi és világi közérdekei ügybuzgó s áldozatkész előmozditójának

kiváló mély tisztelete jeléül ajánlja e művet:

a Szerző.

Előszó.

„Sokat foglalkoztam — mondja Jakab Elek neves irónk — erdős kis hazánk történetével, sok maradt meg emlékemben és irásaim közt annak nevezetesebb városairól és egyes népfajairól. De az időhöz képest, mióta az örmények hazánkfiaivá lettek, meghonosítván a kereskedést összes magyar városainkban és e felett két erős önálló kereskedelmi központot teremtve a magyar királyság számára, több szépet, tanulságost és érdeklőt nem igen láttam, mint örmény származású magyar testvéreink mult életéből.“

Habár ily szép, tanulságos és érdekes a multunk, mégis annak megirásával eddig vajmi kevesen foglalkoztak. A nagy Lukácsi megirta egyházi életünket („Historia armenorum Transilvaniae, Viennae 1859“), dr. Molnár Antal kiváló országgyülési képviselőnk szép tollal irt kézirati derék munkája nyomtatásban még eddig meg nem jelenhetett, Govrik Gergely mechitharista atya most irja Erzsébetváros történetét örményül. Ha ezekhez adom még azt az egy-két értekezést, melyeket a szamosújvári örmény kath. gymnasium „Értesitő“-jében közzétettem és azt a néhány czikket, melyeket az „Armenia“ hét évi folyamában közreadtam, akkor talán mind felsoroltam azt, mit rólunk: hazai örményekről irtak. Igen rövid a kimerető sorozat.

Azért szükségesnek láttam az általom összegyüjtött és Szamosújvár város történetére vonatkozó anyag legnagyobb részét feldolgozni és azt ezen költséges illusztrácziókkal ellátott munkámban nyilvánosságra bocsátani. A feldolgozásban új csapáson járok, a mennyiben nemcsak ügyet vetek mult és jelen életünk majdnem minden fontosabb nyilvánulására, hanem a kiváló személyeket és emlitésreméltó dolgokat szép képekben is bemutatom. A mit itt közlök, az mind Szamosújvárra vonatkozik vagy érdekes történelmével áll összekötte-

tésben. Könyvemben a szamosújvári közmondások kimerítő gyüjteményét adom; azt hiszem a játékokból sem maradt ki egyetlen-egy sem.

Munkámat nagyobbrészint eredeti örmény, még eddig senki által fel nem használt kéziratokból dolgoztam. Átolvastam a többek közt a helybeli kereskedő-társaság összes iratait, végig lapoztam a timártársulat iratainak egyik részét, felhasználtam a Szt.-Ferenczrendiház kéziratban levő történetét („Historia domus") ez a becses munka 1848-ig latinul van irva, következő részét magyarul vezették; jó szolgálatot tettek saját gyüjteményem, jegyzeteim és a szóhagyomány is.

Eddig sokan azt mondották, hogy a hazai örményeknek nem volt népköltészete: népdala, meséje és a t. Én fáradsággal összegyüjtöttem ezen, — az ethnographusok által igen becsesnek tartott — anyagból is azt, mit még megmenteni lehetett: különben nyomtalanul elvesztek volna, mert már a legöregebbek emlékezete is alig tartott meg ezen népköltészeti termékekből — valamit. Ezen termékekből itt csak mutatványt közlök, a többit majd más szakfolyóiratokban fogom közzétenni.

... És most tartozó kötelességet teljesítek, midőn szives köszönetet mondok ügyvéd Esztegár László kedves barátomnak, ki a kereskedő-társaság összes irományait, — Salamon Alb. zárdafőnök urnak, ki a „Historia domus"-t, — Görög Kristóf és Pakulár Antal uraknak, kik a timártársulat kéziratait adták át készségesen elolvasásra; köszönettel tartozom id. Czetz Emanuel kereskedő-társasági elnök urnak, ki két dallamot („A kereskedők dala" és „Dal a világ politikájáról") énekelt el, — Föbel Alajos karnagy urnak, ki e két dalt, — Zeffer Lukács tanitó urnak, ki a „Városról" irt dalt — és Gocs Ede karnagy urnak, ki a „Dáláuzi" czimü dalt tette hangjegyekre.

„A kereskedők dalá"-nak, melynek egyes vers-szakai az örmény abc-rend betüivel kezdődnek, szerzője ismeretlen; azt a költeményt, melynek czime „Dal a világ politikájáról" dr. Párchudárián Antal, ki előbb szamosújvári örmény kath. pap, később csik-szépvizi plebános volt a mult században — irta; „Dal a városról" czimü verset, melynek csak első részét közlöm, a tehetséges Duha Kristóf pap irta akkor, midőn innen Khá-

rászú-Bázárba (Krim) ment misszióba; a „Dáláuzi“ czimü dal az ismert nevü költő: Gábrus Zakhar tollából eredt.

Forgassa a mélyen tisztelt olvasó közönség lapjait munkámnak, — melylyel míg egy részről szép multtal és biztató jelennel biró haladó szülővárosom iránt érzett fiúi hálámnak kivántam kifejezést adni; más felöl a magyar monographia-irodalom gazdagitásához is akartam hozzájárulni — oly szivesen, milyen kedvteléssel irtam én ennek minden egyes sorát.

Szamosújvártt 1893. Világositó-Szt.-Gergely napján: jún. 17.

Szongott Kristóf.

Bevezetés és felosztás.

Keressetek alkalmat a hajdanra visszanézhetni és érette melegülni. *Kölcsey.*

Csak törpe nép felejthet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes eljár ősei sirlakához,
S gyujt régi fénynél új szövétneket.
S ha a jelennek halványul sugára,
A régi fény ragyogjon fel honára.

Garay.

Apáink e szép hazába nem közvetlenül Armeniából jöttek, hanem Moldova-Oláhországból. Erdélyben is ideiglenesen előbb itt-ott tartozkódtak, azután megvették e kellemes földterületet és felépitették a magyarörmény metropolist.

Midőn őseink e kies, Szamos-öntözte völgybe, — melyet keletről és nyugatról hosszan elnyuló dombsor határol — jöttek lakozni, a déli oldalon romladékát egy római telepnek, éjszakon pedig Martinuzzi híres várát találták; ez utóbbi mellett terült el az igénytelen kis Gerla falu.

A beköltözött örmények, — kiknek hazafiságát, értelmét, áldozatkészségét, vallásosságát, szorgalmát, becsületességét... mindenki tisztelte, — nemcsak az uralkodók kegyes jó indulatát nyerték meg, hanem a hazát-adó magyar nemzet osztatlan becsülésében is részesültek.

Munkám első része szól a beköltözés-, a római telepről és a Martinuzzi-várról; a második rész Szamosújvár multját adja elő; a harmadik részben városunk jelenét tárgyalom.

ELSŐ RÉSZ.

Előzmények.

1.

A beköltözés történetéhez.

Távol keletre négy folyó között,
Ott, hol a föld először vétkezett —
A hol Noé a szörnyű vész után
Kibékité a bosszuló Eget:

Ott álla egykor *őshazánk* —
Szép, nagy vala s dicső!
Csodálta őt a győztes Róma is;
Nagy alkotásait népe szellemének
Büszkén regéli omladéka is!...

Simay János.

A hazai örmények igen kiváló családokból vették eredetöket; őseink a királyszékes Ániban, Örményország fővárosában, mely egy millió lakost és 1001 templomot számlált — laktak. Jólétben éltek; fény, pompa mindenütt. A Kelet ezen nevezetes nemzete terjesztette a míveltséget, fejlesztette a tudományt, irodalmát hiressé tette, ápolta a művészetet, messze terjedő, virágzó kereskedelemmel birt. De bosszút akartak állani rajtuk az őket környező irigy csordák azért, hogy a keresztény örmények a keresztesek pártjára állván, ezeket pénzzel, harczosokkal és tanácscsal gyámolitották; András magyar királynak is jelentékeny segitségére voltak az örmények. Azért öldöklő fegyvert kovácsoltak a barbárok és megszámlálhatlan menynyiségben rontottak be a szép országba. Útközben tűzzel-vassal pusztitottak mindent; feldulták a tudomány csarnokait és a Muzsák hajlokait (úgy sem tudták ezek érté-

két felfogni); kiméletlen kezök kardra hányta a görnyedező öreget ép úgy, mint a pólyába takart csecsemőt; az után az egyesült durva sergek romboló lépteiket az ország szive: a fényes Áni felé vették; mert itt lakott a nemzet színe-java. Megizenték a műkincsekben bövelkedő főváros lakosainak, a dúsgazdag aristokrátáknak, hogy megmenthetik életöket és roppant vagyonukat, ha megtagadják Krisztust. De az örmény főrangúak többre becsülték az égbe vezető kincset, az üdvözitő keresztény vallást, a mulandó földi javaknál — és tántorithatlan hívei maradtak azon tannak, mit Világosító Szent-Gergely hirdetett az örmény földnek. Azonban sokaknak még volt annyi idejök, hogy az éjszaki kapún elmenekülhessenek; azért minden férfi két tarisznyát vett elő, egyikbe tették az olvasót, az ima- és egyházi könyveket, különösen a kedvelt ‚sárágán'-okat, hogy az idegenségben is anyanyelvükön dicsérhessék az Urat; a másikat tele rakták aranynyal, ékszerekkel és drágakövekkel.... azután kezökbe vették a sanyarú vándorbotot. Így hagyták el apáink fényes márványpalotáikat és könybe lábbadt szemekkel mondottak végbucsút az ősi hazának, az Ararátnak, a paradicsomnak...

Krimbe mentek, mely félsziget akkor keresztény uralkodó fenhatósága alatt állott: a genuaiak birták. Itt több helységben telepedtek le; sokan laktak közülök Kaffában (Theodosia), honnan élénk kereskedést folytattak a messzefekvő tartományokkal; de a tatárok igen gyakran megzavarták békés napjaikat; azért nagyrészök Lengyelországba ment. A lengyel király tárt karokkal fogadta és szép kiváltságokkal ajándékozta meg őket. De a háborúk nyugtalanitásai miatt innen is kiköltöztek: Moldovában hét várost alapitottak. Kezdetben jól ment dolguk; később azonban a vajdák kimondhatatlan kinzásokat mértek reájuk azért, hogy hagyják el vallásukat, nyelvöket és szokásaikat: apáink inkább az országot hagyták el. És mivel a török épen azon időtájban nyomult nagy sereggel délszakról Moldován keresztül éjszak felé, hogy Podolia, Kamenietz várát ostrom alá vegye — az örmények nyugatra, az erdélyi havasok közé huzódtak, honnan 1672-ben I. Apaffi Mihály fejedelem behivta őket Erdélybe.

1239-ben vándoroltak ki őseink Ániból és így 433 évet töltöttek Krimben, Lengyelországban és Moldovában. Ezen idő alatt négyszer voltak kénytelenek ott hagyni eladatlan épületeiket, földbirtokaikat, sőt ingó vagyonuk legnagyobb részét is — míg e szép haza földére léptek. É s különös, hogy míg más, e hazában letelepült vagy ide betelepített népek itt ingyen kaptak földet, addig apáink drága pénzen vették meg azokat a földterületeket, hova városaikat, helységeiket épitették. Igy pl. azért a darabka földért, melyen Szamosújvár épült, bele nem értve a dominiumot, 12000 forintot fizettek.

A bölcs Apaffi korán átlátta, hogy mily hasznos elemet nyert országa a beköltözött életrevaló örményekben, kik kitünő észképességök mellett vagyont és szorgalmat hoztak Erdélybe. Igen; mert apáink, kik kereskedelmi összeköttetésben állottak Kelettel, Nyugaton pedig Bécscsel, Lipcsével, Danczigga1, apáink — mondom — honosították meg Erdélyben a kereskedelmet; városaikban pedig, egy akkor igen keresett iparczikk előállitása végett, tizévelhuszával állitották fel a gyárakat. E gyárakban készült a híres piros és fekete szattyán, melyekből a magyar nemesség magyar csizmát készittetett.

Azonban a székelyek és szászok kancsal szemmel nézték az örmények boldogulását; azért az országgyűléseken mindent elkövettek, hogy vetélytársuk: az örmény be ne fogadtassék a honfiak sorába. És — fájdalom! — csakugyan sikerült ezeknek hosszú időn át elhárithatlan akadályokat gördíteni az örmények legfőbb óhajtásának megvalósulása elébe; mert csak 168 évi itt lakozás után ismerte el őket az erdélyi országgyűlés 1840 elején honfiaknak.

És vajjon hárult-e reájok haszon akadékoskodásukból? Nem fürkészem; de annyit állithatok, hogy e rövidlátó politika érzékeny kárára volt az annyiszor elpusztitott országnak; mert az örmények egy része e miatt visszament Keletre, az itt maradtak pedig, mivel idegenekül tekintettek, nem mertek — pedig volt mivel — költséges palotákat épiteni, hanem megelégedtek kisszerű házaikkal. Oh be meglepő, a mostaninál mennyivel fényesebb kül-

seje lenne az örmény helységeknek, ha a honfiúsítás mindjárt a beköltözés után megtörténhetett volna!

Most lássuk, hogy az örmények beköltözésekor az ország lakóssága milyen osztályokra oszlott. Voltak az országban mágnások (grófok, bárok), nemesek, nem-nemesek és jobbágyok. Hivatalokat csak a mágnás vagy nemes viselhetett. S habár apáink ereiben nemes vér buzogott, azért Erdély a beköltözötteket nem tekintette nemeseknek; sőt közülök még azok, kik czimeresleveleket kaptak I. Apaffi fejedelemtől, III. Károly-, Mária Teresia- és a többi magyar királyoktól — sem nyertek alkalmazást a hivatalokban. Eseménynek nézte mindenki azt a rendkivüli esetet, midőn egy Cziriák nevű tehetséges örmény, ki 17 évig szolgált volt Kolozsvártt díjtalanul, fizetéses irnoknak kineveztetett. — Le akarták hozni az udvari kanczelláriától a kitünő jogászt, a nemes Issekutz Bogdánt Kolozsvárra; mire egy nemes: „Csak nem ülök széket egy olyannal, kinek apja a pudli mellett állott“ — és nem hozták le a derék Issekutzot; mert akkor a kereskedést, az ország anyagi felvirágoztatásának ezen hatalmas eszközét, sokan lealacsonyitó foglalkozásnak nézték. Igen, mert az akkori helytelen felfogás azt tartotta, hogy némely állás megszégyeniti az embert; holott mai napság mi azt mondjuk, hogy a nem-alkalmas ember szégyeniti meg az állást.

Jobbágy, földmívelő, paraszt ember egy se volt az örmények közt. Azért közülök az, ki pappá vagy orvossá nem lett, kereskedés útján gyarapitotta vagyonát. Szattyángyáraikban is, melyek közül egy nehány még a 60-as években is működésben volt, többnyire nem-örmények végezték a kézi munkát; mert az örmény, tekintettel eredetére, műveltségére és vagyonára — kezdet óta úrnak tartotta magát — és tartozkodott a szolgai munkától. . .

A fennállott törvények értelmében az örmény helységeken kivül, az örmények örökös földbirtokot nem vehettek; hanem csak zálogban, vagy haszonbérben tarthattak joszágokat, földeket. Ez az oka, hogy a mult században és a jelen évszáz első felében igen sok, marhakereskedéssel foglalkozó örmény tartott különösen Magyaror-

ságon pusztát haszonbérben, melyeknek felügyelő gondozását ugy nevezett ‚pusztádsi‘ örményekre bizták. . . .

De kiűzte Savoyai Jenő herczeg déli Magyarországról a törököt; az ország e része ezért majdnem lakatlan maradt. A talajt megmérhetlen távolságig a vizek kiöntései boritották el; csak sást, kákát, nádat termett a föld. Szabad volt e földekből bárkinek venni; olcsóért adták... és nem kellett senkinek! De mit mondok, senkinek? Kellett az örménynek. Mert ekkor költözött ki Szamosújvárról a Karátsonyi, Gorove, Dániel, Jakabffy... család; Erzsébetvárosról a Kiss, Vertán, Issekutz... család; Gyergyó-Szt-Miklósról a Novák, Czárán, Lázár . . . család és földet vettek déli Magyarországon. Azután lecsapoltatták földjeiket, állandó árkokat ásattak, megszántották, bevetették azokat. Most e földek az ország legjobb termő földjei és ezek az örmények a hazai örmények közt a leggazdagabbak. . .

A mondottakból láttuk, hogy majdnem minden működési tér el volt az örmények előtt zárva. Ez az oka tehát, hogy az örmények közt a multban sem nagy földbirtokosokat, sem más téren — egy-két gyér eset kivételével — kiemelkedettebb egyedeket nem találunk.

De beköszöntött a dicső 1848, mely nemcsak megszüntette a kor keretébe nem illő, elavult törvényeket és több korhadt intézményt semmisített meg, hanem a jobbágyságot, az emberiség e szégyenfoltját is eltörülte. Nem sorolom fel a sok szebbnél szebb vivmányt, melyekkel ezen emlékezetes korszak a hazát megajándékozta, hanem végezetül csak még azon magasztos elvekről teszek említést, melyeket 1848 győzelmes zászlajára irt: „Szabadság, testvériség, egyenlőség!“ E szép korszak szabaditotta meg a sajtót bilincseitől: a censurától; oszlatta el az előitéletes véleményt, szüntette meg az átkos ellenségeskedést, melylyel honfi honfi ellen viselkedett — és adta a hazafiak szájába e testvéries megszólitást: polgártárs; e nagy idő rontotta le az emberi méltóságot mélyen sértő válaszfalat, mely elég igazságtalanul különbséget tett a hazát egyaránt szerető honfi és honfi, az Isten képére teremtett ember és ember között és proklamálta az egyen-

lőség elvét. De — hála a Gondviselésnek! — mióta az egyenlőség fönséges elve testet öltött magára és a hivatalok betöltésénél többé már nem a születés vagy a nemzetiség, hanem a képesség, az arravalóság lett az irányadó: minden téren találkozunk örményekkel is. Látunk örményt a miniszteri bársonyszékben és találunk örményt a járásbiróságok irnoki asztala mellett is. Vannak neves tábornokaink, jelentékeny akadémikusaink; van grófunk; felmutathatunk számot tevő országgyűlési képviselőket, tudósokat, egyetemi tanárokat, irókat, nagyföldbirtokosokat és egy sereg hivatalnokot. . .

És mindezt 1848-nak köszönhetjük! Azért, midőn áldom emlékét azon felejthetlen tisztes alakoknak, kik nemcsak előkészítették e dicső korszakot, hanem tevékenyen közreműködtek e vivmányok előteremtésében is; egyúttal hálás köszönetet rebeg gyönge ajkam a liberalis magyar nemzetnek, mely e nagy idők áldásait nem tartotta kizárólagosan csak saját fiai számára, hanem azokból egyenlő részt adott, kivétel nélkül, a haza minden fiának.

Éljen ezért a lovagias magyar nemzet és maradjon 1848. márcz. 15. nagy napjának felejthetlen emléke egész Magyarország emlékezetében — az idők végeiglen!

2.

Római telep városunk határán.*)

A tudósok, — kik azt az útat, mely Salinae-nél kezdődött és Patavissa-Napocá-n át Optatiana-Largia-Certia felé vezetett, azonosnak tartották azon útvonallal, mely a mostani Tordától Kolozsvár, Szamosújvár, Deés és Csicsó-Kereszturig terjed — sokáig kétségeskedtek abban, vajjon a ‚Napoca‘ név, miről a Peutinger-féle földabrosz tesz említést, Kolozsvárra vagy Szamosújvárra vonatkozik; később azon vélemény emelkedett túlsúlyra, mely azt Szamosújvárra vitte.

*) E talpraesett dolgozatot, mit Ornstein József cs. és kir. nyug. őrnagy irt, az »Armeniá«-ból veszem át.

Ezt a véleményt védték a mult században Timon Samú,[1]) Felmer Márton,[2]) Benkő József,[3]) és Bartalis Antal;[4]) sőt újabb időben maga Torma Károly[5]) is. De ezután kételyek kezdettek ez ellen felmerülni, minek kifejezést is adtak Cellarius Kristóf,[6]) dr. Neugebaur[7]) és maga Torma Károly[8]) is. Végre Mommsen Tivadar[9]) a Kolozsvártt talált és Napoca nevet viselő feliratok alapján a kérdést Kolozsvár javára döntötte el. Napoca tehát Kolozsvártt volt, ellenben a szamosújvári római telep nevét még eddig nem tudjuk, míg azt valamely szerencsés felfedező meg nem határozza.

A szamosújvári római castrum, mely a nagy berek, a malom árka és a Kolozsvár felé vezető országút között terül el, az itt talált számos és A II P bélyeggel ellátott burkolattégla tanuskodása szerint valószinű, hogy lovasosztály álláshelye volt, melynek kőanyagát a Martinuzzi-féle vár, a város-alapitó örmények házaik, főtemplomuk, sőt talán a Karátsonyi-szegényház felépitésénél használták fel. Volt itt fürdő is, mit kétségtelenné tesznek az itt talált melegvezető csövek, faszén-maradványok és a tűzhely padozat, mely tégla-, kavics- és mészből álló kőkeménységű vakolat. A castrum elpusztult házainak nyomai is láthatók.

Nem jelentéktelen az ezen telepen talált leletek száma. I. Neugebaur ezen leletekről tesz emlitést:

---

[1]) Imago antiquae Hungariae, Tyrnaviae 1735.

[2]) Primae lineae Magni Principatus Transilvaniae historiam antiqui, medii et recentioris aevi exhibentes, Cibinii 1780.

[3]) Specialis Transilvania (kézirat) I. r. 8. fej. 124. §.

[4]) Ortus et Progessus Imperii Romanorum in Dacia mediterranea, Posonii 1787.

[5]) Erdélyi muzeum-egylet évkönyvei, I. köt. 1861.

[6]) Notitia orbis antiqui cum observationibus Conradi Schwarz, Lipsiae 1731, tom. I. pag. 478.

[7]) Dacien aus Überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen Kronstadt 1851, S. 232.

[8]) L. Archaeologiai közlemények, IV. köt. (1864) 16. o

[9]) C. I. L. III. 169 lap, VIII. sz.

1. T. N. PER BARBAROS GENTES ARMIS RESISTENTES VIIS PATEFACTIS. N. C. P.[1])

2. IMP. CAESAR D. NERV. INVICTO AVGVSTO FELICI SABINA V. I. NUMINI EUS.[2])

3. Egy 3' magas kő, melyen két kis oszlop között redős ruhát viselő női alak látható. Magán házba van befalazva.

4. Egy 2' magas, gazdagon ékitett fülképen női fő.

5. Lapos kövön edény, füléből rágcsáló kigyók tekerőznek.

6. Neugebaur 1847, máj. 8-án a mondott római castrum falazatában mindenütt római cserepeket talált.

II. A Torma Károly által emlitett leletek[3]) ezek:

1. A kőből való köb, mely 2' 9" magas és 2 láb $^1/_2$" széles, egyik oldalán Herculesnek alig kivehető alakja, másik oldalán ló mellett álló alak van féldomborműben (basrelief) nagyon esetlenül kifaragva; két oldala simán maradt. Sokáig állott az „Alsóközép-útcza" 8 számú háza előtt.

2. Kőtábla-töredéken egy ülő gyermek-alak, — mely a farkas emlőjét tartja — látható féldomborúan faragva.

3. Egy kőtábla, mely lónak és kutyának csak félig kifaragott alakját tünteti elő.

4. Feliratos kőtöredék, melyen e betűk olvashatók: ISSIM . . . . S . . . .

Ezen utóbbi három darab szintén Szamosújvártt az „Alsóvizútcza" 1. (régi számozás 56) számú ház falába van befalazva.

5. Redős togájú, szakállas férfiú mellképe; a jelenleg országos fegyintézetnek használt szamosújvári vár, Martinuzzi által épitett részének falába illesztve.

---

[1]) Domino orbis Trajano Nervae per barbaros gentes armis resistentes viis patefactis »Napocensis Colonia Posuit.« Neugebaur és Ackner olvasása.

[2]) Wieseler és Mommsen mindkettőt (Corpus Inscriptionum Latinarum, 1873. harm. köt. első rész 166 lapján) költöttnek mondja (»ut Napocam hic fuisse demonstrarent.«)

[3]) Erdélyi museum-egylet évkönyvei, I. köt. 30—36. lap.

6. Két kőtábla, melyeknek elseje egy delphinnek alig kivehető alakját ábrázolja.

7. A másik nőt és szakállas férfiút tüntet elő.

8. Fogadalmi oltár, melyen e felirat olvasható:

HERCULi SANCTo
MARC. VERACiLi V
VERVS. LEG. AVG.
PROP. CVRANT
PANNON. MAXI
PREF. EQ

Az az: Herculi sancto | Marcus Veracilius | Verus legatus Augusti | propraetore curante | Pannonio Maximo | praefecto equitum.

A 6. 7. és 8. alatt emlitett három darab a főpiaczon, a Placsintár-féle ház, udvar felőli falába van illesztve.

9. 1852-ben a castrum romjai között találtatott a) cserép tál; b) kőből kifaragott, kiterjesztett szárnyú sas, fej nélkül; c) kőszobor-töredék, mely — hihetőleg — Amort ábrázolja. Mind a három Gábrus Zachar tulajdonát képezte.

10. Széplak határán találtak egy, Torma Károly birtokában levő mély-vésezett carniol-darabot, mely széken ülő Jupiter-alakot, sasával lábainál, ábrázol.

11. Az 1835-ben e római castrum mellett talált, négy darabban összeállitott becses bronsz-féldombormű az erd. museum-egylet archeol. gyüjteményében látható.

III. Homokkőből faragott sírkő-töredék, melyen koszorú által képezett körben szakáltalan férfiú domormívű mellképe — két oszlopon nyugvó félkörű boltozat alatt — látható. Az ábra alatt ez a felirat olvasható:

D(iis) M(anibus) Daphno.[1]) E sirkő-töredék több római domormívű faragványnyal a Szamosújvártól $^1/_2$ órai távolságra eső Szamosújvár-Némethiben az ev. ref. templom falába van kivűl befalazva. Kétségtelen, hogy e római műemlékeket a szamosújvári római állótáborban találták s azokat a szamosújvár-némethii német települők templomuk szentélyének falába falazták.

IV. Homokkőből faragott síremlék alsó része; felirata ez: (Diis Manibus...) tilianus (le)gionis X(III) Geminae

[1]) Archeol. közlem. V. 1865. 14. lap.

Antonianae librarius consularis numeri et Aelia Paulina et Ulpia Dubitata filiae parentibus pientissimis posuerunt.[1]) Találták 1865-ben a város malmának gátja mellett. Voith Miklós ügyvéd adományából az erdélyi muzeumban.

V. A város birtokában:

1. Egy homokkőből készült síremlék oszlopteteje, evvel a felirattal: D(iis) m(anibus). M(arco) An(tonio?) ... dec(urioni) alae II. Pa[nn(oniorum)... ius Secun]dinus dec(urio) a[lae eiusdem . . . E követ a városi majoros Lázár Bogdán a Szamos árkában találta 1886-ban.

2. A város keleti lejtőjének vizmosásában, mely a téglavető alatt délre fekszik, talált és homokkőből készült két fogadalmi oltár; az egyiknek felirata ez:

[P]RO SALVTE | [L]VCILIA[E] MVS | E FELICIS NO[STRI] | FLORENTINVS | ET SVRIACVS.

A másikon ez a felirat van: Sabino et A(n)u(l)lino c(os.) diis b(onis imp(erii?) pro sal(ute) d(omus) d(ivinae) in honor(em) Nocturnor(um) M(arcus) Valer(ius) (An)tonianus (v)otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Itt még találtak egy felirásos homokkő-darabot. Ugy látszik, hogy a lelőhely a mondott telep szenthelye volt.

3. 1888 nyarán a Szamos árkában talált domborműven, mely részét képezi egy síremléknek — három tunicába öltözött alak mellképe és két patkó látható.

4. Homokkőből durván kifaragott négyszögű oszlop capitellje (főte), mi szintén a Szamos árkából került napfényre.

5. A Szt-János képszobra közelében 1886-ban emberi csontokkal együtt jó karban levő agyaglámpát és 1892. július havában egy cserép-tányért, egy csuprot és egy mécsest találtak.

6. Szamosújvár mellett létezett római fürdő helyén talált Osztián Kristóf főjegyző 1890. szept. 16. egy feliratos téglát, melynek hossza: 27.2, széle 20, vastagsága 4—6 cm; felirata ez:

Terentius Fegel(lius) Titus De(c)i(anus), Bitus Los(cus?) Cn(e)iu(s)? Gemel(lius) Ta(. . .?) Marci(an)us. ABC. . .

---

[1]) Archeol közl. VI (1866) 146—14 f. l,

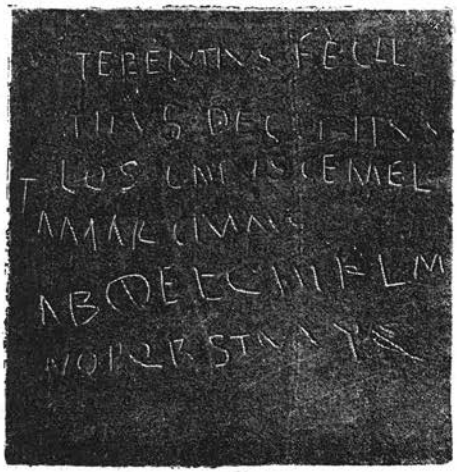

E táblán látható a nagy ABC egészen (van a betűk közt K, Q, X, Y, Z is).[1]) Ezt a leletet becsesnek tartják.

VI. Lázár birtokában is van egy fogadalmi oltár (ara), felirása következő:

J(ovi) o(ptimo) m(aximo). M(arcus) N(...ius) Lucreanus pr(aefectus) a(la)e II. Pan(noniorum) v(otum) s(olvit) (l)ibens.

VII. A gymnasium birtokában:

Egy kvárcztrachytból faragott, koszorúzott fő; hátsó része simára van levésve. A Szamos-árok gátja közelében találtatott. Agyagcsésze; ezüst- és réz-érmek. . .

Aztán ember-emlékezet óta nemcsak az itt járó-kelő ifjúság, hanem egyesek is találtak a castrum helyén több római tárgyat, melyek — mint magánbirtokok — lajstromozatlanul maradtak.

A malom-árok és a keleti oldalon levő domb közt elnyuló téren is fellelhetők a római telep maradványai. Énmagam a vádi fogadó kertjében római kemencze-téglát, négyszögű téglákat, jól fentartott agyagkorsót, fazekat, különböző edénydarabokat és egy hajtódárdának (framea) vashegyét találtam. — Idővel még sok más tárgy is kerülhet napfényre.

---

[1]) Archeol. Értesitő XII. köt. 2. sz. Budapest 1892.

A gát közelében kavicsásó munkások egy bronzból való szép mívű Minervát találtak. Erről az „Archeologiai Értesitő“ (1892. 4. szám, 448 lap) Ornstein őrnagy tollával irt következő közleményt adta közre:

Az ábrában közölt bronzszobrocska eredetijét ez évi július hó 21-én találták a Szamosújvár mellett levő római tábortól délre a Kis-Szamos malom-árkának fölösleges vizéből képződött új ágában kavics-ásás alkalmá-

val. A szobrocska magassága 18 cm., a négyszögű talap egész magassága 20. 5 cm.; a talapzat szintén bronzból való. A szobor Athénét (Minerva) haladó helyzetben ábrázolja; ballábbal előre lép, jobblába hátramarad. Lábain talpas félczipő, melynek négy gombbal erősitett zsinegei a lábszárig érnek; ott körülfutó peremmel végződnek és a ballábon legfölül nyelvidomú toldalék látszik, köröskörül indaalakú vonalak diszítik. A dús redőzetű himation — a mozgás következtében — a ballábon hátranyilik, úgy, hogy ez a lába térdig födetlen; az ujj nélküli chiton lecsüng a vállakról s a köldök tájékáig ér. Mellét és hátát födi az aegis, mely elől pikkelyes, közepén a Gorgófővel, szélein a tekerődző kigyókat lehet felismerni. Nyaka födetlen, arcza balra fordúl, fején sisak, mely alól a haj hátrasimitva, hegyes, nyakhoz és derékhez simuló kontyban véződik. Sisakját bagoly és tollakból álló kettős taréj ékiti. Jobbik válla és felső karja hátrább áll, míg balválla a mozgásnak megfelelőleg előre hajol, balkeze hiányzik; ez tartotta a paizsot, mely a talapzatra, miként a forrasztás nyoma mutatja, reá volt forrasztva; jobbkezének az ökle át van lyukasztva; itt állott a lándsa, mely alul a talapfedőben volt megerősitve.

Mikor a szobrocskát kiásták, a szobrocska ballábát a talapzattól elválasztották; szerencse, hogy nem törték el; de ez úttal eshetett meg a jobbláb kettétörése közvetlenül a felső czizmagomb alatt; azonban szerencsére a törési lapok egymásra illettek, mikor a jobblábat a talapzatra forrasztattam. A talapzat fedőlemezének szélén szegecsfő látszik, mely a lemeznek a talapzathoz való erősitésére szolgált. Patináját a munkás részben lemosta. A kis remekművet a helybeli gymnasiumnak ajándékoztam.*)

---

[1]) E czikkben közölt mindként »cliché«-t a magyar archeologiai társaság kölcsönözte használatra — díjtalanul; ezért valamint dr. Hampl József, az »Archeologiai Értesitő« tudós szerkesztőjének, úgy a közbenjáró derék őrnagy urnak is szives köszönetet mondok.

3.

Martinuzzi vára.

A szamosújvári vár, mely most fegyintézetül szolgál, régen „Arx nova“ (Újvár) név alatt volt ismeretes. Martinuzzi György épittette a Szamos jobb (keleti) partján a nem messze fekvő Bálványosvár romjaiból. Az épület homlokfalán most is olvasható e felírás: „Paulo Bánk Ungaro de Comitatu Bátsiensi Procurante hoc opus coeptum et perfectum est. 1540“.[1])

Itt ölettek meg, Báthory Zsigmond fejedelem parancsára, 1594. évi szept. 11-én éjjel az akkori ellenzék vezérférfiai: Báthory Boldizsár, ki unokabátyja volt a fejedelemnek, és Kovácsoczy Farkas. — 1780. áug. és szept. havaiban megújították a várbeli róm. kath. templom főoltárát alapjából: ekkor hét ember koponyát találtak itt. Az első Báthory Boldizsáré volt, kit a fejedelem egy Kérői nevű darabanttal[2]) öletett meg; a hohér tetteért nemességet nyert. Báthory Boldizsár, a börtön falai közt, kezein 6 és lábain 12 font vasat hordott. — A második Béldi Pálnéé volt, kinek férje csalárdul elárulta a fejedelemséget; Béldi Konstantinápolyba futott, de neje elfogatott és itt a várban szenvedett fogságot haláláig. — A harmadik Rácz György pártütőé volt, kit a fejedelem Munkács felé küldött, hogy békét eszközöljön; ez azonban még felláziotta a népeket. Elfogatott és vasra verten ide hozatott; haláláig viselte lánczait. A többiről semmi feljegyzés.

Martinuzzi várát II. Rákoczy György fejedelem 1652-ben egyik oldalon még 20 öllel kiszélesítette.

Ezen országos fegyintézet egykori várnagya: báró Jozsinczy József 1819-ben a fennállott erdélyi kormányszékhez intézett előterjesztésében ezer váltó forintot ajánlott fel oly czélból, hogy a tőke kamatai a szamosújvári fegyintézetben két olyan fegyencz közt osztassanak fel, a

---

[1]) A Bácsmegyéből való Bánk Pál magyar felügyelete mellett kezdettek e műhez, mely 1540-ben fejeztetett be.

[2]) »cum quodam corporali cognomine Kiröensi«. Hist. domus.

kik a vallásosságban való előmenetelnek és az erkölcsi javulásnak jeleit adják, s a többi fegyenczek közt példás viseletükkel kitüntetik magukat. Ezen jótékony alapitványnak, mely rendeltetését maiglan változatlanul megtartotta, vagyoni álladéka, hivatalos kimutatás szerint 1891. év utolsó napján 4187 frt 32 kr. volt.

A most ismertetett Jozsinczy-féle nemeslelkű alapitványon kivűl országos fegyintézetünk szempontjából említést érdemel még az úgynevezett „erdélyrészi tekeasztali alap“ is, mely akképen keletkezett, hogy az 1818. évben kibocsátott udvari, illetve főkormányszéki rendelet folytán, az erdélyrészi városokban és mezővárosokban minden tekeasztal után évenként tizenkét váltó forintot kellett fizetni olyan alap képzése végett, melynek rendeltetése volt a szamosújvári fegyintézetből elbocsátott fegyenczeknek úti költséggel való segélyezése s későbben az említett fegyintézetből megszökött fegyenczek kézrekeritéseért való jutalmak kiszolgáltatása is. A tekeasztali dijakon (melyeket 1823 óta pengő pénzben kellett fizetni) az 1826-ban kiadott udvari, illetve főkormányszéki rendelet azon változtatást tette, hogy a tekeasztali dijakat három osztályba sorozta a városok osztályai szerint és pedig 12, 8 és 4 frt díjfizetéssel. A tekeasztal-alapnak ilynemű díjakból való gyarapodása azonban már 1835 évben megszünt; mert az ugyanazon évi legfelsőbb rendelet szerint az eddigi tekeasztali díjakat többé nem az említett alapba szolgáltatták, hanem a közadók módjára kezelték. A szóban levő alap rendeltetését általában az erdélyrészi szabadult fegyenczek segélyezése képezi; vagyoni álladéka pedig 1891 év utolsó napján 94.585 frt $36^1/_2$ kr. volt.

A nyugalomba ment (1837) báró Jozsinczy várnagy utóda galgói Rátz Péter lett, ki az előtt Bécsben az udvari kanczelláriánál szolgált. Rátz a várt új falakkal körittette (1844); a kertet, melyben emlékszobrokat állittatott, kicsinosittatta.

Mivel a kormány a vár tömlöczeit egészségtelenek- és czélszerűtleneknek találta (1859), a Martinuzzi kastély kivételével, a százados falakat lerontatta és csinos, kétemeletes, pléhtetővel fedett új épületet rakatott. Eddig csak

a katholikusoknak volt templomjuk (Martinuzzi-kápolna), most a gör. kath. és gör. nem-egyesültek számára is épittettek templomokat; az ev. reformatusok és izraeliták egy-egy szobában végzik az ájtatosságot. Van a várban róm., gör. kath., gör. nem-egyesült és ev. ref. pap. A zsidó rabbi csak szükség esetén megy be. Az elemi tárgyakat két tanitó adja elő, minden nap a reggeli órákban; olvasmányokat külön is kapnak a fegyenczek. Vasár- és ünnepnapokon délelőtt úgy, mint délután minden fegyencz templomba megy. A kántori teendőket maguk a fegyenczek végzik. Iskola-helyiségül Martinuzzi termei szolgálnak; e termek boltozata remekmívű. Ezen épületosztály, mely az emeleten van, folyosója a templom oratoriumáig huzodik; az oratorium üveg ablaka a templomba néz: itt hallgatta Martinuzzi a misét. — A fegyenczeknek az intézeten kivül, külön temetőjük van: ebben aluszsza örök álmát Rózsa Sándor is.

A fegyenczek létszáma a folyó évben 674; egy-egy szobában 16—40 ember hál, mindeniknek külön ágya van és tiszta ágyneműje; az ágyfő közelében fogas: ott van a törölközőkendő, pléhlapon a fegyencz száma, evőszerek stb.; a padozat tisztára surolva, minden két ágy között köpőláda. A szoba szögletében benn árnyékszék surolt padlattal és köpőládával. Az ajtó mellett kivűl tábla, rajta tudnivalók. A szobák minden emeleten sorjában egy más mellett fekszenek; az ajtók előtt tiszta, világos, surolt padlatú folyosók huzódnak, melyek erős vasrácscsal vannak elzárva; minden lépcsőzet fordulójánál lábtörlő és köpőláda.

Nappal tétlenül egyetlen egy fegyencz sem ül: mindenki dolgozik. Több iparágat üznek a fegyintézetben; mindenki ezen iparágak valamelyikéhez van beosztva. Ha egyebet nem csinál: gépet hajt, vagy gyapjút gerebenez. Minden iparágnak külön munkavezetője van. Nem dolgoznak drágáért; az itt készült iparczikk: tartós, csinos, a felhasznált anyag — jó. A derék igazgató (várnagy) és a híres ethnographus dr. Herrmann Antal társaságában épen egyik műhelybe lépünk, a fegyőr elkiáltja magát: „Vigyázz!“ Erre abban hagyják a munkát a fegyenczek és köszönnek. Az igazgató megszólitja egyiket

vagy a másikat: tisztességesen felel. Még külön mondanivalója is van. „Eljösz az irodába!“ Tovább haladva az esztergályosok előtt állunk meg; egyik kenyértálczát készit, körirása ez: „Add meg nekünk mindennapi kenyerünket.“ Kimegyünk az udvarra: ott sétál a fegyenczek egy más csoportja gyors léptekkel, szótlanul, egyes sorokban — körben. Lesütött fővel haladnak egymás után és köszönnek. Mi megállunk a közepen, az ethnographus arczaikat, tekintetöket vizsgálja; arczismereti tanulmányokat tett. Ott hagytuk őket sétálni. Mögöttünk bezárult a nehéz vas-ajtó és a másik udvaron sorba néztük a templomokat, bekandikáltunk az ajtón alkalmazott kis üvegszemen át egy magánzárkába, melynek szomorú lakója az ablak mellett állott. Felmentünk az iskolába, megnéztük a gyógytárt és a betegeket. Minden beteg feje felett a falon tábla, rajta tudnivalók és étjegyzék (leves, sült, bor...). Az intézet kitünő orvosa: dr. Zakariás József mindennap — legalább egyszer — meglátogatja betegeit. — Mindenütt kiváló rend, bámulatos tisztaság. Bementünk a konyhára is: a leves már készen volt (az nap paszulyt főztek), mellettünk apritották a húst, kissé tovább 4 fegyencz dagasztott egy nagy teknőben. Hány szegény ember adna hálát Istennek, ha ilyen izletes életelei lennének! Pár évvel ezelőtt Erdély róm. kath. püspöke (Lönhárt Ferencz) társaságában is meglátogattuk e sötét országot: a konyhán maga a püspök is megkostolta a a lágy kenyeret és jónak találta...

MÁSODIK RÉSZ.

Szamosújvár multja.

1.

A város alapitása.

Multadban van öröm,
Jövődben van remény . . .

A beköltözött örmények nagy része Gyergyó-Szt-Miklóson, a kisebb rész Csik-Szépvizen telepedett le; a nemesek ellenben Minász püspökkel, a klerussal, tisztviselőkkel Beszterczére mentek lakozni; itt pénzen vettek maguknak szállást.[1]) Minász a kath. vallásra tért, azután nemsokára meghalt. Utóda a nagynevű Verzereskul Oxendius püspök 1700-ban[2]) engedélyt kapott Lipót királytól,

[1]) Pars maxima in sede Gyergyo, pago Szt-Miklós substitit, minor in sedis superioris Csik, pago Szépviz dicto constitit. Pars nobilitatis praerogativa praecellens, non ab episcopo sejuncta, cum Clero, officialibus et Laicis Bistricii gratiosa in Transilvaniae finibus ad septemtrionem sita urbicula consederunt. Episcopo nomen Minasz; hospitia ipsis praetio conducta concedebantur. Historia domus.

[2]) Laudavit in specie Oxendii virtutem proborum aestimator aequissimus imperator Leopoldus, ac in Praesulem Deo, Caesari Religioni fidelem augustos contestaturus favores jus extruendae Armenopoleos ad arcem Szamosújvár, petenti concessit anno a Christo nato 1700. Lukácsi Kristóf »Historia armenorum« 18 lap. — Verzereskul püspök által a timár-társulat számára irt szabályzat (l. az 5. fejezetet) czímlapján veres örmény betűkkel tisztán ki van irva az 1700: ՌՃ = 1000 + 700 և յամի հայոց ՌԴՆԱ = 1149 + 551 = 1700)

hogy a szamosújvári vár közelében az Örményvárost[3]) felépíthesse.

Városunk, mely a Szamos jobb partján terül el, a régi ok-iratokban „Örményváros“ (örményül Հայաքաղաք: Hájákhághákh, latinul Armenopolis = Armenorum metropolis, németül Armenierstadt) név alatt fordul elő. Jelenlegi (Szamos)-„Ujvár“ nevét a most országos fegyintézetül használt „Arx nova“ vártól kapta, mit Martinuzzi György Bálványosvár romjaiból épittetett. A „Szamosújvár“ elnevezés 1838 óta van használatban; városunk elöljáróságának kivánságára a mondott évben kelt latin nyelvű új diplomába „Armenopolis“ helyett e nevet tették: „Szamosújvár.“ Gerla (Gerlán, Gyerlá, Gelvá) telep (a mostani Kandia) köritette Martinuzzi várát, miért a románság még mai napság is Gerlá-nak nevezi Szamosújvár városát. 1291: Gerlahida, 1455 Gerlak

Szamosújvár szép tervrajzát az az örmény mérnök (Álexa) készitette, kit Verzereskul püspök Rómából hozott magával. A város alapkövét 1700-ban tették le. Az első alapitók azok az örmények voltak, kik Beszterczéről, Gyergyó-Szt-Miklósról, Szépvizről, Felfaluból, Görgény-, Petele-, Bátos- és Viczéből jöttek ide. Legtöbben Beszterczéről jöttek. A gyergyó-Szt-Miklósról, Szép-

---

[1]) Ájsz jérgrin mecs Okszendiosz,
Hájoczh odzjál jébiszgobosz —
Phárávor Vêrdzárján ázke —
Kálov mjédz Hêromá khághkhe;
Khághéczh háj ázkisz moden bán,
Jév kênéczh mjéz kedin Gérlán,
Ur sinvéczhár . . . . .
Hájoczh khághákh . . .
Urach czêkvéczh hosz kho hjémêd,
Pháj eghán hosz ormênérêd,
Hájoczh khághákh árvánvéczhár,
Jév szurp Krikori odzvéczhár.
Czêkár hosz hjém árévjélján
Csérméránt árároghuthján;
Thághár zheredigoszuthiun,
Árir êzughghápháruthiun.

Ezen országba Okszendiosz,
Az örmények fölszentelt püspöke,
Ki a dicső Verdzár családból [származott —
A nagy Róma városából jövén:
Örmény nemzetemtől pénzt gyüj- [tött,
És megvette nekünk Gérla földjét,
A hol épült . . .
Az örmények városa . . .
Itt vettetett meg alapod,
Felosztattak itt útczáid,
‚Örményváros'-nak neveztettél,
És sz. Gergely tiszteletére szentel- [tettél.
Alapját vetetted itt a keleti
Buzgó ájtatosságnak,
Eltemetted a szakadárságot,
És felvetted az igazhitűséget.

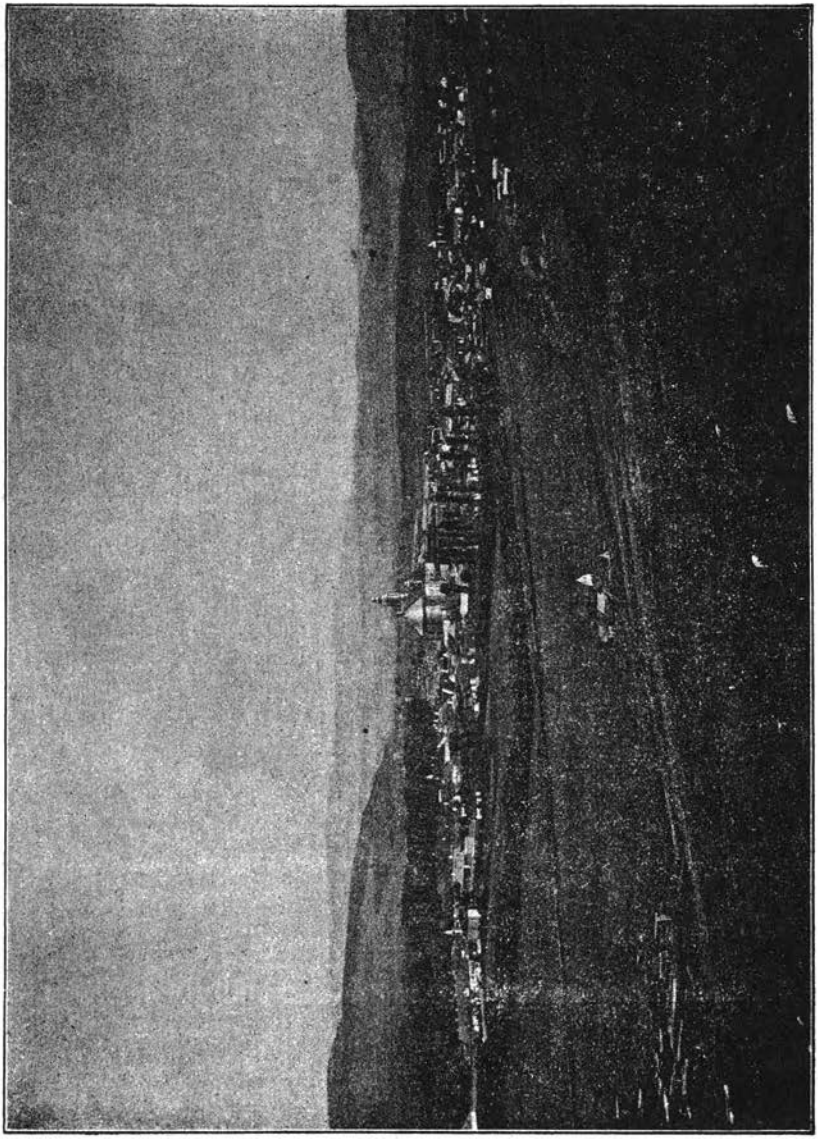

Szamosújvár a déli oldalról nézve.

viz- és Peteléről jött családokat közönségesen: Gyergyainak (Dsurdsovczhi), Szépvizi-nek (Szipkizczhi), Peteleinek (Petełáczhi) nezezték; az itt mondott családok, régi családneveiket elhagyván, később szintén ezeket a neveket kezdették használni.

A területet, melyen e csinos, rendezett város épült, — ide nem értve az uradalmat — 12.000 forinton vették meg [1]) apáink a kincstártól; azután külön telkekre osztották, melyekből minden család kapott pénzért egy-egy telket. Némely család telkének árát mindjárt a XVIII. század elején kifizette, mások tartozásaikat később rották le; de még ma is vannak kifizetetlen telkek. Egy telek ára 100 frt volt. Minden útczának külön díj-gyűjtője (taxae collector) volt; ezek gyüjtötték be a hátralékokat vagy a vétel-ár százalékát és szolgáltatták be a városi pénztárba. Azonban 1848 után a felhajthatlan díjakat a számadásból egyszerűen kitörölték és a díjgüjtők intézményét megszüntették. — Maga a város e földterület vételárát teljesen 1758-ban fizette meg Mária Terézia királynőnek.[2])

Minden család nemcsak házhelyet, hanem külön kertet, ezekenkivűl használatra külső telket („kukoriczaföld") és szőlőt is kapott. A szőlőket később, mivel a városnak úgyis igen kevés külső földje volt, kiirtották [3]) és legelőnek kezdették használni (a mesgyék még most is látszanak; egy gyümölcsössé átalakított szőlőkert még megmaradt a keleti hegyoldalon). Apáink tudták, hogy a Mezőség torkában épült új városuk idővel igen látogatott marhapiaczczá növi ki magát; azért a tervezés idejében a kertek és a „Külsőmezőútcza" hosszában akkora baromtért hagytak, melylyel — nagyságra nézve — az

---

[1]) Khághkhin kedinê mjérn e, voghormutheámp njész árádz cshinkh, pájcz zájsz tháng bánov kênilinkh: A város földje a miénk; nem fogadtak be könyörületességből, hanem drága pénzen vettük meg e földterületet, mondja Gábrus. L. »Gádáreál e« czimű munkájának 130 lapját.

[2]) »1758-in mecs bedkh e b. khághkhin êszdág, or êz êntreg takhsán in perpetuum thákuhun me redimát áne: 1758-ban pénzre van szüksége a tek. városnak, hogy az egész taksát (vétel-ár) örökre megváltsa a királynőtől.« Az eredeti örmény nyugta, melyből e sorokat veszem, Papp Tivadar s. lelkész kezénél van; a főjegyző (Ընդհանուր գր. Դատիկի Գրէ՛ջուխիանց) ki e nyugtát kiállitotta, a gróf Karátsonyiak őse: Karátsonyi Kristóf fia, Bogdán (Ászvádur) volt.

[3]) Ékêsztênnun vár ászilink, Or ámárê govmê pêrnink: A szőlőkről lemondottunk, hogy nyáron tehenet tarthassunk.

erdélyi hazarészben csak a beszterczei vetekedik. Világlátott őseink szép helyet választottak városuk számára, mely egészséges, kellemes fekvéssel bir; a Szamos közvetlen közelében fekszik és minden oldalról hegyek környezik. Közelében gazdag erdőhátság.

A míg a város felépült, őseink a „Gerla“ telepen laktak.[1]) Erről az „Örményváros“-ról egy kézirati munka [2]) ezeket mondja: „A megsokasódott lakosok ezt a kellemes térséget úgy osztották fel maguk közt, hogy formás és jól rendezett városuk válogatott és díszes épületeivel, derékszögű piaczaival, egyenes útczáival az egész fejedelemség irigységét kellette fel; szép tervezete méltó a megtekintésre; a díszes kőépületek üveg-ablakai szabadon az útczákra néznek; az ablakokat sok vasrács és a festések sürűsége homályosítják. Midőn a nap valamely szobát bő sugaraival meg akar világitani, az elébe tett függönyök ezen égitest szolgálatát nem fogadják el. Ez, a kereskedés minden nemében gyakorlott nép, isszonyú marhafalkáik számára, jó piaczokat talált a külföldön. Évenként eladnak az örmények a különböző országokban, több mint százezer marhát és ha akadály (döghalál, árvíz, háború) nem állja útját a nyereségnek, elmennek a Magyar- és Németországgal határos felsőbb országokba is; Olaszországot is. ez a hasznot kereső nemzet táplálja ugyanazon étkekkel.

Közülök a nemeseket — kikből vagy a szerencse, vagy a hadi dicsőség, vagy a kir. kincstárnak nyujtott tömérdek pénzösszeg csinált nemeseket — a fenkölt gondolkozás, az előkelőség, az adakozó jóindulat: nagy urakká tette. Nem használnak keleti viseletet, hanem — mint nemes férfiakhoz illik — magyar ruhát öltöttek magukra; tapasztalt és belátó okossággal birnak; a harczban rend-

---

[1]) Arci proxime adjunctam coloniam Gyerla dictam princeps Apaffius armenis inolendam concessit. Historia domus. — Itt az Apaffi-nevet Lipót fejedelemre kell kiigazítani, mert akkor már lemondott volt II. Apaffi Mihály a fejedelemségről.

[2]) Historia domus, seu conventus Szamosújváriensis Fratrum Minor, strict. Observantiae, ad inserendam rerum memoriam inchoata anno Dni 1775.

kivül bátrak, kivált ha gyors és alattomos portyázásra van szükség. Sok pénzükbe került nekik szabad városuk előjoga és mentessége. Az örmények kedvelik a lovakat, melyek közül az igen jól járó és nagy terhek hordozására alkalmas példányokat tartják. Hajlandók a barátságra. Az idővel megnövekedett város mire sem forditott nagyobb gondot, mint arra, hogy a felvett vallás törvényeit a legpontosabban megtartsa; azt, a mi égi, tisztelje és a buzgó ájtatosságot előmozdítsa. Gyakran veszik fel a bűnbánat szentségét."

Városunk mindig segitett édes anyjának: a hazának, ha ez fiai segitségére szorult; erről tanuskodik a ketkező vers is:

Hábá ni sád oknuthjunê,
Zor hászczhuczhile háj ázkê,
I zsámu mjédz hedzeluthján,
Chonthikhárin szêrde lêmán.
Zsámê oszkov jév árdzêthov,
Khághákhê tháng cziánnerov,
Khághkhêczhikhê bárekhêdov
U sád ánkám hám ter bánov.
. . . . . .
Polor jérgir êzájn kide

Mithe hájkh sád cshi okneczhán
Zchonthikhár, zjérgir miápán?

... Hát az a sok segitség,
Mit juttatott az örmény nép,
A nagyháború idejében,
A királynak tiszta szivből.
A templom aranynyal, ezüsttel,
A város drága lovakkal,
A városiak gabonával,
És sok ízben még pénzzel is...
. . . . . .
Az egész ország tudja azt,
Hogy az örmények nagy segitségére voltak
A királynak és országnak.

Sok kiváló férfiút szült már Szamosújvár; ezek közül itt csak azokat emlitem meg, kikről a következő költemény, mely 1840-ben iratott, emlékezik:

Geczhilin u ájsz or ál gán,
Zinvor hájér indász-indán;
Náje Becsê zághá Báltán,
Chokthikhárin mádsri gárdán.
Hábá Málin incs cháldenczháv,
Vor indsineruthjun szorváv,
Ov ájsz or ál gidzáráje

Ergrin, kidnák, i szêrde.
Jákobfin consiliárê,
Hábá Lászlón Gorovejê.....
Hábá ádchá sád kháhánájkh
Gyárn Ászdudzo pári dzárájkh,

Voltak és ma is vannak,
Itt-ott örmény katonák;
Nézd Bécsben Balta urat,
A király magyar gárdájában.
Hát Mály mit vétett,
A ki mérnökséget tanult,
Ki ma is szolgál,
Az országnak — tudjátok — szivesen.
Jakabfi kir. tanácsos,
Hát Gorove László...
Hát annyi sok pap,
Az Ur Istennek jó szolgái,

Voronkh sád ti gidzárájin,
Gyárên ekun mecs gipánin.
Ergu Csáusz kánonok gá,
Málimê ter secretár á,
Kánonok e Beligrádê
Erős Alesanderê;
Kháni pêzsisg indász-indán
Mádsárkh, Pestê u hám Gérlán...
Mithe tákhá precs hájér cshin?

Kik sok helyütt szolgálnak,
Az Ur szőllejében munkálnak.
Van két Csáusz kanonok,
Egy Mály titkár,
Kanonok Fehérvártt:
Erős Sándor;
Hány orvos itt-ott,
Magyarhonban, Pesten és Szamos-[újvártt.
És vajjon ezek mind nem örmé-nyek?

2.

Városunk czimere

Kétfejű sas, a két fej közül kiemelkedő keresztel. E czímer, mely szép történelmi multtal bir, most is ott diszeleg a régi tanácsház erkélyén.

A kétfejű sas örmény czímer és így eredetét nem köszöni a régi német birodalmi czímernek; mert a czímertanban sokkal előbb fordul elő, mint azt a német császárok viselték volna.[1]) A német császárok czímere egyfejű sas volt. — Csak Zsigmond kezdette a kétfejű sast birodalmi czímerül használni; de előtte már számos nemes család, több város és zárda czímereiben megvolt.

A kétfejű sas eredete messze kinyulik a mondák világába. A kétfejű sas a hitregetan mesés állata; ez az az alvilági sas: Jatayu, mely a multba és a jövőbe néz.

Az indianus abban a balhitben él, hogy az az állat volt őse, melynek képét zászlóján hordja: a medve, szarvas, farkas, róka. Ennek nevéről nevezi el a családot, ennek védelme alatt áll; azért ezt az állatot vadászat közben meg is kiméli. A középkorban eltünt a czímerállat ezen jelentősége, de azért a czímertan az állatokat megtartotta. A czímertan

[1]) L. Strefflers österreichische militärische Zeitschrift. IV. Band, III. Heft „Der Doppeladler" czimű értekezését (242—246 l.)

elemeit hitregetani állatképektől kölcsönözte; ezeket aztán egészen szabadon megcsonkította, összeállitotta, párosította. Igy párosította a sast is. A kétfejű sas előbb két külön, egymáshoz közellévő sas volt, de később a két fej alatt csak egy testet tartottak meg.

A kétfejű sas Keleten a VI. és VII. században Kr. előtt már használatban volt. — Mint városok és néptörzsek jelvénye több keleti érmen, drága szőnyegeken, szöveteken jelenik meg, de nem mindig czímertani értelemben, hanem más minták társaságában. India, Java, Ceylonban is találkozunk vele a művészet vagy költészet terén. Valószínű, hogy a keresztes háborúk idejében hozatott Európába. A byzanti trónra ült örmény eredetű császárok kezdették először a kelet-római birodalomban a kétfejű sast: örmény nemzeti czímeröket használni. Utánok a többi görög császárok is megtartották a kétfejű sas használatát; ezektől vették át az oroszok. III. Iván, kinek felesége, leánya volt a híres Paläolognak, — hozta be első ízben; mert igényt formált a byzanti birodalomhoz. — Később Byzantban a kétfejű sas jelentése az volt, hogy a császár Kelet és Nyugat felett uralkodik.

A hazájokból elmenekült örmények által az Árdses folyó mellett (Oláhország) a középkorban épitett Árdses város (Courtea de Argeche) templomában mai nap is látható a kétfejű sas. Az örmények, a nemzeti czímerökben levő sasról, melynek örmény neve „árdziv“ (արծիւ) nevezték el városukat és a mellette levő folyót „Árdses“-nek. A hírneves román történetiró: B. P. Hajdeu, a „Revista nouă“ folyóiratban [1]) ezeket mondja: „Tudjuk, hogy a XII. században nagyszámú örménység jött Árdsesbe; ezek a Ván melletti Árdsest (Örményország) odahagyva, a byzanti császárság segédkezése mellett költöztek be Oláhországba. Vannak, kik állitják, hogy Byzant adta volna ezen örmény kolóniának czimerül a sast. Az örmények aztán ezt, valamint az Árdses nevet és híres egyházukat a románoknak hagyták örökül. Ezekkel

[1]) Bukarest 1888. 4. szám.

szemben — mondja Hajdeu — határozottan állithatom, hogy az árdsesiek közvetlen Örményországból hozták magukkal a kétfejű sast. A Tigris és Euphrat mentén — mint ezt maguk a franczia régészek is már rég bebizonyitották — sokkal előbb volt a kétfejű sas használatban, mint a görögöknél. Nem Örményország fogadta tehát azt el Byzanttól, hanem Byzant kölcsönözte azt az örményektől.“ (Be is mutatott egy a legrégibb időkből való kétfejű sast, mely Ejukhban [Cappadocia] vésetett kőbe.)

Az örmények nemzeti czímerökbe: a kétfejű sas fejei közé, a kereszténység felvétele után illesztették a keresztet.

A bukaresti levéltár Árdses város két eredeti pecsétjét őrizi, melyek elseje 1629-ben, a második 1665-ben készült; mindkettőn a köriraton kivűl egyéb nincs: hanem csak a kétfejű sas. Ime tehát apáink a beköltözés előtt Moldova-Oláhországban is a kétfejű sast használták czímerűl. Később aztán, midőn Apaffi fejedelem meghivására Erdélybe bejöttek, magukkal hozták hitökkel, szertartásukkal, nyelvökkel és megmentett ingó vagyonukkal együtt a kétfejű sast is... és oda helyezték a szamosújvári tanácsház erkélyére.

Azt hiszem, hogy a felsorolt czimertani és történelmi adatok után, talán egyetlen egy sem lesz e hazában, ki ezután is abban a téves hitben ringatná magát, hogy a hazai örmények Ausztriától kölcsönözték czimeröket; holott a földrajz Ausztriát még nem is ismerte akkor, midőn az örmény czímerben már ott diszelgett a kétfejű sas. Aztán a czímertan az osztrák és örmény czímert, két külön czímernek tekinti; mert abban a két sasfej közt nincs semmi, ebben kereszt is van.

— Miért nem röptetik el a tanácsházáról azt a kétfejű sast? — így szólott hozzám egy vidéki túlbúzgó hazafi. — Jó hazafiságuk hogyan türi el azt ott?

— Azért, mert az nem osztrák, hanem örmény czímer. A két fej közt látható kereszt is állitásom igazságáról tanuskodik. Czímerünk városunk multját és jelenét jelenti.

Azután elmondottam neki, hogy mikor Ausztria még sehol sem volt, Örményországban már használták a keresztes kétfejű sast.

— Miután szemlátomást meggyőződtem arról, hogy ez nem osztrák czímer — szólott végre a vidéki úr — legyen gondjuk, hogy az épen fentartassék. A ki a mult szép emlékeit nem becsüli, a jelen hasznos intézményeit meg nem érdemli!

3.

A két Apaffi, a Habsburg-lotharingi házból származott magyar királyok és a szamosújvári örmények.

Apáink 1672-ben I. Apaffi Mihály fejedelem alatt, kinek jóakaratát már ismerték és a ki őket nem egy ízben hítta volt be országába — jöttek Erdélybe. A bölcs fejedelem, ki korán átlátta azt, hogy a „szorgalmas“ örményekben országának, a török pusztitás következtében úgy-is nagyon meggyérült lakossága nemcsak hasznos, de sőt szükséges elemet nyert, eleink beköltözése után nem sokára (1680, okt. 26.) a következő pártfogoló iratot adta ki: „Michael Apaffi Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et. c. Becsületes hiveinknek azért való instantiajokat kegyelmesen tekintvén Thorda vármegyében Petele nevű Falunkban szállást tartó kereskedő Örményeknek részekről kegyelmesen annualtunk arra, hogy birodalmunkban mindenütt, minden városokban, falúkban és akármely helyeken is minden sokadalmakban és vásárokon szabados kereskedésök lehessen, magok mesterségekkel készitett bőrnemü és egyébféle áru marhájokkal minden megbántodások nélkül kereskedhessenek, úgy mind azon által, hogy annuatim száz száz kordoványokat tartozzanak Számunkra készitení Görgényi Udvarbiránk adván Szkompiát [1]) hozzája, az mint hogy an-

[1]) szkunpia: növényi piros festék, Olaszországból hozatták a timárok, de a Balatonmellékén is terem.

nualunk is praesentium per vigorem. Minek okáért felül megirt minden Rendbéli Hiveinknek kegyesen és igen serio parancsoljuk, a felyebb megirt Örményekhez enynyiben való Kegyelmességünket igy értvén, engedjenek mindenütt birodalmunkban és minden helyeken szabados kereskedést nekiek és abban őket személyekben és javakban megháboritani vagy kárositani semmi szinek alatt ne merészeljék .... Datum in civitate nostra Alba Julia die vigesima sexta mensis Octobris, Anno Millesimo Sexcentessimo Octuogesimo quarto. M. Apaffi m. p."

II. Apaffi Mihály sem felejtkezett meg országának békességes új lakóiról, kik atyja idejében, leginkább a pangásban volt kereskedelem előmozdítása tekintetéből, nyertek Erdélyben lakosságot — és ő is megajándékozta őket különböző szabadalmakkal; ugyan is 1699-ben adott kiváltságlevelében a többek között ezeket mondja: „Armeni proprio ubique a se electo parerent Judici, cavitque ne Armeni sive ab ipso Principe, sive ab ejusdem Officialibus quacunque demum ex causa vel praetextu servituti subjicerentur, sed plena iisdem esset per totum regnum mercimoniorum libertas."

II. Apaffi Mihály után Erdély a Habsburg-ház kormánypálczája alá került.

Nem czélom elősorolni mind azt a sok jót, melyet a jelenben is dicsőségesen uralkodó felséges Ház a haza vészes napjaiban tanúsított tántorithatlan hűség, törhetlen ragaszkodás és szép áldozat-készség elismeréseül, általában a hazai örmények érdekében tett; hanem megelégszem csak annak rövid felemlítésével, hogy mennyi jóban részesítették a tisztelettel említett dicső Házból származott magyar királyok különösen a szamosújvári örményeket.

Lipót sokat fáradozott, hogy az örmények, kik szakadár püspök (Minász) vezérlete alatt jöttek be, az egy igaz, róm. kath. egyházzal egyesüljenek... és Isten földi országának gyarapitására czélzó nemes fáradozásait szép siker koronázta; mert dr. Verzereskul Oxendius, kit VIII. Sándor pápa 1690-ben az erdélyi örmények apostoli helynökévé, XII. Innocent pápa pedig „ala-

dini" (Spanyolország) püspöknek nevezett volt ki, 1691 július 30-án Hunánián Vártán örmény püspök által püspökké consecráltatott. — A nagy Lipót méltó hitvestársa, a boldog emlékű Eleonora királyné volt az, ki a derék Verzereskult igen díszes püspöki- és több egyházi öltözettel ajándékozta meg (a hagyomány azt tartja, hogy ezen öltözet minden egyes darabját a felejthetlen emlékű jó királyné varrta saját kezével), mely most is épen a szamosújvári piaczi nagy templomban őriztetik, hol is a kegyeletes megemlékezés egyik legkiválóbb tárgyát képezi.

A nagynevű király nyomdokaiban járt III. Károly is, ki a szamosújváriaknak nemcsak saját kebelökből választott birákat, hanem ezenfelűl még sok szép szabadalmat is adott. Károly alatt kelt N.-Szebenben 1737, márt. 28-án azon zálogjogi egyesség, melynek értelmében a szamosújvári „fiscale dominium" 100.000 frtért 90 évre a szamosújvári örményeknek inscribáltatott. — 1887-ben az itt mondott 100.000 zálogösszeghez még adott városunk a kincstárnak (melynek adta a 168.458 frt. papirkárpótlást is) még 31.514 frtot és ezt az uradalmat örök áron megvette.

Halhatatlan emlékezetű leánya Mária Terézia, a dicső eldődei által adott szabadalmakat megerősitette, városunknak vásárokat engedélyezett, az épülő félben volt nagy templom számára az ország bányáiból elegendő vasat adatott, az örmény püspöki asztalra 12.000 frtot ajándékozott, végre az általa annyira kegyelt örmény nemzet fiai közül, sok érdemes férfiút emelt nemeslevéllel (literae armales, armatisták) a magyar nemesek sorába.

Fia, a lángeszű II. József, Szamosújvár kiváltságairól szóló iratát 1789-ben adta ki.

Ferencz király atyáskodó kegyessége juttatta a szamosújváriak birtokába Rubensnek azt a ritka szépségű, eredeti képét, mely Üdvözitőnknek keresztről való levételét ábrázolja; ezen drága kép parochiale templomunk kápolnáját diszíti.

V. Ferdinánd áldott keze iktatta Szamosújvárt a szabad királyi városok sorába.

A legalkotmányosabb Király, hűséges alattvalói határtalan szeretetétől környezett I. Ferencz József Ő

Felségének dicsőséges uralkodása alatt (1868-ban) czikkelyeztetett be az örmény egyház függetlensége. . . . .

De czélomhoz képest ennyi elég!.. A felhozottakból így is elég világosan látszik a hajlandóság és atyáskodó gondoskodás, melyet az Apaffiak és a Habsburg-lotharingi házból származott magyar királyok az örmények iránt tanusítottak, kik viszont minden kinálkozott alkalommal megmutatták azt, hogy a magyar fejedelmek jóindulata és a magyar nemzet barátsága, szeretete nem lett méltatlanokra pazarolva; mert hazát adott ugyan a magyar nemzet a hontalanoknak, de az örmények e hazát, mely éltetőnk, soha sem árulták el; hanem hálából megtanulták a magyar nyelvet úgy, hogy most nincs örmény a hazában, ki ne tudna magyarul; levetkezték nemzeti öltönyüket és felcserélték azt a szép magyar viselettel; magyar érzületet, magyar gondolkodást öltöttek fel; szóval testestől, lelkestől magyarokká lettek.

Bár követnék hazánk többi, idegen ajkú, polgárai is az örmények ezen szép példáját! Adja is a Gondviselés, hogy édes hazánk minden egyes fia tanulja meg az állam zengzetes nyelvét, mire nem régen maga a törvényhozás is adott alkalmat; érezzen együtt a magyarral, mely őtet testvérének tekinti és vele szivesen osztozkodik az egyenlőség- és a szabadságban és azonositsa érdekét a közhaza érdekével, — akkor igazán teljesedésbe megy a legnagyobb magyar jóslata, hogy: „Magyarország nem volt, hanem lesz.“

4.

Szamosújvár első választott tisztikara.

Ezen czím alatt ékes tollú országgyűlési képviselőnk: dr. Molnár Antal a következő szép czikket irta az „Armeniá“-nak:

A Kelet harczi viharainak egyik pusztitó hullámvevése által a tizenhetedik század utolsó felében Erdély bérczei közé sodort örménység két főcsoportja jó távol egymástól, az ország egyik fontos északkeleti várerődjé-

nek tövében s az utolsó erdélyi fejedelmi család ősi fészke körül telepedett ugyan meg, de az összetartozás, a közösség érzete fenmaradt náluk azután is, hogy külön önálló községi életnek vetették meg első alapjait. „Örmény Compania“ volt az elnevezése a köteléknek, mely összefüzte a szétvált két csoportot s az „Örmény Compánia“ főbirája képviselte azt a közös köteléket. Még 1730 körül is találunk említést erről a tisztségről, sőt két évvel utóbb az örménység tekintélyesebb képviselői gyűlést tartván, egyezményt kötöttek, mely szerint közös kiadásaiknak, az ajándékozásoknak s más egyebeknek terhét háromötöd részben a szamosújváriak, kétötöd részben az erzsébetvárosiak fogják viselni.

„Szamosújváriak“ és erzsébetvárosiak rendes községi organismusnak voltak már alávetve ezen egyezmény megkötésekor. Mintegy másfél évtizeddel előbb szervezték első ízben községi hatóságaikat s bizták külön-külön választott tisztviselőkre birói és közigazgatási ügyeiknek intézését. Szamosújvár közönsége — „die ganze Gemeinde deren zu Szamosújvár befindlichen Armenier“ — 1713. végén az erdélyi főhadparancsnokhoz intézett felterjesztésében előadván, hogy az örmény nemzetnek számos tagja telepedett le Szamosújvártt, miután ily közönség rendes igazságszolgáltatási szezvezet nélkül nem állhat fenn, kéri, hogy megfelelő törvénykezési felhatalmazással adja meg a főhadparancsnok Szamosújvárnak az engedélyt arra, hogy az igazságszolgáltatást saját kebelében gyakorolhassa.

1714. febr. 10-ről keltezett leiratában felhatalmazza Steinville gróf a szamosújvári birót és esküdtjeit itéletek hozására, úgy a mint azt helyesnek fogják találni. S a város legrégibb hatósági jegyzőkönyve — az „Örmény Protocollum 1714-től 1729-ig — fenn is tartotta még azon évből az emlékezetét egy birói tényked ésnek, a Jakab biró által két verekedő fölött 1714. máj. 9-én hozott szigorú itéletnek.

Kiegészítette Steinville gróf emlitettük felhatalmazását Szászsebesről 1715. febr. 14-éről keltezett második leiratában, mely hivatkozással a szamosújvári erőd melletti

katholikus örmény telepnek kérésére, feljogosítja a szamosújvári közönséget arra, hogy a saját kebeléből birót válaszszon, megadandó levén a választott birónak az illő tisztelet, megbecsültetés és tekintély addig is, míg a közönség részére kiadandó császári-királyi kiváltságlevél ezt az ügyet is szabályozni fogja.

Még e leirat kelte előtt, 1714. decz. 14-én nagy szervező népgyűlést tartott Szamosújvár közönsége. Szabályrendelettel rendezte e népgyűlés a város beligazgatásának egyes ágazatait, különösen pedig a törvénykezés és közrendészet gyakorlását és megalkotta az első rendes tisztviselő kart egy birónak s tizenkét „öregnek"-nek, más szóval tanácsbelinek személyében. „Megegyeztünk, olvassuk az Örmény Protocollum első lapján, mi szamosújvári örmények és más nemzetbeliek, hogy saját akaratunkkal és beleegyezésünkkel válaszszuk meg biránkat és városunk fejét. Felkértünk és megválasztottunk tizenkét öreget és Ágopsa Kristóf birót és magunk fölé helyeztük őket, hogy a mi rendelet kijő a tanácsból, annak engedelmeskedjünk és alávessük magunkat; és a ki ezt nem cselekedné és ellenszegülne, legyen hatalmuk itéletet mondani fölötte vétségének nagyságához képest."

Szamosújvár első tisztviselő választása százhetvennyolcz évvel ezelőtt a következő eredménynyel ment végbe:

Megválasztattak:

Főbirónak: Ágopsa, öregbirónak: Jakab, egyházfelügyelőnek: Dzerig. Tanácsbelieknek Blid István, Murádin Márk, Tódor Miklós, Szákó Emanuel, Alexa Gergely, Lukács János, Salamon Tódor, Szefer Dániel, Dzerig Gergely és Chêngánosz Tódor.

5.

A timár-társulat.*)

— *Örmény-ipar.* —

Erdély lakossága a XVII. században sem élvezett békés napokat. A betörő ellenség vasa nemcsak sok vért

[1]) *Եղբայրակցութիւն մ'աշկապրծաց կամ' սուրուկնոց.*

ontott, hanem több virágzó helységet is elpusztított. — Hazarészünk gondos fejedelmei e súlyos bajon munkás, szorgalmas népségek betelepitése által segitettek.

Igen hasznos elemet nyert Erdély lakossága a beköltözött (1672) 3000 örmény családban is.... És a bölcs Apaffi apáink betelepítésével jó szolgálatot tett a hazának; mert a művelt 3000 örmény családban sok munkás tagot adott Erdélynek. Őseink között egyetlen munkátlan kéz sem volt.

A beköltözött örmények, — kik nem jöttek be üres tarisnyával, hanem vagyont, észképességet, kereskedelmi szellemet és ipart hoztak magukkal, — a dicső magyar nemzet középosztályához csatlakoztak... Azután munkához láttak. Közülök némelyek a tudományos, mások az egyházi vagy katonai pályára léptek. Az élelmes kereskedők nemcsak hozzájárultak a hazai kereskedelem emeléséhez, hanem összeköttetésbe léptek a külföldi piaczokkal is; innen nyers terményt vittek ki és a külföldről árúczikkeket hoztak be.

A szamosújvári, erzsébetvárosi és gyergyó-szt-miklósi timárok folytatták azt a jövedelmező ipar-ágat (szattyánkészítés), mit ők apáinktól még a külföldön a beköltözés előtt tanultak. Ez az egyetlen mesterség, mit a hazai örmény kivűlről hozott magával.

Az örmény timárok (szurugdsi) minden egyes örmény községben az akkor divott czéhrendszer szellemében társulatokat alapítottak. A szamosújvári timár-társulat alapszabályait 1700-ban nagynevű püspökünk: Verzereskul Oxendius készítette. Ezen fölötte érdekes örmény szabályzatot, mely tiz pontból áll, kivonatban magyarul itt közlöm:

„1. A társulat minden tagja a kath. egyháznak fiúi engedelmességgel tartozik. A ki e pont ellen vétene, fizessen az elöljáróságnak 12 magyar forintot.

2. Mivel bármely testület fej nélkül meg van halva; azért válaszszon e társulat kebeléből szabadon — de tekintettel az érdemre — főnököt[1]) és egy helyettest[2])

---

[1]) գլուխ մի եղբայրակցութեան. որ աշխարհօրէն սարօպաս ասի. — főnök: elnök, ki közönségesen szároszdá-nak (szárésztá) neveztetik.

[2]) որ վաղաղ կոչի — a ki váták nevet visel.

(alelnök). A megválasztottakat állásukban az előljáró [1]) erősiti meg; a tisztek iránt a tagok kellő tisztelettel viseltessenek.

3. A választás egy évre szól. Ha valamelyik tisztviselő a választást el nem fogadná, — kötelessége a társulatnak helyébe egy hét alatt mást választani; ellenkező esetben jogában áll a püspöknek a tagok közül azt választani tisztviselőnek, a kit maga a püspök akar... és a társulat tartozik az előljáró ezen választását elfogadni.

4. A társulat minden tagja engedelmeskedjék a főnöknek és tartsa meg e szabályzatot; a társulat védszentjének, a Szűz-anya: Máriának ünnepeit ájtatosan és nagy ünnepélyességgel ülje meg. Minden társulati tag évenként Mária mennybemenetele napján, valamint azon nap is, midőn e társulat tagjai közé iratkozik — gyónjon meg és vegye magához az Ur szent testét.

5. A társulat jövedelmét a tagok ne forditsák lakomákra, hanem csatolják azt az alaptőkéhez. Azonban a fenn irt ünnepnapon, midőn a társulat tagjai az Ur halhatatlan asztalánál jóval teltek el, vendégeljenek meg 10—20 szegényt; a szegények ezen asztalát a plebános fogja megáldani.

6. A társulat jövedelmének egy részét adja évenként a templomnak, vagy örökítsen meg avval valami dicső emléket, vagy az előljáró parancsára kezdjen hozzá valami szükséges épitkezéshez, vagy javitsa a templom körzetét.

7. Hetenként minden szerdán: a Szűz-anya napján mondasson a társulat élő és elhalt tagjaiért szentmisét.

8. A társulat azon tagjai, kik a városon vannak, tartoznak jelenlenni ezeken a miséken; mikor aztán a „Hájr mjér"-t („Pater noster") éneklik, közülök két tag, égő viaszgyertyával kezeikben, az oltárhoz megy és a lépcsőn térdelve marad áldozás utánig. [2])

9. Minden vasárnap — sőt más nevezetes napon is — mind a főnök, mind a tagok közül az itthon levők

---

[1]) Ez az előljáró maga Verzereskul püspök volt.
[2]) Մինչեւ ի „ցաք"

menjenek templomba, hallgassanak szentmisét; s lehetőleg minél gyakrabban gyónjanak, áldozzanak; tartsanak bűnbánatot és eszközöljék lelkeik üdvösségét, míg az idő kezeik közt van; mert csak így fognak érdemet szerezni Isten és emberek előtt.

10. Ha valamely társulati tag elhal, a szárésztá és váláh elnöklete alatt menjen el minden tag temetésére, és ott buzgó imáikkal kérjék a mennybeli Atyát, hogy bocsássa meg elhalt tagtársuk büneit és adjon neki örök nyugalmat."

Ezen kivűl a társaság ügyeinek vezetésére szolgáló részletes szabályokkal is ellátta a társaságot a nagynevű előljáró.

E társaság „szabadalmát" (privilegium), mely evvel a kelettel bir: Laxenburg 1706, május 24, III. Károly királytól nyerte. Az oklevelet ez az öt örmény: Miklós János, Kosza Kristóf, Péter Tódor és Máli Bogdán [örményvárosi (Armenopolis)] polgárok és Ábrahám Jakab (görgényszentimrei lakos) eszközölte ki. — Mivel az itt említettt örmények arra kérték az uralkodót, hogy az örményvárosi és görgényszentimrei timár-társulatok számára adandó szabadalmat magyar nyelven állittassa ki, -- ezen okiratnak csak bevezetése és befejezése latin, a tárgyalás ellenben magyar. A latin bevezetésben, az örmény timárok a következő elnevezés alatt fordulnak elő: „Armeni artis sui opificii, tingendarum et elaborandarum alutarum crispatarum, vulgo kordovány et aliis vilioris sortis szattyán dictarum magistri." Maga az eredeti szabadalom szó szerint a következő: [1])

„1. Az Örmény Városi és Görgény Szent Imrei Kordovány és Szattyán csináló Örménymesteremberek, minden esztendőben edgy bizonyos és arra illendő napon egybe gyüljenek és válaszszanak egy Fő és egy Vice-Céh Mestert, a kik esztendeig tartozzanak gondot viselni a Céh dolgaira, és táblajárás által, a Mestereket, mikor kivántatik egybegyüjteni.

---

[1]) Megtartom az akkor használt helyesirást.

2. A Céh Mesterek, a Céhbeli Causak, és azó műveket illető dolgok iránt Törvényt tehessenek, és szobol versengésből két Forintig exequalhassanak; és ha két Forintot a meritum nem excedal, apellatioba se bocsássák; nagyobbakban pedig a Városnak Birája Tanácsa eleibe szabad legyen az Apellatio.

3. Valamely Örmény Mesterember, a ki más helyen tanult, ezen Céhba akar állani, tizenkét forintot adjon előre és ugy vétessékbé a Céhba.

4. A Céhba pedig senki bénevétessék, a ki három esztendeig, mint Inas (kiknek beállása egy forintig legyen) nem tanulta előre a Mesterséget, azt eltöltvén becsületesen, ha idegen az előbbi Articulus szerint tizenkét forintot letevén vétessékbé; ha pedig Mesterember fija, vagy ha idegen volna is, de Mesterember Leányát vagy Özvegyét venné Feleségül, csak felét, ugymint hat forintot tartozzék a Céhnak fizetni. A Céhba állván pedig valaki, ha akkor házas nem volna, esztendőnek eltelése alatt, igyekezzék megházasodni.

5. Ha valamely mesterembernek több Fija volna kettőnél, azokat netarcsa maga mellett a mesterségnek az üzésére, hanem más mesteremberhez adja a mesterségnek a megtanulására.

6. A mely mestcrembernek Fija nincsen, szabad legyen két inast fogadni; de a kinek fiai vagynak, egy inasnál többet netarthasson.

7. Ha valamely mester Legény másonnat jő, annak nelégyen szabad más mesterembernél dolgozni, hanem a kihez a Céh Mester rendeli.

8. Ha a régieb Mesteremberek akarnak ezen mesterséghez kivántato dolgosokat fogadni, szükségek lévén azokra, az ifiab mestereknek nelégyen szabad amazok előtt olyan dolgosokat fogadni.

9. Ha valamely mesterember, mesterlegény vagy Inas ezen Céhből más helyre elment lakni, a Céhtol bizonyság Levelet, (melyet a Céh tartozik kiadni) magaviseléséről nem kérne és azután viszsza találna menni, olyannak tartassék, mintha ezen Céhben nem lett volna, hanem mint idegen, a Céhnak igazságát tégyele.

10. Semmi mesterembernek nelégyen szabad Moldovából Havasalföldéből vagy más idegen Országból jött Mesterlegényeket vagy Inasakat fogadni a Céh Mester és az egész Céh akarattya nélkül.

11. Ezen két városban nelégyen szabad semmiféle kereskedőnek fehér félkészitett vagy egészen készitett Kordovánt vagy Szattyánt Sokadalmokon kivül eladni, a ki ez ellen cselekednék, büntettessékmeg az olyan böröknek elvételével.

Hasonlóképen 12. Nelégyen szabad ezen két városban akármely Kereskedőembernek is, hat vagy hét Kordoványnál és Szattyánnál (azokat pedig csak maga háza szükségére) többet készitení.

13. Akármely városokban vagy helységekben esendő Sokadalmak és Vásárok alkalmatosságával, ezen Céhbeli mesteremberek is, azon Privilegiumokkal éljenek és élhessenek, mint más Privilegiumos Céhekből valok, hogy tudniillik mindeneket, valamik mesterségekhez szükségesek, szabadosan vehessenek; vásárpénztis csak annyit tartozzanak adni, mint más ilyen Céhbeliek: ugy látopénztis, ha más ilyen Céhbeliek nem fizetnek, ezek setartozzanak fizetni.

14. Ha valamely Céhbeli mesterember meghal, a mig a Felesége megholt Ura nevét viseli, a mesterséget üzhesse, és minden szabadságával és Privilegiumával élhessen a Céhnek.

15. Mikor valamely Céhbeli mesterember meghal, avagy valamelyiknek házanépe, annak tisztességesen eltakaritására a Céhnek legyen gondja és minden mesterember vagy maga, vagy más az ő képében légyen jelen.

16. A szegény Mesterekre, Legényekre, Inasokra a Céhmestereknek jó gondja légyen és a Céh pénzéből hozzájok látokat, eledelt és egyéb szükségekre valokat szerezzenek és adjanak.

17. Midőn a Céhmesterek valahová hivattyák és gyüjteni akarják a Mestereket, és azok közűl valamelyik vagy maga személyében, vagy más által ott megnem jejenik, a Céhmesterek büntessék meg az olyant tizenkét pénzel."

A timár-társulat 1736-ban III. Károly királytól egy második szabadalmat is kapott; ennek latin czíme következő. „Ceha privilegiata cerdonum Armenopolitanorum."

Példás egyetértésben élt a gyergyószentmiklósi timár-társulat, mit Ákoncz Gergely gyergyószentmiklósi biró alapított — a mi társulatunkkal; ennek megállapodásait mindig örömmel nemcsak elfogadta, hanem meg is tartotta. Igy állapodtak meg pl. abban is, hogy Debreczenbe visznek a gyergyószentmiklósi timárok 1000 köteg (thurá) kordoványt, a szamosújváriak 600-at. — Ezen felhozott példából, mit a gyergyószentmiklósi timár-társulatnak 1758. jún. 8-án kelt eredeti örmény átiratából meritettem — az is látszik, hogy szentmiklósi atyánkfiai nagyobb mérvben üzték ezt a jövedelmező iparágat, mint a szamosújváriak. — 1794. decz. 19-én pedig elkérték a mi társulatunk szabadalmának mását, hogy „előbbi erejöket gyarapitván, ohajtásukat elérhessék.“

Az örmény ipar jól jövedelmezett. Mások nem ismerték ez iparczikk készitésének módját; nem tudott senki olyan jó és szép kordovánt és szattyánt készíteni, mint az örmény. És az örmény a titkot el nem árulta. De a felsőbb parancsnak engedelmeskedni tartoztak. A dicső Mária Terézia uralkodása alatt 1770. júl. 24-én egy bizottság jött ide, mely Heiter Elek udvari tanácsos (consiliarius aulicus) aláirásával ellátott következő magyar szövegű iratot intézte a helybeli társulathoz:

„Az Szamosújvári Timároknak parantsoltatik, hogy az Méltoságos Thesaurariatustól ide rendeltetett Commissionak irásban jelentsenek. 1. Hány Timár-Mester légyen, Kinek hiják mindeniket és melyik Classisban vallja kiki magát, az első, közepsű és legalább valók kőzöté?

2. Minemű materialék kivántatnak az kecske bőrek csáválásra és minemű árában lehessen egymásfélét venni.

3. Honnan szokták azon csáválásra kévántato materiálékot szerzeni és hól teremjenek; Az Felséges Asszonyunk Tartományábané, vagy Lengyelországban, Mosca, vagy Török-országokban.

4. Minémű kereskedéssel, utal és melyik idöben szokták szerzeni.

5. Honnan veszik a Timárok az kévántato kecske bőreket, és melyik árán fizetik.

6. Hová viszik az készitett bőreket, és melyik árában adgyák az jobbikat, közepsűt, és legalább valót, nagy számal szoktáké más országokban, és melyikben vinni, nem különben menyi számal vitetik más országokban efféle Cordován bőr.

7. Minden Mester-Ember különösön maga számára, vagy mások társaságában dolgoziké.

8. Menyi számal készithet az egész Czéh egy esztendő által efféle bőreket.

9. Hány szinűt csinálnak, és melyik Szinűt lehet leg könyebben készíteni, nem külömben mellyik szinnek meg csinálására volna még valami, és mellyik héjánoság.

10. Mellyik szinűt lehet legjobban eladni.

11. Mire szokták az kecske szört forditani.

12. Mindenik szinű bőrbül, az legjobbik féléből, hozzon hozzám az Czéh-Mester és Czéhnek vénebbik Mesterei 2 bőrt és egyszersmint adgyák okát, mi légyen az oka, hogy az Erdélyi Suffiant nem lehet ollyan jól mint a Törökit készíteni.

13. Irásul adgya bé a Czéh: minémű modokal lehessen ezen mesterséget emelni és jóbb állapotban állitani. Sign. Szamosújvár."

Erre — „parancsolat szerint" — a következő irásos „felelet"-et adta a társulat:

„A mi nemes czéhünknek 96 czéhbeli tagja van, neveiket is ide irjuk; ezek közül az első Classisban valják magukat 5, a másodikban 18, a harmadikban 33, 40-en pedig másoknak dolgoznak.

2. A fehérbőr elkészitéséhez kell: arravaló jó viz, hamú, mész, kutyasz.., szkumpia, fa, fonal; a veresbőr anyagai: szőlő-, vadalmalevél, timsó, fonal, fa; a feketéhez kell, még „koroboj," ez a bányákban terem. Egy véka hamú ára 6 pénz, egy véka mész 20 pénz, egy véka kuttyász.. ára 15 pénz, a szkumpia okája 16 pénz, egy szekér fa 9 máriás, egy rend fonal 18 pénz.

3. A szkumpiát és timsót a Szebenben és Brassóban lakó görög kereskedők hozzák Törökországból; mi tőlük veszszük ezeket. Terem a szkumpia kis mennyiségben felséges Asszonyunk országában is: a Bánátban és

Egerben; de azt ott használják fel: ott is készítenek bőröket. A többi anyagot itt Erdélyben veszszük.

4. A szőlő- és almalevelet nyáron veszszük a parasztoktól; a szkumpiáért vagy mi megyünk Szebenbe, Brassóba, vagy a görög kereskedők hozzák azt ide hozzánk.

5. A szőrös kecskebőrt itt Erdélyben és Magyarországon (Mármaros, Bánát) veszszük. A legjobb czápbőrért adunk 7—8 máriást, a középsőért 5—6, az utolsóért 4 máriást; a kecskebőr darabja 4—3 máriás. Veszünk Havasalföldről Szebenbe és Brassóba küldött fehér (szőrtelen: chubá) bőröket is, mert a hazai termény a szükségletet ki nem elégiti; ezeknek darabja 2 magyar forint, néha még olcsóbb.

6. Az elkészitett bőröket az erdélyi sokadalmakon és Magyarországon adjuk el; Erdélyben a legjobb czápbőrért kapunk 10—11 máriást, a középsőért 7—8, a harmadrendűért 6 máriást; az apróságot adjuk úgy, a hogy lehet. Erdélyben elkel 30.000, Magyarországon mintegy 20.000 db. A Havasalföldről hozott fehér és általunk elkészitett bőrökből a legjobbért adnak 8, a közepsőért 7 és a harmadrendűért 5 máriást.

7. Társaságunk tagjai közt vannak önálló gazdák, kik saját műhelyeikben magok számára dolgoztatnak; a többiek, kiknek nincs saját műhelyök, másoknak dolgoznak — fizetésért. Ezt a mesterséget egyes ember egymagára nem űzheti.

8. Az egész czéh — ha van bőven hozzávaló anyag — egész éven át a szőrös bőrből elkészithet 15.000-et, a Havasalföldről hozott fehér bőrből festhet feketére 40.000-ret, sőt — ha van kelete — még többet is.

9. Három szinűt tudunk csinálni: feketét, verest és sárgát; legkönnyebb feketére festeni; karmazsin, piros és kék szinűt nem szoktunk csinálni.

10. Legjobban veszik Erdélyben és Magyarországon a veresbőrt; azért teszünk minden kötésbe rendesen 4 veres és 2 fekete bőrt.

11. A kecskeszőrt a harisnyaposztó készitőknek adjuk el; ezek aztán abból tarisnyát, pányvát és egyebet csinálnak.

12. A méltóságos Comissionak küldünk mind a három szinű — általunk készitett — bőrből két öreg mester által. Karmazsin és kék szinű szaffiánt (itt így mondják) nem tudunk készíteni.

13. Ha városunknak nagyobb határa lenne: úgy lehetne mesterségünket emelni és jobb állapotba hozni; mert akkor minden mester tenyészthetne kecskét a határon. Még az is segitene rajtunk, ha Havasalföldéről a fehér bőröket egyenesen hozzánk hoznák; mert akkor az a haszon, mit a brassói és szebeni kereskedők eladás alkalmával nyernek, a mi zsebünkben maradna."

*

A felejthetlen emlékű püspök halála után (1715) a városi tanács erősitette meg a tisztikart és nézte át a benyujtott évi számadást. A társulatnak külön papja volt. 1788-ban 50 misét mondatott a társulat, elhalt tagjai lelki üdveért. Ezekért a misékért kapott a pap 34 frt 80 krt.

Évenként hamvazó szeredán mondatott a társaság misét Verzereskul püspök lelki nyugalmáért; így rótta le háláját a nagynevű alapitó iránt; újabb időben azonban megfelejtkezett e kötelességéről. Vajha minél hamarabb ismét életbe lépne e kegyeletes szokás!

E földerület vételárának fedezéséhez 106 frttal járult a timár-társulat; ezenkivűl 1729-ben 84, 1736-ban 600, 1742-ben 100, 1757-ben 310 frtot adott a városnak. Tehetségéhez képest elősegitette a nagy templom épitését; 1797-ben kéri a plebánost, hogy pénzéről adjon elismervényt — és a templom két oldalajtóját ne falaztassa be. 1802-ben a Szent-Szűz mennybemenetelének oltárát (nagy templom) e társulat készítette — saját költségén.

Birár Kristóf timármester ittason ment haza (1751-ben). Meglátták. Ügye czéhgyűlés elébe került.

— Minő büntetést érdemelsz? — kérdi a szárésztá.

— Három évig nem iszom semmiféle italt.

Fogadását megtartotta!

A ki a temetésről maradt el, 50 pénzt, — a ki a gyűlésre el nem ment, 1 frt büntetést fizetett. — Zábulik

Kristóf dohányzásért 1 frttal, — Voith Simon, mivel fel nem állott a „vártábéd“ előtt, 1 frttal, — Perint Péter, mivel lekapta társának fejéről a sapkát, 4 frttal büntettetett. — Nem engedték meg, hogy pénzért se dolgozzanak a timárok annak a mesternek, ki illetlen szót mondott polgártársának.

*

Tolnai János Erdély directora 1768-ban Erzsébetvároson kelt és a timárokhoz intézett átiratában, a „Szamosújvári vagy Örményvárosi“ timárczéhről ezt mondja: „Örmény becsületes timárok.“

1781-ben mind a „hegyalatti“, mind a „fácsebinyei“ fogadó bérlőjét Ászvádurnak (Bogdán) hivták. Ez utóbbi jólelkű, bőkezű adakozó volt; miért megkülönböztetésül az előbbi fogadó bérlőjétől, „fácsebinye“ (jótevő) Ászvádurnak neveztetett. Meghalt a derék bérlő, de a fogadót még most is „fácsebinyé“-nek nevezik.

Régen négy gyártelepen (pándun) dolgoztak; most egyik sincs működésben. A 60-as években szüntették be a kordován-szattyán-készitést; mert nemcsak a piros csizma-viselés ment ki a divatból, hanem kordovánból készült magyar czizmát is csak nagy ritkán látott itt-ott a fürkésző szem...

E timárok nem megvetendő mesterségökkel jólétre tettek szert, vagyont gyüjtöttek; mert az ipar a szerzésnek egyik hatalmas forrása.

6.

A Salamon-templom.

A tehetős Simai Salamon, kinek Isten nem adott gyermekeket, nem egyszer bánkodott azon, hogy polgártársaival együtt fatemplomban dicsérik az Urat; azért, feleségének beleegyezésével, elhalt fivérének azon telkét, mely e városon a legszélesebb, örök áron megvette és a Szűz-anya Mária tiszteletére itt saját költségén kőtemplomot emeltetett

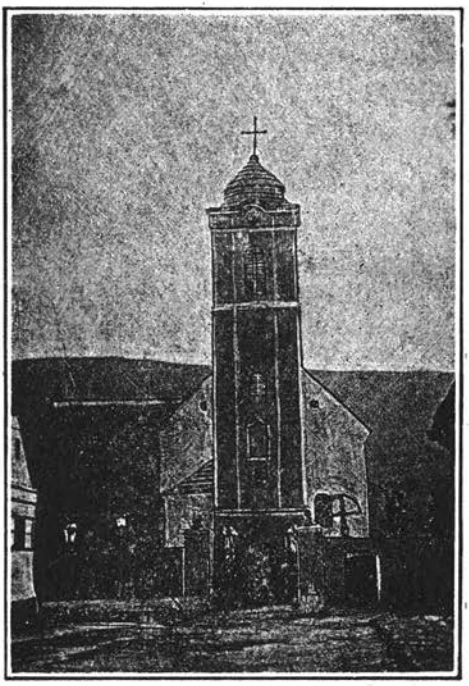

1723-ban.[1]) És hogy annak, kit a könyörület Anyjának neveznek, pártfogását annál bizonyosabban kinyerhesse, alapitványt tett, hogy ennek kamataiból évenként szentmiséket szolgáljanak. Utolsó kivánsága az volt, hogy testét a Mária oltára előtt temessék el.

Az örmények közül többen vettek jó példát az ájtatos Simai Salamontól; azért némelyek városunk déli oldalán a fürdőig elhuzodó út mentén a szenvedő Krisztus képeivel diszített kápolnákat épitettek, hogy az utasokban feléleszszék a buzgóságot; mások a keleti hegyen fakereszteket állitottak fel

---

[1]) Êz jégéghéczhin Ávédmán
Sinél dêváv ázk Simáján,
Áh gimêdádzim incs szirov,
Áhov csérmérántuthjénov
I mecs ájsz zsámin jérkéczhin,

Árács ámen hájkh gártáczin
Êz »Ávedisz khjéz Máriám«
Jérkh; áh kidenász párégám,
Êzárdêszunkhêsz pêrnelu
Gárogh cshim cshi hárácselu:
Háj lézvov hosz gibástêver
Ásztvász szêrdánczh gibádvêver,
Meg perán zengi chodsáen
Vorbesz ághkhêden, ághaén.

Az Annuntiatio (Gyümölcsoltó [Boldogasszony,) egyházát
A Simay család épittette.
Oh — gondolom — mily örömest,
Isteni félelemmel, ájtatossággal,
Ebben a szentegyházban
Énekelték mindnyájan az örmé- [nyek,
Az »Ávedisz khjéz Máriám«
Éneket. Oh tudd meg barátom —
Könnyemet nem vagyok képes
Visszatartani és nem sóhajtani —
Örmény nyelven tisztelte
Istent, szivből imádta,
Egy szájjal a dúsgazdag úgy,
Mint a szegény és tanácsnok.

(kalvaria; 1727). A kápolnáknak most még helye se látszik, ellenben a hét keresztet, melyeknek száma 1889-ben megkétszereződött, napjainkban is gyakran meglátogatja az ájtatos buzgóság!

7.

Az örmény püspökség.

Nagytekintélyű, tudós püspökünk: dr. Verzereskul Oxendius, ki 1715-ben halt el Bécsben, végrendeletében dr. Stephanovics Istvánt jelölte ki utódjául és intette atyailag övéit, hogy a szentszéktől ezt kérjék püskökül. Az örmény klerus és a nép képviselői össze is gyültek 1715. máj. 20-án Görgényben, hogy új püspököt választszanak; de nem tudtak megegyezni. Végre abban állapodtak meg, hogy annak fognak engedelmeskedni, a kit a római pápa püspökükké fog kinevezni. Azonban a szentszék e tárgyban nem intézkedett. A dicső királynő, Mária Terézia volt az, ki a függő kérdést megoldotta és az erdélyi örmények püspökévé Szamosújvár kiváló főesperesét: dr. Theodorovics Mihályt nevezte ki; a cselszövő ármány azonban gondoskodott arról, hogy a pápa e kinevezést meg ne erősítse. Mielőtt említést tennék arról, hogy ki görditett a szépen fejlődő örmény egyház útjába akadályt, szólok egy pár szót magáról a derék Theodorovicsról.

Ághán tászê meg ginêszter,
Héd diráczhunun gijérker
Êzbádvágán sárágánnér,
Jév êzzsámászádzuthjunnér.
Ov zÊszthephánnoszi kirkê
Kártálu bádrêkhin dágê
Chêszmát uner, ná gitêner,
Oszki kêrkinê gisárer,
U ászorê g'ánczhnêvein
Ághánérên u gipáchlein
Norá, ov zájn gikêndêver,

Or zkirkê geronov jérker.

A tanácsnok együtt ült a »tász«-ba,
A kántorokkal énekelte
A drága sárágánokat
És a szép »horák«-at.
Az, ki az István könyvét
A mise alatt olvasni
Szerencsés lehetett, aranyot
A könyvre sorjában tett.
És ebben vetélkedtek
A tanácsnokok és irigyelték
Azt, ki sorát ejtette,
Hogy égő gyertyával ő olvassa a [»lectio«-t.

Gábrus »Gádárjál e« versgyűjtemény, 65 lap.

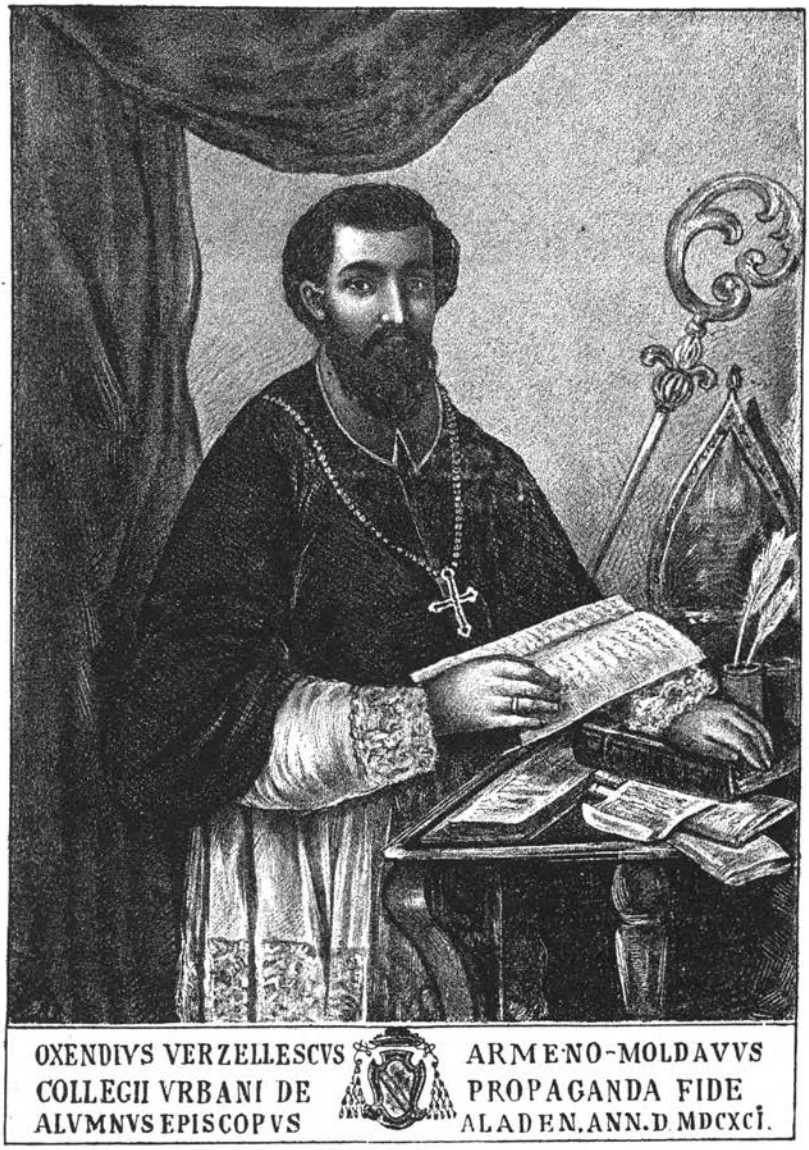

Dr. Theodorovics Mihály, ki a Czêvádzégh (Czévadzégh) családból származott, előbb kereskedő-segéd volt Nagy-Szebenben, hol nemcsak jól megtanult németül, hanem br. Bruckenthallal — ki idővel Erdély kormányzója lett

— barátságot kötött. Theodorovics haza jött Szamosújvárra; itt előbb kántor, később pap, főesperes lett. Csak érdemeit akarta megjutalmazni a nagynevű királynő, Mária Terézia, midőn ezt a tehetséges papot, ki kegyében állott, az erdélyi örmények püspökévé nevezte ki. Azonban Dániel-Chêngánosz (Longinus) Todór kir. tanácsos, irigységből alaptalan vádakat koholt ellene. Az ügy megvizsgálása végett el is küldetett két kanonok Gyulafehérvárról Szamosújvárra. A vizsgálatot a Salamontemplomban akarták megtartani. De az örmény asszonyok, kik abban a hítben éltek, hogy a kiküldött két egyházi személy a latin ritust akarja az örményekre erőszakolni — „ nu trêbujê la noj saecula saeculorum“ (nem kell nekünk a latin ritus) kiáltással útjokat állották. Nem mehettek be; azért elintézetlenül hagyván az ügyet, visszatértek.[1]) Dr. Theodorovics Mihály püspökké, habár később ártatlansága kiderült, nem consecráltatott; de azért annak a 12.000 frtnak, mit Ő Felsége, Mária Terézia adományozott örmény püspöki asztalra, kamatait — a jólelkű királynő kegyes intézkedéséből — maga Theodorovics használta haláláig.

---

[1]) Gábrus Zachar örmény költő »Gádárjál e« (Consumatum est) czimű versgyüjteményének (kézirat) 67 lapján ezeket mondja:

Zkjérházkéli der Minászê,
Bajtai jébiszgoboszê,
Gáméczh ikhmovmê bád-dselu;
Dsoghovurtê zájsz ánelu
Cshi thoghu; ze ámen bikhá
Khár gordzél gáméczh êz nokhá,
Vorkh egin zkháhánán tádél,
Jév êz jur pánê khêlêndél.
»Nu trêbuj la noj saecula
Saeculorum« zájsz guvoghpá
Amen khághkhêczhoczh voghp [pérán;
Vorov khêlêndoghkhên pháchán.
Chábár »vártábédin« dárán;
Êz der Minász ártárczuczhán;

Hám êz háj árároghutheán
Szern vártábédin bádméczhán.

Mihály főesperestet,
Bajtai püspök
Valamivel meg akarta büntetni;
A nép ezt tenni
Nem hagyja; mert minden úrnő
Megkövezni akarta azokat,
Kik jöttek a papot elitélni,
És dolgát megvizsgálni.
Nem kell nekünk saecula
Saeculorum, ezt jajditja

Minden városbelinek jajos szája;
Erre a vizsgálók elfutottak...
Hírt vittek a »tudornak:«
Mihály papot ártatlanitották,
És szeretetöket az örmény szer- [tartás iránt,
Elbeszélték a tudornak.

Dániel-Chêngánosz szamosújvári tanácsos volt. Ez sok jó szolgálatot tett Mária Teréziának; miért a bölcs uralkodótól nemességet, királyi tanácsosságot (consiliarius) és aranylánczról csüngő arany keresztet kapott, mit egész életén át viselt is. Mindenki tisztelte, becsülte e férfiút; de azért, ha ő nincs, a szamosújvári örmény püspökség még most is fennállana. Dániel azért viseltetett ellenségeskedéssel Theodorovics iránt, mert saját fivérét, ki latin szertartású pap volt — akarta az örmény püspöki székbe ültetni. Czélját el nem érte, de azt mégis kivitte, hogy Theodorovicsot fel nem szentelték püspökké.

Ez a nagy úr, kiről a helybeli Szt-Ferencz-rendi atyák azt mondották hogy „az Ég adta nekik ezen ezerekből kiválasztott férfiút“ — 73 éves korában 1782. ápr. 14-én hunyta be szemeit örökre. Jakabffy János örmény kath. főesperes-plebános temette el, az örmény klerus és a Szt-Ferencz-rendi atyák segédkezése mellett. A nép gyertyát tartott kezében; ápril 15-én délután 5 órakor a parochialis nagyobb templomba (a mostani piaczi templom, mert a Salamon-templom volt a parochialis kisebb szentegyház) vitték a holt testet, hol „castrum doloris“-ra (gyászpad) helyezték. Erre megnyiltak az ékes-szóló Duha Kristóf pap ajkai és egy párját ritkitó szép, megható gyászbeszédet tartott — örményül. Más nap szt. misét mondottak lelkeért, azután elvitték a zárdatemplomba; itt Kis Venantius guardian mondott gyászmisét, melynek befejezése után levitték e kiváló örmény földi maradványait a sírboltba.

Ezután hosszú szünet állott be; 1848-ban a kereskedő-társaság felelevenitette a fontos ügyet, de — eredmény nélkül. Az absolut kormány készségesen visszaállította volna az örmény püspökséget, de mi nem akartunk hazafiságunk árán jutni szivünk legohajtottabb tárgyához; a püspökjelölt: a nagytudományú Lukácsi Kristóf, visszautasította az ajánlatot. Vártunk egy jobb kort. Beállott. Most tehát a magyar miniszteriumtól kértük azt, a mivel az absolut kormány megkinált — és kérésünkre bár választ nem kaptunk.

Simay Gergely kir. tanácsos a „Pesti Napló"-ban (1879. ján. 3. 3. sz.) „Az erdélyi örmény kath. püspökség" czím alatt olyan derék dolgozatot közölt, hogy azt itt is közreadni szükségesnek látom:

Minden nép nyelvében él és irodalmában. Ezen axioma kell hogy irányadó legyen, ha létét és jellegét fentartani akarja, e nélkül kozmopolitává válik.

És kérdem annyi viszontagság között s ily alárendelt állapotban is, ki tartotta fenn mindezt mai napig nálunk örményeknél? Bizonynyal senki más, mint az örmény egyház.

Midőn ezelőtt két századaddal eleink hazájukat a mostanival cserélték fel, örmény püspököt tiszteltek soraikban. Igaz, hogy a közbejött kedvezőtlen körülmények folytán az örmény egyház ideiglenes kormányzata az erdélyi latin szertartású püspökökre lőn bizva, — de csak részben, mi onnan is kitetszik, mert az örmény papok felszentelési joga (ordinatio) nem állott hatáskörükben, mintegy jeléül annak, hogy ezen ügy állandó megoldása esetében, kell majd lenni oly önálló örmény egyházfőnek, ki ezen — úgy szólva — legeminensebb jogot is gyakorolhassa nemzetfeleinek lelkészei fölött, és így nyilvánvaló, hogy egyházi önkormányzati jogosultságunk már magában multunkban gyökerezik; miről egyébiránt fejedelmi nyilatkozatok is tanuskodnak.

E történelmi multra támaszkodva Szamosújvár közönsége még 1868. év február 22-én tartott közgyűléséből megtette alaposan indokolt felterjesztését a vallásügyi miniszteriumhoz, a már létezett örmény püspökség restaurácziója tárgyában; hasonló eljárást követtek ugyanakkor Erzsébetváros, Gyergyó-Szt-Miklós és Szépviz örmény közönségei is, mintegy kifejezni akarván ezen egyöntetűség által, hogy a felkarolt ügy nem egyeseké, hanem az egész erdélyi örménység ügye.

E felterjesztések azonban — fájdalom! — mind e mai napig, tehát tiz év lefolyása alatt sem nyertek semmi megoldást és válaszolatlanul hagyattak. Azonban talán a sors úgy akarta, hogy még e körülmény is javunkra váljék az által, hogy egy időközben megalkotott és szentesí-

tett törvénynyel még inkább biztositottnak tekinthessük ügyünk diadalát.

A Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozására vonatkozó 1868. évi 43. t. czikk 16-ik §-a így szól:

„Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban úgynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztositják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, hanem egyszersmind a görög és örmény katholikus, és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.“

Nagyfontosságú törvény ez reánk nézve, mely történelmi multtal már igazolt egyházi önkormányzati jogosultságunkat törvénykönyvbe iktatva, elvitázhatlanul elismeri és szánkczionálja.

Nincs is többé semmi akadály, mely ezen közohajjal támogatott igazságos ügyünket megdönteni képes legyen.

Emlitett felterjesztésünkben kértünk volt bizonyos szerény állami segélyt is, melyet egy kis méltányosság szemmeltartása mellett szabad is lett volna reméllenünk; de azt hiszem valóságos bűn lenne tőlünk tovább is ezen körülménytől tenni függővé egy ily nagy czél elérését.

Ott van városunk érdemdús főpapjának, néhai Lukácsi Kristófnak ép e czélra tett jelentékeny hagyománya; ott van Szamosújvár város lelkes közönségének — ha jól tudom — szintén e czélra határozott alapja; ott van ugyancsak e püspökségre fejedelmileg adományozott 12.000 frt tőke; ott van végre — mit legelől kellett volna emlitenem — ha szükséges: hítfeleink lelkesedése, mely minden nagy czélnál magasra szokott felemelkedni. És én semmit sem kételkedem, hogy ennyi tényező és határozott akarat mellett a püspökség elvégre is — mindnyájunk örömére — létre jövend.

Nem is szükséges e tekintetben valami fényes dotácziót tervezni; mert ha a büszke és gazdag Franczia-országban 5—6000 frtos püspöki dijazás létezhetik, mi

nálunk — a viszonyokhoz képest — a püspök személyét illetőleg kezdetben 2—3000 frt nagyon elegendő. Személyzete pedig állhat az illető lelkészekből, tiszteletbeli kanonoki czímmel és jelleggel; s így szinte minden költség nélkül; valamint papnöveldéje is igen szerény keretre szoritva (miután az elhelyezésre ugy is vannak számos középületeink) csekély költséget venne igénybe.

Most van tehát ideje a felejthetlen emlékű főpap Lukácsi Kristóf által is — egész életében — oly melegen ápolt eszmét valósitani, míg t. i. le nem telik azon évtized, melyre az ő nemes hagyatéka vonatkozik.

Minthogy pedig nem hiszem, hogy létezzék széles e hazában egyetlen egy tagja is az erdélyi örmény egyháznak, ki e lét-alap könnyelmű eldobása által a legsúlyosabb felelősséget magára vállalná, úgy vélem, hogy az egész erdélyi örménység nézetének adok kifejezést, midőn javaslom: hogy úgy a történelmi múlt, mint az idézett törvény alapján, terjesztessék fel Ő Felsége, legkegyelmesebb urunk-, királyunkhoz alaposan indokolt, egyetemleges folyamodvány az erdélyi örmény püspökség visszaállitása iránt. Mi ha megtörténik, erősen él bennem a hít és remény, hogy Ő Felsége, mint a törvényeknek legfőbb őre és végrehajtója, érvényt fog szerezni, azon törvénynek is, mely az örmény kath. egyház önkormányzatát dekretálta és fejedelmileg szentesitette.

8.

A piaczi nagy templom.

— *A „Basilika“.* —

A Salamon-templom nem volt képes a hívek sokaságát befogadni; azért vallásos őseink egyhangúlag elhatározták, hogy a Szentháromság tiszteletére a főpiaczon egy akkora nagy és díszes szentegyházat épitenek, hogy az ritkítsa párját — Erdélyben. Be is szerezték a nagyszerű mű szükségelte anyagot; 1748. szept. 18-án vette kezdetét a templom-épités. Kastal János püspöki általános helyettes és nagyprépost tette le a ‚basilika' alapkövét

1748 okt. 9-én nagy népsokaság jelenlétében. A munka felügyeletével Jészáján Kristóf nevű örmény pap volt megbizva, ennek hirtelen történt halála után a felügyeletet a mű befejezéseig a derék Duha Kristóf pap vállalta magára.

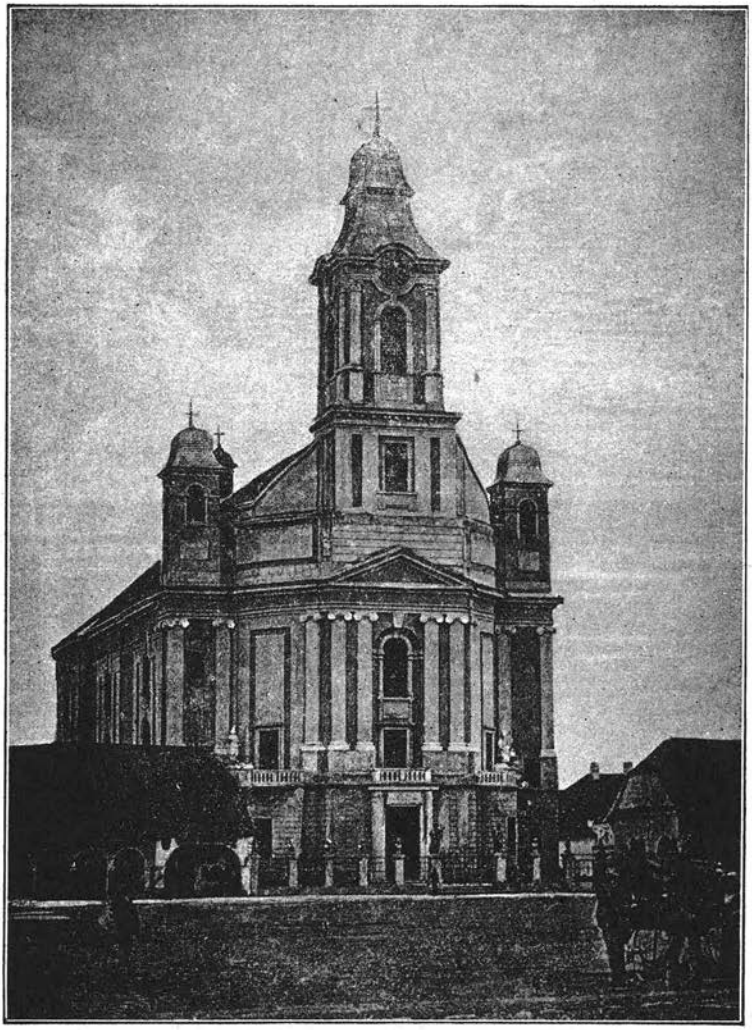

A piaczi nagy templom.

Vallásos őseink gyüjtést rendeztek maguk közt; már az első esztendőben (1748) begyült a templom javára

11.671 frt 78 kr. Legtöbbet adott a főgondnok Álexa, ki 9376 frttal járult a költségek fedezéséhez. Mária Terézia

Világosító Szt-Gergely oltárképe.

királynő adott 1754-ben 3600 frtot; buzgó apáink 1776-ig 81.836 frt 22 krt, a város adott a mondott évig 22752

frt 96 krt; 1776-ig tehát összesen elköltöttek a templomra 108.189 frt 18 krt. Hát még a teljes befejezésig mennyi pénzre volt szükség! A szentély kupolájának festésére adott Kapatán Gergely felesége 85 drb. aranyat (425 magyar frt); a nagy tabernaculumot és a kőcancellust Balta Péter csináltatta, elköltött 876 frtot. Jakabfi János költségén (159 frt 55 kr.) készült a sekrestye külső vas-ajtója. A nyolcz nagy faragott kőből készült remekmívű oszlopot, melyek erős vállaikkal tartják a templom bolthajtását, Verzár Vártán csináltatta, szivesen adott az Isten dicsőségére 1532 frt és 16 krt. Világositó Szt-Gergely oltárának költségeit a kereskedő-társaság, — a Mária mennybemenetele oltáráét pedig a timár-társulat fizette. Dicső királynőnkön kivűl más külső egyén egy fillérrel sem járult monumentalis szentegyházunk felépitéséhez. A kegyur: a város, vallásos apáink és az ájtatos örmény asszonyok, kik ékszereiket önként tették oda az egyház oltárára — épitették fel ritka szép basilikánkat!

1759. szept. 8-án mondották az első szentmisét e fönséges templomban: ekkor már készen volt a szentély.

1800-ban Szent-Háromság napján beütött a mennykő a toronyba.

1804. jún. 17-én szentelte fel Mártonfi József püspök templomunkat; a felszentelési oklevélben ‚basiliká'-nak nevezi szentegyházunkat.

1804. áug. 2-án Portiuncula napján villám csapott a toronyba, mely elégett; az eltört nagy harangot újra kellett önteni.

9.

Isteni gondviselés.

Elkészült a piaczi nagy templom tornya is; ott diszelgett már tetején megváltásunk drága jelvénye; azért egy bizottságot neveztek ki, mely azt számba vegye. Ugy állapódtak meg, hogy 1801. máj 4-én (hétfő) reggel 9 órakor mennek fel a toronyba. A meghatározott időben a bizottság a piacz (a mostani „korona-vendéglő") szögle-

tén össze is volt gyülve: várták az elnököt, Simay főbirót. Csak egy óra mulva jött a bizottsági elnök.

— Rég várjuk a főbiró urat!

— Engedjenek meg: elaludtam; de nem késtünk el.

Erre a bizottság a templom felé tart; de alig mennek nehány lépést... és r-o-p-p... ledölt a torony.

Ha a biró el nem alszik és — megállapodás szerint — 9 órakor mennek fel, a bizottság tagjait maga alá temeti a torony.

10.

Az örmények megbizhatósága.

A főurak elkezdve a gubernátoron és püspökön, az örmények által vásároltattak be a külföldön egyes czikkeket és bennök találtak egészen megbizható egyéneket egyéb pénzbeli ügyeiknek elintézésére is. „Adjon Isten minden jót Szamosújvárnak“ — így kezdi gróf Kornis Zsigmond kormányzó 1721-ben egyik levelét, melyben „négyszáz hét magyar forintokat“ küld a „Lipsiából hozott portékák órában. S Antalffi János püspök 1725-ben adósa levén száz aranynyal egy bécsi „böcsületes Ürmény“-nek, Szamosújvár biráját kéri meg, hogy Bécsbe útazása alkalmával egyenlitse ki ezt a tartozást, hozzátevén, hogy „ha egy pár medvebőrt magával elvinne kegyelmed, nagy obligatioval venném, kiket az Pazmaniumbeli Collegium P. Regensinek küldenék“ (Molnár).

11.

A szerzet-alapító Mechithár levele.

Szamosújvár tizenkét tekintetes, hív és szeretett tanácsnokának. Kristóf főgondnok-, Todorás biró-, Salamon ur-, Áliksza ur- és sorban a többi uraknak. Jézus adta üdvözlet! Sok áldással és lelki szeretettel ajánlom magamat a fentirt tekintetes uraknak és az Önökkel együtt élő istenszerető népnek. Kérem a mi Urunkat, Jézus

Krisztust, hogy tartsa meg Önöket mindig kegyelmében, hogy napról-napra gyarapódjanak a római kath. szentegyház hitének igazságszeretetében és a jótettekben; mert csak így adhatnak embertársaiknak jó példát ezután is. Ime — kivánságuk szerint — küld a szent congregatio Önöknek most hítkövetet: szeretett testvérünket, főtisztelendő (Báronián) Minászt (Minas de Barun), az istenészet tudorát; ez sok dicséretreméltó és igen alkalmas arra, hogy Önöket kormányozza. És méltán történt ez; mert Isten tekintetbe vette az Önök szükségletét és nyiltszivűségét és kegyeskedett Önök számára olyant választani, ki Önöknél nemcsak a lelkipásztorkodás vezetésére alkalmas, hanem az urak előtt is tekintélyben álland s anyagi ügyeikről is gondoskodni fog. Ilyent ohajtottak; birja a latin nyelvet is, igen derék ember és tud nagygyal úgy, mint kicsinynyel társalogni. Azért teljes szívből ajánlom Önöknek, hogy fogadják őt nagy szeretettel és méltó tisztelettel; érdekük kivánja azt, hogy ezután is mindig szeretetet és tiszteletet tanusítsanak iránta. Önök pedig 12 tanácsnok, védjék és támogassák őt, hogy szabadon munkálkodhassék egész közönségükért és mindenről gondoskodva vigyázzanak arra, nehogy valaki engedetlenséget, vagy ellenséges indulatot mutasson iránta; mert nagy hasznukra válik, ha ő mindig tiszteletben és uralomban marad. Ha püspökhez, vagy ennek belyetteséhez, vagy valamely urhoz viszik, ez nagy tisztelettel történjék. Végre azt is tudomásukra hozom, hogy minél nagyobb tiszteletés szeretetben tartják, annál nagyobb haszon fog Önökre hárulni. A tudat, hogy istenfélők, engemet, — ki mindig imádkozom Önökért — megörvendeztet, és reménylem, hogy jó előmenetelük hírét hallva, ezen örömömben megmaradok. Amen.

Ime Önökhez ment a hítkövet, azért Mánuel atyát, ki eddig kérésükre ott tartozkodott, küldjék vissza; mert szerzetünknek szüksége van reája. De mivel főtisztelendő és szeretett testvérünk Minász tudor arra kért minket, hogy hagyjuk azt még bizonyos ideig ott: azért megengedjük, hogy az auguszt végeig ott maradhasson; azonban kérem, hogy szeptember elején kalauzolják el jó utitárssal Bécsig.

Legyenek meggyőződve arról, hogy mi, társainkkal együtt imádkozunk Önökért és örvendünk jó hírnevöknek. — Mánuel atya el fog távozni onnan, de ott lesz Minász tudor. Mánuel atya leveléből örömmel vettünk tudomást Önök állapotáról; reméljük, hogy örvendetest fog Önökről irni Minász tudor is, ki szintén szerető barátunk és egy szív velünk. — Miért is ismételve ajánljuk, hogy tartsák Minászt, az istenészet tudorát, nagy tisztelet- és szeretetben az Isten dicsőségére, az egyház diszére és Önök hasznára. Üdvözölve legyenek.

Tekintetességtek 1722. május 25

igénytelen szolgája

Mechithár, vártábéd-abbás.

12.

A mechitháristák.

A velenczei (San-Lazaro) mechithárista szerzet egyik tagja: P. Lázár 1760-ban a következő kérvényt nyujtotta be városunk tanácsához:

Tisztelettel terjesztem e nagy kérést az Örmény-város (Հայաքաղաք Hájákhághákh) tizenkét tanácsnoka elébe; kérem figyeljenek kérésemre.

Mint tudva van a Szűz-Anya templomát (Աստուածածնայ եկեղեցին) Simay Salamon szelleme épitette, ennek halála után — ez a végrendeletből is látszik — (boldogult) azt családjára és rokonaira: fivérének fiaira, u. m.: tekintetes Simay Gergely és Simay Lukács urakra bizta. Mivel Isten kegyelmével a tek. város plebániai templomának (épitési munkája) napról napra előhalad és készül, (tudatom), hogy ő kegyelmeik tiz évvel ezelőtt a Szűz-Anya templomát, minden rábeszélés, vagy kérés nélkül, készséggel szerzetünknek igérték örökös alapitványul (oly feltétellel azonban), hogy míg a tiszt. papság be nem lép a plebániába, mi ne közeledjünk. Most, mivel hallot-

tam, hogy Minász plebános ur lelke a Teremtőhöz szállott fel, — elhatároztam, hogy ide jövök: kérni a tek. város nagyságos tanácsát, hogy majd akkor, midőn Isten kegyelméből a főtisztelendő papok már bementek a plebániába, fogadja be szivesen ezt a szerzetet. Reméljük, habár nem dicsekszünk, hogy a lelkek üdvösségének úgy, mint a gyermekek iskoláztatásának terén — szolgálatot fogunk tenni; Isten után van reményünk, hogy a tek. város ezt akarni fogja. Isten megkönyörült a mi örmény nemzetünkön és napfényre hozta ezt a szerzetet a mi örmény nemzetünk számára, hogy az örmény nyelv bizonyosan fenmaradjon. Gondoljuk, hogy az, Isten ezen kedves Örményvárosára is, sok tekintetben hasznos lesz. Azt is mondjuk, hogy mi nem leszünk a tek. városnak terhére; mert mi nem vagyunk kolduló papok, mint a hogy, hallomásunk szerint — sokan beszélik. Fent irt kérésemre várva kegyes, kedvező válaszukat, vagyok

Nagysádtoknak

kicsiny szolgája

P. Lázár

sz. Antal abbás rendjének szerzetese.

A kerésre az itt következő választ kapta:

„Miután elolvasta a tek. város kegyednek kérését és tekintetbe vette nemcsak az ő szükségletét, hanem a helybeli tisz. plebánia válaszát is: úgy látjuk, hogy az Istennek Salamonja által épitett templomot, mit ő a plebániának hagyott, — e templom eddig is a plebánia kezében volt és most is ő használja azt, — nem lehet a kegyed szerzetének adni; de nem is adjuk sehogysem. Ha majd Isten segitségével elkészül az új templom és a plebánia abba költözendett s ezen, Istennek Salamonja által épitett ó templomra a tek. városnak szüksége nem lesz, majd az akkor élő polgárok előtt fel kell éleszteni a dolgot, kik úgy cselekedendenek, mint Isten tanácsolni fogja nekik.“

A velenczei mechitháristák [1]) Ebesfalván letelepedett társháza, 1775. szept. 20-án arra akarta birni Szamosújvár város polgárságát, hogy ez fogadja be misszióba rendtársukat Lászlóffi Balázst, ki úgy is idevaló születésű volt; de reményük csakhamar meghiusult, mert törekvésük nagy ellenkezéssel találkozott. Az összeköttetést azonban a várossal még megtartották; mert a Moldován János által nekik igért ház irányában 6000 frtot követeltek, habár e ház a mondott összegnek felét sem érte meg. Ide is jött az emlitett Lászlóffi Balázs és eljárt ebben a dologban valamint a városi közönségnél (centum viratus), úgy a tanácsnál is, de — minden siker nélkül. — 1779. júl. 19-én újra ide jött a nevezett Antonianus atyák közül két tag: Balázs és Bertalan atya azon ürügy alatt, hogy a fürdőt [2]) használják; azonban a mondott Moldovánféle háznak most sem juthattak birtokába; azért e tárgyban kérvényt nyujtottak a tanácshoz, melyre a következő választ kapták: „Ebben az ügyben mit sem határozhatunk, mert most sem a tanács, sem a közönség teljes számmal össze nem gyüjthető; miért az egész dolgot kénytelenek vagyunk újévre halasztani; annyit azonban mondhatunk, hogy a városnak már rég óta jussa van a kérdéses házhoz.“ Erre az Antonianus atyák, kiket a kapott válasz ki nem elégitett — visszatértek.

13.

Vallási társulataink.

Az örmény vallásossága közmondássá vált. Őseink készebbek voltak odahagyni édes hazájukat, mint Krisztus üdvezitő hitétől elválni. Az örmény gyermekének val-

[1]) A mechitháristák ekkor még a régi nevet viselték: »Antonianus örmény szerzetesek.«

[2]) A »Historia domus« tanuskodása szerint már 1777-ben használatban volt fürdőnk (»huc appulerunt sub praetextu eundi ad acidulas« (ásványos viz); mi most »kérői« vagy »szamosújvári« fürdő név alatt ismeretes. E szerint azon állitás, mely azt mondja, hogy e forrást az ötvenes években Czakó bérlő fedezte fel — minden alapot nélkülöz.

lásos nevelést ád. A hitbuzgó hazai örmények vallásosságát előmozditották és fentartották még azon vallási társulatok is, melyek közöttünk a legújabb időkig éltek. Itt közlöm eredeti örményből három ilyen Szamosújvártt létezett társulat szabályzatát. — A három közül, most csak a Szt-Anna-társulat áll fenn.

I.

A Szent-Háromság-társulat szabályai.

A Szent-Háromság nevében! Stephánián-Roska István, a hittudományok tudora, vicarius, stanislavovi prépost és az erdélyi örmény egyházak látogatója — XIII. Benedek pápa, báró Sorger Gergely erdélyi püspök, Thoroszéncz (Theodorovics) Minász az erdélyi örmények főesperese (Արևելեան Հայոց Դրանգ իլվանիոյ) és Szamosújvár (Հայաքաղաք = Örményország) első plebánosa, III. Károly legkegyelmesebb urunk királyunk, Kornis Zsigmond kormányzó, Hágopsa Kristóf ághá főgondnok, Simay (Շիմայեանց) Salamon Tódor ágha biró idejében — szervezte e társulatot.

*

a. Szamosújvár város ifjúságának társulata a Szt-Háromság védnöksége alatt áll. A tagok évenként megülik a Szt-Háromság ünnepét; minden tag köteles e napon gyónni és áldozni. Aki e napon nincs itthon, hazajövetele után a legelső vasárnap végezze el a gyónást és szentáldozást.

b. Minden tag tartozik naponként 3 Miatyánk-ot, 3 Üdvözlégy-et, 3 Dicsőséget és a rövid Hiszekegy-et elmondani a Szt-Háromság tiszteletére kérvén, hogy legyen e társulatnak segitségére és terjeszsze az igaz vallást a hitetlenek és pogányok között.

c. A ki a társulat tagjai közé akar felvétetni, tartozik szándékát tag által a gyűlésen bejelenteni. Az új tag a bevételért fizet a társulat ládájának, ha elsőrendű [1]) 3

[1]) A hazai örmények polgári és vagyoni állás szerint 1848-ig három rendet képeztek; az első rendhez (արաչի ձեռն, árácsi cérkh [ձեռն, cérên = kéz] taztoztak a dúsgazdagok, a második rendet (erguszum cérkh) alkották a vagyonosok, a harmadik rendhez (irékhum cérkh) soroztattak azok, kik megélhető állapotban voltak.

magyar forintot (մադրի mádsri), ha másodrendű 2 magyar forintot, a harmadrendű 1 m. forintot; — ezenkivűl még évdíjat is fizet.

d. A bevett tag nevét a társulat káplánja beirja a tagok névlajstromába, mely a Szt-Háromság oltárán áll. A beirás napján a tag meggyónik és áldozik.

e. E társulatnak három elnöke van. Az első a prefekt, a második az alprefekt és a harmadik a mársálek (felügyelő). E három tisztviselő évenként Szt-Háromság napja előtt három nappal előbb választatik. A választást megelőző napon a káplán a Szt-Háromság oltáránál misét mond; ekkor a tagok mindnyájan jelen legyenek a templomban. A választás az esperes és alapítók jelenlétében a prefekt házánál történik. Itt előbb a volt tisztviselők számot adnak évi működésükről — azután lemondanak állásukról; ekkor adják át nemcsak az irományokat, hanem a ládát is a benne levő vagyonnal együtt a társulatnak. — A választás szavazattöbbséggel történik. A lemondott tisztviselőt ismét meg lehet választani. A jegyzőkönyvbe nemcsak a választás eredménye jegyeztessék be, hanem a számbavett társulati vagyon mennyisége is. Az esperes a jegyzőkönyvet következő záradékkal látja el: „E választást, mely szabályszerűen történt, helybenhagyom. Szamosújvártt .... N. N.“ A mely ifjú e választó gyűlésen jelen nem volt, büntetésül 3 font viasz-gyertyát ád a templomnak.

f. A társulatnak van egy pálczája, melynek tetején ezüst kép diszelg; e kép egyik oldalán a Szt-Háromság, a másikon a boldogságos Szűz képe látható. E pálczát kezében hordja a mársálek, 1-ször körmenet alkalmával, midőn az ifjakat kettős rendekbe sorakoztatja; 2-szor karácsonkor, midőn „ávedísz-t“ (üdvözlet, kántálás) és húsvétkor, midőn Miatyánk-ot járnak mondani és 3-szor, midőn a vőlegényt és menyasszonyt menyekzőjük alkalmával a templomba kisérik.

g. Választás alkalmával választanak még négy társat, kik közül kettő a betegek gondját viseli, a másik kettő pedig a társulat holmijaira (oltárnemű, viasz-gyertya, ruhák) ügyel.

h. A társulat két-kulcsos ládája, melyen a záron kivűl még lakat is van, a prefektnél áll; a zár kulcsát az alprefekt őrzi, a lakát kulcsát pedig egy társulati tag tartja magánál. Ha ezek közűl, kiknél a kulcsok állanak, valamelyik útra kel, a nála őrzött kulcsot visszatérteig más társának adja át. E ládában tartják e szabályzatot, melyet minden hónapban egyszer fel kell olvasni, hogy ismerjék a tagtársak kötelességeiket. A ládában van még más öt könyv. Ezek közűl az elsőbe irják a tagok névsorát. Ha a tagok közűl valaki elhal, ennek neve után tétessék kereszt, aztán neve irassék be a fekete táblájú könyvbe, hogy az évnegyedes misékben róla is megemlékezzék a pap. A második könyv a mise-alapítványok- és a misék rendjéről szól. A harmadik könyvbe az évi választás eredménye és a kézi-zálogok jegyeztessenek; a negyedikbe a bevétel és kiadás és az ötödikbe az évi tagdíjak irassanak be.

i. Minden két hétben egyszer (vagy ha a szükség úgy hozza magával hamarább is) vasárnap mise után a prefekt hazánál gyűlés tartassék. A ki igaz ok nélkül maradna el a gyűlésről, 15 pénz büntetést fizet. Gyűlés alatt előbb a korosabb tagok szólanak; ki e szabály ellen vétene, valamint az, ki engedély nélkül láda-felnyitás előtt távozna el, büntetésül egy font viasz-gyertyát ad a templomnak.

k. Midőn kinyitják a ládát, minden tag felállva, hajadon fővel egy Üdvölégy-et és Dicsőség atyának-ot mond; láda-záráskor pedig egy Miatyánk-ot, Üdvözlégy-et és Dicsőség-et az elhalt tagok lelkeiért.

l. Azon tag, ki a társulattól vett kölcsön-tartozását, vagy tagdíját, vagy a reá szabott büntetést megfizetni nem akarná, engedetlenségeért egy font viaszt ad.

m. Tagdíjban a gazdagok évenként 50 pénzt, a többiek az elnökség belátása szerint 30 vagy 20 pénzt fizetnek.

n. A láda pénze csak tagoknak adassék ki kamatra; ha kölcsönző nem lenne, akkor valamelyik tag közvetítésével nem tag is juthat kölcsönhöz, azonban a zálogkönyvbe nemcsak az adós, hanem a tag neve is jegyeztessék be. Zálog nélkül kölcsönt senkinek sem lehet adni; zálogúl, melynek kétszeres értékkel kell birnia — szol-

gálnak: arany, ezüst, drágagyöngy és becses kövek; az évi százalék 6 frt.

o. Ha az adós év elteltével a kamatot meg nem fizette, akkor háromszori eredménytelen felszólitás után az alapitók a társulat elnökeivel együtt megbecsülik a zálogot és azután eladják; a begyült pénzből kihuzzák a tőkét kamatostól együtt, a megmaradt összeget pedig a zálogtulajdonosnak adják. Ha az alapitók és elnökség rokonsági vagy egyéb tekintetből esetleg kevesebb kamatot vennének, úgy kötelesek a hiányt magukéból pótolni.

p. Ezen társulatnak hat alapitója lesz; ezek háztulajdonosok, eszes és istenfélő emberek legyenek. Ezeknek tisztsége halálig tart. Az elhalt alapitó helyébe a többi alapitók a prefektekkel együtt a társulat tagjai közül más alapitót, választanak, hogy mindig haton legyenek. Az alapitók választását a főesperes hagyja helybe. Az alapitók tartoznak havonként egyszer vagy a szükséghez képest többször is gyűlésre menni és figyelni arra, hogy a láda pénze szaporodjék és ne apasztassék szükségtelen kiadással. Azért a ládából se a városnak, se más szükségletre pénzt ki ne adjanak — hanem csak irgalmassági cselekedetre.

q. Az ifjú, ki menyekzőt akar tartani, megkéri a társulatot, hogy — mostani szokás szerint — rendelje ki a menyekzőre az ifjakat Ezért a társulat ládájába fizet az elsőrendhez tartozó házasulandó ifjú 6, a másodrendű 4 és a harmadrendű 2 magyar frtot. A szegény mit se fizet. Ugyanennyi díjt fizet az a vőlegény is, ki ő maga nem idevaló, de e városból vesz magának feleséget. Ha ellenben idevaló férfi más helységbe megy házasodni, akkor vagyoni állásához képest e díjnak csak felét fizeti.

r. A megnősült ifjú egy évig még tagja a társulatnak, azonban ment minden szolgálattételtől; de azután is tartozik tagsági díjt fizetni, hogy eddig élvezett jogait el ne veszitse, — választáskor pedig gyűlésre megy.

s. Végre azon legyenek a testvérek, hogy kötelességeiket és az irgalmasság cselekedeteit szivesen teljesitsék, mert csak így fogják a Szt-Háromság áldását és fáradságuk jutalmát nyerni.

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. Az ifjak Szt-Háromság társulata a fentebb mondottakon kivűl tartozik az új templomban*), melyet ezen istenfélő nép ezután épitend fel, a Szt-Háromság oltárát saját költségén felépiteni. A társak fognak ezen oltár ékitményeiről, viaszgyertyáról és a t. gondoskodni. A Szt-Háromság napját nagy fénynyel és ájtatossággal ülje meg a társulat. Az nap tartasson körmenetet monstrácziával és prédikácziót. A felmerülő költségeket a társulat ládája fedezze. Ezen ünnepnapon elmondandó énekes miséért 1 frtot adjon.

2. A káplánok közűl az lesz a társulat papja, kit a főesperes rendelni fog. E káplán köteles minden hétfőn egy, évenként pedig ötven misét mondani a Szt-Háromság oltáránál, egyik hétfőn a társulat élő és a másik hétfőn elhalt tagjaiért. A káplán úrnak fizetnek az ötven miséért 25 német frtot. Ha — Isten segitségével — idővel a láda meggazdagszik, akkor a káplán ur 100 misét fog mondani a Szt-Háromság oltáránál, minden hétfőn az élőkért és minden pénteken a holtakért; a káplán urnak a 100 miséért 50 német frtot fognak adni. A mely ifjú e misékről — igaz ok nélkül — elmarad, 6 pénz büntetést fizet.

3. És hogy az Eustrat vértanúk, kiknek nevét viselte ezelőtt a társulat, emléke ébren tartassék, évenként a szent Eustratok napján misét mondasson a társulat a káplán ur által; ezenkivűl festesse a társulat ezen öt szent képét egy vászonra és függeszsze azt a társulat oltára mellé a falra.

4. A káplán ur évenként 4 énekes misét mond a társulat elhalt férfi és nő tagjaiért a Szt-Háromság oltáránál márczius, junius, szeptember és deczember havaiban. E misék alatt legyen a nagy oltár előtt tumba felállitva, rajta kereszt és körülötte a nagy gyertyatartókban 6 viasz-gyertya; a gyertyákról a társulat gondoskodik. A káplán ur mise közben a „Hájr mjér“ (Miatyánk) előtt a nép felé fog fordulni és előbb rövid oktatást adand

*) A mostani plebániai templom; mert a »Salamon-templomot« réginek nevezték.

arról, hogy miként segithetünk az elhaltakon, azután elolvassa a fekete kötésű könyvből az elhalt fivérek és nővérek neveit; a nép minden egyes név után ezt mondja: „Könyörülj uram lelkén.“ E fekete táblájú könyvet a káplán ur magánál tartja, hogy ha valamelyik fivér vagy nővér elhalt, ennek nevét azonnal beleirhassa. E négy miséért adnak a testvérek a káplán urnak 4 német frtot; a kántornak, ki e misék alatt szolgálatot tesz, egy mise után két sustákot.

5. A fogadalmi (uchdágán) miséért, mely az előljáróság megválasztása előtt mondatik, a káplán urnak szokás szerint fél forintot adnak.

6. Külön a kántornak, ki a szegény emberek gyermekeit tanitja olvasni, évenként 6 német forintot ad a társulat.

7. A társulat gondoskodjék arról, hogy állandóan legyen 6 nagy viaszgyertyája (ՀԱՅ. ՔԱՌՈՒԼԿԵՐՆ); szentséges körmenet alkalmával e gyertyákat meggyujtva vigye 6 ifjú a mennyezet mellett.

Minden ünnep- és vasárnap a mársálek kirendel 6 vagy 4 ifjút, kik a nagy-mise alatt a Hájr mjértől az Ի ՍՈՒՐԲ ՍՈՒՐԲՆ (i szurp szurpên) utánig térdenállva tartják kezeikben az égő viaszgyertyákat. A mely ifjú kiállani (gyertyát tartani) nem akarna, az büntetésül egy font viaszgyertyát vesz. Körmenetek alkalmával nemcsak az alapitók, hanem azon tagok kezeibe is, kik évi tandíjaikat kifizették, égő viaszgyertyát adjanak.

8. Minden ifjú tartozik a körmeneteken jelen lenni; a mársálek — pálczával kezében — állítja őket kettős rendekbe. Az az ifjú, ki a körmenet alatt a mársáleknek nem engedelmeskedik, egy font viaszgyertya büntetést fizet.

9. Karácsonkor, midőn kántálni és húsvét hétfőjén, midőn Miatyánkot mennek házról-házra mondani az ifjak, elől menjen a pálczával a mársálek, utána a prefektek, azután az ifjak. Ezen alkalmakkor viseljék az ifjak magukat illedelmesen, lármát ne csináljanak és italt sehol se igyanak.

10. Ha a püspök vagy az ország kormányzója meglátogatja e várost, az ifjak kötelesek lóháton elejébe menni

és eltávozása alkalmával őt elkisérni. Rendeltessék ki nehány ifjú arra is, hogy a kormányzót a következő városig elkisérjék. A mely ifjú ilyenkor engedetlenséget tanusítana a prefekt iránt, büntetésül 3 font viaszt ad. Ugy szintén tartozik — a mondott büntetés terhe alatt — a lelkiekben minden ifjú a főesperesnek — a mint ez ezelőtt is szokásban volt — engedelmeskedni.

11. A tagtársak valamint az életben, úgy a halál után is keresztényi szeretetet tanusítsanak egymás iránt; azért ha a tagtársak közűl valaki megbetegszik, az a két tag, kikről fentebb (61. lap é. g.) volt szó, látogassa meg azt és ha az szegény, a társulat ládájából adjanak neki anyagi segélyt, hivjanak hozzája orvost és fizessék orvosságát. Ha nehezednék betegsége, hivjanak papot, azalatt pedig míg ez az utolsó kenetet feladja, nehány tagtárs is legyen jelen égő viaszgyertyával. Ha elhal a beteg, a társulat tagjai mindnyájan menjenek el temetésére a társulat gyertyáival. Ha a meghalt tag vagyonos volt, akkor örökösei tartoznak tehetségükhöz képest a társulat ládájának valami pénzt adni; ellenben az elhalt szegény tagtárs temetési költségeit maga a társulat fedezze, lelkeért pedig misérevalót adjon.

12. Mostanig a fiatalság ásott sírt. — Mivel a sírásás és eltemetés irgalmassági cselekedetek, azért Krisztus nevében óva intjük a fiatalságot, hogy tartsa meg ezután is ezt a dicséretreméltó szokást. Az az ifjú, ki nem akarna sírt ásni, vagy temetésre menni, egy font viaszt fizet büntetésül.

13. E társulat előljárói vigyázzanak arra, hogy szeretettel kormányozzák az ifjakat, minden csekélységért ne büntessék meg őket; azt, ki első ízben hibázik, intsék meg; de a másod és harmad ízben elkövetett hibát büntessék meg. Ha harmadszor sem engedelmeskedik, akkor hivják el gyűlésükbe a főesperestet, hogy ez intse meg őtet. Ha az illető még ekkor is engedetlenséget tanusítana, ez esetben a főesperes az alapitók és prefektek jelenlétében kihuzza nevét a társulati tagok sorából. A ilyen többé be ne fogadtassék.

14. Ha két vagy több ifjú a templom-pitvarában vagy udvarában czivakodna, verekedne, a főesperes ur intézze el dolgukat; de ha a czivakodás, verekedés a templom udvarán kivűl történt, akkor a társulat alapitói és prefektjei mondjanak felettök itéletet. Ha olyan ifjak verekednének, kik nem tagjai a társulatnak — akkor, a biráskodás ezeknek vétségei felett, a nagyságos tanács (մեծարելի Ադամեր) hatásköréhez tartozik.

15. Az az ifjú, ki a társaság előljárói határozatát reá nézve terhesnek tartja, ügyét fellebbezheti a főespereshez; ha ennek itéletével se lenne megelégedve, még a nagyméltóságú püspökhez is fellebbezhet.

E szabályzatot kezünk aláirásával elláttuk és pecsétünkkel is megerősitettük. Szamosújvártt (հայաքաղաք, Կարլայ) 1721, örmény időszámitás szerint 1178. áug. 20.

Stephánián-Roska István dr. mp. Hohánean Mêchithár János,
az erdélyi örmény egyházak látogatója. a mélt. dr. ur jegyzője.

II.

A Szent-Anna társulat szabályai.

1. A szamosújvári asszonyok társulatának védnökei Szent-Joachim és Szent-Anna, az áldott Szűz-Mária szülei. A nővérek üljék meg Szent-Anna ünnepét nagy fénynyel és ájtatossággal; az nap tétessék ki a szentség, tartassék körmenet és egyházi beszéd. A felmerülő költségeket fedezze a társulat ládája. E napon gyónjék meg és áldozzék minden nővér.

2. Minden nővér mondjon el naponként Krisztus 5 sebének tiszteletére 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégy-et kérve Istent, hogy Szent-Joachim és Szent-Anna szószólására segítse e társulatot és terjeszsze az igaz, szent hitet a hitetlenek és pogányok között.

3. A ki e társulat tagjai közé akar iratkozni, előbb megkéri a nővéreket, hogy fogadják be, aztán megigéri, hogy az évi illetéket, mi az ő tetszésétől függ, évenként befizeti. Ez az illeték irassék be a társulat könyvébe — sorba.

4. Az új tag az nap, midőn beiratkozni akar, meggyónik és áldozik; azután ő és még nehány nővér megkérik a tisztelendő káplán urat, hogy irja ez be annak nevét sajátkezűleg a Szent-Anna oltáránál a társulat könyvébe. Erre a beirt nővér többi nővéreivel térden-állva mond 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Szent-Joachim és Szent-Anna tiszteletére, azután a káplán urral elmondja Szent-Anna imádságát.

5. E társulat nővérei 8 előljárót választanak. Az elsőnek fő-nővér (elnök) a neve, a második a pénztárnok; a többi előljárók tanácsos nevet viselnek; ezek minden gyűlésen jelen vannak és a beiratkozás sorrendje szerint ülnek az elnök és pénztárnok mellett.

6. A pénztárnok a nála levő, lakattal ellátott perselyt minden kedden átadja valamelyik nővérnek, hogy ez mise alatt alamizsnát gyűjtsön, de csak az asszonyoktól. A begyült összeget a nővérek az oltárra teendő viaszgyertya vásárlásra és egyébre forditják. A persely kulcsa az elnöknél áll.

7. E nyolcz előljáró évenként Szent-Anna ünnepe előtt három nappal a főesperes házánál választatik szavazattal. Választás előtt az előljáróság előbb számot ad működéséről, átadja a ládát tartalmával és az irományokkal együtt, azután lemond. Az lesz az elnök, ki legtöbb szavazatot kap, az utána következő a pénztárnok, a többi 6 tanácsos. Ha a nővérek a leköszönt előljárókkal meg voltak elégedve, ismét a mult évieket választották meg. Választás után a főesperes ezeket irja a könyvbe: „E választást, mely előttem szabályszerűen ment végbe, jóváhagyom. Szamosújvártt . . . . N. N. főesperes.“

8. Még választanak 4 jámbor nővért, hogy ezek gondoskódjanak a beteg nővérekről.

9. A társulat ládája, mely zárral és lakattal van ellátva, az elnöknél áll. A zár kulcsát őrzi a pénztárnok és a lakat kulcsát az első tanácsos tartja magánál. E szabályzatot havonként egyszer el kell olvasni, hogy minden nővér és fivér tudhassa kötelességét.

10. A társulat e ládába helyez még 5 könyvet. Egyikbe be kell irni a nővérek és fivérek neveit; a másodikba

a mise-alapitványokat és a misék rendjét; a harmadikba a választást; a negyedikbe a klerus tagjait, a költséget és az ötödikbe az évi tagdijakat.

11. Ládanyitás alkalmával mindenki mondjon felállva egy Üdvözlégyet, záráskor pedig egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az elhalt nővérek lelkeikért.

12. A láda pénzéből senkinek se adjanak kölcsönt zálog nélkül. A zálog lehet: arany, ezüst, gyöngy vagy drágakő és a kölcsön vett összeg kétszeresét tegye. Kötelezvényre kölcsönt ne adjanak. A kamat 6%.

13. Ha az adós kamatot nem tudna fizetni, vagy a zálogot kiváltani nem lenne képes, akkor előbb háromszor tudtára adják, hogy zálogja el fog adatni, azután a társulat férfi tagjai által megbecsültetik azt. Az eladás alkalmával kapott pénzből a társulat kihuzza a kölcsön adott összeget és ennek kamatját, a többit visszaadja a tulajdonosnak.

14. Van a társulatnak nehány férfi tagja is, ezek vegyék számba és gondozzák a zálogokat.

15. Az előljárók — ha valami emléket akarnának az egyházban csináltatni, úgy azt a nővérek tudta nélkül ne tegyék. A láda pénzét csak jótékony czélra, vagy alamizsnálkodásra forditsák.

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. A nővérek kötelesek Szent-Joachim és Szent-Anna oltárát, mely az Annunciatio templomában van, tisztán tartani és mindazt megszerezni, mi ezen oltárhoz kell: ékitmény, viaszgyertya... A költséget, mi Szent-Anna ünnepén felmerül, a társulat hordozza. Az e napon tartandó énekes miséért 1 frtot adjon a társulat a papnak.

2. A főesperes rendel a társulatnak káplánt. A káplán ur köteles minden kedden a Szent-Anna oltáránál egy és így évenként 50 misét mondani; egyik kedden a társulat élő és másik kedden elhalt tagjaiért. A káplán urnak ad a társulat évenként 25 német forintot. Ha Isten megszaporítja a láda pénzét, akkor 50 frtot adjon a társulat a káplán urnak, hogy ez évenként 100 misét mondjon a Szent-Anna oltáránál; minden kedden és így éven-

ként 50 misét az élő- és minden pénteken, tehát 50 misét az elhalt nővérekért.

3. (E szakasz szó szerint megegyezik azzal, mi a Szent-Háromság-társulatánál a 4. § alatt fordul elő avval a különbséggel, hogy itt ‚Szent-Anna' oltára és a fivérek helyett ‚nővérek' szó fordul elő.)

4. (Az, mi a Szent-Háromság-társulatánál 6. § alatt fordul elő.)

5. (E szakasz szó szerint megegyezik azzal, mi a Szent-Háromság-társulatánál a 11. § alatt fordul elő.)

6. Húsvét és karácson ünnepe előtt az özvegy és szegény asszonyoknak a társulat ládájából alamizsna adassék.

7. A minden tiszteletreméltó Oxendius püspök ur lelkéért, ki nemcsak e város alapitásáról, hanem a nép lelki javáról is gondoskodott (որոնք այս Հայաքաղաքին շինմանը ու ժողովրդին հոգևոր պատճառը էղիլ.) évenként két misét mondasson a társulat.

E szabályzatot kezünk aláirásával elláttuk és pecsétünkkel megerősitettük. Szamosújvártt 1729, az örmény időszámitás szerint 1178. júl. 15.

Stephánián-Roska István dr. az erdélyi örmény egyházak látogatója m. p.

Hoháneán Mèchithár János a mélt. dr. ur jegyzője.

III.

A Világositó-Szent-Gergely társulat szabályai.

1. Szamosújvár város gazdái (nős férfiak) társulatának védnöke szent atyánk: Világositó-Gergely. A testvérek a Világositó ereklyéi feltalálásának ünnepét nagy fénynyel és ájtasossággal üljék meg. Ezen ünnepnapon minden testvér gyónjék meg és áldozzék, hogy ezen ünnep búcsújában, melylyel az Annunciatio temploma örökre bir, — részesülhessen. A mely testvér ezen ünnepnap nincs itthon, köteles más, közel eső ünnepnapon gyónni és áldozni.

2. Minden testvér mond naponként 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Krisztus urunk 5 sebének emlékére kérve Istent, hogy Világositó-Szent-Gergely szószólására

segitse e társulatot és terjeszsze az igaz vallást a hitetlenek és pogányok között.

Világositó-Szt-Gergely.

3. A ki e társulat tagja akar lenni, megkér egy testvért, hogy ez jelentse be szándékát az előljáróságnak. Ha befogadták, a beiratásért a ládának annyit ád, menynyit akar; azután megmondja, hogy ezután évenként tag-

díjban mennyit fog a ládának adni; a jegyző az igéretet bevezeti egy könyvbe.

4. A beiratkozás napján előbb gyónni, áldozni kell; azután a provisorok megkérik a káplán urat, hogy saját-kezűleg irja be ennek nevét a Világositó-Szent-Gergely oltáránál a társulati tagok sorába. Beirás után az új testvér a provisorokkal együtt térden-állva mondjon el 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Világosítónk tiszteletére; azután a káplán urral elmondja a Szent-Gergely imádságát.

5. Minden testvér tartozik négy hétben egyszer, vagy a szükséghez képest többször is gyűlésbe menni.

6. E társulatnak 6 előljárója van. Az elsőnek neve direktor, a többieké provisor. E 6 előljárót szent Világosítónk ereklyéi feltalálásának ünnepe előtt 3 nappal választszák. A választás előtt egy nappal a direktor a testvéreket felhivja, hogy választás napján gyűljenek össze a templomba és legyenek jelen a fogadalmi mise-áldozaton, mit a káplán ur mutatand be Szent-Gergely oltáránál a Szent-Léleknek. Innen a direktor házához mennek, hol előbb a mult év előljárói adnak számot a főesperes jelenlétében és átadják a ládát a kincscsel és irományokkal együtt. Azután történik a választás; az új előljárók közűl az lesz a direktor, ki legtöbb szavazatot kapott. Ha a testvérek a mult évi előljárókkal meg vannak elégedve, úgy azokat újra megválaszthatják. A választás eredményét bevezetik egy könyvbe; itt bejegyezik azt is, hogy mekkora a pénz-összeg, mit az előljárók kezére adnak. A választást maga a főesperes hagyja helybe.

7. Ezeken kivűl választanak még két jámbor istenfélő testvért, kiknek kötelessége a haldokló vagyonos emberektől ezen társulat ládája számára alamizsnát kérni és a beteg testvérekről gondoskodni.

8. A társulat ládája, mely zárral és lakattal van ellátva, a direktornál áll, a zár kulcsa az első provisornál, a lakat kulcsa pedig a második provisornál áll. Ha az itt emlitett provisorok közül valamelyik útra kel, a kulcsot adja át az utána következő provisornak. E ládában tartják e szabályzatot, mit havonként egyszer fel kell olvasni, hogy a testvérek ismerjék kötelességeiket. Van még más öt könyv e ládában. (L. Szt-Háromság-társulat h. §.)

9. Mikor kinyitják a ládát, hajadonfővel felállva mondjon el mindenki egy Üdvözlégyet, bezáráskor pedig egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az elhalt fivérek és nővérek lelkeikért.

10. A direktor és provisorok vigyázzanak arra, hogy a társulat ládája kárt ne szenvedjen. Semmi városi szükségletet ne fedezzenek innen, semmire ne költsenek innen, hanem csak irgalmassági cselekedetekre.

11. (L. a Szt-Háromság-társulat n. §-át.)

12. (L. a Szt-Háromság-társulat o. §-át; alapitók szó helyett itt provisorok.)

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. A Világositó-Szent-Gergely társulatának oltára a Salamon-templomban levő Szent-Gergely oltár; mert a szentséges pápa ezen oltárnak örökös búcsút adott, mind az ereklyék feltalálásának ünnepére, mind minden péntek napra. Ha felépül a Szent-Háromság temploma, a társulat itt is épit Világosítónk tiszteletére egy oltárt. Gondoskodjék a társulat arról, hogy e két oltár elláttassék ékitményekkel és viaszgyertyával. A testvérek Világositó-Szent-Gergely ereklyéi feltalálásának ünnepét üljék meg. (L. a Szent-Háromság-társulatának 1. §-át.)

2. (L. a Szent-Háromság-társulatának 2. §-át. — Minden szerdán mondassék mise a holtakért és minden csütörtökön az élőkért.)

3. (L. a Szent-Háromság-társulatának 4. §-át.)

4. „ „ „ 5. §-át.)

5. „ „ „ 6. §-át.)

6. „ „ „ 11. §-át.)

7. Minden szegény örmény férfinek és minden nyomorult özvegy örmény asszonynak — mert ezek szégyelnek alamizsnát kérni, — a provisorok húsvét- és karácsonkor a jövedelemhez képest a társulat ládájából alamizsnát oszszanak. Azért a két utolsó provisor nagykedden házról házra járjon perselylyel és gyüjtsön alamizsnát a szegények számára. A begyült pénzt átadják a direktornak, ki a provisorokkal együtt még tesz ehhez a ládából, aztán kioszszák a szegény örmények között.

E szabályzatot kezünk aláirásával elláttuk és pecsétünkkel is megerősitettük. Szamosújvártt 1729, örmény időszámitás szerint 1178. júl. 26. — Stephánián-Roska István dr. és Hoháneán Mêchithár János.

Létezett városunkban még Jézus-társaság is (Hiszuszjánjéghpájruthiun), de szabályzatát nem kaptam meg.

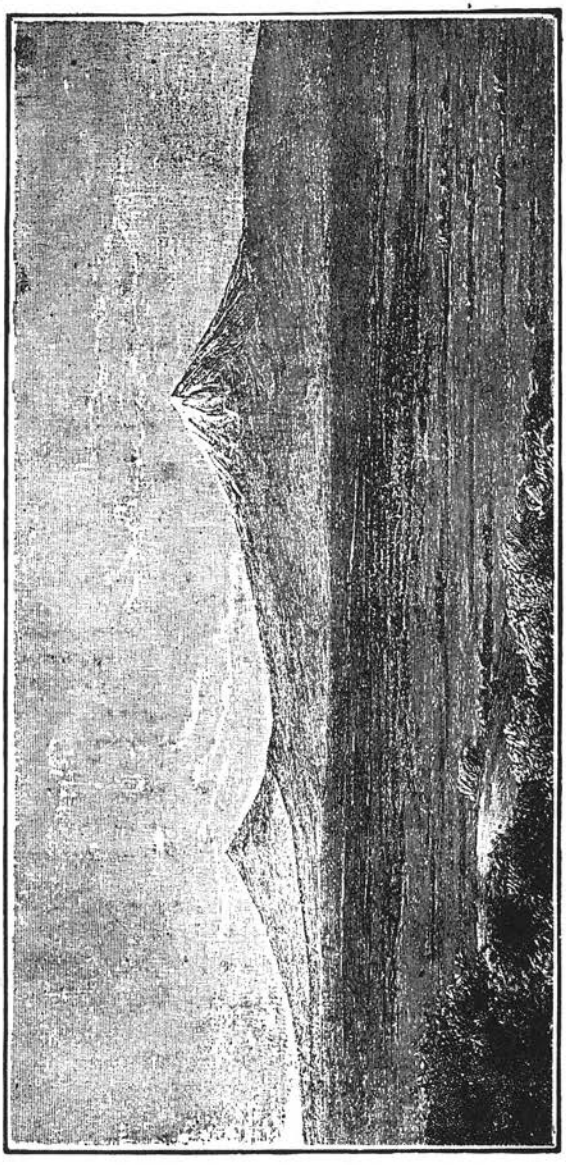

Ararát.

Fontos határozványok.

Isten kegyelméből az Ő dicsőségének előmozditására mi örmény nemzet: papok és világiak összegyültünk az Örményekvárosában (Gérlá) és a következő egyhangú, szent megállapodásra jutottunk. Azt akarjuk, hogy ezen benn irt szabályok és pontok változatlanúl, szilárdúl megmaradjanak közöttünk örökké. A ki ezen szabályoknak ellenállana — legyen akár egyházi, akár világi — az alább irtak szerint, — megbüntettetik vagy megbirságoltatik.

1. Mindenekelőtt, ha Szt-Jakab bőjtje karácson bőjtjével esne össze — maradjon meg az változatlanúl; az, ki ennek ellenállana, fizessen két aranyat büntetésül az egyháznak.

2. Karácson napján, ha az szereda vagy péntek napra esik, az egyház szokása szerint, húst éldeljenek (a hivek).

3. Karácson után nyolcz napig senki se éljen hús eledellel — így volt ez a dolog régebben is megállapitva — hanem csak tejneműt szabad enni; s ha valaki mégis húst enne, [1]) fizessen két magyar forint büntetést.

4. Ha vizkereszt előestéje [2]) hús-evőnapra esne, tartozik mindenki, az egyház parancsa szerint — bőjtölni; az, ki ez ellen cselekedne, fizessen a templomnak két és a biráknak [3]) egy magyar forintot.

5. Ha vizkereszt bőjtnapra u. m.: szeredára, vagy péntekre esne, — tartsa meg mindenki a bőjtöt és ne egyék húst, mert az egyház ezt a szokást követi; az engedetlen fizessen büntetésül az egyháznak három font viaszgyertyát és a biráknak egy magyar forintot.

---

[1]) հերց ուտէ: hêrcz ude. Harţi román szó: az az idő, mikor bőjtnapokon is meg van engedve a hús-étel éldelete.

[2]) խաղումն chêtumên. Az örmény a nagyobb ünnepek előestéjét ծրագալոյս dsêrákálujsznak (ἡμέρα τῶν φῶτων, dies luminum) is nevezi: mert délután az örmény háznál a vecsernye ideje alatt vagy az asztalon égnek gyertyák, vagy a falon a szentnek képe előtt.

[3]) a birák alatt a tanácsnokokat, kiknek elseje maga a fóbiró (most polgármester) — kell érteni.

6. Ha találtatnék közöttünk olyan, ki régi szokás szerint vizkereszt után nyolcz vagy tiz napra húst enne, az fizessen büntetésül a templomnak két font viaszgyertyát és a biráknak két magyar forintot.

7. Ha valaki húshagyó hétfőn és kedden — az örmény meghatározás ellenére — húst enne, fizessen büntetésül az egyháznak három és a biráknak két magyar forintot.

8. Húsvéttől pünkösdig minden szerdán és pénteken a hivek tisztán bőjtöljenek; — ehetnek tejneműt is. A ki ezen régi szokás ellenére húst enne, fizessen büntetésül az egyháznak öt és a biráknak szintén öt magyar forintot.

9. Ha valaki útközben, vagy más helyütt, bőjtnapon engedély nélkül húst vagy tejneműt enne, — fizessen büntetésül az egyháznak két font viaszgyertyát és a biráknak három magyar forintot.

10. A ki vasár- és ünnepnapokon templomba nem megy misét és predikácziót hallgatni, vagy az ünnepet meg nem üli — feltéve, hogy a megszentségtelenitésre sem oka, sem parancsa nem volt — fizessen az egyháznak két font viaszgyertyát és a biráknak két magyar forintot.

11. A ki ádvent alatt menyekzőt, jegyváltást tart, vagy zenés lakomát ad, — fizessen büntetésül az egyháznak öt és a biráknak két magyar forintot.

12. 1729-ben akkor tartsuk meg a húsvétot, mikor a lengyelországi örmények (vagyis σ helyett ς-t használjunk, mert így rendben lesz a húsvét); a ki ez ellen vét — legyen az akár pap, akár világi — fizessen büntetésül az egyháznak öt és a biráknak szintén öt aranyat.

13. Tartsunk magunk közt minden három évben általános közös gyülést, először Gérlában, azután Ebesfalván . . . sorban, hogy e gyűlés mást válaszszon azon egyházi vagy világi személy helyett, kinek valami nagy gondja, testi vagy lelki fogyatkozása lenne. A mely (örmény) város lakói ezen gyűlésen ellenzéket képeznének, fizessenek büntetésül a „kompániá“-nak húszonöt magyar forintot.

14. Ha valaki — régi rossz szokás szerint — kiosztás végett marhát öletne le [1]) abban a balhitben, hogy ez által bűneinek bocsánatát nyeri, vagy jó illatú kenöcset készitene, — fizessen büntetésül az egyháznak tizenkét magyar forintot... és ha még sem hagyna fel ezen szokásával, számüzessék az országból: hadd menjen az ilyen ki.

15. A ki boszorkányságot, vagy egyéb bűbájosságot csinálna, vagy más által csináltatna, vagy másnak erre tanácsot adna, — fizessen büntetésül huszonnégy magyar forintot az egyháznak, melynek harmada a tisztviselőségé.

16. Mostantól fogva tudja meg minden ember, hogy csak azon leány jegygyürűje áldatik meg, ki teljesen betöltötte a tizenkét évet, esküvőre pedig csak tizenhárom éves korában mehet. Ne legyen úgy, mint eddig volt, hogy némely leányt tizenegy éves vagy még fiatalabb korában jegyezték el és vitték menyekzőre, a mi Isten és a törvény ellen volt, aztán a világ szokásával is ellenkezett. A mely pap tizenkét évesnél fiatalabb leánynak jegyét áldaná meg, vagy olyan leányt esketne meg, ki még nem lépett be a tizenharmadik évbe — egy évig függesztessék fel.

17. Tudja meg mindenki, hogy három év mulva nem lesz szabad ékszert és drágagyöngyöt viselni; attól, a ki három év eltelte után vétene ezen határozat ellen, a drágakő és gyöngy a templom javára elvétetik, melyből a négynek harmada ($1\frac{1}{3}$) a birákat fogja illetni.

18. Menyekző alkalmával senki sem tartozik kalácsot adni, sem a násznagy, sem senki más; de önkényt bárki is nyujthat anyagi segélyt a vőlegénynek. A vőlegényt és menyasszonyt többé nem szabad a fürdőre vinni; keszkenőt is ne oszszanak mindenkinek, hanem egyet adjanak a násznagynak, egyet a vőlegénynek, egyet

---

[1]) Nagy ünnepek alkalmával egyik két-három darab marhát, másik 15—20 db. juhot, a harmadik 30—40 bárányt vágatott le — és a húst a szegények közt osztotta ki. Az irgalmasság ezen testi cselekedetét »mádágh«-nak (մատաղ) nevezték.

a vőlegény apjának és egyet a timárczéh elnökének. Kalács ne adassék se a papnak, se a főgondnoknak, se a birónak, se a legényeknek; de a papot megillető rész a menyekzőről küldessék haza. A menyasszony arczára ezután lepelt és a vőlegény fővegére szines ékitményt ne tegyenek. A menyasszony fejét koszorúval vagy egyébbel ékesitsék. A siratóra csak azok mehetnek, kiket a menyasszony apja vagy anyja meghí. A lakoma napján menyekzőre meghivhatják azokat, kiket a vőlegény apja vagy maga a vőlegény meghivni akar. Újházasoknak, mostantól kezdve, nem szabad hajkötőt viselni. A vőfelek számára senki se rendezzen lakomát; de maga a vőlegény megvendégelheti a vőfeleket. Ne kisérjék a vőlegényt fáklyával, viaszgyertyával a templomba, a szentegyházban ne etessenek a vőlegénynyel és menyasszonynyal mézet; kijövet a templom udvarán vagy más helyütt ne füstöljék az újpárt tömjénnel, fejeiken keresztül ne dobjanak tyukot, kalácsot; a menyasszony fejére ne aggassanak kalácsot. A vőlegény ne menjen kardosan esküvőre; máshova se vigyen kardot. Az, ki menyekzőre megy, ne adjon ajándékot [1]); ugy-is megajándékozzák a vőlegényt és menyasszonyt az örömszülők tehetségükhöz képest. A ki ezek ellen vétene, fizessen büntetésül a templomnak két aranyt és egyet a biráknak.

19. Az, kinek legalább ötszáz magyar arany vagyona nincs, ne viseljen vékony posztóruhát; ezek nejei sem hordhatnak damaszt- és selyemköntöst vagy szoknyát, sem ezüst ővet; azonban a már meglevő kész, vagy szüleiktől kapott ruhát szabad elviselni. De az, ki ezután készitene ilyen ruhát, — büntetésül fizet az egyháznak tizenkét magyar forintot és a biráknak egy aranyt.

Fennirt szabályaink és határozataink megerősitéseül mi örményvárosi, ebesfalvi és gyergyói papok és világiak kész akarattal aláirtuk (ezt az iratot) Gérlá városában.

Báronián Minász dr. theol. Én Theodorovics Minász, gérlái plebános. Én János, ebesfalvi plebános. Én Theo-

---

[1]) *եպկանեան*: ajándék azért, hogy a menyasszony arczát megláthatta (látópénzt.)

dorovics Simon, a gyergyó-szt-miklósi örmények plebánosa. Én Jakabffi Kristóf, gérlá-örményvárosi főgondnok. Én Lengyel (Chárib) János, ebesfalvi főgondnok. Én Szentpéteri Emanuel, gyergyói algondnok. Én Simay Tódornak fia Salamon [1]), Örményváros-Gérlá birája. Én Zádig, a „kompánia“ birája. Én Jakabnak fia (Jakabfi) [2]) János, gyergyói biró.

(Eredeti örményből). Թվ. եւ ՃԺԶ օգոստոսի ԻԱ (áug. 21), a latinok szerint 1727. szept. 1.

15.

I. A Szt-Ferenczrendi atyák megtelepedése Szamosújvártt.

A minorita atyák, kik le akartak telepedni az újon keletkezett városban, még 1738-ban kértek az örmény tanácstól zárdának való helyet, de czélhoz nem juthattak. Később (1741) a jezsuiták provincialisa: Vánosi Antal tett kisérletet; el is küldött két atyát Szamosújvárra, kik biztositották az örményeket, hogy — ha a tanács kényelmes szállással és illő fentartási alapitványnyal látja el őket, ők viszont magukra vállalják az örmény gyermekek tanitását; azonban ezeknek törekvését sem koszorúzta siker. Most következett a Szt-Ferenczrend szerzete, melynek egyik tagja Karl Miklós, ki ezen időtájban (1742) a helybeli fegyintézetben lelkészkedett — nemcsak értesitette rendfőnökét a mondott két szerzet eredménytelen eljárásáról, de sőt javalta, hogy tegyenek ők is lépést, mert reményli, hogy kérésük nem fog siket fülekkel találkozni. Mire a rendfőnök, Botár Joachim, ki 1742. áug. havában Deésen járt, átjött Szamosújvárra is, hol meglátogatta az örmény nemzet nagynevű, érdemes fiát: Dániel Tódor valóságos belső titkos tanácsost, ki őt leereszkedőleg fogadta, egyszersmind ebédre is meghivta. A fényes ebéd után a házi ur — a rendfőnök nagy

---

[1]) Սողոմոն Դօտէրի Շիմայեանց.

[2]) Օհանէս որդի Ակօբշայի.

örömére azt a határozott nyilatkozatot tette, hogy készséggel ad ő a Szt.-Ferencz-rend szerzetének a megtelepedésre telket. A lekötelező igéretet ugyanazon év szept. 20-án már a tett követte. [1])

Márkovics András egy házat adott a testvéreknek használatra.

Azonban a nép nagy része nem akarta, hogy a Szt.-Ferencz-rendiek itt letelepedjenek; legjobban ellenezte a bejövetelt az örmény klérus. E kérdést tárgyalták tanácsi ülésben is, hol a senatorok különböző véleményben voltak („senatores inter se dissident"), végre Novák tanácsnok a többek közt így szólott: „Ereszszük, ne ereszszük, ezek már benn vannak; ki nem mennek, melyre nézve jobb, ha acceptáljuk őket."

II. A zárda-templom.

Az első praesidens P. Ponori Ánáklet mindent elkövetett, hogy a templom alapköve letétessék. A püspöki helynök és nagyprépost Kastal János igérkezett ugyan e szép tisztség teljesítésére; de betegsége miatt akadályozva levén, e szent ténykedést Theodorovics Mihály, e királyi város igen buzgó plebánosára és apostoli főjegy-

---

[1]) Az adományozási oklevél latin szövege a következő: Ego infrascriptus pie ac grata mente recogitans ac in dies prae oculis habens Rdorum Patrum Provinciae Transilvaniae titulo S. Regis Stephani Hungariae ord. min. S. Francisci strict. obs. zelum et studium erga animas a semita errore reducendas, ac in via salutis stabiliendas, a nemine rogatus aut requisitus, sed motu proprio ac devotione, qua feror erga religionem Seraphicam ac praetitulatam Provinciam, fundum meum proprium una cum aedificiis in eo exstructis, in oppido armeno Szamosujváriensi et quidem in platea vulgo Toderás-utcza nuncupata, existentem, et in vicinia ab una parte domum Dni Andreae Fesser, ex altera vero Gregorii Laászló habentem, irrevocabiliter do et confero cum adjuncta obligatione intertenendi unum ex patribus et simul fundatione certa oratorium vel ecclesiam in oblato fundo erigendi ad majus Dominorum Civium et animarum Armeno-Szamosujváriensium spirituale solatium.

Signatum in oppido armeno Szamosujváriensi die 20. 7bris 1742.

Theodorus Dániel
judex primarius.

zőre bizta, ki az alapkövet nagy néptömeg jelenlétében 1748. okt. havában tette le.[1])

1757-ben már készen volt a templom; az épités költségeit fedezték: Dániel Tódor főbiró, ennek nővére Mánuság, Placsintár Dávid, Márkovics Mihály és fivérei Deodát és András; Karátson Bogdán (Deodatus), Gorovej Kristóf, Csomák Miklós, Korbuli András és mások.

Az új templom 1758. nov. 5-én szenteltetett fel; ez alkalommal a magyar szentbeszédet Madaras Vidor mondotta, az örmény hítszónok pedig a jeles és buzgó örmény pap: Káringetz Bogdán volt.[2])

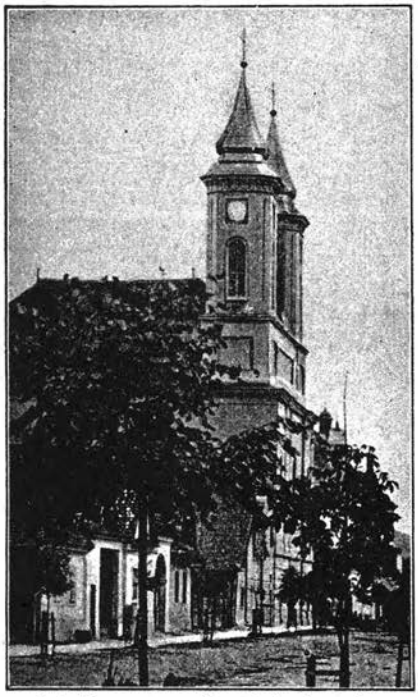

Szt.-Ferenczrendi zárda-templom.

A sekrestyével szemben levő lauretomi kápolnát[3]) Lászlóffy Bogdán épittette 1760-ban; bejárata felett ez a kronostikon olvasható: HACCE LAVRETANA DOMVS.

A nagy oltárt maga az alapitó csináltatta 1762-ben. A templom hajójában levő Szt.-Antal oltára (jobbról) Placsintár Dávid (1761-ben) és Szt.-Ferencz oltára (balról) Csomák Miklós költségén készült. — Szószékkel Balta Márton és Tódor testvérek látták el a szentegyházat.

E templom harangjait 1777-ben áug. 3-án

[1]) Protonotario apostolico et regiae hujus civitatis parocho zelantissimo delegavit munia pontificalia, qui in copiosissima populi praesentia admovente primum lapidem imposuit. L. a helybeli szerzet »Historia domus«-át. Kézirat.

[2]) Duae conciones sacrae habitae sunt,... armenica lingva vero per Adm. Rdm. Dm. Adeodatum Káringetz, insignem et zelosum Ecclesiastem. Historia domus, 28 oldal.

[3]) Mária kápolna = capella Mariana.

szentelte meg Kolonics László erdélyi püspök, a nagyobbat alkantarai Szt.-Péter és a kisebbiket paduai Szt.-Antal tiszteletére. Rudnay püspök is szentelt egy harangot, mely 178 fontot nyomott — 1819. év június havában Szt.-Péter tiszteletére.

Duha Kristóf főgondnok 1825-ben saját költségén javittatja ki a szentélyt.

A főoltárképet Riveti Péter veronai olasz (fegyencz volt a várban) újitotta meg (1827.) A kiadást Korbuly Simon és Albert, Belcsug Gergely és Nagygyöri Karácsony fedezték. Ugyanezen évben javitotta meg Bodor Péter fegyencz az orgonát; a költséget Turcsa János majorsági pénztárnok hordozta.

A régi főoltár helyébe, mely alkantarai Szt.-Pétert ábrázolta, új oltárt emeltek (1848); 1000 frtba került.

1855. szept. 21-én a nagy tűzvész alkalmával leégett a templom és a harangok elolvadtak; de már 1856-ban cserép-fedél alatt állott. A szarvazatért fizettek Papolczi Lajosnak 2100 pengő frtot. 1857-ben boltoztatott be a templom, kivül-belől megvakoltatott. A kőmíves-munkáért Moldován Gergely (Grigorás) kapott 3000 frtot. A míg a templom elkészült, a sekrestyében miséztek. A püspöktől nyert megbizatás következtében Keresztes József szentelte fel 1857. szept. 20-án. Az első misét egy ötven éves pap: P. György Gábor, a szerzet spiritualisa mondotta (arany-mise). — A 2 mázsa 8 fontos harangot P. Márton Lajos öntette, a másik 111 fontos harangot Marosán Salamon (kinek nevéről neveztetett el a harang) és neje Káringetz Anna csináltatták.

A hamvaiból feléledt templom homlokzatára e kronostikont irták:

TRISTIBVS EBVSTIS CELERI FERVORE REVIXI
HINC TIBI MIRE DEVS GLORIA VIVA SONAT. [1])

A szeplőtelen Szűz-Mária képét és oltárát id. Moldován Simon csináltatta. Az orgona, mit Rhadek Emanuel szebeni iparos készített, 766 frtba került; ebből 420 frtot

[1]) Szomorú elégésem után a gyors buzgóság ismét életre hivott; Innen nagy Isten! feléd új dicsőség hangzik.

fizetett Moldován Simon, 105-öt tett a zárda, a többi gyüjtésből került be (1859). Az orgona fekete vasárnap szólalt meg először; a misét a Szűz-Mária oltáránál mondották.

A Szt.-Anna oltára Korbuly Miklós, Pakulár Antal, Szappanyos Tódor és László János adományából 1867-ben készült el.

III. A szerzet-ház.

Ponori Anaklet alatt 1760-ban kezdették épiteni a keletre néző szerzetházat (tractus), mely 1767-ben 10 szobájába tiz szerzetest volt képes befogadni; de már a következő évben (1768) a residentiá-nak „conventus" és a residens-nek „guardian" nevet adtak; ezért összegyült az örmény papság (clerus) és a főcsperesti consistorium kebeléből kiküldötte Duha Kristóf consistoriumi jegyzőt és Petri Antalt, a parochialis iskolák igazgatóját (ezekhez csatlakozott a közönség tagjai közül Placsintár János és Isai Gergely), hogy elmenvén a szerzetházba tiltakozzanak a mondott eljárás ellen.[1])

És e lépést nem a kenyér-irigység — mert ugyan mit irigyelhetett volna el a szegény atyáktól a vagyonos örmény papság? — hanem az a szeretet tette, melylyel tartozik a pásztor nyájának. E derék örmény papság, mely hiveinek lelki üdvösségét munkálta, gondoskodott arról is, hogy e város lakossága az anyagi téren is boldoguljon. E jó pásztorok szerették volna, hogy hív nyájuk minél dúsabb legelőre tereltessék! Szólottak egyházi beszédeikben az irgalmasság testi cselc-

[1]) Ide irom az irásos tiltakozás szövegét: »Nos de mandato venerabilis consistorii huc comparentes ejusdem nomine primo, secundo et tertio contradicimus et protestamur solemnissime in omni forma juris et primo quidem contra introductionem patris Guardiani ac institutionem Vicarii; nolentes hic agnoscere Guardianum et Vicarium, sed praesidentem solum modo prout hactenus, 2-do contradicimus erectioni hujatis residentiae in formatum conventum praecindendo an praevia introductio vestrarum paternitatum fuerit facta legitime ac illegitime in hunc locum.«

kedeteiről is, de vigyáztak arra, hogy hiveik vállaira újabb terhek ne nehezedjenek. Ilyen terüh volt a most épült barátklastrom, [1]) melynek majd semmi jövedelme se volt; azért az atyák egész nap útczáról útczára jártak egyik ehhez az örmény családhoz, másik a másikhoz ment ebédre, ozsonnára, vacsorára — hivatlanul. A gyakori koldulásról nem is szólok, hanem csak azt mondom: alkalmatlan terűhtől [2]) akarta a gondos papság tiltakozásával hiveit megmenteni!

Végre e kérdésben is tanács-ülés döntött: „Lakhatik itt husz atya vagy frater, csak ne használják többé ezeket az elnevezéseket ‚conventus' és ‚guardianus'."

A szerzetház egyes tagjai tanitással foglalkoztak.

A latin szertartású parochia 1825-ben állittatott fel; addig az örmény papság administrálta a latin szertartású hiveket is. Az első administrator Koncz Crysogonus guardián volt.

IV. A zárda és a Szt-Ferencz-rendi templom jóltevői.

Örmény adott a szerzeteseknek telket, örmények épitették fel a templomot, csináltatták az oltárokat, szószéket, öntettek harangot, járultak az orgona és egyebek költségeinek fedezéséhez, adtak misérevalót és a t. Azért a köteles hála igaz szavaival adott kifejezést ezen ismert ténykörülménynek Orbán Bertalan zárda-főnök 1875. szept. 29-én, midőn igy irt a városhoz benyujtott kérő-levelében: „A halhatatlan emlékű mélt. Dániel Tódor kir. tanácsos elhunyta óta e szab. kir. város vallásos képviselő testülete csaknem mint kegyúr volt szemben e zárdával; nincs tehát e szegény zárdában egy legkisebb szeg, darabka fa és fövényszem, a mely e nemes város lelkűletére ne utalna vissza."

---

[1]) »Cuncti onerabuntur plurium mendicorum intertentione.« L. a »Historia domust.«

[2]) Maga a »Historia domus« is elismeri ezen szomorú állapot létezését, midőn igy szól: Azért csináltak conventust »ut Residentiae membrorum totius diei per urbis domos divagationem, Religiosum statum decedentem, pro status sui officio intra claustri tutiora moenia retineret.«

16.

Királylátás.

Ezen új város falai 1773-ig uralkodót nem láttak. II. József volt az első fejedelem (akkor még csak trónörökös), ki a mondott év július havában járt Szamosújvártt. Három órát töltött e városban; Dániel Tódornál [1]) volt szállva: itt is reggelizett.

I. Ferencz 1817. őszén látogatta meg városunkat, a királynével együtt; két éjet töltött e falak között. Erre az alkalomra apáink a Szamosra két hidat csináltattak: e hidakra 30.000 frtot költöttek; az országútat a város határáig vitték és sok más jeles dolgot cselekedtek. — Bemutattak hármas szülötteket: a király megjutalmazta a gyermekeket. Felnöttek; a férfi megnősült és a két leány férjhez ment; elérték még unokáik örömét is: mind a három, kiknek arczképeit (l. a tulsó lapon a csoportképet) itt be is mutatom, — még életben van. A hármasok az idén áug. 18-án esznek 82 évesek. Ezt az ép oly érdekes, mint ritka esetet tavalelőtt dr. Herrmann Antal hírneves ethnographus barátom innen — hol a férfivel beszélt is — megirta a nagy tudósnak: Virchownak.

Ő Felsége I. Ferencz József személyesen akarván népeit látni, 1852-ben beutazta Magyarországot és Erdélyt... És hogy annál ünnepélyesebbé tétessék ez az utazás, az emberek a falvakból a nagy útakra rendeltettek ki: ezeknek hosszú lánczolata között vonúlt el a Felség. Áug. 2-án érkezett körünkbe. A széplaki hegyen, a Vizútcza alsó és felső végén igen szép és költséges díszkapúk fogadták. A főpiacz páratlan pompában ékeskedett, hol Ausztria, Magyarország, a koronatartományok és a megyék czimereivel ellátott gúlák és díszoszlopok egész erdeje volt felállítva. Mindezeket a diszitményeket a sok ismerettel birt találékony eszű Gábrus Zachar tanár terve és felügyelete mellett készitették; ezek közül a mondott „ezermester“ saját kezével is sokat csinált. — Ő Felsége a piaczon szállt ki kocsijából. Tenger nép. Szemlét tartott az ott felállított helybeli ‚kis-katonák' felett, megnézte a

[1]) Illustrissimus dominus consiliarius Theodorus Daniel decus et oraculum armenae gentis. »Hist. dom.« 21 lap.

várt, a kerületi irodát és a katonai intézetet; de a tisztelgés legszebb része, a hirtelen megeredt és záporként hulló eső miatt elmaradt: el nem mehetett az örmény kath. plebániai templomba, hol a papság, 100 fehérbe öltözött

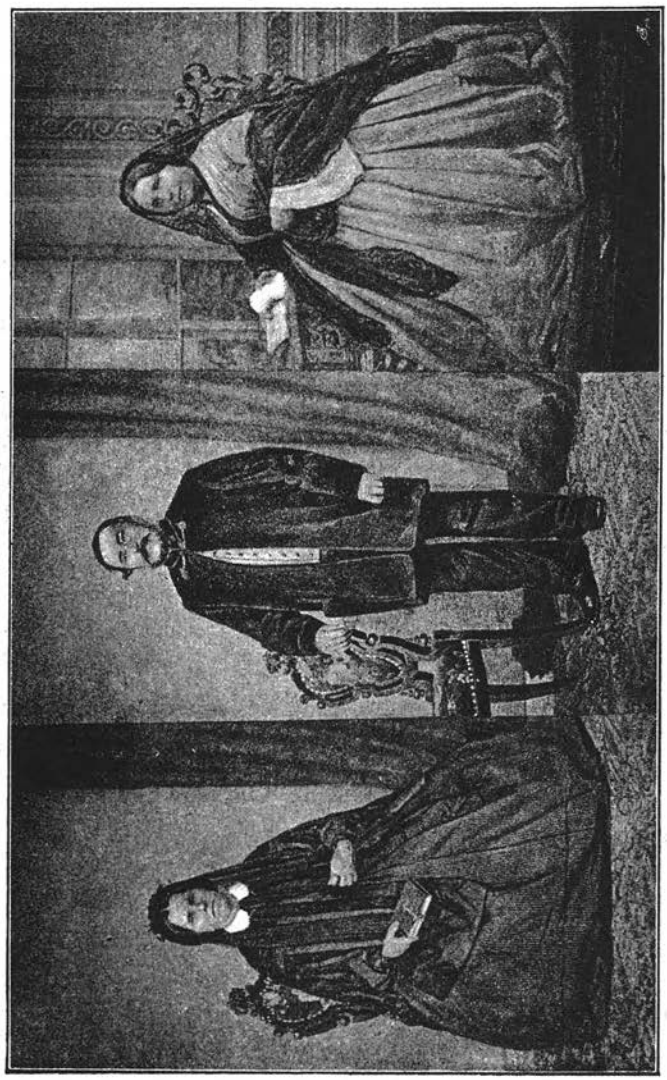

A Deák (Antonásián) hármasok.

csinos leány és a szépnem díszkoszorúkkal várták — hanem a harangok zugása és mozsár-ágyúk durranásai közt Kolozsvár felé folytatta utját. . .

17.

Püspöki hivatalos látogatás.

— *Canonica visitatio.* —

I. Kolonics László 1777. júl. 10-én (csütörtök) délután 4 órakor érkezett városunkba. A főpapot, ki Kolozsvár felől jött, a tanácsnokok a város határánál fogadták; innen 80 lovas kiséretében a felső temető kápolnájáig, mely a mostani árvaintézet déli oldalán feküdt — ment, hol az örmény klerus nevében az érdemes főpásztort a derék Jakabffy János üdvözölte. Beszéd után a Salamon-templomba vezettetett; itt megszentelte a temetőt, mely ezen szentegyház körül terült; megnézte a tabernaculumot és az oltárokat sorban, azután a papság és az urak, szállására: Lászlóffy Bogdán házához kisérték. A látogatás négy napig tartott.

Vasárnap (áug. 3) mondotta neves főesperes- plebánosunk: Verzár Lukács a Salamon-templomban ezüstmiséjét; végig hallgatta a püspök is, ki előbb ő maga áldotta meg szeretett plebánosunkat, azután a püspök kért tőle térden-állva — áldást.[1]) Azon nap bérmált és harangokat is szentelt. A főesperesnél ebédelt, azután kocsira ült és kiment Székre, Kidébe és Szarvas-Kendre.

Ezen látogatás alatt a következő kanonikus határozatokat hozta: a) A jegyesek csak akkor tarthatnak menyekzőt, ha előbb három egymás után következő vasárnap kihirdettettek; de ha az utolsó hirdetéstől számított három hónap alatt az esküvő meg nem történne, akkor a jegyesek újra hirdettessenek ki. b) Az Ur teste (oltáriszentség) baldachinummal vitessék a betegekhez. 3. Vasár- és ünnepnapokon nagymise végén hangosan olvastassék fel a hít, remény és szeretet indulatja.

Ötödik nap reggel Bálványos-Váraljára ment; elkisérte a papság és tanács is.

---

[1]) Absolutis vero primitiis primo, secundo primitiantem ipse benedixit, deinde flexis genibus ab eodem benedictionem imploravit. Hist. domus.

II. Kolonics László 1781. júl. havában távozott el az erdélyi püspöki székből; utóda Battyány Ignácz ugyanazon év áug. 14-én tartotta első hivatalos látogatását Kolozsvártt; onnan Szamosújvárra jött az örmények közé; járt a várban is.

III. Rudnay Sándor 1819. jún. 28-án érkezett Szamosújvárra. Másnap reggeli után a Salamon-, és innen a zárda-templomba ment. Az nap négy harangot szentelt: kettőt a plebániai nagy templom (az egyiket Szt.-Péter és a másikat Szt.-Pál apostol tiszteletére), — a harmadikat a Salamon-templom (Világositó Szt-Gergely tiszteletére) és a negyediket a zárda-templom számára (Szt.-Péter tiszteletére).

Nemsokára esztergomi primássá lett; a tudós püspöknek, ki dicsérőleg szólott városunkról, igen megtetszett a nemeslelkű örménység.[1])

IV. Szepesi Ignácz 1822. júl. 25-én estve 9 órakor érkezett Szarvas-Kendről Szamosújvárra; egyenesen a plebániai templomba ment, hol elvégezvén a buzgó, hív néppel[2]) a Jézus neve letenyéjét — megáldotta a sokaságot. Szt-Anna napján (júl. 26) a Salamon-templomban prédikált; júl. 27-én a plebániai nagy templomban mondott szentbeszédet; júl. 28-án ugyanott hivei közül kétszáznál többet áldoztatott meg; júl. 29-én a várban bérmált és hirdette az Isten igéjét, ugyan-az nap imádkozott a zárda-templomban is; 30-án reggel 6 órakor kiment a vár mellett elterülő alsó temetőbe, itt megszentelte a kápolnát, megkeresztelte Sipos Mózes egységhivőt (unitárius), ki a keresztségben István nevet nyert, misét mondott a halottakért, azután kiment a Szt-Ignácz-kúthoz, mely a város éjszak-keleti határán fekszik, — hogy azt megszentelje. . .

Ugyan-az nap délelőtt távozott el e falak közül: Kolozsvár felé tartott.

---

[1]) Perlectis ad puncta canonicae visitationis, quibus civitas haec laudabiliter descripta est et generosi cives multum sibi complacuit. Hist. domus.

[2]) »Cum fideli populo.« Hist. domus.

V. Kovács Miklós 1836. jún. 4-én délután 5 órakor érkezett városunkba. A fogadására kiküldött bizottság a felső-malom hidja mellett várakozott; hol a bizottság elnöke: a híres jogász dr. Sárosi Ferencz városi tanácsnok üdvözölte a kiváló vendéget — szépen. A tanács egy díszes sátorban, mely ott a közelségben erre az ünnepélyes alkalomra volt csinosan felállítva, fogadta az érkező püspököt, kinek — a tanács nevében — Novák Márton főbiró mondott „Isten hozott"-at. Itt volt az egész város, az örmény klerus, sőt a közel fekvő falvak gör. kath. lelkészei is — egyházi ruhában. A püspök Nepomuki szt. János szobrát szentelte meg. Most a körmenet, mit maga a főpap is egyházi ornatusban követett — visszaindult és egyházi énekek zengedezése mellett a plebániai templomba kisérte; itt elmondották a Jézus neve letenyéjét, azután szállására: a plebániai lakba ment, hol a különböző testületek tisztelgéseit fogadta.

Más nap — Úrnap nyolczada után következett első vasárnapján — felöltözvén a piaczi szentegyházban, a zárda-templomba ment; itt előbb misézett, azután úrnapi proczessziot vezetett; a körmenet a piaczon keresztül a Salamon-templomba ment; innen a szokásos visitáczió befejezése után ment a nagy templomba. Délben a város költségén — fejedelmi ebéd. Délután meglátogatta a várkápolnát és Josinczy báró várnagyot. A hajdúk és fegyenczek közt pénzt böven osztogatott. Visszajövet felment a városi levéltárba: „Igen jól — mondá — és bölcsen van elrendezve." Jún. 6-án a plebániai templomban misézett, meghallgatta a tudós Lukácsi Kristóf remek egyházi beszédét,[1]) azután bérmált. Meghívta az egész tanácsot ebédre, tartott papi gyűlést, meglátogatta az iskolákat: a tanitókat megajándékozta bőkezűen. A Karátsonyi szegények házának is adott 100 frtot. Jó lelke megnyerte mindenki tiszteletét és szeretetét! Tőlünk a harangok zugása és mozsár-ágyúk dörgése közt távozott el Bálványosváralja felé. . .

---

[1]) Audito per A. R. Dominum Christophorum Lukácsi cooperatorem elegantissime praeparato ac virili maturitate lingva hungarica producto sermone sacro... »Historia domus.«

VI. Dr. Haynald Lajos 1853. áug. 6-án látogatta meg e várost. Ünnepélyes fogadtatásban részesült. Az örmény templomban szentmisét mondott, — megbérmált 142 egyént. A fényes ebéd költségeit a város elöljárósága fedezte. Innen Kolozsvárra ment.

VII. Falcinelli pápai nuntiust, ki 1868. szept. 11-én jött városunkba, dr. Fogarasi Mihály kisérte ide. A nuntius Vancsa gör. kath. püspöknél volt szállva. Fogarasi püspök szept. 27-én bérmált, az örmény kath. plebániai templomban, a zárda-templomban 28-án adta fel a bérmálás szentségét; ekkor szentelte meg itt a Szűz-Mária és Szt-Anna oltárait is.

VIII. Az adakozásairól híres jólelkű Lönhart Ferencz, mióta az erdélyi püspöki széken ül, kétszer járt Szamosújvártt.

18.

Csodás menekülés.

Vizért ment 1781. ápr. 16-án egy 7 éves fiú, ki Kirkosa Joachim és Miron Máriának volt fia; de a mint merit, megcsuszik és beleesik a Szamosba. Közel laktak: a Malomútcza sarkán; azért azonnal tudomást kapott az anya a szerencsétlen esetről, ki bizalomteljesen erős hangon így könyörgött segitségért: „Szeplőtelen szűz Mária! szabaditsd meg fiamat. Páduai Szt.-Antal! ne engedd, hogy elpusztuljon. Míg ő folytonosan így kiábált, a gyermek a malomhoz ért; itt a kerekek alól kikerülve a zugó előtt elterülő mélységbe sodortatott, honnan — habár több vizet ivott — mindenki legnagyobb csodálkozására, a fiút élve vették ki. A csodával határos menekülést nemcsak a vallásos anya, hanem mások is az Isten anyja és páduai Szt.-Antal közbenjárásának tulajdonitották.

19.

A diploma.

A „Magyar Kurir“ 1788. jánuár 23. számában a következő levél van közölve a lap élén Szamosújvárról: „A mult esztendőben deczembernek 10-én Szamosújvárt királyi városnak szokott czeremoniával kihirdették. Maga a F. királyi komisarius ur ő Excellencziája, a nemes vármegyéknek főbb tisztjei, sőt még a kolozsvári N. Magistratustól is némely hivatalos személyek jelen valának. Felolvastatott elsőbben a diploma, melyel Ő Felsége ezen várost F. királyi névvel és szabadsággal élő jussal kegyelmesen megajándékozni méltóztatott. Azután pedig egy más diploma, mely szerént megengedett, hogy minden katonatartástól és forspont adástól ezután is teljességgel szabad legyen, mint hogy csupa kereskedő város lévén e két terhével fenn nem állhatna. Ezen alkotmányaságnak gyülése igen nagy és szép vala; de az adventi napokban esvén meg nem engedődék, hogy fényesebb örömpompák és muzsika szónál való vigadozások között menjen végbe.“

Ezzel azonban a honfiúsitás még nem volt befejezve; mert az erdélyi városok követei azt akarták, hogy az örmény városok a katonatartás terhe és az előfogatok kiszolgáltatása alól kivételt ne képezzenek. A vita sokáig elhuzodott, míg végre 1839. január elején a tanács által Bécsbe küldött követek meghozták a legújabb diplomát, mely zeneszó, dobpergés, trombitaharsogás mellett, a lakosság örömrivalgása és mozsárágyúk dörgése közt olvastatott fel — nyilvánosan. Városunk, — mely Örményváros (Armenopolis, Armenierstadt) név alatt volt ismeretes, — e diplomában „Szamosújvár“ név alatt fordul elő. Követeink az 1842-iki országgyűlésen már szavazattal is birnak.

20.

A kereskedő-társaság.

Tudva van, hogy a beköltözött örmények legnagyobb része kereskedő volt... És ezek, mihelyt állandó

lakást épitettek maguknak, azonnal megalakították a kereskedő-társaságot. Jegyzőkönyveiket 1801-ig örményül szerkesztették. Legrégibb jegyzőkönyvük 1718-ból való. Első elnökük Pap Gergely fia Áleksza[1]) (Alexa = Elek) volt.

Az 1801-ben szerkesztett magyar jegyzőkönyv a többek közt ezeket mondja: „Tagadhatlan valóság, hogy e nemes városban, eleitől fogva — mint jegyzőkönyveink is tanúsitják — commercialis[2]) társaság állott egy kapitány (elölülő) és bizonyos számú hadnagy[3]) kormányzása alatt. Atyáink e társaságba — minden különbség nélkül — valamint a marhával, úgy a bécsi portékával, ipari czikkel és terménynyel kereskedő atyánkfiait bevették, ha ez a beiktatásért bizonyos díjt[4]) fizetett. A jövedelem a társaság szükségleteire fordittatott; a többlet Isten nagyobb dicsőségére, istenes dolgokra... Minden évben egy közgyűlés tartatott: ekkor választották a tisztikart és történtek a beiktatások. Választmányi gyűlést annyiszor tartottak, a hányszor szükséges volt. Eleink érdemei szerezték meg a privilegiumot[5]) a kereskedésre; 1791-ben a tek. és nemes status rendjei által articulariter[6]) a haza fiainak tétettünk."

Az elnököt (kapitány) azon kereskedők közül választották, kik tagjai voltak a választott közönségnek (communitas).

A választmányt rendesen tiz hadnagy alkotta; ezek közül hat itthon maradt és négy vásárokra járt. Minden kereskedőnek nemcsak itthon, hanem a vidéki vásáro-

---

[1]) Áleksza, mit később vezetéknév gyanánt kezdettek használni, itt keresztnév. — Érdekességénél fogva itt közlöm eredetiben az első jegyzőkönyv vonatkozó részét: *Կամքն այ էղավ այսչափ ժամանակն քան Ալէքսան տր. Գիրգորին որդին մեր Դարոլ ինա քաղքէն պագրրկցնուն սարրա դան Ռ՝Ռ՝Ի՝:* Isten akaratjából ezen időben a károlyfehérvári Pap Gergelynek fia, Áleksza ur volt a kereskedők elnök ura. 1167+551=1718). Pap Áleksza Károlyfehérvárról költözött ide.

[2]) kereskedő

[3]) választmányi tag (váináh)

[4]) berbênczá

[5]) szabadságlevél

[6]) országgyűlési törvényczikk által

kon is meg volt határozva sátorhelye. Az, ki korosabb vagy régibb tagja volt a társaságnak, a sorrendben előbbre került. A rendre a hadnagy ügyelt fel. Ha a vásárba ment kereskedők mind megérkeztek, a hadnagy elővette a névjegyzéket és így szólt: „A. kezdi meg a sort és mivel B. nincs itt, a második helyen C. csinál sátrat“... Joga volt a hadnagynak azt, ki intézkedéseinek nem engedelmeskedett, megbüntetni. „Adjon büntetésül a templomnak 6 font viaszgyertyát és a szegényeknek 10 frtot.“ Megadta. — A társaságnak vidéki hadnagyai is voltak. Rendesen a jegyző ment ki hozzájok; értésökre adta megválasztatásukat, a társaság ottan levő tagjai jelenlétében letétette velök az eskűt és felolvasta előttök az utasítást... Ezek szedték be a vidéken a czéhbe állásért járó díjt, a büntetéspénzeket stb. és szolgáltatták be a társaságnak.

A tagságot megtiszteltetésnek tekintették; azért állott be a társaságba dr. Verzereskul Oxendius püspök unokaöcscse Lukács 1718-ban.[1])

A piaczi nagy templomban levő Világositó Szt-Gergely oltárát a kereskedő-társaság csináltatta; 1799-ben kezdették építeni.[2])

A kereskedők, kik gyüléseiket eddig a fiúiskola[3]) helyiségeiben tartották, 1802-ben a főkormányszéktől azt kérték, hogy gyülési helyül a tanácsházát használhassák, és hogy a marhakereskedők, kik decz., ján. és febr. havait itthon töltik, — ezután is tagjai lehessenek a társaságnak. Ez volt a kérvény aláirása: „A szamosújvári

---

[1]) Լուսիկ, որորմած ՅՕգի վարդապետին, տր. Օգսէնտիոսին Նէբողը:

[2]) Vászên bádvéli brásztáváin pjémin szebê, vornor gárvi szurp Krikor Luszávorcshu, chosztáczházd e 1500 êzlot. Dêrvédzh kjérhárkélun czerkê 1799. junii 6. mincshjév ájsz orvánê orê (1802. jul. 4) 650 êzlot; álvês dêvánkh ájsz veri dátumin (1802) jév szesziájin 300 êzlot. (A tek. társaság oltára számára, mely Világositó Szt-Gergely tiszteletére készül, igérve van 1500 frt. Kiadatott a plebános kezére 1799. jún. 6.-tól a mai napig (1802 júl. 4) 650 frt.; ismét adtunk ezen fennebbi kelet alatt mai gyülésünkből (1802. júl. 4) 300 frtot; összesen 950 frt.

[3]) mely a piaczi nagy templom udvarának déli oldalán feküdt; a 60-as években rontották le.

és partiumbeli commercialis társaság kapitánya, hadnagyai és notariusa.“ — 1824-ben ezt a czimet használta a társaság: „Szamosújvár városi szabadalmazott kereskedő-társaság.“

A társaságnak volt választott papja. Ez minden hónapban mondott egy misét. Ha jánuár elején a társaság élő tagjaiért misézett, akkor a februári szent miseáldozatot az elhalt tagok lelki üdveért mutatta be. Köteles volt minden tag misére elmenni; ha valaki elfogadható ok nélkül maradt el — pénzbirsággal büntettetett. 1821-ben kapott Korbuly Márton két miseért a kántorok illetékével együtt 5 frtot. — A rendes havi miséken kivűl még más alkalommal is mondatott a társaság misét. Igy 1822-ben Világositó Szt-Gergely napján a Salamon-templomban mondatta a 8-órai és a plebániai templomban a nagymisét; ezenkivűl a Salamon-templomban 8 napig egymásután szolgáltatott misét a társaság élő és ismét 8 napig elhalt tagjaiért.

A társaság pénzével portékát szokott vétetni. Miután megtudta, hogy tagjai közül kik mennek fel Bécsbe, Pestre és a t. portékáért, pénzét annak adta át, ki fáradságáért legkevesebb $^0/_0$-ot kivánt. 1822-ben Merza János, ki 1500 frtért vett a társaságnak árúczikket, a szekérbérrel együtt 38 frt. jutalékot kapott. Kisebb kereskedőknek kész pénzért $8^0/_0$ haszonnal adta; de volt eset, midőn $12^0/_0$-et is nyert eladás alkalmával a társaság.

Városunkban 1822-ben tűzvész pusztitott; azért a kereskedő-társaság a Pestről hozott portéka tiszta hasznát a tűzkárosultak közt osztotta ki.

1824-ben fizetett Gajzágó József hamis mérésért büntetésül a társaságnak 1, Haraga Tódor káromkodásért 4 és Ázbej László veszekedésért 2 frt 30 krt. — Miron Gergely engedetlenségért 3 óráig ült áristomban. Marosán Salamontól a hiányosan mért tárgyat a társaság elkobozta és kiosztotta a szegények közt; ezenkivűl még egy font viaszgyertyát adott büntetésül a Salamon-templomnak. 1826. febr. 14-én Gárábed Gergely és Gámesházi József nevetnek az ó-radnai templomban; mikor megjöttek, ezért megszólitotta őket valaki; de ők verekedni kezdettek vele. Megtudta az esetet az odavaló plebá-

nos Sárosi János, és bepanaszolta őket a szamosújvári kereskedő-társaságnak, mely ezt a büntetést szabta reájok: „Fizessenek egy-egy font viaszgyertyát a templomnak (Ó-Radna), és kétszer 24 óráig kenyeren és vizen bőjtölve katona-vasban áristomot fognak ülni.“ Kiállották.

A Bécsbe ment küldöttség 1822-ben elköltött a város pénzéből 4000 frtot. A kereskedők igérték ugyan, hogy visszafizetik ezt az összeget a városi pénztárnak; de azért, hogy a mondott költség megtérűljön, a hús árát $^1/_2$ krral felemelték.

A társaság gondoskodott arról, hogy azon tagjai is, kik már kiköltöztek e városról, évenként megtartsák Világositó Szt-Gergely napját. — A kolozsvári kereskedők 1823. jún. 14-én — mivel az Antal-napi vásár épen azon szombatra esett, midőn az örmények védszentjük ünnepét ülték — sem boltot nem nyitottak, sem sátrat nem állitottak fel 8 óráig, hanem templomba mentek, meghallgatták a Szt-Gergely tiszteletére mondott misét: 6—8-ig buzgón imádkoztak. — A zilahi örmény kereskedők az ottani róm. kath. templomban Szt-Gergely tiszteletére oltárt épitettek (1823); a költségek fedezéséhez a szamosújvári kereskedő-társaság 25 frttal járult; ugyanez a társaság fedezte a Szt-Gergely-ünnepély költségeit, mit a zilahi kereskedők 1824-ben rendeztek.

A Korbuly Domokos-féle házat, mely az Alsó-Vizútczában (akkor ezt az útczát Király-útczának is nevezték) fekszik, 1823-ban vette meg a társaság. A piacz szögletén levő boltért pedig Dániel consiliarius utódainak 1823. decz. 13-án 2001 váltó forintot adott.[1])

Abban a jegyzőkönyvben, mely 1825-ben iratott, egy helyütt ezt olvastam: „A Simay-család, mint egykori templom-alapitója városunknak, mindig az előkelő családok közé tartozott.“

Az örményeket szabadságlevelüknél fogva nem „verbuálták“ [2]) katonáknak. „Ha elfognának — mondja Har-

---

[1]) 1824-ben egy szekér fa 1 frt 20 kr., egy véka tiszta buza 7 susták, egy font hús 4 kr. volt.

[2]) verbuál a német werben-ből (toborzani, katonát fogadni) alakitott szó.

math Izsák maros-gezsei örmény a szamosújvári kereskedő-társasághoz 1825-ben irt levelében — úgy az nemcsak nekem szolgálna kisebbségemre, hanem a többi örményeknek is; azt mondanák nincs semmi privilegiumunk és a parasztság dicsekedne, hogy hatalmat vett az örményeken."

A kereskedő-társaság 1826-ban 200 frtot adott a városnak az uradalom (dominium) visszaváltására.

A kereskedők „deftereiket [1]) mindnyájan örményül vezették; de egy 1830-ban kelt rendelet ezt megtiltotta. Azért a tanács felirt a kormányszékhez és kérte, hogy „sub sigillo magistratui" ezután is anyanyelven irhassák deftereiket; mert „sem a kereskedők, sem legényeik, sem az adosok, az örmény nyelven kivűl mást — nem tudnak; aztán a kereskedés ebben a városban többnyire örmények közt folytattatik, pereik is az itteni első forum előtt igazíttatnak: a tanács pedig az örmény nyelvet jól érti"...

Lukácsi Kristóf, kit a püspök Gyulafehérvárra rendelt el, 1832. decz. 26-án bucsúzott el szülővárosától. A kereskedő-társaság a tanács útján kérte meg a főpásztort, hogy hagyja meg körünkben azt, ki „nemzetünknek felette nagy javára, előmenetelére és diszére van;" de hazafias eljárásának nem volt sikere.

A Szt-Gergely officiumát, mit Gábrus Zachar tanár készitett örmény és magyar nyelven, 1834-ben adta ki a társaság a maga költségén. Egy ívet száz példányban 25 váltó forintért nyomattak.

A kereskedők 1845 máj. havában megkérték a városunkban tartozkodott dúsgazdag Ráfael Sándor lovagot, hogy állítson fel falaink közt gymnasiumot és szegény örmény gyermekek számára nevelőházat.

Simay János főszónok és több nemes vármegye táblabirája, 1844. január havában a kereskedő-társasághoz intézett iratában a többek közt ezeket mondja: „Szintúgy mint eldődeim, kik e nemes városnak mindétig elöljárói voltanak: életöket és vagyonokat a nemes város javáért, boldogsága előmozditásáért áldozták — különben ezt a ns. város archivumában manap is található jegyzőkönyvi kivonatok is bizonyítják — ugy magam is azoknak nyom-

---

[1]) ennek az arab szónak jelentése: könyvvitel, számadás.

dokait követni kivántam, kivánom és — míg egy csepp vér buzog bennem — kivánni fogom.“

A pesti medardusi vásárra fölment kereskedők hozták le 1845-ben azt a gyönyörű drága zászlót, melynek alig van párja széles e hazában; 650 frtba került, ebből 400 frot adott a kereskedő-társaság. „Hisszük, hogy azon keresztény buzgóság — mondja a kereskedő-társaságnak a városi közgyűléshez benyujtott segélyt kérő folyamodványa — mely hajdanában városunkban virágzott, segélte őseinknek szerencséjét kereskedésök folytatásában. Ettől ösztönöztetve elhatároztuk, hogy a régi zászló helyébe, mely majdnem 100 évig szolgált, újat csináltatunk. Ugy vagyunk meggyőződve, hogy ez nemcsak társaságunk kebelében fogja éleszteni a buzgóságot és az egek Urának dicsőségét előmozditani, hanem proczessziók alkalmával a népet is nagyobb ájtatosságra fogja buzdítani“... A város szó nélkül megadta a kért 250 frtot. A szép zászló legjobb moiré-selyemből készült. Elől látható Világositó Szt.-Gergely képe Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ: (S. Gregor. Illuminator arm. — Ora pro nobis) és a négy evangelista; hátul van Szt.-Vendel (S. Vendeline — Ora pro nobis) és ez a négy kisebb kép: Szt. Florián, Nep. Szt.-János, Szt.-Mihály és Annunciatio.

A társaságnak 1849. nov. 22-én tartott üléséről vezetett jegyzőkönyvben szó szerint e sorok olvashatók: „Simay Gergely volt országgyűlési egyik képviselő, kérelemlevelében kéri a társaságot, hogy egy hiteles bizonyítványt adjon arról, hogy micsoda jellemű (charakterű) és szelid polgár, nem különben a lefolyt forradalom ideje alatt hogy viselte magát. — Határozat: A kereskedő társaság volt országgyűlési egyik képviselő Simay Gergely urat becsületes jellemű és szelid polgárnak ismeri, a ki is a közelebbi forradalmi idő alatt becsületes jellemét megtartotta; azért a kivánt bizonyitványt a társaság szine előtt megállapitottuk, leirattuk, és a jegyző által át is adtuk.“

A szabadságharcz lezajlása után e jelentékeny társaság, mely nagyban hozzájárult Erdély anyagi jólétének emeléséhez, a külső hadnagyságokat beszüntette; most működöre csak a város területére szoritkozik.

21.

Az örmény küldöttség Bécsben,

— *A Rubens-kép.* —

I. Ferencz király alatt sok pénzt emésztettek föl a háborúk; az állampénztár már üresen állott... E költségek fedezéséhez igen jelentékeny összegekkel járultak hozzá az örmények. Most is útban van a küldöttség, mely sok aranyat visz Bécsbe. A „Burg"-ban szállásolták el. Estve a királyi asztalhoz ültetik.

— Szeretem az örményeket — szólott a király — de örmény szót még nem hallottam; beszéljetek valamit, hadd halljam: szép-e az örmény nyelv?

Mire az egyik így szólott Chácshádur nevű társához: — Chênámi Chácshádur! Chonthikhárê gichêntre or churên u chárên choszkh chárnink.[1]) (Chácshádur rokonom! a Király fölkért, hogy egymással pár szót váltsunk). Lehet, hogy a ch (խ) torokhang, mely a szándékosan választott szavak mindegyikében előfordul, nem nyerte meg az uralkodó magas tetszését, de azért viszonzásul a sok aranyért, ajándékot igért Szamosújvár városának.

— Most menjetek, járjátok körül székvárosomat, nézzetek meg mindent, aztán jertek és mondjátok meg: mivel jutalmazzalak meg titeket.

Visszatértek az örmények.

— No mit adjak?

— Fölséged határtalan kegyétől a Rubens-képet, mit a „Belveder"-ben láttunk, kérjük hódoló tisztelettel.

— A király be szokta váltani igéretét; azért habár nem szivesen válok meg e remekműtől, de oda adom.

Igy jutott e fejedelmi ajándék, mely Krisztus levételét a keresztről ábrázolja és műértők által 60.000 frtra van becsülve — Szamosújvár birtokába 1806-ban.

---

[1]) *Խընամի Խաչատուր խոնթիքարը կիսընդրէ որ խուրընն ու խառընն իսպ խարնինք :*

22.

Örmény nemesi felkelők a napoleoni hadjáratokban.

1809. febr. 3-án kelt hivatalos feljegyzés szerint az I. Napoleon seregei ellen elrendelt utolsó magyar nemesi felkelésben Szamosújvárról a következők vettek részt: Balta Márton fia, Emanuel, lóháton; Kovrik Theodor fia, János lóháton; Kovrik Simon lóháton; idősb. Kovrik Márton gyalog; ifjabb Novák Márton lóháton; Balta Gergely fia, János, lóháton; Szárokán Kristóf lóháton; Novák Jakab lóháton; Novák János gyalog; Novák Emánuel gyalog; idősb Lászlóffi Bogdán lóháton; Mártonfi Miklós gyalog; Verzár Lukács lóháton; Verzár Joachim lóháton.

23.

A kolera,

Kolozsvártt, Szamosújvártt, Deésen és a szomszéd falvakban, u. m. Bonczida, Iklód, Dengeleg stb. 1831. okt. és nov. havaiban ütött ki a kolera. Mindenütt többnyire a legalsóbb néposztályt, mely tápláló ételben és ruházatban szükölködött — támadta meg e csúnya kór. E város lakosai közül is sokan estek bele; de aránylag sokkal nagyobb pusztitást eszközölt a várbeli fegyenczek közt. Ez az Indiából jött veszélyes betegség 1831. év elején hatolt be Oroszországba... átment Francziaországba is. Ugyanezen év július havában pusztitott Hunyad- és Alsófehérmegyében; legelőször Déván jelenkezett, aztán kirándult ezen marosmenti falvakba: Bábolna, Thordos, Illye, Perkas stb. A székely határőrző katonák körös-körül megszállották a határt, hogy megakadályoztassék a közlekedés... Az emberek akkor abban a hitben éltek, hogy a sószállitó hajók hozták be hazánkba — a kolerát.

Másod ízben 1836-ban lépte át a kolera Európa határát. Itt Erdélyben is nagy pusztításokat tett; különösen a nagyobb folyók mentén: Olt, Maros, Küküllő, Szamos lépett fel hevesebben. Nagy csapást mért Erdély fővárosára: Kolozsvárra. Az a húsz egyén, kiket Szamos-

Rubens remekműve.

újvárról ragadott el magával, többnyire a legalsóbb néposztályhoz tartozott.

1873-ban 200.000 áldozatot szedett egész Magyarországról; Szamosújvártt — pedig itt nem dühöngött nagyban — hatvanan haltak el.

24.

A király nevenapja.

Ferencz napját nagy fénynyel és pompával ülték meg a szamosújváriak 1833. febr. 12-én. Az ünnepély előestéjén szépen ki volt világítva az egész város. A tanácsház fény-árban úszott; a nyugati tájra néző oldalának egyik ablakában babér-koszorúzott oszlop volt evvel a felirással: Columna patriae (A haza oszlopa). A másodikban tárogatót harsogtató angyal volt fölállitva, fölötte e szavak: A(ugustus) R(ex) vivat (Éljen a felséges király) és alul: Impleat orbem sono (Hangjával töltse be az országot). A harmadik ablakban magának az uralkodónak lovas képe volt látható, mely alatt F(ranciscus) I. Pater et lumen gentium sibi addictorum (I. Ferencz, a tőle függő népek atyja és világossága). A negyedikben egy emberi alak, mely babérkoszorút tartott evvel a körirattal: Virtus et pietas (Jótétemény és kegyesség). Az ötödikben ismét oszlop alatt ez: Durat perennes annos (Tartson örök évekig). Végre a hatodikban ez a transparent ékeskedett: Durant virtute parata (Maradjanak meg a szerzett jelességekkel.) Másnap mozsár-ágyúk durrogása, ünnepélyes szent-mise az örmény templomban...

25

Estei Ferdinánd főherczeg

Szamosújváron át 1834. szept. 17-én ment Beszterczére, Naszódra, hogy megvizsgálja az első légiót, mely Moldva-Oláhország határán állomásozott. Városunk a főherczeget nagy pompával fogadta, a „Fácsebinye"-hídja

mellett diadalkapút állittatott, tiszteletére menet-jövet fényes ünnepélyeket rendezett, díszes lakomákat adott...

26.

Földrengés.

Erdély nagy részében nem kis-szerű földrengés volt 1834. okt. 15-én; a lökések egy helyütt erősebbek, más helytt gyengébbek voltak; de jelentékeny károkat nem okozott: nagyobb volt a félelem. Ekkor szakadt le Szamosújvártt a zárda-templomban a szentély ívezetének vakolata: a nép nagyon megijedt.

Ennél sokkal iszonyúbb volt az a földrengés, melylyel az 1838-ik év kezdődött. Jan. 23-án este 8 órakor kezdett rengeni a föld, mely rengés nálunk csaknem 15 perczig, de más helyeken még több ideig tartott. Városunkban és a Szamos mentén épületek nem döltek romba és így meg lettünk kimélve a nagyobb károktól; de Erdély déli és keleti részeiben (Nagy-Szeben, Brassó, Sepsi-, Orbai-, Kézdi- és Miklósvárszék *), valamint a Bánátban templomok és épületek hasadtak el és döltek romba. Kézdi-Vásárhelytt megfogództak az emberek, hogy el ne essenek. Bucarestben egy szempillanat alatt egy egész utczát temetett el. A Foksán város (Moldova) közelében elnyúló térség 130 méter hosszúságban és 70 cm. szélességben hasadt el; e hasadék mélységét a nép megmérhetetlennek tartotta. . .

27.

Régi őrkiáltás.

Szamosújvártt 1839-ig éjjelenként az őrök így jelezték az időt: „Ághothkh áreczhekh, êz Ászduádz chêntréczhekh, êz Dirámájr szurp Ászduádzádzinê páréchosz chêntreczhekh, êzgêrágê ágheg thágheczhekh, êzdsiráchê

*) A Székelyföldön ekkor »szék«-nek nevezték a megyét.

ánczhuczhekh, ze szêháthê inn e.“ (Magyar jelentése: Imádkozzatok, az Istent kérjétek, az Ur anyját, a szűz Istenszülőt szószólóul hivjátok, a tűzet takarjátok be*) jól, a gyertyát oltsátok el, mert 9 az óra). — 1839-ben a kiáltás előtt és után csörgetyűt kezdettek használni és e szavakat: „Êz gêrágê ágheg thágheczhekh, êzdsiráchê ánczhuczhekh“ kihagyták. Az ötvenes években megtartották a csörgetyűt, de az örmény kiáltást e magyar szavak váltották fel: „Kilenczet ütött az óra.“ Később kimaradt a csörgetyű, mit kevés ideig pótolt a síp. Most nincs sem csörgetyű, sem síp, sem kiáltás. . .

28.

Ghárámián Ráfael Sándor.

A negyvenes évek elején jött Ghárámián Ráfael Sándor angol lovag, — a több millióval rendelkező dúsgazdag örmény, ki Madrasban (India) született, de Londonban lakott — Erdélybe, hogy roppant vagyonából nemzetfelei számára közművelődési intézeteket állitson. Nem egy ízben járt Szamosújvártt, hol sokáig tartozkodott is. Mindenki tisztelte, becsülte ezt a világlátott, művelt, jólelkű, emberszerető nagy urat, ki kiváló tulajdonai daczára nem hordotta fejét fenn, hanem közülünk többeket nagybecsű barátságára méltatott. Állitásom igazságáról tanuskodik az itt közölt két levél, melyeket Gábrus Zachar tanárhoz intézett. A levelek örmény eredetije kezeim közt van; a magyar forditás következő:

Szeretett Barátom!

Mult év decz. 20-án irtam Önnek és kinyilatkoztattam, hogy meghivásukat nem fogadhatom el és így az Ur születését nem tölthetem Önök közt; de megigértem,

*) Akkor gyufa nem volt; azért estve a parázst jól betakarták hamúval, hogy tartson el reggelig. Ha tűzet akartak éleszteni, vagy gyertyát gyujtani, kivettek a fogóval a hamú alól egy darab élő szenet és azt addig futták, míg lobot vetett; a lobhoz érintett gyertya meggyult.

hogy a nagyhetet és a szent feltámadást Önök körében ünnepelendem. A húshagyó utolsó napján itt akartam lenni. Sok a dolgom, aztán a városban levő sok barátom is, maig itt tartott engem; de Isten segitségével e hó 14-én (hétfőn) Kolozsvárra megyek; reménylem, hogy e hó 19-én, virágvasárnap előestéjén Önöknél leszek. Mihelyt levelemet kapja, fáradjon el — kérem -- Szongott urhoz és nejéhez és tudakolja meg, hogy nem leszek-e alkalmatlan, ha hozzájok szállok. Ha ez nem sikerülne, akkor szivélyes üdvözletem mellett mondja meg Ábrahám Márton urnak, hogy nála leszek szálláson, míg más lakást kapok. Fölötte megörvendeztetne, ha megérkezésem napján estve engem Ábrahám Márton ur házánál várna; mert akkor legalább megtudnám, hogy hol lesz szállásom. Üdvözlöm a főtiszt. esperes és a polgármester urat és a többi barátaimat.

Szeretett barátomnak maradok

Erzsébetváros, márcz. 9. 1842.

kis alázatos szolgája:
Ghárámián Ráfael Sándor.

*

A második levél ez:

Szeretett barátom!

Szivem nagy örömével fogadtam levelét, mit e hó 10-én irt... Erzsébetvárosról eltávoztam még mult hó 8-án, másnap ide érkeztem és itt maradtam máig; innen Önökhez akartam menni, de a téli idő és rossz út szándékom végrehajtásában megakadályoztak. Reméllem azonban, hogy nemsokára meglátogatom Önöket; mert óhajtom barátaimat látni, de senkit sem jobban, mint Önt, kedves barátom.

Mondja meg Gajzágó Lukács orvos urnak és Der-Mánugnak (Czetz pap), hogy Issekutz úr hozzám intézett levelének tanuskodása szerint, Bécsben eljárt ügyökben. Üdvözletem mellett adja tudtára az én szeretett

barátomnak, Verzár István urnak, hogy magyar levelére magyarul akartam válaszolni, de ez a magyar levél a rendesnél több időt vesz igénybe annál is inkább, mert azóta, hogy Önöktől eltávoztam, nem gyakoroltam magam e nyelvben. A míg Erzsébetváros on voltam, mindig örményül beszéltünk; itt pedig a szászok városában nem beszélnek magyarul, de nem is szeretik a magyar nyelvet. Korbuly úr angol nyelven írott levelét megkaptam, a választ én is angolul fogom írni. Üdvözlöm érdemes barátomat, a főt. esperes urat, és a segédlelkészeket egyenként, a tekintetes polgármester urat tiszttársaival együtt. Üdvözlöm a Czetz-, Verzár-családot, Gajzágó barátomat és a várnagyot. Mindnyájoknak boldog karácsont és újévet kiván Önnek

Nagy-Szeben, 1843. decz. 21

kis és alázatos szolgája:
Ghárámián Ráfael Sándor.

A hányszor közibénk jött e bőkezű lovag, mindig ünnepet ült e város; de legfényesebb volt az az ünnepély, mit Gábrus Zachar tanár kezdeményezésére 1843. júl. 23-án rendeztek a szamosújváriak Ghárámián Ráfael Sándor tiszteletére. Volt üdvözlő-költemény és beszéd is, mindkettőt Gábrus irta. Az üdvözlő örmény beszédet Gopcsa Joachim tanuló (most városi tanácsnok) mondotta. A beszéd magyar forditása következő:

Főtisztelendő papi kar! Tekintetes előljáróság!

Némelyeknek az arany-ezüst, mi pénzszekrényeikben van, okoz örömet; mások azért örvendenek, mert az Ur gyermekeket adott nekik; vannak olyanok is, kiknek kebelét azért dagasztja örömérzet, mivel bölcsek, vitézek... Azonban mindez mulandó: csak árnyék, füst; ellenben a mi örömünk állandó; azért örvendjetek Szamosújvár lakosai, mert ismét hozzátok jött Ghárámián Ráfael Sándor, ki méltán mondotta e szavakat: „Örömmel jöttem önökhez, hogy szomorúságukat örömre változtassam.“

Nem kételkedünk abban, hogy Isten sem egyest, sem nemzetet ok nélkül meg nem büntet; de midőn legjobban súlyt a büntetés, akkor van legközelebb az isteni

segítség. Ennek bebizonyitására nem hozom elő más nemzetek történelmét, hanem csak az örmények utolsó királyáról, VI. Leóról teszek említést. E fejedelem, ki maga és neje is rokona volt Nagy Lajos magyar királynak, elveszitvén országát, fogságba került, honnan Achmed 1382-ben szabadon bocsátotta. Ime egy világos példa: halálát várta a király, és a hitetlen visszaadta szabadságát. De az örmény nemzet is sokszor érezte Isten segitő karának erejét. Mihelyt Leó megfosztatott trónjától, az ellenségek azonnal körülvették Örményországot. Náchicseván, Eriván és a többi sok szép város a török, perzsa... kezébe került. Egész Örményország a nyomor színhelyévé változott; mindenütt szenvedés, jajveszékelés, könnyhullatás. Azért menekült, ki merre tudott: Krimbe, Görög-, Lengyelországba. A Ráfael fejedelmi család Indiába ment, honnan 1606-ban Európába jött, hogy éhség kinozta nemzetének vigasztalására legyen. A kiköltözötteket az idegenségben is megsegitette az Isten.

VI. Leó, utolsó örmény király.

Apáink is, kik e honban telepedtek le, nem egy ízben nyertek vigasztalást az Urtól. Nem szólok most a többi örményekről, hanem csak rólunk, kik e földet birjuk. Hányszor örvendeztetett meg Isten minket! Először, midőn dr. Oxendius az igaz hitre téritett; aztán adott

nekünk a mi nemzetünkből előljárókat, kik mai napig körülvesznek és kormányoznak minket. Adott a kereskedésben előmenetelt ugy, hogy mindenki meggazdagodott. Erről különböző intézményeink is tanuskodnak. Egyik templomot, a másik szegényházat állitott fel, a Jakabfy-család pedig fönséges plebániai templomunk sekrestyéjét

Hájg.

épitette. Több mint egy századig virágzott és gyarapodott ez az örmény-telep, mit dr. Ozendius, Világositó Szt.-Gergely tiszteletére ültetett ide. Azok az ágak, melyek a családfától elszakadva Magyarországra mentek lakozni, szintén az apák nyomdokain járnak. Egy Jakabfy Gergely

Aradon 1838-ban több ezer frttal egy kórháznak vetette meg alapját.

De az örmények ezen boldogsága nem volt állandó, mert a kereskedés nagy változást szenvedett; azért közülünk sokan mostoha anyagi körülmények közé jutottak.

És ime ekkor jött közibénk az a jóltevő, a ki igy szól hozzánk: „Én vagyok Ráfael, ne féljetek!“ A kimondhatatlan nagy szeretet hozta Ghárámián Ráfael Sándor urat már negyed ízben hozzánk. Azért örvendjetek szamosújváriak, mert teljesedésbe ment az Ur szava: „Ime! bölcs férfiút küldöttem hozzád“. De velünk együtt „örvendj Erzsébet te is, mert elérkezett vigasságod napja. Ime vőlegényed jön hozzád, hogy letörülje szemeidről a szomorúság könnyeit.“

A hozzánk jött nagy ur ősei Náchicsevánból, a városok bölcsőjéből Indiába költöztek, innen Angolországba jöttek. Nem mondom, mit tettek e kiváló család egyes tagjai az örmény nemzetért; de azt már emlitetlenül nem hagyhatom, hogy az ünnepelt vendég édes atyja a velenczei örmény zárdának 4,005.000 ezüst frtot és sógora Murád, 1.000.000 ezüst frot hagyott a páviai iskolának örmény ifjak tanitására.

Az örmény nemzet e két halhatatlan nevű jóltevője mit se tudott a hazai örményekről, azért a mi érdekünkben nem tettek semmit. De alig szerzett tudomást rólunk a nagynevű Ghárámián Ráfáelnek méltó fia: Sándor, azonnal útra kelt. Eljött Erdélybe; Erzsébetvároson 1822-ben 6000 frttal leányiskolát állitott; azok közt pedig, kiknek szegénységét csak házuk négy fala ismerte, bő kézzel osztotta adományait. És azt hiszik, hogy evvel már befejezte jótékonyságának sorát? Nem. Most újra látogatásunkra jövén Erzsébetvároson 50.000 frttal gymnasiumot alapitott. Személyesen ment fel Bécsbe a királyhoz... és kieszközölte a megnyithatási engedélyt.

Főtisztelendő papi kar! Tekintetes elöljáróság! Az Alkotó nem adott minden embernek egyenlő természetet, aztán teremtményei közt a vagyont sem osztotta fel egyenlő mértékben. Vannak sokan, kik szép nagy dolgokat létesitenének, ha lenne anyagi erejük,; mások ren-

geteg vagyonnal rendelkeznek, de nincs szeretetök: Ráfael Sándornak ellenben vagyona és akarata is van, melylyel az örményeket meg akarja vigasztalni.

Nemes szivű uram! Ezen jótettedért, szeretetedért viszonzásul mit adjunk mi neked? Aranyat, ezüstöt? Oh ez nem kell neked; hiszen az örmény nemzetért te bőkézzel osztottad az aranyat, ezüstöt. Tiszteletet, becsültetést? De ki képes azt méltóképpen tisztelni, ki maga a tisztelet? Szivünkbe ültetjük örök emlékedet. És kérünk téged, oh édes atyja az örmény nemzetnek, Kelet büszkesége, Náchicseván világossága, hogy fogadd tőlünk e csekély ajándékot, mely szivünk érzelmeinek hív tolmácsa és háladatosságunk jelvénye — szivesen Te, kiről nemcsak mi mondjuk, hanem unokáink is Virgillel ezt fogják hangoztatni: „Semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt.“

*

Nem akarta a nagynevű lovag, hogy ittléte nyomtalanul enyészszen el; azért Velenczében (San-Lazaro) akadémiát (mely most a Párisban volt Murád-féle örmény akadémiával egyesülve „Murád-Ráfael-akadémia“ nevet visel), — Erzsébetváros on leányiskolát és gymnasiumot, mely utóbbi 1891-ig a nagylelkű alapitó nevét viselte, (Ráfael-féle örmény kath. gymnasium) — létesitett. De nem felejtkezett meg kedvencz tartozkodási helyéről: Szamosújvárról sem. Itt műegyetemet akart állitani; azonban többen úgy nyilatkoztak, hogy nagyobb szükség van egy főgymnasiumra. Beleegyezett. Az a telek, mely a Salamon-templom közelében, a szűcstársulat birtokában van, volt a fölállitandó középiskola helyiségeül kijelölve. Már megtétettek az előkészületek is; 1847. tavaszán hozzá akartak kezdeni az épitkezéshez, midőn egy jelentéktelen körülmény akadályt görditett az épitkezés útjába. Ugyan-is míg az intézők egy része a Gábrus véleménye mellett állott, mely azt szerette volna, hogy az új gymnasiumban a hítoktatón kivűl a tanárok mind a világi rendhez tartozzanak; addig a nagy többség azt állitotta, hogy a tanhatóság csak akkor fogná tervezetöket helybenhagyni,

ha a tanári kar vegyesen: egyházi és világi rendhez tartozó egyénekből állittatnék össze. Ráfael a kérdés eldöntését a közönségre bizta, mely még nem jutott volt egyértelmű megállapódásra, midőn a nemes lovag levelet kap, mely őtet — elodázhatlan ügyben — sürgösen haza hivta.

Fájt a bőkezű Ráfaelnek, hogy nemes szándékát — kicsinyes akadály miatt — megvalósítva nem látja. Elment; de megállott Bécsben és egyik takarékpénztárba a felállitandó „Szamosújvári Ráfael-féle örmény kath. főgymnásium“ javára 10.000 font sterlinget tett le. A betéti könyvecskét megőrzés végett átadta valakinek Bécsben... és ő tovább utazott. Sietős útja miatt nem értesíthette Szamosújvár városát, hogy kinél hagyta a betéti könyvecskét. A szabadságharcz lezajlása után mindent elkövetett városunk közönsége, hogy birtokába jusson a fejedelmi alapitványnak; azonban a pénzintézet csak annyi felvilágositással tudott szolgálni, hogy — könyvei tanuskodása szerint — valaki kivette a nagy összeget az utolsó krajczárig. Annak adta ki a takarékpénztár a pénzt, a ki a könyvet vitte. Járt a dologban — városunk felkérése következtében — erdélyi püspök korában a hírneves dr. Haynald Lajos is, de nem több eredménynyel. Ő is csak az ismert választ kapta a pénzintézettől. Máig sem tudjuk, hogy ki volt az a rosszlelkű „valaki“, ki közvetlenül városunknak és közvetve a magyar tudományosságnak ilyen kárt okozott.

Ráfael többé nem jött vissza Erdélybe!

29.

Erdély uniója és az örmények.

Az „Erdélyi Hiradó“ 1848. évi máj. 30. száma a kolozsvári országgyűlésről ezeket mondja: „Kemény Dénes törvényjavaslatot olvas fel az egyesülésről szóló törvényczikk alkalmazásáról. — Az első §. rövid szóváltást idézett elő. A pozsonyi törvény t. i. ott, hol az Er-

délynek adott 69 szavazat felosztásáról van szó, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Károlyfehérváron kivűl csak 13 várost emlit, pedig 15 van. Ez — mint Wesselényi M., ki maga jelen volt ama törvény alkotásán, fölfejtette — csupán azon tévedésből származott, miszerint a pozsonyi országgyűlés régibb erdélyi országgyűlések jegyzőkönyveiből járván végére az országgyűlési képviselettel biró törvényhatóságoknak, ezek között Szamosújvártt és Erzsébetvárost, a melyek csak a legújabb időben kezdették e jogot élvezni, — nem találta. Ennél fogva a szerkezetbe 13 helyett 15 város és 69 szavazat helyett 71 lőn véve. Azonban felmerült az a körülmény, hogy az emlitett két törvényhatóság kir. város; a pozsonyi törvényhozókat pedig — úgy látszik — azon elv vezérelte, hogy a kir. városoknak maradjon meg két-két szavazata: tehát Szamosújvárt és Erzsébetvárost nem az egy-egy szavazattal biró 13 városhoz, hanem a 3 királyi városhoz kellene sorozni. E kivánatot nyilvánitották az érdekelt városok követei és a ház egyhangúlag pártolta annyival nagyobb készséggel, mert — mint Zejk József megjegyzé — mindazon népfajok közt, melyeket a magyar kebelébe fogadott, az örmény az, mely irántunk mindig a legrokonibb csatlakozást tanusította. — És a javaslat 1. §-a oda lőn módosítva, hogy Erdély nem 69, hanem 73 követet küldend a legközelebbi pesti országgyűlésre."

30.

Városunk története 1848—49-ben.

I. Nagy idők.

1848. márcz. 26-án a kereskedő-társaság igen népes vegyes gyűlést tartott; a „kiváltságolt kordoványos timárczéh" öt tag által volt képviselve, összesen kilenczvenketten voltak a gyűlésen. Már tárgyalta a gyűlés a szőnyegen volt fontos kérdéseket, midőn egyik tag így szólott: „Ugy vagyok meggyőződve, hogy szavunk a kormányzó előtt akkor lesz nyomatékosabb, ha felterjesztésünket nem a mi társaságunk, hanem egy nagy népgyű-

lés küldöttei vinnék fel. Ugy látom, helyeslik inditványomat, azért oszoljunk el, de működjünk közre, hogy a népgyűlés még ma megtartassék..“

Meg is tartatott. Szamosújvár még ilyen nagy gyűlést nem látott. A város feliratát, mit egy küldöttség vitt márcz. 26-án Kolozsvárra, a kormányzó elfogadván, kijelentette, hogy azokra nézve, mik a felterjesztésben foglaltatnak (országgyűlés egybehivása, unió, szabad sajtó, úrbér...) már megtette Ő Felségénél a szükséges lépést és reményli, hogy az országgyűlés nemsokára össze fog hivatni. Ekkor Jakabb Bogdán küldöttségi tag a kormányzótól — habár erre nem nyert megbizatást — katonaságot kért a városra. „Mert — úgymond — ebben a zavaros időben félni lehet attól, hogy a rabok kiszabadulnak a várból.“ A kormányzó a katonaságot idő előtt valónak és szükségtelennek látta. Haza jöttek, de a nép nyugtalan bizalmatlansággal fogadta a főjegyző eljárását. A kereskedő-társaság rögtön írt is a városi közgyűlésnek és kérte, hogy a küldöttségek kijelölésekor ezután — „az ilyen kihágás megszüntetése tekintetéből“ — két helyet tartson fenn a társaság számára. Erre a város talpraesett ügyes válaszában, mit Simay Gergely fogalmazott ápr. 4-én, — azt mondja, hogy Jakabbot nem vezette sem rossz szándék, sem ellenséges indulat; azért kéri a kereskedőtársaságot, hogy viseltessék a városi közgyűlés iránt ezután is bizalommal. A nyugtalan kedélyeket még a kormányzó két nap mulva megérkezett következő irata sem csillapitotta le:

707. Eln. 1848. Tekintetes Tanács! Ezen nemes város esküdt közönségének küldöttsége, mely márcz. 29-én előttem megjelent, azon nemes város óhajtását egy a kir. kormányszékhez szóló felirat átadása mellett abban nyilvánitotta: miszerint már hazánkban is mutatkozó mozgalmak veszélyes következései megelőzése tekintetéből legszükségesebbnek tartván az országgyűlés mentől előbbi tartását; Ő császári királyi Felsége annak kihirdetésére hatályosan kéressék meg. A belbátorság és csend megtartása végett pedig a királyi kormány által czélszerű intézkedések tétessenek. Ezen utóbbira vonatkozólag, mi-

vel a katonai segedelem megrendelésének sürgetésére a küldöttség felhatalmazva. nincsen, a polgári őrsereg, mely ezt pótolhatná, mentől előbbi felállitásának engedelme határoztassék.

A kormányszék a maga válaszát már annak útján a Tanácscsal tudatta; mi az én szóbeli válaszomat illeti, az első pontra ez lőn: miszerint Ő Felsége az országgyűlés mentől előbbi tartása iránt már a királyi Főkormányszék által is meg levén kérve, az arra leérkezendő kegyelmes válasz leérkezését reméllem.

A belbátorság iránt azon esetre, ha a nemes Tanács a katonai segedelmet szükségesnek tartandja, az iránti felterjesztésére gondoskodva lesz; addig a polgári őrsereg felállitása elintéződhetik, a rendszabályok a kir. kormánynak lesznek felterjesztendők.

Ezen óhajtásuk irányában szóval tett feleletemről, nehogy annak értelméről elferditett magyarázatra alkalmat engedjek, szükségesnek tartottam a tekintetes, nemes tanácsot irásban is értesiteni.

Egyébiránt szokott becsülettel maradok

A tekintetes nemes Tanácsnak

Kolozsvár, ápr. 6. 1848

elkötelezettje

Gróf Teleky József m. p.

A kereskedő-társaság ápr. 25-én újra irt a városi közgyűlésnek, melyben előbb azt mondja, hogy „Jakabb Bogdánt kimenteni nem lehet, mert ő jól tudta, hogy a polgárság csendesség idejében mintegy irtózik a katonaságtól. Aztán városunk csendes közbátorsága meghábor itva nem volt. Mire való volt tehát a katona kirendelést emliteni? És ha talán a várbeli foglyokért tette, akkor ezáltal helybeli vastag ismeretlenséget árult el; mert ha a rabok kitörnének, nem bajlódnának a várossal, hanem haza sietnének kedvesei-, gyermekeikhez. A nép tudja — így szól tovább az átirat — mit csinál;

mert minden neki fáj. Könnyű a közgyűlésnek;[1]) mert kiváltsággal él és hivataloskodásáért fizetést húz, midőn a polgárság csak terűt hordoz.“ Az erélyes hangon tartott iratnak, mit ifj. Simai Tivadar h. főkapitány és Czecz Kristóf jegyző irt alá — végső sorai ezek: „A nép fölötte áll a tanácsnak és esküdt közönségnek. Népgyűlés választotta a küldöttséget; azért ez, a népgyűlésnek, mely több a közgyűlésnél — számoljon. Megkivánjuk tehát, hogy tartassék újra népgyűlés, mely előbb hallgassa meg a küldöttség eljárásáról szóló jelentést, azután válaszsza meg országgyűlési követeit. Ha ezt a tisztelt tisztviselők elleneznék, lássák; de a nép fel fog irni, és kérni fogja, hogy küldessenek vissza az országgyűlésről az általa nem választott követek... Jakabb Bogdán semmi esetre sem választathatik meg országgyűlési követnek.“

Erre a városi vegyes gyűlés, mely a tanács és esküdt közönség tagjaiból állott, másnap (ápr. 26-án) választ adott, mely a nyugtalan népet egészen lecsendesitette. „A közgyűlés az országgyűlésre küldendő követek megválasztása — mi személyes szózatolás útján fog történni — határnapjául a közelebbi máj. hó 6-át tűzi ki, egyszersmind kimondja azt is, hogy a törvény rendelkezéseig — a jelen esetre — minden városi adózó polgár választó és választható, senki azonban személyese által be nem folyhat a választásba.“

Elérkezett május 6-a. Országgyűlési követeknek dr. Sárosy Ferencz és Korbuly Bogdán tanácsnokok választattak meg. Sárosyt szél érte: nem mehetett fel; Korbuly vitte fel mind a két megbízólevelet.

Korbuly Bogdán Pestről (1848. áug. 2.) a következő levelet intézte választóihoz:

Uraim! Tisztelt polgártársaim! A kötelék, melyet polgári vér és Önök iránt érzett rokonszenv gyártott kebelemben, — itt a távolban, hová irántam tanusitott tántorithatlan bizalmuk küldött, azon kötelék — mondom — még erősbödött, s úgy érzem, még szorosabb összeköt-

[1]) Itt a »közgyűlés« alatt a tanácsot kell érteni; mert az esküdt közönségi tagság akkor is fizetés nélkül való megtiszteltetés volt.

tetésben állok Önökkel, mint valaha... Azért nem tehetem azt, hogy e magán rendeim által — és nem positiv követi tudósitásban, mert az ilyen tudósitások nincsenek már napi renden — Önöket a jelen országgyűlésen eddig előfordult némely tárgyakról ne értesitsem, melyek Önöket és illetőleg az egész várost közelebbről érdeklik. Még ezelőtt akartam ezt tenni, de mindennap érdekes kérdések fordulnak elő: késtem tehát, hogy örvendetesebb eredményekről irhassak. De késtem követi állásom kétséges voltáért is; mert a most mult júl. 20-áig még nem voltam biztositva követségem állandóságában.

Ugyanis követségem, illetőleg követségünk — értem a magamét és a Sárosy Ferenczét — két nevezetes akadályon ment keresztül. — A megbízólevél gyanánt szolgáló jegyzőkönyvet megérkezésem után másodnap beadtam. De ez ellen az igazoló választmány azt a nehézséget görditette, mintha Szamosújvár csak egy követküldési joggal birván, hibázott volna azzal, hogy két követet (képviselőt) küldött; mert a jegyzőkönyvben a Sárosy neve is fenforgott. Azért oda vélekedett, hogy csak Sárosy maradjon itt, a nélkül, hogy feljött volna. Sárosy, a ki nehány szavazattal többet nyervén, természet szerint első helyen állott. Én, szerencsémre, jelen voltam az országgyűlésen akkor, midőn a választmány erre vonatkozó jelentése felolvastatott; de mivel még nem voltam igazolt követ, ügyemben szót nem emelhettem. Azonban ott voltak jó embereim (csak jó dolog az ismeretség!) és városunk barátjai: gróf Bethlen János, Szász Károly és mások — kiknek szemei előtt forogtam; — ezek felfejtvén a dolgot, az országgyűlés (képviselőház, vagy nemzetgyűlés) a választmány véleményét megsemmisitette, és én megmaradtam mint igazolt képviselő.

A második krisis júl. 20-án fordult elő, mely napig még szabad volt panaszt adni be a képviselők, vagy a választás ellen. E napon terjesztetett elő a „kandiaiak“ panasza a ház elnöke által. Azonban e panasz is a verificationalis választmányhoz utasittatott; ez pedig — miután nehány tagját személyesen és jó barátaim által is informáltam, részemre kedvezőleg és így a panasz el-

len vélekedett; júl. 24-én tehát újra igazoltattam és a képviselőház a képviselőválasztást törvényesnek jelentette ki. E tekintetből én, hogy máskorra is alapos adatunk legyen a nyugtalan kandiaiak ellen, magának a választmánynak véleményét, melyet a képviselőház elfogadott, egész terjedelmében kiirattam, melynek egyik példányát szivesen küldöm Önöknek.

Nem voltam jelen júl. 11-én, midőn az országgyűlés a pénzügyminiszter (Kossuth) fölhivására és jelesen a szerb mozgalmak elnyomása tekintetéből 200.000 katonát és 42.000.000 pengő forintot szavazott meg a miniszteriumnak, mely azt a hon védelmére kiállitsa, s ezen öszvegből a szükségesekkel ellássa. Ez az intézkedés — ha Isten is úgy akarja — nagyobb szerencsétlenségek elháritására szolgálhat.

Küldök két törvényjavaslatot; egyikből látszik, hogy könnyitve van részben a teherviselés. Egyébiránt még ezen második módositvány is elhalasztatott e hó 6-ik napjáig, mit magam is segítettem. E napon Bécsben nevezetes esemény álland elő, s ezen esemény fogja Magyarországnak mutatni az irányt, mit a katonaság kérdésében követnie kell. — Adja az Ég, sikerüljön nekem Önökön, bármi csekély részben, — gyenge tehetségemmel — e nyomasztó körülmények közepette is segithetni. Reménylem másfelől, hogy vasútat fog Szamosújvár kapni; a dolgok eddig ugy állanak: ez nem megvetendő szerencse. Lesem az alkalmat, hogy városunk érdekében a miniszteriumnál is tegyek lépéseket. Ajánlom magamat további bizalmukba.

Pest, áug. 2. 1848.

Korbuly Bogdán

*

1848. évi július 22-én felvett jegyzőkönyve az állandó igazolási osztály bizottmányának:

Korbuly Bogdán és Sárosy Ferencz szamosújvári követek elleni petitióban előadván, miképpen a folyamodó kandiai lakosok,

1) azért, hogy Szamosújvár városával egy a főbirájuk s a városi szolgabirák teszik Kandiá-ban*) is a megintéseket, végrehajtásokat és hogy Szamosújvár városának egy részét annál is inkább képezik, minthogy különben Belső-Szolnokmegye rendelkezne Kandiában;

2) hogy az összeiró választmány a folyamodók kirekeszthetése végett Kandiát nem a városhoz tartozó résznek, de úrbéres helységnek tekintette, holott folyamodóknak egy talpalattnyi földjük sem lévén, csupán telkeiket városi joggal birják, marháik a közös legelőn ugyanazon pásztor alatt vannak.

3) A kandiai mesteremberek a városi czéhekhez tartoznak — egy városi tanácsos közös czéhbiztosuk, a kereskedők pedig városi pecsét alatti útlevél mellett utaznak.

4) Az adót Kandiában a város veti ki, a városi pénztárba egy pénztárnoknak fizetik a szamosújváriakkal egyaránt.

5) A kandiai lelkész a városi pénztárból veszi fizetését és ő a városban követválasztási jogban részesittetett.

6) Folyamodók perei, árvák ügyei a városi tanács előtt tárgyaltatnak.

7) Kandiának fekvése is mutatja, hogy Szamosújvárhoz tartozik.

8) Katona-fogatás idejében Kandia, mint falu, nem is emlittetvén, Szamosújvár Kandiából fogta ki a katonákat.

9) Katona-szállásolást, élelmezést Kandia, mint városrész, teljesit és a biztosi utalványok és nyugtatványok csak Szamosújváron kelnek.

10) Midőn Szamosújvár részéről katonaság szállitásra előfogatok kivántatnak, Kandia viseli a terhet, s ekképen Kandia, mint Szamosújvár városának egy része, követválasztásban a várossal egyaránt jogát követelvén.

A beadott folyamodvány senki által aláirva név szerint nem lévén s az abban felhivott A. alatti óvás alá irt 40 név is egy kéz által iratván, ezen felül pedig maguk a folyamodók által bemutatott B. alatti jegyző-

*) Kandia azon része városunknak, mely a vár nyugati oldalán elterülő »Gerla« nevű régi, kis faluból alakult át.

könyvi kivonatból kitetszvén, hogy az öszveiró választmány az 1848-iki erdélyi hongyűlésen alkotott II. t. czikk rendeleteihez képest Kandia helységben lakozó azon egyéneket, kik elébb szamosújvári polgárok voltak, habár jelenleg a megkivánt képességgel nem birnak is, a szavazók lajstromába beirta, — továbbá a C. alatti körlevél is törvényesen szerkesztve mindazokat, kik a választási jogra igényt tartanak, a bizottmány előtti megjelenésre felszólittatván, valamint a D. alatti jegyzőkönyvi kivonat szerint a kandiaiak, mint rendezett tanácscsal nem biró, sőt eddig a városnak taxát és robotmegváltást fizető községbeliek a második t. czikk 4. §. C. pontja szerint, ha csak 8 pengő forintnyi adót nem fizettek, fejenkénti szavazati joggal nem birván, az osztály a választásnak érvényességét véleményezi.

Az országgyűlési irattár jegyzőkönyvének másolata, leirva

Árday János s. k.
képviselőházi irnok által.

*

A „követ urnak örömzaj közt“ felolvasott levele „kedves hatást“ gyakorolt a kereskedők kebleire, kik elhatározták, hogy „hálanyilatkozatot küldenek szeretve tisztelt követjüknek.“ Ebben elmondják, hogy nagy örömükre szolgált a vett tudósitás, mely értésökre adja, hogy a város ügyében már járt nádor ur Ő Fenségénél; egyúttal reménylik, hogy ki fogja eszközölni azt, hogy az alakitandó őrsereg ne legyen elmozditható, a várbeli rabok kibocsátassanak dologra; az a nehány polgártárs, kik a katonákkal verekedtek, a közkereset alól felmentessék, az ujonczok helyettesithetők legyenek...

Miután az első követ: Sárosy Ferencz betegsége miatt az országgyűlésre fel nem mehetett, helyettes követválasztást rendeltek. Két követjelölt volt: Simay Gergely és Jakabb Bogdán. Választás napján útczáról útczára járt a nép és kiáltott: „Simay Gergely fel, Jakabb Bogdán le. [1]) Már-már befejezték a szavazást, midőn Boksai, a

[1]) Akkor az igekötő »le« annyit jelentett, mint most a német »Abzug« szó.

kandiai esperes felment szavazni: Jakabfira adta szavazatát. Eltelvén a határidő: a szavazás bezárult. Miután számba vették a szavazatokat kitűnt, hogy a két követjelölt egyenlő számú szavazatot kapott; azonban a bizottság Boksainak Jakabfyra adott szavazatát nem írhatta Jakabb javára, mert csak Jakabb és Simayra lehetett szavazni, de Jakabfyra nem; mert ilyen nevű követjelölt nem volt.[1]) Simay tehát egy szótöbbséggel választatott meg követnek. Felment Pestre.

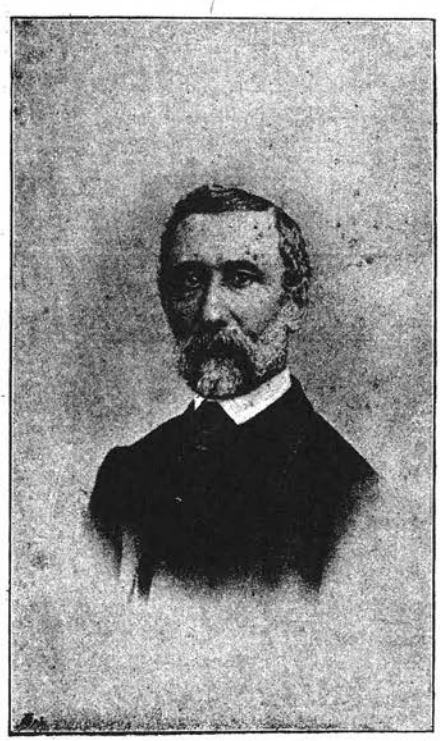

Simay Gergely

Pap Dénes „A magyar nemzetgyűlés Pesten, 1848" czimű munkájában[2]) ezeket mondja:

„A verificáló választmány jelentései sok vitára adtak alkalmat. Szamosújvár egyik követe meg nem jelenhetvén, miután a küldött helyettes (Simay) nem általános szótöbbséggel választatott el, a választmány megsemmisitést véleményezett; a ház azonban, tekintetbe vevén azok okait, kik arra hivatkoztak, hogy Erdélyben eddig nem kivántatott általános többség, hogy a jelen esetben erre is csak egy szó kivántatott volna, hogy a körülmények és az idő rövidsége miatt a választási törvény Erdélyben ki nem hirdettetett — a választást érvényesité."

---

[1]) A Jakabb és Jakabfy két különböző család.

[2]) I. köt. 356. lapon. — XXVII. ülés az alsóházban, áug. 8.

Követeink nem voltak az országgyűlésen csak szavazó gépek, hanem hozzászólottak a szőnyegen levő tárgyakhoz is.

„Kállay Ö. és Simay Gergely emlékeztetik a ministeriumot, hogy igéretökhöz képest terjeszszék elő, mit Szentkirályi kir. biztos bejelentett.“ [1])

„Simay úgy találja, hogy az úrbéri kármentesitésről szóló javaslatban nincsenek eléggé képviselve a kereskedők érdekei, kiknek kezére kerülnek végre a status-papirok; azért szavazást kér azon eldöntetlenül maradt inditványra, hogy míg a ministerium a kamatfizetésre nézve részletes tervet adna be, addig ezen törvény végrehajtása függesztessék fel és a statuskötelezvények ki ne adassanak.“ [2])

Korbuly Bogdán egy másik jelentéséből (Pest, 1848. áug. 26) a következő részleteket tartom szükségesnek közreadni:

„Miután tudom, legalább akarom hinni azt — és ez örömeim legfőbb idealja — mikép Önöknek előttem mindig legbecsesebb bizalmát még eddig elveszteni szerencsétlen nem voltam, ismételve is Önökhöz [3]) intézem igénytelen soraimat. . .

Ezen országgyűlés intézkedései a hon védelmi állapotját érdeklik inkább, melyek kisebb-nagyobb mértékben inkább csak terhelők és kevésbbé könnyitők, adományozók s vigasztalók; mert a hon veszélyben van és áldozatokra van szükség... Scylla és charibdis közt állunk. Minden csak a rácz-mozgalom, honi más zavarok, olasz-ügy és az osztrákbirodalom mikénti organizatiojától függ. Ő Felsége egy az országgyűléshez intézett k. leirata szerint Magyarország kormányát s fölségi jogát a nádor Ő Felsége kezéből visszavette... Most a pénzügy és adórendszer van szőnyegen. E, tartalmára nézve ezúttal csak igen-is csekély magán soraimat, könyörgöm minél számosb polgári ülésben vétetni elő, hogy azon polgártársaim is, kikkel jóban-roszban egykor egyformán

---

[1]) L. Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848. XXXIX. ülés, áug. 26.

[2]) Pap Dénes, II. köt. 273 lap; LVI. ülés, szept. 19.

[3]) a kereskedő-társaság

osztoztam, soraim csekély tartalmát kiváncsiságból, vagy megnyugtatásul — tudhassák."

Simay Gergely követi jelentéseit a tanácshoz, Korbuly Bogdán ellenben a kereskedő-társasághoz intézte.

„Társaságunk — így szól a kereskedő-társaságnak 1848. szept. 1-én tartott üléséről vezetett jegyzőkönyv — megkéretni határozza a helyi tekintetes Tanácsot, hogy valamint a másik követ urnak tudósitásait népgyűlélésileg szokta tárgyalni, a szerint ezt is népgyűlésben méltóztassék felolvastatni, hogy az minél több polgártársainknak juthasson tudomására."

A felejthetlen emlékű Gábrus Zachar a kereskedő társaságnak 1848. jún. 21-én tartott népes ülésében, hol 84 tag volt jelen, a visszaállitandó örmény kath. püspökség tárgyában inditványt tesz. A derék inditványozó indokolásában e fontos szavakat is mondotta: „Meg vagyok győződve, hogy ezen méltányos kérésünk által azon szoros kapocs, mely minket századokon át a magyarsághoz kötött, nem fog megtágulni; mert — én úgy látom — az örmény püspökség lesz a haza és alkotmány szeretetében és megtartásában az egyesülésnek a legnagyobb biztositéka."

A kereskedő-társaság e nevezetes inditványt szept. 1-én tartott ülésében teljtartalmúlag elfogadta és „Gábrus Zachar polgártárs által szerkesztendő, s ugyancsak helyi polgár, de Smyrnában lakó Báltházár Boldizsár urhoz illő helyre juttatás végett intézendő levél által felkéretni határozta a velenczei örmény érsek ő méltóságát, hogy kegyeskedjék illő helyen hathatós közbenjárásával kieszközölni azt, hogy a kérdésben forgó örmény püspökség, melyre boldogemlékezetű királynőnk: Mária Terézia alapitványt is tett, — városunkban felállittassék." — A városi tanácshoz pedig a következő átiratot intézte:

„Mély alázatossággal kérjük — egyetértve a kiváltságolt timár-czéhvel — a tek. Tanácsot arra, hogy irasson három levelet és szólitsa fel Erzsébetváros, Gyergyó-Szt-Miklós s Szépviz örmény helységeket, hogy pártoljanak minket az örmény püspökség — mely 1715 óta van ürességben — visszaállitására czélzó nemes törekvésünkben...

... És mivel az irás mellett igen-is hasznos valakit személyesen is küldeni az erzsébetvárosi tek. Tanácshoz; ne terheltessék a városi pénztárból a szekérbéren kivűl legalább negyven ezüst frtot adni a kereskedő-társaságnak és a kiváltságolt timár-czéhnek (mint a város legnagyobb részét képező polgároknak), hogy a mondott helyre valakit küldhessünk."

II. A szamosújvári csata.

— 1848 nov. 13. —

A király gr. Battyáni Lajos miniszterelnök közbenjárására — 1848. jún. 10-én megerősitette az uniót ... és így Erdély, mely annyi viszontagságot szenvedett, három század után ismét egygyé lett az anyahonnal. De az unió megerősitése után is voltak bujtogatók, kik közül némelyeket elfogtak, másokat józan felvilágositással vagy szuronynyal igyekeztek legyőzni. Sokat tettek a csend fentartása és a rend helyreállitása érdekében a városokban és a magyar falvakban nagy hévvel alakult nemzetőrök.

A míg a magyar fegyverkezett, hogy nyert alkotmányát megvédje, — a Királyhágon túl a szerbek és a ráczok, az erdélyi hazarészben pedig az oláhok és szászok lázadtak fel a magyar nemzet ellen. A polgári kormányt, akkor Erdélyben báró Vay Miklós tartotta kezében, a katonait ellenben báró Baldacci Manó, ki a Károly-Ferdinánd gyalogság ezredese volt, vezette; ez okt. 9-én jött e hazarészbe és bár erdélyi ember volt, a magyarság nem viseltetett iránta bizalommal. A nagyobb erő hovatovább többet foglal, Erdélyben már kevés a szabad föld: Enyed, Torda, Kolozsvár, Szamosújvár és Deés — elhagyottan áll. Három felől intéznek támadást. Legelőször a kalotaszegi magyar falvakra rohantak; a második csapást az enyedi vonalra mérték; de a főerő Deés felé indult. Wardener tábornok és Urbán alezredes egyesített serge nov. 9-én Rettegen van. Innen felszólitást intéz Deés városához, hogy: „Tegye le a fegyvert, adja meg ma-

gát a császárnak, adjon hat túszt és rakassa vissza a Szamosra a felszedett hidat.“ Mivel a honvédség innen is visszahuzodott, a város, mely 10.000 frtot fizetett Wardenernek, feladta magát (nov. 9.). A tábornok Urbánt innen Szamosújvárra küldötte. Nov. 10-én pénteken délután jött be Urbán városunkba. Tudta, hogy az örmény az istenházát becsüli legtöbbre; azért két ágyúját a piaczon a plebániai templomnak szegezte. 40.000 frt hadi sarczot vetett a városra. „Ha holnap reggel meg nem kapom a követelt összeget — lövetem a szép templomot.“ Az aggodó polgárság eléjébe tette a szentegyházat a mulandó földi kincsnek — és még azon éjjel összeadta a megsarczolt pénzt: kelleténél is több gyült. Adler Severin, a helybeli katonai intézet igazgatója, ki pár nap mulva a honvédséghez ment által a tanári karral együtt, továbbá Simay János, Placsintár Bálint, Markovics Sándor és Szappanyos Miklós vitték át a verejtékkel szerzett, védtelen békés lakosságtól kicsikart pénzt. Habár Dobos Vártán helybeli örmény kereskedőtől, kinek Naszodon boltja volt, gyakran vásárolt hitelben Urban „Oberlieutenant“ (jelentékeny tartozását a nagyharang fizette meg), mégis nem volt kiméletes e rosszlelkű, felfuvalkodott katona városunkkal szemben. . .

„Kolozsvár előtt négy-négy mérföldnyire két sereg állt. A Torda felőli kevésbbé volt fenyegető, mert Losenau Egerbegy felől még nem érkezett volt Tordára. Br. Baldacci tehát a szamosújvári vonal fedezésére forditá figyelmét. Hogy Urbánt szétverhesse, a XI. zászlóaljjal, a kolozsvári nemzetőrökkel és hat ágyúval elébe ment.“ [1]) Urbán Szamosújvártt volt, hova nov. 13-án reggel egy zsidó kém jött lóháton. Ez megállott a Felsővizútczában a Szenkovics Kristóf háza előtt; itt volt Klokocsán őrnagy szállva. Kijön az őrnagy, átveszi a hozott hírt, megveregeti a kém vállát és — elbocsátja. Dél tájban ugyanaz a kém ismét az őrnagy szállása előtt állott; bizonyára most kedvezőtlen hírt hozott, mert az őrnagy jól megkardlapozta. Erre Urbán riadót futatott és embereivel előre ment a „kérői fürdő“-ig. Ekkor a magyarok, kik nem jöttek az

---

[1]) Kővári László, Erdély története 1848—49-ben, 117 lap.

országúton, a Szamosújvár határán levő „hesdáti hegy“ gerinczén állottak. Ha váratlanul az ellenségre, mely épen ebédnél ült — rohannak és időt nem engednek Urbánnak a készülődésre, úgy nemcsak kiűzték volna a városból, de sőt az eszeveszetten futamodandókat a huszárok egytől-egyik lekaszabolhatták volna. De nem tették; hanem a helyett összedugott kézzel nézték, hogy miként vonul fel a kérői hegyre az ellenség. „Tri cu tri la deal copil, cê vin unguri!“ („Hármanként fiúk fel a hegyre, mert jőnek a magyarok“) szavakkal nogatta Urbán embereit. Elhuzodott a város nyugati oldalán elterülő hegysor gerinczén a széplaki hegyig; itt foglalt állást. A magyarok még mind ott vesztegelnek. Elejökbe siet a városból id. Nyegrutz Jakab örmény polgár; de el nem vihette a hírt, mert lova a Szt-Antal rétjén megbotlott és lábát törte. Nemsokára két huszár vágtat lefelé a Vizútczán; kémlelték az ellenség hadállását; majd visszatértek és behozták a magyarokat. A városon keresztül vonult el a magyar sereg: a lakosság nagy lelkesedéssel és örömrivalgással fogadta. A magyarok a nagyserház hídján túl elterülő térségen állapódtak meg.[1]) Szemben állott a két sereg. Most „megszólalt az ágyú és mindent dönte; mert a nemzetőrökből álló sereg visszahuzta magát.“ Nem a félénk gyávaság késztette a vitéz magyarokat a visszavonulásra, hanem — miként a közvélemény is tartja — nemtelen árulás. Két órai tüzelés után három ember veszteséggel, hüvelybe rakták kardjaikat . . .

Több örmény kisérte ki a magyarokat a csatatérre; ezek közül Markovics Dávid még csata közben vissza akart térni, hogy hírt hozzon polgártársainak. De megdördül az ágyú: erre a ló megijed és a Szamosba ugrik. A megijedt és átázott lovas pár nap mulva meghalt.

Urbán katonáival ismét bejött a városba; itt töltötte az éjt. Az nap este (hétfő, nov. 13) a naszodvidéki határőrök,[2]) kik lándsákkal Urbán segitségére jöttek, fel-

---

[1]) Kővári a szamosújvári csata napját nov. 13 helyett hibásan nov. 14-ére teszi; aztán a magyarok nem »alant a kérői fürdőnél vettek positiot«, hanem a város éjszaki végén: a nagyserház hidja közelében.

[2]) Ezek a német »Grenzer« szó után greniczereknek neveztettek.

gyujtották a Szt-János-rét, a kórház mellett volt kertek és a felső temető deszkakeritéseit. A pokoli tűz lángjai fölött egész éjjel sütötték a „kakasváros“-ból elharácsolt majorságot és disznópecsenyét.

Urbán innen Kolozsvár felé ment...

Most átadom a szót a felejthetlen emlékű nagy Teleki Sándor grófnak, ki egyik érdekes munkájában („Magyar Polgár“ 1881. márcz. 21) ezeket mondja:

Bem tábornok Szamosújvártt hagyta utócsapatát Kiss Sándor parancsnoksága alatt; én melléje voltam rendelve; parancs volt másnap őt követni és Kolozsvártt vele csatlakozni.

Gr. Teleki Sándor.

Karácson napját (1848) Szamosújvártt töltők, vigan lakmározva; ilyen daridót nem ültem soha; minden tekintélyes polgára Szamosújvár városának ebédre hivott, s kért nála enném meg a karácson kalácsát, dúsan kimozaikozva malogaszőlővel; mindenki meghivását elfogadtam; resteltem a szives meghivásokat visszautasitani.

Délelőtt hozzám jőn Kiss Sándor és azt mondja:

— Druszám! én megszöktem hazunnan; az örmények meg vannak bomolva s mindegyik azt akarja, hogy nála ebédeljek; te hol leszesz? Én is oda megyek.

— Kinek a meghivását fogadtad el?

— Egyiknek sem.

— Én meg ellenkezőleg mindegyikét elfogadtam.

— Hát már most mit fogsz csinálni?

— Van-e időd?

— Van.

— Ugy elmegyünk mindegyikhez.

E perczben kopogtat be Placsintár Bálint apámnak igen jó embere.

— Azért jöttem — mondá — hogy ebédre vigyem; az ezredes urhoz is lesz szerencsém?

— Nem oda Buda, lassan a testtel Bálint bácsi! nem úgy verik az örményt; halljon okos szót: minket itt olyan szivesen fogadnak, hogy husz helyre hivtak meg ebédre; husz gyomrunk nincs, de husz helyre elmehetünk; magoknál megeszszük a levest, Gajzágóéknál a húst, Simayéknál a káposztát, Szappanyoséknál a tésztát, Verzáréknál a pecsenyét, a többieknél a konfektet s visszakerülünk oda, a hol a legjobb bor van; így nem bántunk meg senkit s szent a békesség.

— Nem — mondá meghatottan Bálint úr — nem, a feleségem a pecsenyét nem engedi el; hizlalt pulyka ujjnyi szalonnával, szopó bárány karácson napján.

— Nagy ritkaság — mondám meglepetve — ez ugyan húsvéti sült, de ha jó kövér, döfi karácsonkor is; tehát a pecsenyét maguknál eszszük meg; áll a vásár úgy-e? De már most legyen szives és rendezze az ambulans ebédet.

— Igen — mondá Kiss — ezennel kinevezem gyomrunk táborkari főnökének.

Bálint úr távozott. Kevés idő teltével egy csomó amphytrion kiséretében visszajött, mi nyakunkba vettük az útczát, mint egy czigánybanda; nem húztuk, de ettünk mindenütt.

Midőn a negyedik vagy ötödik helyről kijövünk, Kiss karon fog s félrevezetve halkan mondja:

— Druszám! én nyomot vesztek, te maradj velök; gyülőt veretek s egy óra mulva indulunk; nyergeltetek nálad is; ez nincs jól igy; a mit velünk tesznek, azt teszik a legényekkel is. Ha itt maradunk, egy óra mulva csak a rabok lesznek józanok Szamosújvár városában; meneküljünk Capuából s kerüljük Hannibal deliciáit.

Kiss Sándor kereket oldott; mi éppen a kövér pulyka és a szopós bárány felett tartánk holocaustot, melyben a tűz szerepét mi vivők, midőn egyszerre trombita harsog, dob pereg. Nagy ijedség Jerikóban; egy bátor hazafi elkiáltja magát: „Jönnek a németek.“ Villa a kézből, falat a szájból tányérba hull. Általános rémület: arczok sáppadása, reszkető ajkak. Az ajtó nyilik — Kiss ezredes megjelenik, mint Samiel a bűvös vadászban:

— A tábornok urtól kaptam parancsot, hogy rögtön induljunk utána; Isten áldja meg önöket!

A kedélyek lecsillapultak.

Magunkkal vittük a vendégszeretet látható jeleit; a baka nyalkán lépdelt dobszóra, a huszár kényesen tartotta lovát; a két ágyú, mint karikacsapás sirult a fagyos úton.

Nagy hideg volt. A megfagyott lehelet, mint füstfelhőcske lebegett a csapat fölött s követte lépten-nyomon.

Kiss Sándor kardjával salutált; a város elkiáltá: „Éljen a haza!“ És mi haladánk...

31.

Árvizek.

1851. áug. elején rendkivüli esőzések állottak be; úgy esett mintha öntötték volna. A gyakori iszonyú felhőszakadások áug. 6-án, 12-én és szept. 3-án valamint Szamosújvártt, úgy az egész országban (kivévén a Székelyföld némely részeit) oly rémitő árvizeket keletkeztettek, milyenekre élő emberek nem emlékeznek. Tajtékzó bosszús árja egész mezőket, réteket tett tönkre; embereket, állatokat, kunyhókat, sőt kőépületeket is ragadt el magával. Városunkban a czigány-sort és a Kandiát sodorta el; csak külső részén maradt nehány ház épségben. Legnagyobb kárt okozott városunknak az a viz-ár, mely áug. 6-án dühöngött: elvitte az alsó (nagy serház mellett lévő) hidat — mely 1852-ben épült fel; — megrongálta a gátnak innenső szélét, a rétből pedig mintegy ötven méternyit mosott el. E miatt a malmok két egész hónapig vesztegeltek; a gát helyreállitása 4000 frtjába került a városnak.

De a gondviselő Isten másik keze némileg kipótoita a kárt; mert a magas fekvésű helyeken igen bő termést adott, azért a kétségbe esett emberek inséget nem szenvedtek. Elvitte a bősz hullám a szénát, eliszapolta a rétet; de jó Atyánk olyan hosszú és kellemes őszt adott, hogy a marha majdnem karácsonig — künn legelhetett...

I. FERENCZ JÓZSEF
magyar király.

ERZSÉBET
magyar királyné.

1881-ben hóolvadás alkalmával a Szamos kiáradt; a víz nagy veszélylyel fenyegette a Kandiát és czigánysort. Mindkét helyen több ház omlott össze, és minden elpusztult; de emberélet nem esett áldozatul. Oly magasra emelkedett ki medréből a viz, hogy a kandiai templom ortáráig ért.

32

A magyar király menyekzője.

Az Ur szolgája 1854. ápril 25-én áldotta meg azt a házassági szent frigyet, melyre Ő cs. és apostoli kir. felsége I. FERENCZ JÓZSEF lépett ERZSÉBET bajor herczegnő Ő Fenségével Bécsben. Erre az örvendetes, magas ünnepélyre a terjedelmes osztrák-magyar monarchia minden részéből jelentek meg érsekek, püspökök, országnagyok... Szamosújvár e nagy napot az által tette emlékezetessé, hogy a város kivilágitására megrendelt csinos lámpákat ezen szép nap előestéjén gyujtotta meg — legelőször.

33.

Tűzvész.

Este volt, mindenki már nyugalomra készült, midőn félreverni kezdették a nagyharangot 1855. szept. 21. Hatalmas lángoszlop emelkedett Sz....tt istállójából. Az útczára kirohant lakosság rögtön tájékozódott. Minden torok azt kiáltotta: „A tűz a Govrik-útczában (Alsó-postaútcza) van.“ Ide siettek. Egyik vitt fejszét, a másik csáklyát, a harmadik vizzel telt edényt, negyedik lovas szekerét küldötte a vész színhelyére vizes hordóval... Azalatt odaérkeztek a tűzfecskendők. Rögtön munkához láttak; de a tűzfecskendők nem adnak vizet: el voltak romolva.

Erre a megrémült nép kétségbe kezdett esni. Közülök nem egy teli torokkal kiabálta: „A gondatlan felügyelet elromolni hagyta a vizipuskákat; oltó kéz pedig — kevés, mert a kereskedők és mesteremberek Lekenczén vannak vásárban. Mit tegyünk? A dühöngő vad elemet úgy sem tudjuk megfékezni; hagyjuk tehát hogy pusztitson — akadálytalanul.“ Legtöbben úgy is tettek, mert látták, hogy a tűz már oly nagy mértékben harapodzott el, hogy annak emberi erő határt vetni többé nem képes. Égett a Felső- és Alsó-Govrik-útcza, égett a Hétkereszt-útcza, égett az Alsó-közép-útcza, égett a Salamon-útcza, égett a piacz, égett az Alsó-viz-útcza. A zárdát a templommal együtt maga a guardián (Márton Lajos) védte egy inassal éjfél utanig: nem egy izben oltották el az oda hullott szikrákat; de a könyörtelen elem oly ellenállhatatlan erővel terjedt, hogy csak nagy bajjal menekülhettek el a pattogó égő fedél alól. Elégett a fatorony, elolvadt mindkét harang, beszakadt a vakolt padlat (stuccatur), elhamvadt a hatváltozatú orgona, a lángok martalékaivá lettek a padok, két mellékoltár, zárda stb.

Nem lehetett megmenteni semmit; a mely épületbe belekapott: az oda veszett; mert nem volt sem víz, sem ember. Mindenki csak magáról gondoskodott; voltak olyanok is, kik összetett kézzel várták, hogy minél előbb essenek keresztül a kikerülhetlen szerencsétlenségen! A nők, gyermekek s tehetetlen öregek közűl sokan a Hétkereszthegyre menekűltek; kiüritették a várost, a barom piaczra és a rétekre vittek ki — mindent. Estve $8^1/_2$ órakor kezdődött a szomorú eset és még másnap is oltogattak itt-ott. Elhamvadt egy templom zárdájával együtt, a nagyfogadó a tánczteremmel, a mészárszékek, negyvenöt ház, 50 istálló, 13 bolt, 51 kamara, gabonás és több raktár. Emberélet nem esett ugyan áldozatul, de a derék Nyegrutz Zachar ekkor fejezte be becsületes munkás életét. A vészkiáltásra kinéz a „billiard“-ból (igy hivták a Gajzágó Kristóf-féle házat, mely most a járásbiróság helyiségeül szolgál) és mihelyt látja, hogy sógorának: Dobos Vártánnak háza — hol ő raktáron portékát tartott — már lángokban van: rögtön szörnyet halt.

A tanács egy-pár család számára segélyt akart gyűjteni; kért is erre engedélyt a kormányszéktől, mire azt a választ nyerte: „Gyüjthet az örmény helységekben, de csak is az örmény helységekben!“

Ime szives olvasó! a kormányszék még 1855-ben sem tart minket honfiaknak. Bezeg akkor honfiak voltunk, mikor mi adtunk másnak. „Forduljatok a gazdag örményekhez... és üres kézzel nem fogtok visszatérni.“ Igazuk volt! Mindig adtunk! Erszényünk mindig nyitva volt, ha a haza kért, vagy valamely közczélt kellett előmozditani, vagy a nyomor könnyeit letörölni. Nekünk azonban nem adott senki semmit. Az igaz, hogy városunk fennállása óta nem is kértünk egy ízben sem! Jelen esetben is felépült városunk minden külső segély nélkül; önerején felépité mindenki házát még szebben, mint milyen volt; a tél alig talált 2—3 puszta fedetlen telket!

A görög kath. püspökség.

Szamosújvár város közönségének 1855. szept. 29-én tartott ülése — melyben Jakabb Bogdán polgármester igen ékes beszédet tartott — fogadta be az újon felállitott görög kath. püspökséget. Az első püspököt: Alexi Jánost, a balázsfalvi érsek Sulutiu Sándor iktatta be a „kandiai“ templomban hivatalába 1856. szept. 7-én. A sok vendég ünnepélyes ebédre a „lánczos“ házba (a mostani gymnasiumi épület), mely akkor üresen állott gyűlt össze; a nagy asztal az udvaron levő épületben, mely egy nagy termet képezett, volt teritve; a kisebb asztal fenn az emeleten volt. A Szt.-Antal rétjén a nép számára ökröt sütöttek, s bort osztogattak. — E derék főpapot nemcsak hívei szerették; nagyrabecsülte azt vallás- és nemzetiségi különbség nélkül mindenki; az Úrnak ezen leereszkedő szolgája évenként legalább egyszer meglátogatott minden „honoratior“-t. Nagyon szerette a tanuló ifjúságot is. Egy ízben egy szekér cseresznyét visznek be a városi iskola udvarára.

— Ki küldötte? kérdi egyik tanitó.

— A püspök az iskolás gyermekek számára.

Még az nap felment két tanuló a szives jótevőhöz és megköszönte a nem remélt meglepetést.

Ez a jólelkű, adakozó főpásztor 1863. jún. 29-én halt el. A görög kath. temetőben külön kápolnát épittettek; ide tették örök nyugalomra földi maradványait.

A megürült püspöki szék 1865-ben töltetett be: dr. Vancsa János lett a második püspök. Valódi atyja volt egyházmegyéjének. A kiváló tudós minden igyekezete oda irányult, hogy papjai is tudományosságra törekedjenek. De sokáig nem örvendhettek hivei bölcs kormánylatának: a királyi kegy Balázsfalvára nevezte ki érseknek.

Pável Mihály 1873. február havában foglalta el püspöki székét; 46 éves volt, midőn Szamosújvárra jött. Nem volt kevély, az egyházmegye hallgatott szavára. Ez sem maradt itt sokáig: Nagy-Váradra vitték.

A jelenlegi püspök Szabó János 1881-ben vonult be székvárosába. Beköszöntőjét a Király születésenapján (áug. 18.) tartotta. Tanult, buzgó, hazafias főpap, terjedelmes megyéjét atyai szeretettel — bölcsen kormányozza! Városunk krónikása idejövetele után nemsokára ezeket jegyezte fel az új főpásztorról: „Az új püspök még fiatal ember; sok szép tulajdonsággal van felruházva; alázatos, valóságos főpap. Magyarországon birta a jók tiszteletét, szeretetét; megnyerte ezt az erdélyi részekben is!“

Két évtized történetéből.

Szamosújvár képviselete 1861-ben hozott — a város történeti lapjaira fényes betűkkel irt — határozatával a városi közszükséglet hangos követelményének tett eleget, midőn kebelében magyar tannyelvű katholikus középtanodát állitott fel... És ezen középtanoda, melyet első sorban városi érdek hívott életre, mely növendékeit korrekt katholikus szellemben neveli, az emlitett főczélon kivűl még jelentékeny szolgálatot tesz az erdélyi róm. kath. statusnak is, mely ezen vidéken (Szolnok-Doboka és Besztercze-Naszód megyékben) más magyar tannyelvű

kath. középtanodával nem rendelkezik. De nem megvétendő azon szolgálat sem, melyet ezen taneszközökkel jól felszerelt nyilvános gymnasium tesz az országnak akkor, midőn a nem csekély contingenst nyujtó vidék ifjait is befogadja falai közé. Hát arról az érdemről, melyet magyarosodott városunk csakis saját pénztárából fentartott gymnasiumával a magyarositás, a hazafiúi szellem és a magyar nyelv terjesztése körül szerez magának, lehet e megfelejtkezni? Mészáros Nándor miniszteri volt biztos 1873-ban — midőn Szamosújvártt járt — gymnasiumunkat a magyar nyelv „propaganda-jának" nevezte.

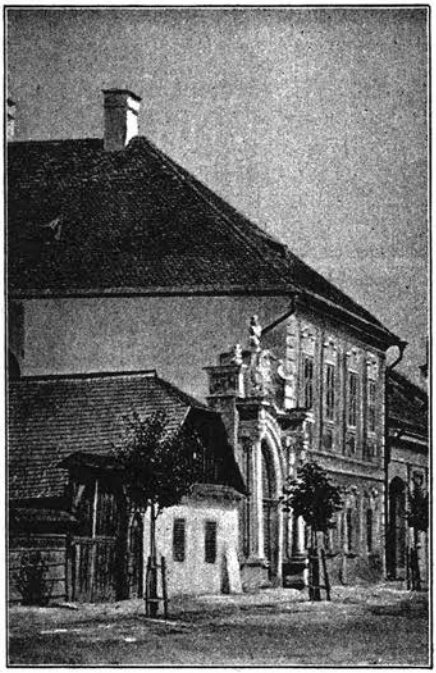

Örmény kath. gymnasium.

És a kitünő tanférfi ezen állitásával legkevésbbé sem nagyitott! Mert e tanodában nemcsak városunk örmény ajkú fiai tanulják meg a magyar nyelvet, (az örmény úgy, mint a magyar fiúknak a tanodában csak a nyelvtant kell megtanulniok, miután a magyar szót már a szülői háznál beszélik), hanem a magyar nyelv számára kinálkozó, tanodánk által nyujtott ezen kedvező alkalmat különösen a vidéken lakó románok, kik ezen középtanodát szép számmal szokták látogatni, nem mulasztják el felhasználni... És a haszon, mely ezen körülményből a magyar államra háramlik — nem kis-szerű.

Az árvaintézet, melynek 1861-ben néhai Lukácsi Kristóf városi érdemes plebános vetette meg alapját, nemes czéljait a műveltségre méltán igényt tartó városunk, — mely a magasztos eszmék megvalósitása szükségelte

költségek előállitásához hozzájárulni mindig hazafias kötelességének tartotta — jelentékeny összeggel mozditotta elő; ezenkivűl még a közvetlen közelségben fekvő városi territoriumból is ajándékozott a mondott intézetnek tíz hold földet.

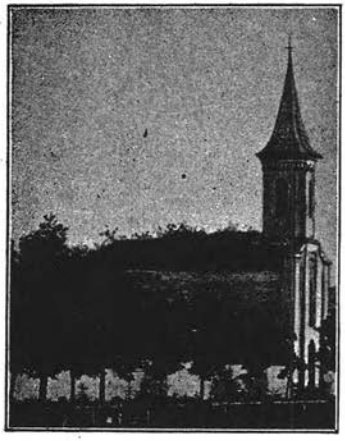

Az árvaintézet kápolnája.

A városi képviselet, mely mindig szivén hordja a polgárság anyagi és szellemi javát, 1868-ban a városi szegény-ügy rendezéséhez fogott; a koldulást eltiltotta (most újra járnak!) és a segélyt érdemlő szegényeket — kik közül némelyek évenként 5-5, mások 10-10, a harmadik osztályba sorozottak 15-15 és a legszegényebbek 20-20 frtot kapnak a városi pénztárból — összeiratta, s ezen tettért, melylyel már többeknek arczáról törölt könnyűt, sok ajak rebeg hálát.

A kövezési költséges munka városunkban 1868-ban vette kezdetét. A mondott évben elkészült az első, azután folytatólag évenként egy-egy útcza, míg végre 1876-ban az egész munka — mely több mint 60.000 frtba került — befejeztetett. Most már nemcsak a fő-, hanem a mellékútczákban is járdán járunk-kelünk és szép kövezeten robog a kocsi... Az útczák tisztán tartásáról gondoskodva van.

A városi nyugdíj-intézmény 1870-ben lépett életbe A javitott új alapszabály a folyó év elején terjesztetett fel megerősités végett.

Lukácsi Kristóf tudós plebános olajfestményű képe, mely Vastag György jónevű magyar festő legsikerültebb műveinek egyike, 1875. márcz. 30-án lepleztetett le. Ezen szép képpel, melyet a város saját költségén állittatott ki, akarta Szamosújvár bár némileg megjutalmazni a derék Lukácsit a nemzetet emelő és dicsőitő tetteiért. „A nagyjai iránt tanusitott kegyeletben önmagát tiszteli a nem-

zet.“ Városunk is, midőn annak tiszteletére, ki az „árvák atyjának“ neveztetett, kinek halántékait polgár- és honfitársai, az egyház és irodalom terén szerzett elévülhetlen érdemeiért az elismerés örökzöld leveleiből fűzött koszorúval ékesiték — ezen valódi ünnepélyt rendezte, mely gyakran juttatja eszünkbe azt, hogy: „A jól töltött élet emléke örökös“ és hogy „Élni fog a munkás tettek dicsősége; mert ez az egy az, a mi megmarad és a sírt elkerüli“ — önmagát tisztelte meg...

35.

Szamosújvár országgyűlési kédviselői.

(1842—1893).

A ma közéletünk újabbkori történetébe immár maradandólag beiktatott férfiak arczképeit és életrajzi vázlatait adom itt egy közös keretbe foglalva, kik az óta, hogy a magyar törvényhozás Szamosújvár szabad kir. várost, a haza földjén alakult örmény telepek eme jelentékeny központját (és Erzsébetvárost, a magyarföldi örménység másik anyavárosát is) országos képviseltetési joggal felruházta, különböző időben e város alkotmányos követeivé, illetőleg képviselőivé lettek megválasztva; azon félszázad alatt, mely legelső diaetai követeinknek Novák Márton és Jakabb Bogdánnak a kolozsvári (1842-iki) országgyűlésen történt ünnepélyes megjelenése óta napjainkig lefolyt.

E hosszú időszak alatt városunk tulajdonkép csakis azon kilencz férfiú által volt a törvényhozás kebelében tényleg képviselve, kiknek arczképei, ezen képcsoportozatunkban láthatók; miután dr. Sárosy Ferencz, ki 1848-ban választókerületünkben szintén népképviselői mandatumot nyert, váratlanul közbejött súlyos betegsége miatt képviselői állását tényleg el nem foglalhatta, — s miután azon négy, szintén megválasztott képviselő, kik Simay Gergely és Gajzágó Salamon leköszönése folytán, az 1863. évi nagyszebeni tartománygyűlésen részt venni nem akarván, azonnal megválasztatásuk után hasonlóké-

NOVÁK MÁRTON
JAKABB BOGDÁN
KORBULY BOGDÁN.
SIMAY GERGELY.
GAJZÁGÓ SALAMON
LÁSZLÓFFY ANTAL
LUKÁCS BÉLA.
GAJZÁGÓ FERENCZ
MOLNÁR ANTAL.

pen lemondottak (névszerint: Gajzágó Kristóf és Szappanyos Miklós; ezeknek visszalépése után Duha Imre és Moldován Simon) e város volt országgyűlési képviselőinek tulajdonképen szintén nem tekinthetők.

Mindezek előrebocsátása után, mielőtt az egyes életrajzi adatoknak vázlatos felsorolására áttérnék, — nem mulatszhatom el megjegyezni, hogy Szamosújvár városa ősi hagyományos jellegéhez hiven minden időben örmény katholikus képviselőt küldött a magyar országgyűlésre; s így méltán kiérdemelte, hogy a „magyar-örmény metropolis“ sokszor hallott dísznevével tiszteltessék meg... S most már legyen szabad itt rövid élettörténetét adnom kilencz eddigi képviselőnknek!

*

Novák Márton.

Nem sorolom elő a történeti előzményeket, melyeknek eredménye lőn, hogy az erdélyrészi (örmények által lakott) szabad királyi városok — Szamosújvár és Erzsébetváros — az országgyűlés által két-két követ küldésének jogával ruháztattak fel, *) hanem országgyűlési képviseltetésünk történetének időrendi előadásában egyenesen ott veszem föl az ismertetés fonalát — megfelelve arczképcsoportozatunk sorrendjének is, — midőn legelső követeink a kolozsvári (1841—43-iki) országgyűlésen az erdélyrészi Karok és Rendek tiszteletreméltó testületében megjelentek, — kifejezést adva személyes megjelenésük, sőt ünnepélyes nyilatkozataik által is azon örvendetes közjogi ténynek, mely a két örmény város honfiúsításában és követküldési joggal törvényesen lett felruháztatásában nyilvánult, s mely a hazában már hosszabb idő óta megtelepült és meghonosult örménységet ezáltal is elévülhetlen hálára s még forróbb hazaszeretetre kötelezé.

Az a két tekintélyes férfiú, kik legelőször gyakorolták városunk nevében az országgyűlésen szavazatjogai-

*) Városunknak 1878-ig két-két képviselője volt.

kat, mint emlitettem, Novák Márton és Jakabb Bogdán volt. Neveikkel kezdődik azok névsora, kik e várost a magyar nemzet nagy tanácsának országos üléseiben, az azóta lefolyt ötven év alatt napjainkig képviselték; s a kiknek száma immár kilenczre emelkedett.

Novák Márton azon jeles magyar-örmény család ivadéka volt, melynek egyik őse Románia földjéről, Foksánból költözött be Erdélybe. Atyja még használta a „foksáni“ előnevet. Novák Márton Magyar-Láposon született, Belső-Szolnok megyében, — hol a családnak birtoka is volt. Iskolai tanulmányainak befejezése után a megye akkori irányadó vezérférfiaival lépett társadalmi és politikai érintkezésbe; s a birtokának kezelésével járó teendők mellett, később a postamesteri tisztet is elvállalta.

Évek hosszú során keresztül viselte — mint Szamosújvár város főbirája, a városelőljárói tisztet, mely állását hiven és tekintélylyel töltötte be; s az úgynevezett Belső-mező-útczát, — melynek sarkán, a keleti oldalon épült kéttelkű udvarház sajátja volt, a polgárság az ő emlékére még sokáig „biró-útczának“ („birovin-orámê“) nevezte.

Az országgyűlésen szintén elismerést és tiszteletet szerzett azon állásnak, melyet, mint Szamosújvár első ízben megbizott érdemes követe, elfoglalt; melyet küldetéséhez s az örmények hazafiságához híven és méltóságteljesen betöltött.

Egyetlen, jeles képzettségű fia, az első nejétől — Kiss Ernő unokatestvérétől — Novák Tódor, az 1848/49-iki mozgalmas korszak legelső áldozatainak egyike lőn; mert Pesten mindjárt a forradalom kezdetén a magyar ügy érdekében tett nyilatkozatáért Windischgrätz által kivégeztetett, távollevő édes atyjának s egész családjának legmélyebb bánatára. . . . .

Novák Márton meghalt 1851. június 6-án Szamosújvártt. Ő volt városunk utolsó közigazgatási főbirája.

*

Jakabb Bogdán.

Jakabb Bogdán született Nagy-Váradon 1809-ben. 1827 szept. 1-én tette le az első hivatali eskűt: Krassómegyében, hol két évig, mint irnok szolgált; 1829—1835-ig a pesti kir. táblánál hites jegyző. 1836-ban jött Szamosújvárra, hol azon év ápril. 5-én főjegyzővé választatott, mely tisztet viselte 1849. júl. 9-éig. Ez időtől kezdve a város polgármestere volt, s ezen állását csak 1861. ápr. 11-én hagyta el, midőn az erdélyi főkormányszékhez ment tanácsosnak.

Annak a 25 évnek, mit Szamosújvár város szolgálatában töltött, nevezetesebb mozzanatai ezek:

Az 1841—43 és 1846—47-iki erdélyi országgyűlésen Szamosújvárnak oly jeles és tekintélyes követe volt,*) hogy érdemeit az országgyűlés ajánlatára V. Ferdinánd király czimerleveles (armalista) nemességgel jutalmazta meg. Az erről szóló hivatalos irat szó szerint a következő:

110. Eln. 1848.

Nemzetes Főjegyző Ur!

A közelebb mult országgyűlésnek üdvös eredménye ötletéből méltóztatott ő Felsége e folyó hó 10-én kelt legfelsőbb kéziratánál fogva Uraságodat Erdélyi czimeres nemesnek legkegyelmesebben kinevezni.

Mit addig is, míg a maga útján ez iránt bővebben értesíttetnék, Uraságodnak örömtudás végett ezen érdemlett kitüntetésbeni legszivesebb részvétem nyilvánitása mellett ezennel megirni kivántam.

Többire szokott becsüléssel maradván Uraságodnak

kötelezettje

Gróf Teleki József.

Kolozsvártt Boldogasszonyhó 19. 1848.

---

*) Egy főrangú erdélyi képviselő, azon időben, így nyilatkozott Jakabb Bogdánra vonatkozólag: »Nem vagyok iró, nem vagyok szónok, — de ha kell irok regényt, irok novellát; sőt ha meg kell lenni, lefözöm Jakabbot az országgyűlésen!«..

1861. febr. hó 11-én Gyulafehérvártt tartott 40 tagú országos értekezleten, melynek b. Kemény Ferencz volt elnöke, Jakabb képviselte az erdélyi szab. kir. városokat. Úgyanazon évben az erdélyi kir. főkormányszékhez tanácsosnak neveztetett ki. Mint ilyen Szamosújvár város hatóságának szervezésére kormánybiztosul küldetett. — 1868-ban a főkormányszéknél viselt tanácsosi állásának megtartása mellett a kolozsvári jogakadémia igazgatójává és a jogakadémia mellett fennállott államtudományi és államvizsgálati bizottság elnökévé neveztetett ki. Arról, hogy minő eredménynyel viselte ezen megbizatásokat, tanuskódnak a vallás- és közoktatásügyi miniszter 7505/1869 sz. a. k. iratának következő szavai: „Különösen elismerést méltóztatott nyilvánitani a közoktatásügyi miniszter Méltóságodnak azon tapintatos eljárásért, melylyel a megingatott rendet és fegyelmet a vezetésére bizott jogakadémián rövid idő alatt helyreállitani sikerült.“

1869. máj. 1-én Budapestre neveztetett ki a földmívelés, ipar és kereskedelemügyi miniszteriumhoz osztálytanácsosnak. Kolozsvárról való távozása alkalmával az erdélyi kir. biztos 268 eln. sz. alatt kelt és Jakabbhoz intézett iratában a többek közt ezeket mondja: „Van szerencsém ez alkalommal Méltóságodnak különösen a kolozsvári jogakadémiának bár rövid tartamú igazgatása alatt bokros teendői mellett is tanusított buzgalmáért és tapintatos eljárásával kivivott megnyugtató eredményeért vallás és közoktatási miniszter Ur ő Nagyméltóságának elismeresteljes köszönetét tudtul adni.“

Négy évet töltött osztálytanácsosi minőségében; honnan 1873-ban az új Szörénymegye első főispánjává nevetetett ki. A főispáni széken 3 évet szolgált; végre 1876-ban — saját kérelmére — nyugalomba lépett. De ott hagyva ismét csendes nyugalmát, egyideig újra Szamosújvár képviselői mandatumát viselte 1878—1881-ig.

Kötelességeit a közpályán híven teljesitette; a „sáfárkodására bizott tőkét nem adta vissza kamat nélkül.“ A közszolgálatban eltöltött félszázad alatt (1827—1876) mindig tevékeny, munkás életet élt. Ez jellemezte hosszú hivataloskodását s az elismerés természetszerű következményei voltak többszöri előléptetései és kitüntetései.

Kolozsvártt 1887. nov. 22-én adta vissza lelkét Teremtőjének, élte hetvennyolczadik évében.

*

Korbuly Bogdán.

Korbuly Bogdán Szamosújvártt született 1803. ján. 9-én. Tanult szülővárosában és Kolozsvártt, a jogból Maros-Vásárhelytt tett vizsgálatot. Tanulmányai befejezése után nem keresett kenyeret. „Ne vállalj hivatalt — mondá apja — van miből megélned.“ De helyet foglalt az esküdt közönség (communitás) tagjai között.

Ezen idő tájban (1840) történt, hogy Dobokamegye, mely hol Széken, hol Bonczidán székelt, praetoriumát Szamosújvárra akarta áttenni. Szamosújvár város közgyűlése is tárgyalta e kérdést. Egy kisebb párt be akarta fogadni a megyét, azonban az ellenpárt győzött. — Most a megye hirdetett gyűlést, melyre e város, mint birtokos, szintén küldött biztosokat. Korbuly Bogdán és egy esküdt ment a gyűlésre. A küldöttek utasitásában ki volt mondva, hogyha a megyei gyűlés azt határozná el, hogy székhelyét Szamosújvárra teszi át, a biztosok mondjanak ellent. Korbuly az utasítást követte. Azonban a megyei gyűlés kimondotta, hogy a székhely: Szamosújvár és küldött is rögtön a gyűlés színhelyéről Szamosújvárra embereket, hogy megyeháznak való alkalmas épületet vegyenek. Megvették a Felsővizútczában a dr. Demsik-féle házat. A gyűlés addig el sem oszlott, míg a kiküldöttek vissza nem jöttek és jelentést nem tettek eljárásuk sikeres eredményéről.

De a város többségének nem kellett a megye. Mivel pedig a kormányszék, mely a házvásárlást is helybenhagyta, Dobokát pártolta, — a város Ő Felségéhez, a magyar királyhoz folyamodott: Korbuly Bogdánt és Duha Kristóf tanácsost Bécsbe küldötte. Voltak azonban, kik úgy vélekedtek, hogy ily fontos ügyben egy kéttagú bizottság sikerrel nem működhetik; azért azt inditványozták, hogy küldjön ki a közgyűlés még bár két tagot. A választás Bogdánffi Gábor helyettes főbiró- és Bárány István (Der-Êsztepán) örmény szert. kath. papra esett. A

közgyűlés, mely a Felséghez intézendő folyamodvány szövegét megállapitotta, a következő tagokból állott: Bogdánffi Gábor helyettes főbiró, Gajzágó Ferencz, Czetz Bogdán, Gajzágó János, Simai Tódor, Gajzágó Dávid, Duha Kristóf tanácsosok; a communitásból: Simai János orator, Moldován Simon, Bogdánffi Gergely, Korbuly Bogdán, Bárány Bogdán, Bulbuk Kristóf, Gajzágó Lukács, Merza Emanuel, Gajzágó Kristóf, Merza Lukács, Simai Tódor és Govrik Gergely levéltárnok. Alig ment fel a bizottság, a folyamodvány legfelsőbb kézjegygyel ellátva leküldetett az udvari kanczelláriához. Erre csak Korbuly maradt fenn, a bizottság többi három tagja leutazott.*)

. Korbuly levéllel értesitette a várost az ügy állásáról. Erre a közgyűlés 1840. áug. 19-én tartott üléséből a többek közt ezeket irta a „kedves esküdt úr"-nak: „Őszintén hiszi a közgyűlés, hogy azon bizodalomnál fogva, miszerint ezen bizottsági tisztet megnyerte, valamint eddig mindent megtett, úgy ezután sem mulaszt el semmit, mi a kérdés alatti ügynek kedvező ellátására czélarányos leend."

Nemsokára Ő Felsége az udvari kanczellária felterjesztése alapján azt határozta, hogy a megyeház maradjon az eddigi székhelyen.

És itt talán kérdi a tisztelt olvasó, hogy vajjon miért nem fogadta be Szamosújvár város polgársága Dobokamegye székházát, holott mai napság nem egy város még áldozatok árán is szeretne megyei központtá válni? Talán szükkörű felfogás, vagy szeparatikus irányzat? A ki ismeri a hazai örménységet, az evvel nem vádolhatja elődeinket, kik latba vetve minden körülményt, úgy találták, hogy alig áll arányban az a szellemi előny és anyagi haszon, mit egy megyei központ nyujt, avval a sok eshetőleges kellemetlenséggel, melyekben részeltetné őket némely árisztokráta önkénye, kiknek hite szerint „az ember a bárónál kezdődik." Azonban „tempora mutantur et nos mutamur in illis." A 48-iki nevezetes korszaknak — mely leron-

*) Bárány pap Pesten kiszállott és elment a gazdag Jakabffi Gergelyhez: megkérte, hogy csináltasson a szamosújvári nagytemplom számára egy főoltárt. Csináltatott; 20.000 frtba került a díszes oltár.

totta a nemes és nem-nemes között fennállott válaszfalat — mondhatni legszebb vívmánya lett, hogy azóta e hazában minden ember — ember és magyar. Szamosújvár is szivesen adott helyet a 60-as évek elején a megye székházának, melytől azelőtt annyira idegenkedett; sőt utóbb még valódi veszteséget látott abban, ha a székhely átvitetnék és mindent elkövetett, hogy itt maradjon a központ, de most már — hasztalan.

Korbuly lejött Bécsből és hivatalba lépett. Jelen volt aztán az 1848/49-iki országgyűlésen Pesten és folytatólag Debreczenben, a hol fel is szólalt. 1875-ben, mint városi tanácsnok ment nyugalomba. Azóta gyakran mondogatta Horác-cal: „Beatus ille, qui procul negotiis“...

Korbuly Bogdán képviselőtársáról, dr. Sárosy Ferencz-ről is e helyen kell megemlékeznünk, kinek arczképét minden utánjárás daczára sem sikerült megszereznünk. Különben Sárosy az 1848. pesti közös hongyűlésre megválasztatott ugyan városunk részéről, azonban időközben elhalálozván, tényleg nem képviselhette Szamosújvár városát az országgyűlésen. — A mi életrajzi adatait illeti, Sárossy Ferencz ősapja, Hádsián nem akkor jött be e hazába, mikor a többi magyar-örmények (1672), hanem valamivel később. Mint végzett theologus Konstantinápolyból Bécsbe ment, innen egy Verzár nevű örmény Szamosújvárra hozta. Megszerette hazánkat: itt maradt állandóan; az egyház szolgálatába lépett: kántor lett. Keleten „Hádsi“ arab névvel nevezik azt a zarándok kereszténytt, ki járt Jeruzsálemben és látta a többi szenthelyeket is. Igy nyert e család is Hádsián nevet. Hádsián hazánkban megnősült. Unokájának Kajtánnak, kinek neje Fülöp Anna volt, három fia és két leánya volt: Ferencz; Pál, ki 1848-ban honvéd hadnagyi rangot viselt a XI. zászlóaljban; Mária, Kovács László városi főjegyzőnek lett felesége; Anna, Páll Lászlóhoz ment férjhez; Imre a kereskedői pályára lépett.

Sárosy Ferencz a népiskolát szülővárosában Szamosújvárt tanulta, a középiskolát a sárospataki kollegiumban végezte gr. Kornis Elekkel. Már tanuló korában megmagyarositotta nevét; a helységtől, hol tanult (Sáros-

Patak) vette fel Sárosy nevét. Kitünően tanult, büszkesége lett tanárainak. Elvégezte a jogot igen szép eredménynyel. Mint doctor utriusque juris tért vissza szülővárosába. Itt a városi tanácsnál hivatalt vállalt: főjegyző lett; később megválasztották tanácsnoknak, mely tisztjében 25 évet töltött. Szamosújvár 1848-ban megválasztotta képviselőjének a pesti hongyűlésre. De ide már nem mehetett el. Elindulása előtt való napon elment rokonaihoz, ismerőseihez búcsúzni, szélhüdés érte. Haza vitték; még kilencz hónapot élt.

Sárosy tekintély volt hivataltársai előtt; az ifjak keresték körét, mert sokat tanultak tőle. Kiváló szónok volt; több nyelvet beszélt. Ötvenöt éves korában nőtlenül halt el. A szent-benedeki gróf Kornis Eleknek jurium inspectora volt; a gróf, Sárosi tanácsa nélkül egy lépést sem tett.

*

Simay Gergely

Simay Gergely, királyi tanácsos, volt polgármester és országgyűlési képviselő, utóbb törvényszéki elnök, s az örmény katholikus egyházmegye főgondnoka, Szamosújvártt, 1823. július 2-án született. Atyja Simay János, anyja Bogdánffy Veronika volt. Tanulmányait a kolozsvári lyceumban befejezvén, Maros-Vásárhelyre ment, hol a kir. itélő-táblán szerzett joggyakorlat után az ügyvédi vizsgát is letette s onnan visszatérve, városunkban a helyi adminisztráczió szolgálatában kezdette meg közpályáját. Alig tölté be életének huszonötödik évét, midőn — mint az 1847 — 48-iki utolsó kolozsvári rendi országgyűlésen volt követi irnok — az 1848. évi júl. 18-án megtartott választás alkalmával a pesti hongyűlésre képviselővé választatott; melynek ő volt legfiatalabb tagja. Később a Debreczenbe, innen Szegedre menekült országgyűlésen is részt vett; a szabadságharcz lezajlása után Kolozsvártt hadi törvényszék előtt állott.

Az 1861-ben, az absolut uralom letüntével földerült hajnala a magyar alkotmányos életnek, szülővárosa pol-

gármesteri székébe ültette a népszerű férfiút; 1863-ban pedig választókerületünk ismételten nyilatkozott bizalmából — Gajzágó Salamonnal együtt — a nagyszebeni tartománygyűlésre kétszer is képviselői mandatumot nyert.

A polgármesteri állásról azonban a provisorium beköszönése, a képviselőségről pedig a tartománygyűlés törvénytelensége miatt lemondott.

Később 1867-ben ismét polgármesterré választatott, mely állásában az újonnan felállitott szamosújvári kir. törvényszék elnökévé lett kineveztetéseig (1871. őszeig) maradt. Részt vett az 1865-iki kolozsvári, az 1865—68 és 1869—72-iki pesti országgyűléseken; valamint az 1875—78. országgyűlés utolsó ülésszakában is, melyen már mint nyug. törvényszéki elnök jelent meg.

Midőn az országgyűlés 1868-ban Erdély és Magyarország uniójának részletes szabályozását tárgyalta, az ő inditványára szavazta meg a Ház azon pontot, melyben az erdélyi örmény kath. egyház közjogi állásának biztositása foglaltatik. Simay Gergely egyébiránt nemcsak mint képviselő, de minden állásában önfeláldozó lelkesedéssel teljesitette a közügyek iránt elvállalt kötelmeit, — s mindenkor újabb meg újabb érdemek örökitették meg nehéz honfiúi áldozatokkal megpecsételt közpályájának dicsteljes emlékezetét,

Mint országgyűlési képviselő többször vett részt fontos törvényhozási kérdések tárgyalásában; többek közt az is az ő érdeme, hogy az erdélyi részekben az absolut korszakból fenmaradt út- és hídvámok, melyek főleg a kolozsvár-szamosújvár-deés-beszterczei útvonalat aránytalanul terhelték, eltörültettek. Királyi tanácsosi czimét, a haza és közügyek szolgálatában szerzett valódi érdemei elismeréseül még a koronázás alkalmával nyerte.

Szamosújvár és az egész hazai örménység mindenkor büszke lesz hű fiára, Simay Gergelyre; s nevét a hon legjobbjai sorában megkülönböztetett tisztelettel emlitik!

*

Gajzágó Salamon.

A hazai örménység ezen kiemelkedett alakja Túr-Pásztón — hová jómódú szülői Szamosújvárról költöztek

— született 1830. febr. 2-án. Atyja a derék Gajzágó Lukács és anyja a vallásos Gál Terézia volt.

Gajzágó Salamon a népiskolát Szamosújvártt, a gymnasiumot Szolnokon és Pesten és a jogot Pozsonyban tanulta. Kedvencze volt tanárainak ez a kitünő észtehetséggel megáldott szorgalmas ifjú. Tanpályájának befejezése után patvarista lett; gróf Széchenyi István mellett maradt, míg ki nem ütött a szabadságharcz; ekkor ő is fegyvert fogott: beállott a honvédek közé. Felvitte a hadnagyságig; részt vett az alföldön több csatában; de a moori ütközetben az ellenség kezébe került. Königrétzbe vitték.

Kiszabadulása után tollat ragadott kezébe és szép dolgozatokat irt a lapoknak; „Békessy“ czimű szomorújátékát 60 darab aranynyal jutalmazták meg. 1853-ban házasodott meg: br. Thoroczkai János özvegyét, született Matskássy Katalint vette nőül, kivel Néma faluban (Szamosújvár közelében) lakott. 1851-ben Belső-Szolnokmegye főjegyzőnek választotta. Büszkesége volt a megyének; mindig nagy figyelemmel hallgatták a szép külsővel megáldott, de még szebb eszű szónok eszmegazdag, gyönyörű beszédeit.

1863-ban Szamosújvár egyik képviselőjévé választotta a nagyszebeni tartománygyűlésre, de nem ment be a törvénytelen gyűlésbe. Az utolsó kolozsvári (1865) és a pesti közös országgyűlésen is (1866—1870) dicsőséggel képviselte Szamosújvár városát. 1867-ben képviselőtársai házjegyzői állásából a Ház alelnöki helyére emelték; 1869-ben a magyarországi kath. kongresszusnak világi elnöke volt. Elnöke volt a központi és vasúti bizottságnak és alelnöke az „Országos honvédsegélyező egylet“-nek is.

1870-ben az országgyűlés és a király együttes bizalma az állami számvevőszék elnöki méltóságába helyezte. — 1872-ben Belső-Szolnokmegye volt tisztviselőjét díszkarddal tüntette ki. Első nejének elvesztése után, nehány évvel ezelőtt megnősült másodszor is; a nagymíveltségű özv. Talabér-Fluck Paulát vette nőül. A mikor csak ellátogat közibénk ez a nagy ember, mindig ünnepet ül

városunk. Nem rég lehozta falaink közé áldott, jólelkű nejét is, ki szintén megszerette városunkat. . . .

*

Lászlóffy Antal.

Lászlóffy Ádeodát családjából származott, ki 1758. decz. 12-én kapott Mária Terézia királynőtől magyar nemességet. E család épittette a helybeli algymnasium mostani emeletes épületét, melynek homlokzatát a bejárat fölött a Lászlóffiak családi czimere disziti. — Ugyanezen család tagjai emelték a Szentferenczrendi zárdatemplom egyik oltárát és a lauretanomi kápolnát; e templom alatt van családi sírboltjuk.

Lászlóffy Antal szül. Szamosújvárt 1825. jún. 25-én. Anyai ágon az Issekutz családdal rokon. Szülővárosában és Kolozsvártt végezte tanulmányait, s első izben a szamosújvári orsz. tegyintézetnél mint irnok nyert alkalmazást; honnan később a városi tanácshoz jött át, s rövid idő alatt főjegyző lett.

A hatvanas években városunk élén állott, s utóbb királyi tanácsosi czímet is nyert. Sokat tanult és mívelt modorú férfiú volt; az 1871—74-iki országgyűlésen képviselte városunkat. Nőtlenül halt el, mint országos képviselő, 1872. február 22-én.

*

Lukács Béla.

Lukács Béla nemcsak mint miniszter, hanem mint munkás iró és tevékeny politikus is széles körben ismertté tette tisztelt nevét. Zalathnán született 1847. ápril 27-én. Atyját Lukács Simont a vidék csak így nevezte: „gazdag“ Lukács. A forradalom alatt a családnak ezen ágából csak Béla maradt életben. A gymnasiumot Gyulafehérvártt végezte. Jól tanult; még az óraközöket sem engedte hiában elreppenni: folytonosan olvasott.

Tanpályájának befejezése után a fővárosban az irodalom terén kezdette meg munkásságát, előbb a „Hazánk," később „A Hon" czimű lapnak lett szorgalmas munkatársa. Majd ő alapitott „Közvélemény" czím alatt igen ügyesen szerkesztett, keresett napi lapot. De abbanhagyta az irodalmi munkásságot és a politikai pályára lépett. 1872-ben Szamosújvár városa képviselői mandatumot adván kezébe felküldötte az országgyűlésre. Derekasan képviselte városunkat. Időközben azonban a törvényhozás leszállitotta az országgyűlési képviselők számát: Szamosújvárnak csak egy képviselőt adott. Ekkor Lukács Béla, mivel nem akart Molnár Antallal szemben fellépni, Gyulafehérvárra ment és itt a polgárság bizalma nem báró Kemény Gábor minisztert, hanem Lukácsot választotta képviselőjének.

Nem egy-két jelentékeny szakmunkával gazdagitotta a magyar irodalmat; egyik pénzügyi nagy munkáját a Magyar Tudományos Akadémia meg is koszorúzta. Még fiatal és már fényes multja van. Kitünő szónok. Ha Isten kedvez becses életének, még sok hasznos szolgálatot fog tenni édes hazánknak.

*

Gajzágó Ferencz

Szamosújvártt 1845. okt. 26-án született. Atyja Gajzágó Miklós, városunk jómódú kereskedő polgára, anyja Hankovics Józefa nagyváradi születésű, igen mívelt nő volt.

Szüleit korán elveszté. Iskolai tanulmányait, nevezetesen a gymn. tanfolyamot 1865-ben Kolozsvárt a róm. kath. lyceumban, az elméleti jogi tanulmányokat szintén Kolozsvártt, az akkor fennállott kir. jogakadémián végezte.

Miután az ügyvédi gyakorlatot megszerezte, Kolozsmegye volt törvényszékénél — mint tiszteletbeli aljegyző — működött; s 1872-ben a marosvásárhelyi kir. itélőtáblánál az ügyvédi vizsgát is sikerrel kiállván, mint gyakorló ügyvéd szülővárosában nyitott irodát. (Két fivére jelenleg is az ügyvédi pályán működik.)

Gajzágó Ferenczet e város előbb az 1881—84-ik évi, azután másodizben az 1884—87-iki cyklusra választotta meg képviselőjének. Az országgyűlésen a mentelmi bizottság működésében tevékeny részt vett. De már 1885. február elején szamosújvári kir. járásbiróvá kineveztetvén, a birói hivatallal összeférhetlen képviselői állásáról lemondott.

Ezen idő óta állandóan a birói pályán szolgálja a közérdeket; általános elismerés mellett, melyben a jogkereső felek és az igazságügyi kormány kiküldött közegei egyiránt osztoznak.

Alapos jogi szakképzettséggel biró, rokonszenves modorú szorgalmas és lelkiismeretes tagja a magyar birói karnak; ki — a mennyire állása megengedi — a városi közélettől sem tartja magát távol.

*

Dr. Molnár Antal.

Dr. Molnár Antal, mai képviselője városunknak, született Szamosújvártt 1847. nov. 17-én. Atyja Molnár Gergely, anyja Kovács Aranka volt. A népiskolát szülővárosában, a gymnasiumi és jogi tanfolyamot Kolozsvártt tanulta kitünő eredménynyel. Tanárainak dísze és tanulótársainak büszkesége volt. Már akkor, midőn még csak a róm. kath. lyceum nővendéke volt, irt ismeretterjesztő czikkeket a Szokoly Viktor által szerkesztett „Hazánk és a külföld“ czimű képes hetilapba. Publiczistai tevékenységét még mint joghallgató kezdette meg, később a legtekintélyesebb fővárosi lapoknak (Pesti Napló, Reform, Pester Lloyd és a t.) lett állandó munkatársa, részben segédszerkesztője.

1871—1878-ig Szamosújvár város egyik kerületét képviselte; kitünő képzettsége-, szónoki szép előadása-, önálló felfogása- és ékes irályáért már akkor a képviselőház egyik megkülönböztetett tagjának tartották. 1879-ben szerkesztette a „Magyar Lapok“ czimű pol. napilapot, a következő évben pedig átvette dr. Ágaitól a „Magyarország és a Nagyvilág“ czimű képes hetilap szerkesz-

tését; két évig szerkesztette Molnár e tartalmas, kedvelt lapot, melynek színvonala az ő ügyes keze alatt csak emelkedett. Habár sok lapnak és folyóiratnak dolgozott, mégis szakmáját: a hazai és világtörténelmet ernyedetlen szorgalommal tanulmányozta úgy, hogy nem csekély számú értékes szakmunkájával is, mit e téren felmutathat, elismerést vívott ki. Főbb munkái: Képes világtörténelem" (középkor), — „Magyarország viszonya a keleti államokhoz a középkorban"; — továbbá Sayous: „A magyarok egyetemes története," — Beulé: „Augustus családja és kora," — Laboulaye: „Az állam és határai" és az Akadémia könyvkiadó vállalatában megjelent „Archeologiai séták" műveknek sikeres átültetése és átdolgozása. — „Szamosújvár város monográfiája" czimű derék pályamunkájával, mit eredeti levéltári kutatások alapján irt, 100 arany jutalmat nyert. E talpraesett, jeles munka történelmi része 80, és az okmánytár 120 sűrűn írt ívet tesz. Ha mit se írt volna Molnár, akkor is — ez a nélkülözhetlen, nagy gonddal és utánjárással irt kimerítő munka képes lenne irói nevét maradandólag megállapitani, mint a hazai monografiák egyik legjobbika.

Dr. Molnár Antal aránylag még fiatal kora daczára politikai és tudományos érdemekben gazdag multtal bir. Városunk több ízben bizta rá képviselői mandatumát; most is ő Szamosújvár méltó képviselője, a Háznak egyik csinos tollú jegyzője, egyszersmind hazánk közéletének egyik tekintélyes alakja!

36.

Gábrus Zakhariás.

»Az emberi társaság leghasznosabb tagjai, sőt az emberiség valódi jóltevői kétségkivül azok, a kik szellemi vagy anyagi tehetségeik összegét az emberiség szellemi emelésére, értelmi és erkölcsi jobbá létének előmozditására, egyszó-

val a közmívelődés, a kultura terjesztésére fordítják. Ezt teszi a tudós elmeművei, a tanitó a zsenge szellemek képzése, a művész a szép terjesztése, a szónok az igazság hirdetése által.“ (Szász K.) Ezt tette Gábrus Zakhariás is. Boldogult azonban nemcsak mint kitünő tanitó tett jelentékeny szolgálatot hazá-

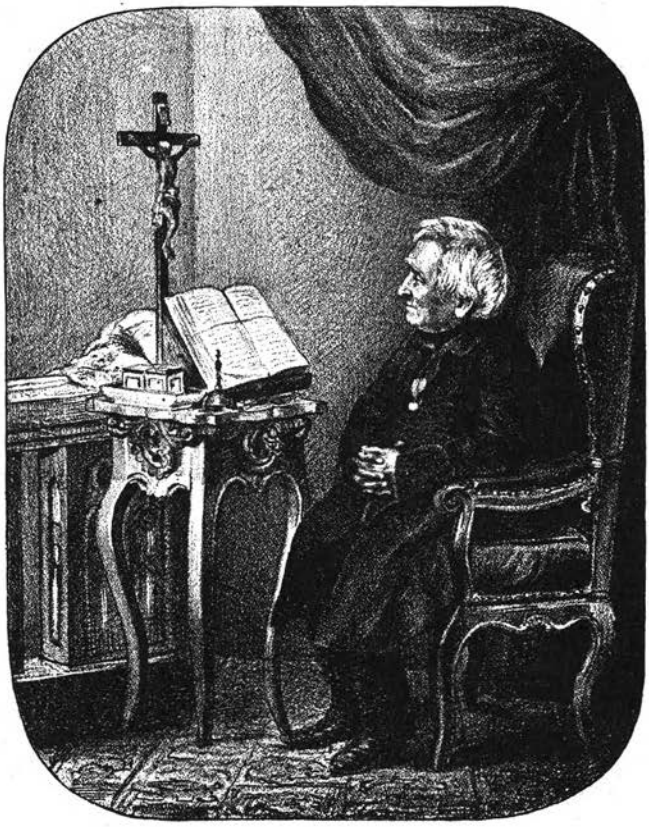

Gabrus Zakhar.

jának, hanem mint tekintélyes tudós, páratlan örmény költő, öntanult festő, teremtő gépész, bámult ezermester is nem kis mértékben járult hozzá a közmívelődés terjesztéséhez.

Gábrus Zakhariás 1794. áugusztus 18-án született Szamosújvártt örmény ajkú szülöktől; atyját Józsefnek,

és anyját Várteresz Ánná-Máriának hivták. Nagyapja Zádig, a nagyanyja Hájruszep Nigol leánya: Mária volt. Az elemi osztályokat szülővárosában tanulta, a középtanodai és bölcsészeti tanfolyamot Kolozsvártt mint tápintézeti nővendék elvégezvén, 1815-ben theologia hallgatása végett Gyulafehérvárra ment, hol a Szent-István nevű nőveldében felügyelő lett. Itt szabad ideje alatt Reichling báró várparancsnok, Zelenkai titkár és mások fiai magántanitásával foglalkozott. — Mindenütt kitünően tanult. Előljárói Gábrusra, kinek rátermettségét jól ismerték, nem ritkán ruháztak jelentékeny megbizást.

Gábrus 1817. szept. 2-án búcsúzott el Fehérvártól, de egyszersmind a papi pályának is, mely iránt gyermekkora óta nagy hajlama volt ugyan, de rövid termete miatt arra alkalmatlannak tartatott — „Isten hozzád"-ot mondva — útnak indult hazafelé.

1817-ben iskoláiból haza jövén szeptember havában a városi tanács által adó-író biztosnak (rectificator commissarius) választatott meg.

1818. októberben Gábrust a tanács tanitósággal kinálta meg és ő az ajánlatot elfogadta; de miután a két hivatal némelyek által összeférhetetlennek tartatott, előbbeni tisztéről lemondott; így lépett Gábrus azon szép pályára, melyen 42 év alatt 2425 gyermeket nevelt a hazának. Naponként 8 órát tanitott, négyet a nyilvános intézetben és négyet házánál magánlag. Magán tanitványai sorába évenkint 10—15 szegény gyermeket is felvett, a kiket nemcsak ingyen tanitotta, hanem — tehetségéhez képest — gyámolgatta is. Ezek közül idővel egyikből jó pap, a másikból derék biró, a harmadikból ügyes tanitó (és igy tovább) lett, mely hasznos tagok a társadalomra nézve különben talán elvesztek volna, ha Gábrus megbecsülhetlen közvetitése, meghálálhatlan fáradozása és készséges gyámolitása, tanulmányaik folytatása végett számukra alapitványi helyeket nem keresett, vagy megélhetési módjukról ne gondoskodott volna. — Ő nemcsak szóval a tanodában tanitotta az emberi kötelességeket, hanem tettel gyakran az életben is megmutatta azt, hogy miként teljesiti a vallásos ember Isten és egy-

háza iránt tartozó kötelességeit, mivel tartozik a loyalis alattvaló uralkodójának, mit vár a rendületlen hazafitól e hon, mely éltetőnk — és minő követeléseket formál irányunkban az a város, melynek falai között pillantottuk meg a szép kék eget.

Habár terhes hivatalával járó kötelességeinek lelkiismeretességgel és páratlan szorgalommal felelt meg: mégis tudott a fáradhatlan férfiú — kinek életidejéből egy percz se reppent el hasztalanul — időt szakitani a munkálkodásra azon téreken is, melyek nem tartoztak ugyan működéhez, de városunkban hivatott művelőjükre várakoztak.

Szabad ideje alatt csinált két csinos földgömböt, tengelyeken forgó — száz esztendeig használható — naptárt (calendaria secularia, 6 példány), mozgó naprendszert, két mesterséges szerkezetű ládát (az egyiknek 51 és a másiknak 101, titkos rúgóval ellátott fiókja van, — ezen utóbbi a londoni kiállitásra volt szánva), a szentegyházban két oltárt állitott össze, a faldistoriumot, baldachinumot, lámpákat, az ezüst füsttel bevont szép fa-gyertyatartókat is ő csinálta; egy rendbeli egyházi ruhát ezüsttel hímezett, 37 világitót (transp. illum.), színpadi diszitményeket készitett, 40 nagy képet rajzolt (auro delineavit); rajzolt még négy térképgyüjteményt (ívnagyságban, 42 lap); a város felszólitására 12 díszkapút állitott fel, a jelenleg is dicsőségesen uralkodó kir. Felség legünnepélyesebb elfogadása alkalmával (1852) a várost, a piaczot, az útczákat igen csinosan felékesítette; a meghalt Ferencz király, a pápa- és más érdemes férfiaknak végtiszteletadásul gyászalkotmányt (castrum doloris) állitott. Ezeken kivűl a következő munkákat irta:

Száz szent örmény hymnus (32 ív); örmény-magyar á, b, c és olvasó könyv; örmény káté; mennyiségtani földrajz (magyarul); kortan (magyarul); a negyedik parancs, rímes versekben, örményül, két kötet. Gúnyköltemény, a farkas és hódról. Siralom, rimes versekben, örményül, egy kötet. „Consumatum est“ rimes versekben, örményül egy kötet. Praedestinatio, három kötet. Vegyes költemények, örményül, 2 kötet. Apologia. Az isteni Gond-

viselés, örményül, folyó beszédben, 9 kötet. Heraldica — czime: MDCCCXCVIII· scuta heraldica totius mundi, imperiorum, regnorum, principatuum, provintiarum, ducatuum ac comitatuum insignia in se continentia — latinul 4 kötet. Ujabb szent hymnusok örményül, 4 vaskos kötet. Örmény-latin-magyar szótár öt erős kötet. Észrevételek Renan ellen, magyarul, 1 kötet, negyed rét, 624 lap. Acrosticon, pro tuendis juribus Ecclesiae e nominibus summorum pontificum a S. Petro ad ultimum pontificem Pium IX usque, in conversionem prodigorum Ecclesiae filiorum concinnatum. Latin nyelvtani magyarázatok. Vers- és ékesszólástan. Gyászköltemény (150). Irt még négy színdarabot is magyarul, u. m.: A varga, 3 felvonásban; József elárultatása, 5 felvonásban; Dávid király, 5 felvonásban. A fiúi példátlan szeretet, 5 felvonásban. Ezekhez járulnak a plebániai templom könyvtárának lajstromozása, a majorsági (városi) pénztár 5 évi, az árvai pénztár 20 évi, a kórházi 2, a plebánia 2 és a kereskedőtársaság több évi számadásainak elkészitése.

Imádott nemzete és nagyrabecsült szülővárosa iránt több ízben tanusitott kiváló szeretetének és ragaszkodásának fényes jeleit adta akkor is, midőn Rudnay és Szepesi erdélyi volt nagynevű püspökök ajánlatait, kik őtet a városi tanács jelenlétében jövedelmezőbb állással kinálták meg — szerényen el nem fogadva, megmaradt továbbra is azon igénytelen körben, mely sok irányú, de áldásos működésének eddigi közvetlen tanúja volt, — hogy minden tehetségét ezután is első sorban azon város javára szentelje, melynek falai között ringott bölcsője. De ki képes számtalan tettét bárcsak névszerint is elősorolni? A plebániai örmény templom, a Ferenczrendiek szentegyháza, a városi tanácsház és sok más magánház tudná csak megmondani azt, hogy mit mívelt bennök Gábrus!

Nem jött városunkba nevezetes ember, ki el ne ment, vagy a kit el ne vittek volna Gábrushoz. Igy látogatta meg Kővári László hírneves hazai történetiró is, ki látogatását a „Hetilap“ 20 számában (Kolozsvár 1854. szombat, márt. 11.) „Nehány szó Szamosújvárról“ czím

alatt következőleg irta le:..... „E régiség közelében (nem a római kolónia?) Szamosújvárnak egy másik hasonlóan kincse lakik: és ez Gábrus Zakhar tanár úr. Ki gondolná, hogy e névben egy eltemetett lángészt neveztünk meg. A város egyik kisebb házában mintegy előszobába lépünk, a kis ablakok szemben egy gyönyörű könyvtár-, jobbról az ásványok és régiségek museumára vetik fukar világukat. Az első szobában több bevégzett s bevégzetlen mechanikai mű: köztük egy mozgó naprendszer, gyermekek számára; egy száz évig használható fali naptár, tengelyeken; egy láb széles láda, 51 fiókkal, melyek hármaň kivül mind egymás által záródnak; egy szögletben másfél lábnyi átmérőjű földgömb készül, szép és pontos rajzzal.... Ezek mellett minden asztal tele műdarabokkal. Ott áll az iróasztal is, a könyvtár magyar és örmény könyveivel, rajta Gábrus úr kész műve: egy örmény-latin-magyar szótár, s ott regényének hetedik toll alatti kötete örmény nyelven, vallásos tartalommal, melynek czíme, ha jól emlékszem „Könyv az isteni Gondviselésről.“ A méhkasként tele kis szoba magában egy múseum és benne az őszbe elegyedett kis ember lángoló élénk szemeivel, ősz szakálával, fürge modorával oly érdekes szomorú jelenet. Így élnek, így vándorolnak a sír, az enyészet felé lángelméid, édes hazám, kevesektől ismerve míg élnek, s feledetten, ha meghalnak. Ő vala az itteni örmény Sion Dávida, meleg lelkének dalai hangzanak ma a város örmény ajkú templomaiban. S hányan vannak ma a hazában, kik e festő, gépész és költői szellem nevét ismerék, kik meglátogatták e férfit, kinek most egyik fővágya, hogy szerzett műkincseiből városának községi museumot állitson. Ím patriciusi törvényhozás, egyik élő sírköved, míg a gazdag Cs.... dálinak, kinek még inditványozója sem tudá kimondani nevét, mert tán gazdag vala, kiváltságot szavaztatok; e férfiúnak, mert csak szellemben vala dús, nem jutott egy czímereslevél. S ő nem csügged, érez és gondol, reménye, lelke nem törött meg; vajha csüggedni nem tudásának örökösei lehetnénk.“

Most visszatérek Gábrus-, a tanitóhoz . . . Arról, hogy terhes hivatalában mint járt el, tanuskodnak azon kitünő bizonyitványok is, melyeket a felsőbb tanhatóság, az örmény clerus, a város, társulatok és egyesek állitottak ki számára.

Utoljára $18^{58}/_{59}$-dik tanévben lépte át azon terem küszöbét, mely jótékony munkálkodásának 42 éven át hiteles tanúja volt, azután elvonult azon nyugalomba, melyet babérainak árnyéka adott. A város pedig hív szolgáját, — ki megszámlálhatlan szép, jó, nemes, hasznos tettei és derék egyéniségével megbecsülhetlen szolgálatot tett, holtiglan élvezendő kegypénzzel — nyugdíjalapunk akkor még nem volt — látta el; és így ezen szép intézkedésével a jelen alkalommal is megmutatta azt, hogy az ifjú nemzedék kiképzésében elernyedt férfiú nemes fáradozásait méltányolni, megjutalmazni tudja.

A városi határozatot a kir. főkormányszék helyben hagyván, mivel részéről is meg akarta jutalmazni azt, ki a tanitóság terén kizárólag nemcsak e város-, hanem a hazának is tett becses szolgálatot — „a legelső magyar ember"-től, ki az igaz érdemet alattvalóinak legutolsójában is tudja méltányolni, a derék Gábrus számára arany érdemkeresztet kért; azon művelt városról pedig, mely elöregedett tanitójáról ily nemesszivűen gondoskodott, a felséges trón előtt nagy elismeréssel nyilatkozott. . . . És az érdem még az életben sem maradt jutalmazatlanul... Legbensőbb öröm fogá el ismerőseit, tanitványait, az egész várost, midőn hallottuk, hogy Urunk királyunk a jeles Gábrust legmagasabb kegyelmével kitüntette. Örökké emlékezetes marad előttünk az a nap — 1860. ápril 20. délelőtt — midőn a kerületi főesperes, városunk nagynevű volt plebánosa Lukácsi Kristóf, ki mint az erdélyi róm. kath. iskolai főigazgatóság részéről kiküldött hivatalos biztos, egy igen szép beszéd kiséretében függesztette fel ünnepelt mellére az arany érdemkeresztet; a ritka ünnepélyen jelen volt az egész város, — a kerületi törvényszék képviselője, mint politikai biztos, Jüngling Mihály titkár volt. . . .

És vajjon a nyugalomba vonult ezután munkátlanságban vesztegelt? Ezt Gábrusról, kit a kelő nap már dolgozó asztalánál üdvözölt és a kit az éjfél ritkán látott Morpheus karjai között — feltenni se lehet! Ugy is a nyugalomra inkább csak öreg testének, mely a fárasztó szolgálatot már megelégelte, volt szüksége; mert munka biró lelke azután még sok szépet és hasznost állitott elő... De végre megirígyelte a kérlelhetlen halál is azt a mély tiszteletet, végtelen szeretetet, odaadó ragaszkodást és határtalan becsülést, melyben szép esze-, széles ismeretei-, szolgálatkészsége-, hasznos munkássága- és sok jó más tulajdonaiért részesült az, ki városunknak „mindenese“ volt. Az 1870-dik (reánk nézve szomorú) év volt az, mely Gábrust is drága halottjai közé sorozta. Rövid ideig tartó betegség után ápril 27-én vert utolsót a szív, mely a bölcsőt és sírt adó hazát és benne egyre haladó városát enmagánál jobban szerette, — azután csendesen letünt a látóhatárról az a felséges, kis csillag, mely kevesektől észrevéve, több mint félszázadig világitott.

Lenyugodtál tehát oh boldogult te! ki életedben a nyugalmat csak nevéről ismerted; de nyomban utánad feltűnt városunk egén egy nemesebb, egy örökké fénylő csillag... és ez a te érdemcsillagod oh felejthetetlen Gábrus, ki hivatalodban hív, igaz és serény voltál; ki lelki-testi erődet a közjó előmozditására használtad; ki Istennek, a hazának, az örmény nemzetnek, szülővárosodnak és embertársaidnak éltél; ki csak az idővel fukarkodtál (jelszavad ez volt: Fleo damna rerum, sed plus fleo damna dierum; quisque potest rebus succurrere, nebo diebus); ki nem nevezetes származásodnak dicsőséget szereztél; ki — de nem folytatom tovább, ugyis gyenge tollam nem képes fényes érdemeit annak, ki éltében nagy szerényen úgy nyilatkozott volt, hogy: „Nem vagyok méltó a dicséretre, mert csak azt tettem, a mivel tartoztam.“ (Cshjém árzsáni kovászánkhi, zájn ári, zor incsh bárdenczhi.) — méltóan kitüntetni. Különben sem szorultál az én dicséretemre te, ki élni fogsz, mig fennáll Szamosújvár, melynek szivében számodra, hálás emlékül egy hervadhatlan „nefelejts“ virít.

Boldogult Gábrus, ki szép lelked örök-korú műveit itt hagyva, felszállottál egy jobb hazába, ki tanitványaidat bölcsességre tanitád, hogy ők is képesek legyenek másokat tanitani, — íme! fáradságod édes gyümölcse sírhantod felemelkedése után is boldogítja e hont, ezen várost, mely áldást mond reád, ki életedben híven betöltve szent hivatásodat, most nyugszol anyai kebelén.

Nyugodjatok is ti áldott hamvak! csendesen, mert a kegyes Ég hatalma és gondviselő keze ápol titeket, míg eljön az óra, hogy — örökké éljetek!

37.

Lukácsi Kristóf.

1804—1876.

Ez a jeles egyházi férfi, kitünő történetbuvár és ragyogó tollú iró 1804-ben, márczius 30-kán Szolnok-Doboka-megye Bethlen nevű helységében született. Középtanodai és bölcsészeti tanulmányait Szamosújvártt és Gyulafehérvártt, a theologiát pedig a bécsi egyetemen végezte. 1826-ban Bécsben örmény ritus szerint pappá szenteltetett fel, mely időtől fogva 1837-ig Szamosújvártt, mint segédlelkész (cooperator) működött. 1837-től 1853-ig a gyulafehérvári püspöki papnöveldében tanár, — 1853-tól 1856-ig Gyulafehárvártt gymn. igazgató-tanár volt. 1856-ban szamosújvári plebánossá és egyszersmind kerületi esperessé neveztetett ki, mely minőségben „papi buzgalommal“ szolgált. — Boldogult azonban nemcsak az egyháznak tett buzgó szolgálatot, hanem kitünően szolgálta a hazát, melynek egyik hű fia — és megbecsülhetlen szolgálatot tett városunknak, melynek legnagyobb jóltevője volt. Lássuk őtet ezen különböző működben.

Lukácsi, mint pap jól tudta azt, hogy „csak a vallásos ember lehet jó polgár“ (Eötvös); azon tapasztalás pedig, melyet a lelkipásztorság terén szerzett, arra a meggyőződésre juttatá, hogy örmény ajkú hiveinél a közmondássá vált vallásosság a ritussal van összeforrva; azért nemes törekvéseinek egyik irányát képezte az örmény

püspökség visszaállítása. Sokat tett, még többet irt e tárgyban; sőt hajlott kora daczára, nem riadva vissza a hosszú út fáradalmaitól, az erdélyi négy örmény kath. község által kiállított és aláirt megbizólevéllel elment Rómába is, hol ő Szentségénél külön kihallgatásban részesült .... De áhitatos törekvésében meggátolta őtet a kérlelhetlen halál... és még a Nebo hegyére sem mehetett fel, hogy bár onnan láthassa az igéret földét.

Lukácsi Kristóf.

A megpróbáltatás napjaiban, mint alkotmányos érzelmű hazafihoz illett, azok táborához csatlakozott, kik a passiv ellentállás terére léptek és a fájdalom néma könnyeit hullatva a haza elhagyott sorsa felett, — nem csüggedt el, hanem remélt; remélt és várt „egy jobb kort.“ És a beállott „jobb kor“, melyet „száz-ezrek“ epedezve vártak, az ő kebelében is az öröm kiapadhatlan forrását fakasztotta, midőn látta, hogy „Magyarország visszanyert államjogi önállóságánál fogva ismét belépett az európai tényező nemzetek sorába.“

Szabad ideje alatt nagy előszeretettel olvasgatta a latin klasszikusokat, melyekből oly latinságot sajátított el, hogy ritkította párját; állításomat igazolja a „Historia armenorum Transilvaniae“ czimű tacitusi tömöttséggel irott páratlan munkája. „Örményország térképe és történelme az ókorban — mondja nagynevű Lukácsink — képezvén ifjúkori tanulmányaim főtárgyát, tanulmányoznom kellett az Armenia tőszomszédságában virágzott és elenyészett világbirodalmaknak és egyéb, az örményekkel érintkezésbe jött ázsiai népeknek történeteit.“ És a ma-

gyar fajú népekre vonatkozó történeti adatokat, melyekre nyomozásaiban akadt, kiváló gonddal gyüjtögette. Kutatásaiban nélkülözhetlen segédkezet nyujtott Lukácsinak bő nyelvismerete; kilencz nyelvet (magyar, örmény, német, román, olasz, franczia, angol, latin és görög) birt irásban és majdnem mindegyiket szóban is, melyek segítségével az idegen nyelven megjelent becses forrásokból is meríthetett. „Ki lészen — kérdi Horváth István a ‚Tud. gyüjtemény' 19 évi VII. füzetében — az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények közűl, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény irókból a magyar népeket tárgyazó helyeket." És az az örmény, ki „új hazájáról" gondoskodott: Lukácsi volt. Ő nemcsak lefordította a „magyar népeket tárgyazó helyeket", hanem adatait fel is dolgozta és „A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után. Kolozsvár 1870" czím alatt olyan munkát irt és adott ki saját költségén, milyennek megirására eddig senki sem vállalkozott és a mely mű iránt a magyar tudományos akadémia 1851-ben „méltató elismerését" jegyzőkönyvi kivonatban nyilvánította... Irodalmi munkásságának terményei még: „Adalékok az erdélyi örmények történetéhez," „Világositó sz. Gergely élete" s a t. Szóval Lukácsi az irodalom terén is — melyen nem megvetendő helyet foglalt el — becsületére volt Szamosújvárnak és az örmény ajkú magyar testvéreknek!

Mint magán ember igen takarékosan élt, hogy félretehessen egy-két fillért azok számára, kiket édes Üdvözitőnk leginkább ajánlott szeretetünkbe: az árvák számára. Emberbaráti érzelemmel telt és ellenállhatatlanúl dobogó keblének sugalatát követve, még 1861-ben hozzákezdett legnemesebb szándéka valósításához, midőn 4000 forinttal megvetette alapját egy, Szamosújvártt felállitandó fiúárvaintézetnek. A szép példa követőkre talált; mert valamint egyesek, úgy egész községek nem megvetendő összeggel járultak ezen szent czélra szánt alaptőke gyarapitásához... és így a kedvező eredményre támaszkodva ezen legszükségesebb intézmény még a kezdeményezés évében életbe léphetett. A nemes kebel azonban itt még

nem akart megállapodni; hanem dúsan kamatozó intézménye számára 6000 frton egy csinos, a czélnak megfelelő épületet is vásárolt. Kedvencz intézményéről — habár életében ez képezte gondos figyelmének kiváló tárgyát — még a végső perczekben sem felejtkezett meg és utoljára még adott az árvaintézetnek 4000 frtot. De mit mondok, utóljára? Nem! mert „amor etiam post funera vivit“; mert, ha egy másik nemes szándéklata csendes kimulásától számitandó 10 év alatt a valósulás stádiumába nem lép, akkor — végakarata szerint — hagyatékának fele szintén az intézet, melynek gondozása és ápolása a vezető kéz eltávozása után is hű kezekre van bízva, — alaptőkéjéhez csatoltatott. És így ezen jótékony intézet, mely már annyi árvának adott menhelyet, ápolást és oktatást, kik hálás szemmel tekintenek fel naponként a magasságba legnagyobb jóltevőjökhez, — az intéző választmány tapintatos vezetése mellett a legkecsegtetőbb jövőnek néz elébe.

Gymnasiumunknak boldogult volt első igazgatója, mely tisztet 15 éven át díjtalanul teljesítette. Egyszóval Lukácsi egyike volt azon legjobbaknak, kik városunk anyagi és szellemi felvirágzását sziveiken hordozzák. Ott küzdött a felvilágosultság szellemétől áthatott azon egyének sorában, kik szilárdul meg voltak győződve, hogy Szamosújvártt egy gymnasium felállítása és fentartása kulturai szükséglet. Ott volt középtanodánk alapkövének lerakásánál is . . . és a kezdet nehézségei elháritásakor nélkülözhetlen segédkezet nyujtott. Tanár-tanácskozmányunkat az elnöki székből utóljára az 1876/7 tanév szept. 7-én vezette; azután többé nem léphette át a kór miatt, mely ágyhoz szegezte, tanodánk küszöbét. Az ékesen szóló ajkak elnémultak és eszmedús szavait tanodánk termei többé nem hangozták vissza. A szemek, melyek gyakran és annyira gyönyörködtek áldott intézményében, — örökre bucsukodtak. 1876. okt. 24-kén (kedd) mult ki csendesen ezen árnyékvilágból és azonnal a kesergő halál csengetyűvel (lélekharang) egyszerre a nagy (öreg) harang búteli kongása több mint $^3/_4$ óráig jelezte a mély gyászt, mely városunkat érte. . . Ezen eseményszerű al-

kalomból okt. 26-án városi rendkivüli közgyűlés tartatott, melynek főbb határozatai ezek: a városi képviselet, papok, tanárok és tanitók 8 napig gyászfátyolt fognak viselni és miután városunk, elhunyt legjelesebb polgárának érdemeit a hála és kegyelet művei által intő például és buzditásul emlékezetben akarja fentartani, az elkészítendő emlékszobor költségeinek fedezésére 1000 forintot szavazott meg.... A bús környezet pedig hálából a hűség- és sikeres munkáért, a hasznos- és nemesért, mit egy hosszú életen át művelt — több koszorúval ékesítette koporsóját. Az elsőt a város tette ezen jelmondattal: Az érdemnek. A második a gymnasiumé volt, melynek lecsüngő szalagjairól a könnyes szem e szavakat olvashatá: A tanügy apostolának — a középtanoda tanárai; a harmadikat a népiskola tanitói tették a koporsóra; a negyediket országgyűlési derék képviselőink: dr. Molnár Antal és Lukács Béla úrak küldötték Budapestről; az ötödiket a tanitónők keze kötötte; a hatodikat a kolozsvári tud. egyetem örmény ajkú polgárai készíttették, melyet Bárány János árvaintézeti volt nővendék hozott magával.

A kiadott gyászjelentés így szól: „A szamosújvári örmény szertartású kath. papság a maga és az összes erdély-egyházmegyei örmény katholikus paptársak nevében mély fájdalommal tudatja Lukácsi Kristóf szamosújvári örmény szertartású plebánosnak, belső-szolnokmegyei főesperesnek, az örmény katholikus gymnasium, nép-, leányiskola és az általa alapított „Szent-Gergely-árvaintézet“ igazgatójának s városi képviselőnek 1876. október hó 24-én esti $10^1/_2$ órakor, életének 73-dik, áldozárságának 49-dik évében, a haldoklók szentségének példás felvétele után, tüdólob következtében történt elhunytát. A boldogultban a kath. egyház egyik vallásos, szelid lelkű, felemelkedett szellemű papját, az örmény kath. papság diszét, a város tevékeny jó polgárát, hivei a gondos lelkipásztort, a tudomány és hazai történet-irodalom nagymíveltségű és lankadatlan szorgalmú bajnokát, a haza a megpróbáltatás napjaiban is mindig tántorithatlanul hű fiát, az árvák és szegények, — kiknek boldogítása vala munkás életének

végakaratában is nyilvánított legfőbb törekvése — jótevőjüket és gyámolukat veszték el. Így futá meg a dicsőült egyszerűségben, zajtalanul földi pályáját, fényt árasztva életében, fényt lehelve végperczében. Így párosítá a tudományt a míveltséggel, a míveltséget vallásossággal; s így erősíté meg halálában, mit tanitá életében, hogy: ‚a keresztényi jámborság a jóságban és jó cselekedetekben nyilvánul.' Azért volt áldott élete; — legyen áldott emléke!" Az elhunytnak földi részeit 1876. okt. 27-én d. e. 10 órakor kisértük az örök nyugalom helyére.

A temetést, melyhez hasonlót városunk falai nem láttak, dr. Éltes Károly kanonok, az erd. róm. kath: igazgatótanács előadója és az „Erdély-egyházmegyei értesítő" főszerkesztője, ki Kolozsvárról csakis a temetésre jött fel Szamosújvárra, ki ezen tettével nemcsak a várost, hanem az örmény papságot és gymnasiumunkat is megtisztelte, a mondott lap 20. számában (Gyulafehérvár okt. 31. 1876) így irja le: „A gyászünnepély méltó volt Szamosújvár városához. A plebániai lak kivül-belől fekete posztóval volt bevonva, födeléről, valamint más házakról is gyász lobogó lengett. A kereskedők nagy része boltját bezárta. A városi tanács és a papság nagy részvéttel gondoskodott az elhunytnak tisztességes eltakarításáról. Koporsóját, sok szép koszorú diszítette. A harangok már elhunyta éjjelén meghúzattak s a rá következő napokon többször hirdették a város gyászát. A szertartásra a testületek és a város népsége roppant tömegekben megjelentek. Ott láttuk a tanácsot, a járásbiróságot, a szamosújvári gör. kath. káptalant, a Szent-Ferencz-rendi atyákat, az elemi és leányiskolát, a gymnasiumot, melynek igazgatója volt, az általa alapitott Szent-Gergely-árvaháznak nővendékeit — mely tanintézetek fekete lobogót hozdoztak. A tűzoltók a menetben szép sorfalat képeztek. A dalárda gyász-dalt énekelt. A háznál örmény szertartás szerint elvégzett halotti zsolosma után a gyászmenet a szép nagy templomba vonult, hol nt. Kopár Simon úr, ki a temetést végezte, assistentiás gyászmisét tartott, a többi helybeli papok kis misét mondottak. Ezek végeztével t. Bárány Lukács gymn.

tanár érzésteljes gyászbeszédet mondott megemlékezvén az elhunytnak 49 évi papi pályáján szerzett érdemeiről, nagy tudományáról, egyháziasságáról, hazafiságáról, jótéteményeiről és népe iránti szeretetéről, mely minden tényének indoka volt. A szép szónoklat után a tetem a pleb. templom sírboltjába [1]) tétetett örök nyugalomra. A kolozsvári egyetem örm. ifjúsága s mások is a vidékről, részvétöket nyilvánitották a boldogult elhunyta fölött. A latin szertartású papságból a temetésen t. Száva Antal kolozsvári segédlelkészszel ketten voltunk jelen.“. . .

Az örök nyugalom helyére kisértük tehát azt, ki folytonos tevékenység és hasznos munkásságban töltött élte lefolyása alatt a nyugalmat csak nevéről ismerte. Eltávozott közülünk,... de maradandó nyomot hagyott hátra! Ezen kivánság: „Az örök világosság fényeskedjék neki“ képezte utolsó „Isten hozzád“-unkat! Világosságot kivántunk neki, mert világosságot terjesztett ő maga is közöttünk, midőn föllebbentette a multak homályos fátyolát, hogy az ősökhöz méltó unokák világosan láthassák az elődök kiemelkedett alakjait, kik forrón szerették e hazát és a dicső magyar nemzetet; kik a magyar nemzet minden küzdelmében részt vettek és minden jogos törekvést támogattak; kik soha sem rajongtak különködő czélért, hanem mindig — békében úgy, mint a harczmezőn — a haza jól felfogott érdekeit szolgálták és ha a „salus reipublicae“ úgy kivánta, filléreiket is szivesen oda tették a haza oltárára.

És a míg én ezen legilletékesebb helyen dicsőült emlékének e nehány sort szentelem: ő az örök nyugalom helyén fehér deszka koporsóban nyugszik. Fehér

---

[1]) A kegyelet az eltemetett hamvakat márványba vésett következő sírfelirattal jelölte: »Hic requiescit R. D. Christophorus Lukácsi, Archid. Distr. Szolnok. Interioris, Parochus arm. ritus Szamosújváriensis. Director Gymnas. et s. sedis consistorialis Asessor. Natus 1804, 30-a Martii, denatus 1876. 24 a Octobr. aetatis suae 73, sacerdotii 49. Decus, columen et benefactorem lugent omnes Armeni transilvani.« — Később 1888-ban földi maradványai innen kivétettek és nagy tisztelettel az árvaintézet újonnan épült kápolnájába temettettek el.

deszka koporsóban? Igen! Mert ez volt meghagyása annak, ki éltében sem kereste sem a dicsőséget, sem a fényt, sem a jutalmat! „Az igaz bajnok jutalma tetteinek halhatatlansága.“ Dicsőült lélek! ki fénylő oszlopunk és büszkeségünk valál, ki nemes törekvéseid gyümölcseit még éltedben éldelted, kire — míg vert szived — igazán reád illettek a költő ezen szavai:

Épít, munkál, gyüjt, koczkáz életével
S a közjóért áldozza napjait. . . .

most megnyugodva alszol a tisztelet ölén, kidöltél és más vándor lépett üres nyomodba . . .

(E czikk méltó befejezéseül közlök alább [l. a 40. fejezetet] két arczképet; egyik Gajzágó Salamon val. bels. titkos tanácsos ur Ő Excellentiáját, ki a nagy Lukácsinak egyik kebelbarátja volt és a másik a M. T. Akadémia egyik kiváló diszét: gróf Kuun Géza urat, ki Lukácsinkat meglátogatta Szamosújvártt — ábrázolja.)

38.

Dr. Esztegár Vártán érsek látogatása.

Mihelyt megválasztotta a bécsi mechithárista zárda dr. Esztegár Vártánt apátjává (1884. júl.), ez megigérte, hogy meglátogatja szülővárosát. E hír kimondhatatlan örömmel töltötte el Szamosújvár lakosságát. Utolsó levelében (1885. jún. 16) már meghatározta a napot is, hogy mikor érkezik városunkba. Erre polgártársaink közül nehányan összegyültek és abban állapodtak meg, hogy küldöttség menjen az érsek elejébe Kolozsvárra; a világiak részéről Szongott Kristóf ment, az egyház Novák Gerőt küldötte. A küldöttek az érseket, ki jún. 18-án estve a 10 órai vonattal jött, a plebániai lak előtt üdvözölték, azután táviratot küldöttek — haza. Másnap reggel itthon mindent megtettek a nagy vendég méltó elfogadására. A papság, a városi képviselet, a gymnasium, fiú- és leány népiskola nővendékei zászlók alatt és beláthatlan néptömeg várakoztak az indóháznál.

Midőn a vonat már elég közel volt, a tanuló ifjúság és a nagy népsokaság „éljen“-einek hangja rezgette meg a levegőt. Kiszállott a nagy vendég; ekkor előlépett

Dr. Esztegár Vártán érsek.

Bárány Lukács plebános és örmény nyelven mondott szép beszédében előbb megköszönte a bécsi mechitharista szerzetnek azt a szivességét, mit iránta felszentelésekor tanusitott; azután elmondotta, hogy milyen nagy örömet érez a polgárság azért, hogy az érsek meghivásunkat elfogadván, eljött meglátogatására szülővárosának, honnan mint gyermek távozott el. Végre boldognak vallja magát, hogy ily nagy vendéget fogadhat. — Az érsek megköszönvén a fényes fogadtatást, úgy nyilatkozott, hogy 31 évi távollét után nagyon óhajtotta látni azt a várost, hol bölcsője ringott, és első oktatását nyerte. Azt is mondotta, hogy e kitünő fogadtatás kitörölhetlen nyomokat fog hagyni szivében...

A kocsik üresen hajtattak be, mert a nép kivánságára a fiatal érsek gyalog tette meg a nehány perczig

tartó útat. Már a plebánián volt és a harangok még mind zúgtak. Itt a plebános az egyházmegye, a polgármester pedig a város nevében üdvözölték. A képviselet és más előkelő egyének bemutatása után a közönség eloszlott.

Esztegár érsek 14 napot töltött Szamosújvártt; mindennap egy-egy ünnep volt. Első estve (jún. 19) nagyszerű fáklyás-zenét adtak a neves vendég tiszteletére; a fáklyákat az előkelőség vitte. A plebánia előtt elterülő széles útcza a szó teljes értelmében megtelt. Szongott Kristóf tanár üdvözlő örmény beszédében felhozta, hogy a polgári osztályból emelkedett fel ünnepelt oly magas állásra; kifejezést adott azon örömnek, mely polgártársai kebelét dagasztja azért, hogy az, ki évekkel ezelőtt innen mint gyermek ment el, most helységünket, mint selimbriai érsek látogatja meg; végre kérte az érseket, hogy másnap szentmise után áldja meg az örmény egyházban a közönséget.

Az érsek nagy örömmel fogadta a tanusitott tisztelet és szeretet ezen fényes jeleit; megköszönte a szónoknak szivességét és biztositotta polgártársait, hogy szülővárosa érdekében minden lehetőt elkövet. Ékes beszédét befejezvén, megáldotta erdélyi nemzetfeleit, e várost és az egész lakosságot.

Más nap: Világosító-Szt.-Gergely napján (jún. 20.) az érsek vezette a ritka szép körmenetet. Ugyanaz nap a plebánosnál gazdag ebéd volt. Jún. 21-én a nagytemplom felszentelésének ünnepe levén az érsek mutatta be a vérnélküli áldozatot az egek Úrának. Ilyen fényes segédletes püspöki misét monumentalis templomunk még nem látott; mert a nagynevű Verzereskul idejében e nem közönséges szentegyház még nem volt felépitve. A díszes ebédet Florián János nagybirtokos adta. Este szines lámpák világitása mellett a dalzeneegylet dal-osztálya énekelt nehány jó darabot az érsek ablaka alatt. — Városunk előkelősége minden nap adott egy-egy kiváló lakomát a nagy vendég tiszteletére. Ezek közül különösen emlitésre méltó az, mit a gör. kath. püspök, a polgárnagy, főesperes, Szappanyos, Govrik, Szongott és a Papp család adtak.

Külön kell megemlékeznem azon, párját ritkitó diszes vacsoráról, mit a nép rendezett jún. 30-án a vigadó nagy termében, mely igen csinosan volt felékesitve. Öt tagú bizottság hívta meg az érseket, ki midőn a terembe lépett — harsány „éljen"-nel fogadtatott. A terem ajtaja felett ezt az örmény üdvözletet olvastuk: „Աստուած բերաւ" (Isten hozott). Százan ültek asztalhoz. Az étkek kitünőek, a teritek fényes volt. A karzat és társalgó termek tömve kiváncsi hallgatósággal. Az első poharat a polgárnagy ürítette: a Királyt, a Királynét és a királyi családot éltette. Bárány Lukács plebános az érseket köszöntötte fel. Azután Szongott Kristóf nyult pohárhoz: „A méltóság, a tisztelet — igy szólott a többek közt — a keresőt kerüli és a kerülőt keresi. Nagyméltóságod is kerülte a méltóságot, dicsőséget, tiszteletet, de a tudós szerzet derék tagjai ismerték Nagyméltóságod kiváló tulajdonságait és az üresedésbe jött abbási székbe ültették." Gopcsa Joachim tanácsnok azon hasznos szolgálatról szólott, mit a szerzetes rendek az emberiség érdekében tesznek. „Sokkal tartozik a világ — mondá — a szerzeteseknek, kik már a régi világban a tudomány ápolói, és a keresztény-ség hatalmas védői valának." Poharát a mechitharista szerzetért és ennek jelenlevő tagjaiért üritette. Most az érsek, kinek remek pohárköszöntőjét állva hallgatták — ajkai nyiltak meg: „Nemcsak az illem parancsolja, hanem szivem is sugja, hogy érdemes polgártársaim jókivánságait feleletlenül ne hagyjam. Francziaország egyik nagy püspöke Fenelon, egy ízben így szólott: Szeretem családomat, de jobban szeretem szülővárosomat; szeretem szülővárosomat, de jobban szeretem megyémet; szeretem megyémet, de jobban szeretem országomat; szeretem országomat, de jobban szeretem az egész világot. Én Fenelonnal szemben azt mondom — mert úgy érzem — hogy az egész világnál jobban szeretem szülővárosomat (hosszas éljenzés). Sok helyütt jártam és — ha Isten úgy akarja — elmenendek még sok felé. Németországban, Ausztriában és hazánkban mindenütt szivesen fogadtak, de az összekötő szeretet ezen nagy fokával és tisztaságával sehol sem találkoztam. Az a nehány nap alatt,

melyeket szerencsés voltam felejthetlen körükben tölteni, mindenki lekötelező szivességet tanusitott irántam; de a mai ünnepély mindent felülmúl; azért állandó hálával tartozom szülővárosom érdemes polgárságának. Életem legfőbb törekvése oda fog irányulni, hogy — alkalom adtával — szülővárosom iránt tartozó hálámat tettel is viszonozzam (szünni nem akaró éljenzés). És most engedjék meg, hogy poharat emelve kérjem a Mindenhatót, hogy tartsa meg Önöket ép erőben, áldja meg szeretett városunkat és annak minden egyes lakóját.“ (Élénk éljenzés). — Még sok szép felköszöntőt mondottak. Az érsek 11 órakor ment haza; a társaság együtt volt még sokáig.

Dr. Esztegár városunk sok családját látogatta meg: szegényt, gazdagot különbség nélkül; mindenütt adott valami emléktárgyat. Egyik nap misézett a város élő tagjaiért, más nap Szamosújvár összes halottai lelki üdveért. Kirándult nehány közelfekvő faluba is; járt Mikolában (e búcsúhely nincs messze városunktól), hol a Szűz-Mária tiszteletére misét mondott.

Eltávozása előtt való estve (júl. 3) ismét fáklyászenével tisztelték meg az érseket. Ott volt az egész város; az üdvözlő beszédet Szongott Kristóf tartotta. Az érsek előbb hálatelt szívvel mondott köszönetet a kitüntető ünnepeltetésért, melyben ittléte alatt részesült, azután Isten bőséges áldását kérte a város összes lakóira.

Júl. 5-én délután az egyházak harangjainak zúgása adta tudtára a népnek, hogy a legnagyobb tisztelet- és szeretetreméltó főpap távozik. Mindenki az indóházhoz sietett; a nagy néptömeg között a város-szolgák nyitottak útat. Második csengetés után még egyszer köszönt: Բարով մնաք: Isten veletek! Erre a vonat elindult. Itt hagyta az átélt kedves napok felejthetlen emlékét és magával vitte határtalan szeretetünknek becses zálogát!

Elment, de többé nem látogathatta meg szeretett polgártársait. Egy év mulva Govrik Gergely mechitharista atyának a konstantinápolyi „Árévélk“-ben megjelent eredeti örmény közleménye után ezeket irtam boldogultról:

Városunk összes lakossága egy vallási ünnepélyességben — Úrnapi körmenet — vett részt, midőn Bécsből jött távirati hír tudatá, hogy „Dr. Esztegár Vártán érsek jún. 23. délután 4 órakor meghalt.“ (1886).

Ez a váratlan hír ijedelemmel tölté el minden jó hazafi szivét és lelkét.... Kevés vártatva azután városunk plebániai templomának nagy harangja is siralmas és szomorú hangjával megerősité és általánositá a hírt. E naptól kezdve a tanácsház erkélyéről és a szentegyház tornyáról lecsüngő gyászlobogók jelentős lobogásukkal nyilvánositák, hogy városunk gyászruhát öltött magára... és mély szomorúságban van.

Óh halál! mily keserű a te emléked.... Talán végső döfést akarsz adni egy sokat szenvedett nemzetnek, midőn benyomulsz ennek szentélyébe és irtózatos szablyáddal levágod ennek idegeit és megsemmisited erejének hét erét?... Szorult helyzetünk [1]) egyetlen vigasztalóját is elirigyelted tőlünk, oh kőszivű halál és elraboltad kezeink közül azt, hogy minket mindnyájunkat vigasztalhatlan gyászban hagyj? De vajjon győzedelmeskedtél? Nem; mert az, kit te — hited szerint — lekaszaboltál, nem halt el, hanem él. Él mindnyájunk szivében, él lelkünkben; annak jótékony, áldott emléke megmarad mindnyájunk keblében arany betűkkel bevésve kitörülhetlenül örökre; annak felejthetetlen tettei unokáról unokára szállanak. Nem győzedelmeskedtél tehát óh halál, hanem legyőzettél! E föld már nem nyujthatott neki méltó lakóhelyet, azért elvitetett a halhatatlanok honába, hol nem csak nyugalmát leli föl, hanem jóságos életének gyümölcseit is éldelni fogja . . .

Megrezzent városunk a rettentő csapás hallatára, mely nem egy családot, hanem egy nemzetiséget sujtott. Megszámlálhatlan sokaság sirt június 24-ik napján; sirt a közönség, sirtak egyletek, sirtak társulatok, sirtak a nemzet legjobbjai, sirt a tisztikar minden tagja; sirtak a hazai lapok. Mi jövünk utóljára búsan, mikor már elmult a temetés és a sokaság távozva elszéledt.

---

[1]) Egyházi állapotunkat érti itt az iró.

Dr. Esztegár Vártán, a bécsi mechitháristák congregátiójának abbása, a selimbriai érsek nincs többé!... Keseregj és sirj Szamosújvár, mely egy évvel ezelőtt, mint gyászoló menyasszony szorongatásod köntösét levetéd — és ismét menyegzői fényes ruhát öltöttél magadra; mert föllelted szerelmes vőlegényedet. Megtaláltad atyádat, vezetődet, pásztorodat, és segitődet, de rövid időre, mert áldásos tevékenysége — fájdalom! csak két évi időközre terjedt. Segitő atyát leltél, de csak azért, hogy annál nagyobb szilárdsággal és fájdalommal vallhasd, hogy mily nagy dolog egy jótevő pásztort, kalauzt és áldást-osztó kezet elveszteni, — hogy inkább érezzed azt, mily terhes, fájdalmas és nehéz a világon csak egyedül elárvultan élni... A Gondviselés e nemzetiségnek embert adott, kihez hasonlót csak a mult század volt képes felmutatni[1]... Volt büszkeségednek egy tárgya, melyhez hasonlóval kevesen birnak, azonban te is azt csak kevés ideig mondád magadénak. Egy nagy embert szültél első s talán utolsó ízben... Most erőd megtört, hatalmad eltünt, jobbod megfogyatkozott nemcsak azért, mivel az, kit magadénak vallottál, már többé nem tied, — hanem mivel reményed is meghiusúlt, hogy valaha ilyen férfiút felmutathass. Nemzedéked jelen sarjadéka nem tartozik az emberiség azon osztályához, mely olyan embert képes legyen termeszteni, milyen dr. Esztegár Vártán érsek volt.

Öltsön magára a mechitháristák congregátiója gyászt és fájdalomruhát; mert nemsokára érezni és megismerni fogja az kipótolhatlan veszteségét. Fejetlenség és zavar fogják megértetni, hogy mily nagy kincset veszitett el. Elvesztette Esztegár ő Nagyméltósága személyében éber kormányzóját, elvesztette érdemes érsekét, elvesztett egy gondos és jótevő atyát, elvesztett egy messzelátó politikust, elvesztett egy hatalmas védőt, elvesztett egy értelmes és tudós férfiút, elvesztett egy nagy tekintélyt.

Nem mondom én azt, hogy a tudós mechitháristák között egyáltalán nincsenek nagy fők, tudós személyek,

---

[1]) Itt az iró Verzereskult (Verzár) érti, ki a hazai örmények első püspöke volt és Szamosújvárt székelt.

szentéletű szerzetesek; de azt határozottan merem állitani, hogy a nagy Mechithár szándéklatai szerint való, Esztegár Vártánhoz összevaló érdemes utódot mai napság nem tudnak felmutatni. Elhiszem én szivesen, hogy a hazafias és munkás congregatio kebelében vannak személyek, kik tudományosság tekintetében túlszárnyalják Esztergár Vártánt; jól tudom, hogy közöttünk a boldogultnál még szentebb életűek is vannak; gondolom olyanok is vannak, kik némely dolgokban Esztegár Vártánnál ügyesebbek; de kétlem azt, hogy a kivánt három tulajdonság, t. i. tudományosság, szeplőtlen élet és kormányzási képesség együtt összepontosulva lenne meg valakiben ugy, mint a hogy volt az elköltözött lélekben. Ő fölötte ügyes és értelmes kormányzó, éber politikus, nagy püspök, jámbor buzgó pap, szentéletű és igazi szerzetes volt. Ezekhez járul még alapos jártassága az egyházi és világi tudomány terén és bő nyelvismerete . . .

Ki képzelte egy évvel ezelőtt, mikor a boldogult városunkba mintegy győztes jött, — mikor az összes lakosság mozgalomban volt és tiszteletére örvendetes vendégeskedések, ünnepélyességek, fáklyás-menetek és nyilvános szónoklatok tartattak, hogy egy év mulva ezek után fekete lobogók lobogása fogja a népeknek az ő gyászos halálát jelezni. Még esze ágában sem járt senkinek, hogy onnan, a honnan az ő tiszteletére tett nagyszerű ünnepélyességekről szóló közleményeket küldöttünk a lapokba, leszünk kénytelenek a mindnyájunk lelkületére igen kelletlen és tartós benyomást gyakorló, fájdalmas halálának szomorú hirét jelenteni... Valóban olyan az emberi élet, mint az árnyék, mint a fűszál, mely reggel kinyilik, azután elfonnyad, kiszárad és elvész. Az ember napjai is olyanok, mint a fűszálé; úgy virágzik, mint a vadvirág, melyet a szél úgy megsemmisit, hogy annak még helye sem látszik. . .

Akkor, midőn fölötte reméltük, hogy meg fog örvendeztetni minket egy ilyen nagy férfiú jövője; akkor, midőn nagyon hittük, hogy az ő hatalmas közvetitésével nagy jövőt és előnyt biztositunk mugunknak — fosztotta meg őtet a könyörtelen halál szablyájával az élettől és

elszakitotta nemzetétől, polgártársaitól, rokonai- és kedveltjeitől.

Ezelőtt mintegy egy hónappal ép-egészséggel ment el Rómába, hogy ott a szent atyánál tiszteletét tegye és a congregatio némely dolgait eligazitsa. Ugy látszik, hogy a római levegő reá rossz befolyást gyakorolt. Betegen érkezett jún. 17-én Triesztbe, hol rövid ideig tartó betegség után testének hatalmas ereje megtört a halál kaszája alatt 43 éves korában.

Munkám olvasói bizonyára ismerik boldogultat, mivel volt alkalmunk róla a lapok hasábjain már nehány ízben szólani; azért életét csak nehány rövid sorban ismertetem.

Esztegár Adeodát (Bogdán) Szamosújvárt született 1843. áuguszt. 13-án istenfélő szülőktől; atyja Esztegár László kereskedő és anyja a vallásos Korbuly Mária volt. 1854-ben mint 11 éves fiú vitetett fel Bécsbe a mechitháristák zárdájába. Itt 3 év mulva noviciussá lett és Vártán nevet vett fel. 1859. áug. 24-én tett szerzetesi fogadalmat és 1862. szept. 6-án, habár még csak 19 éves ifjú volt — szeplőtlen életére való tekintetből — pappá szenteltetett. Bizonyos ideig a legnehezebb hivatalokat viselte; 14 évig volt a tanulók és noviciusok elöljárója. Hosszas ideig viselte a congregatio procuratori tisztét is. 1883-ban Bozádsián érseket, mint assistens Rómába kisérte. Bozádsián halála után 1884. július 12-én a congregatio generalis abbásává választatott, mely választást XIII. Leo pápa nemcsak helyben hagyta (szep. 12-én), hanem egyúttal kinevezte selimbriai érsekké. . . .

Ime! miként csalatkozik az ember, miként csalnak meg a világ dolgai... Midőn egyfelől a mechitháristák congregatiója nagy reményekkel várta, hogy nemsokára előtte megnyilik működési új tér, az átalakulás új százada, . . . mikor más felől már-már kezdettük hinni, hogy Esztegár érsek közreműködése mellett a szamosújvári örmény püspökség visszaállitását tárgyazó kérelmünk sikeres megoldást nyerend — a keserű halál a jövő minden reményszálát ketté vágta, megsemmisitette. Nagyon találóan mondja Hugo Viktor a nagy Napoleonról szólva: „A jövő Waterloo, a jövő Szt-Ilona, a jövő a temető.“

Te pedig boldog halott, ki az apostollal pályafutásodat bevégezted . . . a hitet megtartottad, Te, kinek számára megvan és fentartatott az igazság koszorúja, fogadd el felülről ezen, sebzett szív irta, könnyekkel vegyes sorokat, mint utolsó emléket attól, kivel életedben a szeretet kettős kapcsánál fogva elválaszthatlanul egyesülve valál.

39.

Czetz Gergely.

Deésen született, ott is tanulta a népiskola tantárgyait; a középiskolát és a jogi tanfolyamot Kolozsvártt végezte. Tanpályája befejezése után 1847-ben az ősi lakóhelyre, Szamosújvárra jött: mert számitott arra, hogy a tervezett Ráfael-féle örmény kath. gymnasiumnál tanári állomást fog nyerni. De a gymnasium nem jött létre, azért megelégedett a néptanitói állással is. Itt tanitott 1861-ig; ekkor nyilott meg a városi négy osztályú algymnasium; a képviselet Czetzet középiskolai tanárnak választotta.

Czetz Gergely.

Negyven évet töltött a tanitás terén. Szerette Istent, egyházát és e várost. Takarékosan élt, hogy jusson az árváknak. A szamosújvári Világositó-Szt-Gergely árvaház harminczötezer forintot örökölt tőle. Tanitványai közül egyikből érsek, másikból országgyűlési képviselő lett; egyik mint lelkész imádkozott lelki nyugalmáért, másik hagyatékát tárgyalta. Szamosújvártt 1889. áug. 24-én hunyt el 67 éves korában. Áldás legyen szép emlékén!

40.

Nemzeti ünnep.

Szamosújvártt 1889. szept. 3-án a magyar társadalom egyetemes ünnepének, az „Erdélyrészi magyar közművelödési egyesület“ nagy gyűlésének volt szerény, de az esemény nemzeti fontosságához méltó díszt öltött színhelye.

Folyóiratom az „Armenia,“ mely az nap díszes köntösben: magyar nemzeti színű boritékban jelent meg, (a szerkesztő minden vendéget e füzet ingyen példányával tisztelt meg), dr. Molnár Antal szép tollából a következő kiváló becsű dolgozatot közölte:

Üdv az „E M K E“-nek!

Hazafiúi érzésink egész melegével üdvözöljük a hazai örménység metropolisában közgyűlésre megjelenő tagjait az erdélyrészi magyar közművelödési egyesületnek.

Legyen áldás munkájukon. Kisérje siker az E M K E-nek e város falai között felszentelendő lobogóját.

Szálljon e lobogó diadalról diadalra. Győzedelmek útjain lengesse a szellő. S győzelmei által váljék testté az ige, melynek varázsereje ezreit és ezreit e haza fiainak és leányainak egyesítette az E M K E kötelékében: Erősítése a magyar államnak a közművelödés terjesztése által!

Nap a közművelödés, nap, mely egyaránt árasztja élet-adó, termékenyitő sugarait bérczeknek ormaira és völgyek ölére. Terjesztése a közművelödésnek, lehet-e küzdtér, melyen inkább találkozhatnának nemes versenygésben ugyanegy hazának gyermekei, faj és vallás különbsége nélkül? Erősítése a magyar államnak a közművelödés terjesztése által, lehet-e czél, mely inkább serkenthetné vállvetett erővel való munkálkodásra e haza minden igaz szülöttjét?

Örmény ajkú polgárai a magyar hazának, üdvözöljük az E M K E-t, mely e czélban ismerte fel működésének vezércsillagát!

Több mint két évszázad gördült le az időnek végtelenségébe azóta, hogy őseink, hajótörtjei a keresztény polgárisodásért messze Keleten vivott százados tusáknak, az erdélyi nemzeti fejedelmek meghivására e hazába költöztek. Igazi otthont nyujtott nekik a magyar föld, igaz szeretettel, törhetlen ragaszkodással rótták mindenkoron le hálatartozásukat. Szivben-lélekben magyar polgáraivá lettek a magyar hazának. Aspiratioikban kezdettől fogva azonosították magukat a magyarral. Együtt egyenlően érezve szenvedték át a rossz napok keserveit s azonos érzelmekkel fogadták jobbra fordulását az időknek.

Dr. Molnár Antal.

Egész sorát a kiváló férfiaknak állitotta az örménység e rövid, bár válságos eseményekben gazdag időszak alatt a haza szolgálatának sorompóiba. Vértanúkat adott a szabadság szent ügyének, jeleseket a közéletnek, tudósokat, irókat és művészeket a nemzeti közművelődésnek. És adott és ad egyszerű napszámosokat mindnyájunkban, többi fiaiban, kik szerény tehetségekkel ugyan, de egész odaadással állunk mindenha készen a magyar állam, a mi édes hazánk érdekeinek szolgálatára.

Kegyelettel ragaszkodunk mi fajunk évezredes történeti multjának nagy emlékeihez. Tisztelettel ápoljuk, a mit ősrégi culturánk maradványaiból az idők mostohasága megkimélt. S rokonszenvvel kisérjük testvérinknek, a

távol Keleten élő örménységnek mondhatlanúl súlyos viszonyok közt szivós kitartással folytatott polgárosító munkáját. Ám a ragaszkodás fajunk multjának emlékeihez s a meleg érdeklődés elszakadt véreink küzdelemteljes jelene iránt egy pillanatra sem feledteti velünk, hogy a magyar hazának vagyunk gyermekei, hogy fel nem oldható kötelékek csatolnak bennünket e földhöz, hogy magyar hazánk szellemi és anyagi javának előmozdításán munkálkodni mindnyájunknak szent kötelessége.

És a kik fajunk irodalmának termékeit hazánk zengzetes nyelvére átültetjük; kik a történeti idők legelső kezdeteig visszanyuló culturánknak kincseivel a magyar közművelődés tárházát gazdagítni törekszünk: érezzük, tudjuk, hogy ezzel is magyar hazánknak teszünk szolgálatot; érezzük, tudjuk, hogy példát nyujtunk, melynek követése nem magyar ajkú más honfitársaink által végeredményeiben nem egy meglazult kapcsot füzne szorosabbra.

Mert a szellemi téren való együtt-munkálkodás, ha első pillanatra még oly elágazóknak látszanak is irányai, soha sem távolíthat egymástól el, mindenkor közelebb hoz. Mert a culturának derűs magaslatai hasonlítanak a bérczóriások ormaihoz: ki azokról tekint körül, elsimultaknak találja az apró halmokat és völgyületeket, nem fogja túlbecsülni a kicsinyes szenvedélyek és torzsalkodások jelentőségét, s a benyomás, melyet nyerni fog, egységes, részeiben összhangzó látképnek lesz megragadó benyomása!

Üdv az E M K E-nek!

Üdv mindazoknak, a kik oltárán áldoznak! Vezéreinek, kik eléggé meg nem becsülhető szellemi munkával; tagjainak, kik adományaikkal járulnak az oltárhoz, a főurtól kezdve, ki vagyonát, a szegény polgárig, ki megtakaritott filléreit hozza áldozatul.

Szentelve lesz a lobogó, mely előttünk lengeni fog; szent a czél, melynek útjain kalauzol!

*

E czikk, mit az országszerte közérdeklődést keltett nemzeti ünnepről közlök, csak némi viszhangja akar lenni

a vendéglátás napjai alatt körünkben lefolyt eseményeknek.

Szeptember 3-ának főbb mozzanatait városunkban, mely ezen alkalomra különös díszt öltött, a kulturegylet körünkbe érkezett tagjainak a pályaudvarban s utóbb a városba vezető útcza sarkán felállitott díszkapú előtt történt ünnepélyes fogadtatása, az egyleti lobogó felavatása s az ezt követő közgyűlés, melyen az egyesület működését érdeklő nevezetesebb kérdések tárgyaltattak, végre — ősi szokás szerint — a díszlakoma alatt elhangzott áldomások hosszú sora képezte.

A díszkapú alatt ezen csinos beszéddel üdvözölte Placsintár Dávid az E. M. K. E.-et:

„Méltóságos elnök úr! Mélyen tisztelt uraim! Szamosújvár szabad kir. város képviselőtestületének megbizásából nekem, mint e város polgármesterének jutott a kiváló szerencse, hogy a méltóságos elnök úrat és az ‚Erdélyrészi magyar közművelödési egyesület‘ közgyűlésre megjelent érdemes tagjait e város nevében mély tisztelettel üdvözöljem; midőn ezt örömmel teszem, egyúttal hálás köszönetet mondok azon kitüntetésért, melyben Szamosújvár városát részeltették az által, hogy közönségünk meghivását elfogadván, nagybecsű megjelenésükkel azt megtisztelték. Habár tudta e város közönsége azt, hogy a helybeli fizikai nehézségek miatt — melyektől különben hazánk többi kis városai sem mentek — méltó módon el nem fogadhatja az E. M. K. E.-et, mégis vendégszerető falai közé hivta e díszes és számos tagból álló egyesületet; mert meg volt győződve arról, hogy Önök szíves jóakarata elnézéssel lesz azon város szerény helyzete iránt, melynek törzslakói: az örmények betelepedésük óta nemcsak pártolták — anyagilag és szellemileg — a magyar közművelödést, hanem működtek is annak áldásos térein. Uraim! Önöket más nagyobb városok fénynyel halmozták, nálunk e hiányt lelkesedésünk pótolja, mely e kérést intézi Önökhez: fogadják el felajánlott vendégszeretetünket szivesen és tartsák meg e város közönségét nagybecsű hajlamaikban. Isten hozta Önöket körünkbe.“

A segédletes misét a piaczon felállitott csinos sátorban Kovács Ferencz marosvásárhelyi apát-plebános mondotta. Itt szentelték fel a lobogót is. A gyűlés az ev. ref. templomban tartatott. — A díszebéd alatt az első felköszöntőt Horváth Gyula mondta a király és királyné ő Felségeikre. A közönség állva hallgatta végig. Béldi Ákos gr., Tisza Kálmánért és a kormányért üritett poharat. Ezután sikerült felköszöntőket mondottak Molnár Antal dr. Kuun Kocsárd grófra; Barcsay Domokos gr. Bethlen Gáborra; Placsintár Dávid az Emkére; Bethlen András gr. Szamosújvárra; Kovács Ferencz a zászlót létesitő hölgyekre; Concha Győző dr. az új tiszteleti tagokra; Péterffy Domokos a szamosújvári hölgyekre; Gaál Domokos a zászlószentelő lelkészekre; Kornis Viktor gr. Szamosújvár polgármesterére; Felméri Lajos dr. a rendező bizottságra; Orbán Balázs br. az akadémia küldötteire (Csiky Gergely, Concha, Bényei); Bényei az Emke zászlóvivőire; Horváth Gyula Bethlen Bálint gr. zászlótartóra; Bárány Lukács Horváth Gyulára; Kovács Ferencz gr. Béldi Ákosra, Gopcsa Joáchim Bethlen András grófra; Molnár Antal Kornis Viktor grófra; Fülöp Géza Röck Pálra; Bényei, Orbán Balázs báróra; Horváth Gyula Molnár Antalra; Szongott Kristóf a vendégekre.

Városunk polgármestere az itt következő felköszöntésben tolmácsolta a magyar-örménység köztudomású és kiprobált hazafi érzelmeit:

„Midőn Szamosújvár város képviselő-testülete az ‚Erdélyrészi magyar közművelödési egyesület'-et meghivta, hogy ezidei közgyűlését annak falai közt tartsa meg, — közönségünk „kultur misszio"-t teljesitett; mert e hazafias tettével ország-világ előtt azt mutatta meg, hogy e város örményajkú polgárai szivvel-lélekkel pártolják a magyar közművelödési törekvéseket.

A hazai örménység, — mely az őshazából való kiköltözés után előbb Krimben, Podolia-, Lengyelország- és Moldovában tartozkodott, utóbb a beszterczei és csiki havasokban pihent meg, végre tömegesen 1672-ben jött be e hazába, hol I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem által szabad kereskedelmi joggal ruháztatott fel, — egyik ré-

szét ide, hol ma nemzeti, fényes ünnepet ülünk, telepitette le boldog emlékű örmény püspökünk: Verzereskul Oxendius, ki Rómából hozott mérnök által készíttette tervezetét és I. Lipót magyar király engedélyével 1700-ban tette le alapját azon városnak, mely akkor „Örményváros“ (Armenopolis) névvel birt. E város: Szamosújvár lakossága ma otthonában magyar vendégszeretettel fogadta a hont-adó, lovagias magyar nemzetet, mely honába jött, hogy testvérével: az örménynyel együtt munkálja a közművelödés áldásos munkáját.

A hazai örménység korán átlátta azt, hogy az állam nyelvét: a magyart művelni kell; azért „magyar nyelv művelési czélra“ 1792-ben kétezer darab aranyt adott. Az 1848-1849-iki dicső években pedig, midőn a magyar nemzet élete és függetlensége kétessé tétetett, az örménység — egytől egyig — azonosította magát a magyar nemzet küzdelmeivel..... és hála Istennek — büszkén mondhatom el — hogy mártirokat adott a szent ügynek, de árulót egyet sem. Ekkor olvadott bele a hazai örménység a magyar nemzetbe — örökre és mint ilyen tud is, akar is küzdeni ott, hol arról van szó, hogy a magyar kulturát hazánk bármely részében meg kell védni.

Mivel az E. M. K. E. is — melynek nem az a czélja, hogy más nemzetiségeket kulturtörekvéseikben megakadályozzon — azért alakúlt, hogy védje meg a magyar kulturát ott, hol az veszélyeztetve van; a hol pedig e veszély fenn nem forog, fejleszsze, terjeszsze azt; azért az ‚Erdélyrészi magyar közművelödési egyesület‘ felvirágzásáért, gyarapodásáért üritem poharamat, midőn lelkem egész melegével kivánom, hogy az Ég segélyezze kegyelmével czen nélkülözhetlen egyesűletet, kisérje áldás vezetőinek hazafias munkásságát, Önöknek pedig adjon boldog, hosszú életet. Éljenek!“

Gr. Kuun Géza.

Az emlékezetes nemzeti ünnep záradékául a városi vigadóban kedélyes tánczestélyre gyült össze az ünneplő közönség, mely csak a késő éjféli órákban hagyta el a vigalom színhelyét....

A hazai hírlapok városunk közéletének e nem közönséges mozzanatáról bő tájékoztató leirásokat közöltek. A következő szép részleteket én is átveszem.

Az „Ellenzék“ ezeket mondja: „Az Emke idei közgyűlése s a vele kapcsolatos ünnepélyességek egészen megváltoztatták a máskor csendes Szamosújvár városának arczulatát. A rendező bizottság már hetekkel ezelőtt hozzáfogott a rendezések fáradságos munkájához s a mit ezek a derék emberek végeztek és a mit fáradozásaik eredményében felmutattak, az valójában méltán meglephette az oda érkezett ünneplő közönséget. A vasúti indóháztól bevezető útczán és a főtér mindnégy oldalán cser- és lombfüzérekkel átfuttatott árboczfák helyeztettek el, melyeken nemzeti zászlók tarkáltak. Az útczabejáratánál „Éljen a magy. k. egyesület“ felirattal ellátott, czimerekkel és zászlókkal felékesitett díszkapú volt felállítva. A házak — kivétel nélkül — fellobogozva s főkép a bevezető útczán és téren igen sok épület szőnyegekkel, apró zászlókkal, czimerekkel és lombkoszorúkkal volt felékesítve.

Gajzágó Salamon.

Bárány Lukács plebános hazafias érzéstől áthatott lelkes beszéddel, üdvözölte az Emke vezéreit, a velök érkezett táborkart és vendégeket. A főútcza bejá-

rata végén felállított díszkapúnál Placsintár Dávid a város bölcs és közbecsülésben álló derék polgármestere magvas és eszmegazdag beszéddel üdvözölte a város nevében az Emkét. A sürűn éljenzett lelkes fogadó beszédre Horváth Gyula válaszolt nagy hatással.

Díszebéd a város pompás népkertjében, nagy csínnal feldiszített óriási sátor alatt, melyen mintegy 180-an vettek részt. A főhelyen Horváth Gyula, az Emke e. i. elnöke ült, tőle jobbról gr. Béldi Ákos főispán, balról Placsintár Dávid foglaltak helyet, s körülöttük csoportosultak az ünnepélyre megjelent notabilitások és más érdeklődők. Placsintár igen érdekes történelmi reminisczenciák kiséretében nagy figyelem között és általános hatás mellett az Emkére köszöntött; azt hangsúlyozta különösen, hogy az örmény és magyar nemcsak a kulturalis, hanem minden hazafias kérdésben együtt érez és egy testet képez. A derék polgármester nagyérdekű felköszöntőjét viharosan megtapsolták. Az ebéden lelkes és emelkedett hangulat tartotta állandóan ébren a kedélyeket. Az ebéd folyamán sok, igazán érdekes beszédet hallhattunk, melyek azt bizonyitják, hogy a társaság tagjait a nagy nap jelentősége és a hazafias eszmék tartották lekötve. Ebéd alatt Salamon János kolozsvári népzenekara játszott válogatott darabokat. Szamosújvár szépei a sátorral szemben felállitott emelvényen helyezkedtek el és onnan szemlélték az ebédlő társaságot és kisérték érdeklődéssel a hazafias felköszöntéseket."

A „Kolozsvár"-ban a következőket olvassuk: „Minden készen volt a vendégek fogadtatására Szamosújvártt; a város ünnepi ruhában fényeskedett és ragyogott; minden ünnepi és szép kinézésű volt. — Minta-rendezésnek mondotta mindenki a szamosújvári ünnepségeknél a fogadtatást, az elszállásolást, a banketet... mindent. A város diszitése izlésre, ügyességre vallott; az útczák olyan tiszták voltak, hogy az Andrássy-útat is felülmulták e tekintetben. Az elszállásolásnál legrészletesebb gondot forditottak arra, hogy mindenki jó előre kapja meg a szállásjegyét és hogy ebben a tekintetben semmi rendetlenség ne forduljon elő. A rendező bizottság egy része na-

pokig volt Kolozsvártt és már itt kiosztották a szállásjegyeket. Rendben pompásan ment minden, a mi pedig a legnehezebb feladatok közé tartozik. A rendező bizottság büszke lehet arra az általános elismerésre, a mely működését érte.

A bál. Évek óta aligha volt vidéken olyan szép tánczmulatság, mint a szamosújvári kulturbál. A terem, jobban mondva a termek kiváló csínnal és ügyességgel voltak diszitve. Összehasonlithatlanul kényelmesebb, barátságosabb, kedvesebb az a redout a kolozsvári vén fészeknél. A hölgyek toilettjei elegansak, csinosak voltak, hát még maguk a tánczosnők; a sok virág közt, mely a vendégeket fogadta, a báli hölgyek képezték a legszebb koszorút."

Az „Erdélyi Hiradó" ezt írta rólunk: „Szamosújvár nagy napja mindenképen sikerült. A vendégek nem győztek betelni a város különös szépségeinek a szemlélésével. Bizonyos, hogy minden kis város között ez a legszebb az egész országban és ilyen rendezett szépészeti s higienikus szempontból egyaránt kiváló város — Szegeden kivűl — nincs egész Magyarországon!"

41.

Kapatán Márton.

A valódi pap mintaképe, a megtestesült szerénység volt Kapatán kanonok. 1813. év nov. 11-én örmény ajkú szülőktől Márton napján született Szamosújvártt, azért Márton nevet kapott a keresztségben. Apja Kapatán Kajtán kereskedő és anyja Gorove Rebeka volt. Isten a becsületes, szorgalmas házaspárt hat gyermekkel áldotta meg. A jó szülők vallásos nevelést adtak gyermekeiknek. Márton a népiskolát és a gymnasium három első osztályát Szamosújvártt tanulta. Tanárai közül megemlitem az ismert nevű Gábrus Zakhart, Der Dominikot (Tamási Domokos pap) és Der Vártán (Korbuly Vártán pap). A gymnasium többi osztályait Kolozsvártt folytatta. A

bölcsészeti és jogi tanfolyamot Nagy-Váradon négy évig hallgatta. Azután Lonovics csanádi püspök felvette a nővendékpapok közé; de szülei kivánságára, kik messze estek tőle, átjött Gyulafehérvárra és itt végezte el a theologiát. 1839-ben szenteltetett fel pappá.

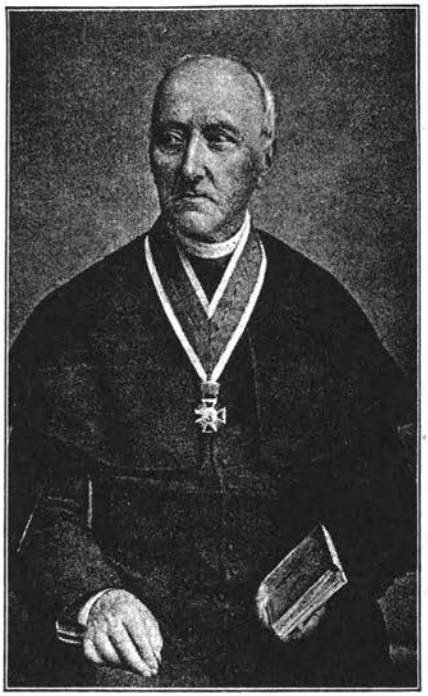

Kapatán Márton.

Előbb Kézdi-Polyánban segédlelkészkedett, de 16 hónap mulva Maros-Vásárhelyre tétetett gymnasiumi tanárnak. Itt se maradhatott sokáig a ‚békeszerető' pap, mert lakását oda tette át, hol békétlenségben éltek az emberek. Szilágy-Somlyóról nehány egyenetlenkedő tanár másfelé helyeztetvén át, az így megüresedett tanári helyek egyikére Kapatán neveztetett, ki „mindent feláldoz a békeségért". Innen Zalatnára ment, hol 4 évet töltött mint tanár és segédlelkész. A szabadságharcz Topánfalván találta Kapatánt; de mivel beteges volt, mibe sem elegyedett. Csupán egyházának, melynek önálló lelkésze volt, élt. 1854-ben Haynald püspök alatt a felajánlott három állomás közül Szepsi-Szt-Györgyöt választotta. Itt 16 évet töltött; alatta épült a plebániai-,kántorilak és az iskola. Közbenjárására a város szép temetőhelyet adott a katholikusoknak. Püspöke czimzetes esperességgel tüntette ki Kapatánt, ki a kerületi jegyző teendőit is végezte. Sepsi-Szt-Györgyről Verespatakra ment, itt 2 évet töltött, mely idő alatt elnyerte a kerületi főesperességet. Még három évet töltött Zalatnán, aztán Fogarasi püspök bevitte Gyulafehérvárra kanonoknak.

És itt megemlitek egy ritka esetet, mely méltó a feljegyzésre. Mai napság, midőn az emberiség nagy része lot-fut a czím, a rang után és küzdve keresi a kitüntetést, ime egy ember, ki meg van elégedve állásával és nemcsak nem keresi a kitüntetést, de sőt kerüli azt. Kérve-kérte Kapatán püspökét, hogy hagyja meg őt szerény állásában. Meghagyta. Kétszer volt megkinálva a kanonoksággal, de ő megköszönve a püspök kitüntető kegyét megmaradt továbbra is főesperesnek.

—Bajos, kegyelmes Uram! öreg embernek új rendszerhez hozzászokni. Igy mentegetőzött.

— Ilyen emberre van szükségem, kitől nővendékpapjaim jó, atyai nevelést fognak kapni.

És kinevezte dr. Fogarasi püspök Kapatánt — ennek akarata ellenére — kanonokká és a seminarium rectorává.

Mint rector valódi atyja volt a nővendékpapságnak, a seminarium tisztelte, szerette őtet; más fegyelmi eszközt soha sem vett alkalmazásba, mint a jóindulatú atyai szeretetből eredt intést, figyelmeztetést. Rend honolt a seminarium falai között és rendetlenség nem fordult elő. Jó vezetésben részesült a nővendékpapság, a tanulmányokban tett előmenetele is kielégitette a várakozást: azért a valóság és az intézet neve között („Seminarium incarnatae sapientiae") nem létezett ellentét. Rég ideje látott a seminarium olyan konyhát, mint Kapatán alatt. És habár jól tartotta a kispapokat, mégis kezei közt gyarapodott az intézet vagyona, mert jövedelmező gazdaságot folytatott a seminarium jószágaiban. . . .

De veszélyes gyomorhurutba esett; erre orvosi tanácsra kiköltözött a seminariumból. Hosszasan betegeskedett. Végre áldozatkészségéről országszerte hires püspöke Lönhárt Ferencz engedélyével lakását áttette szülővárosába, hol az enyhe levegő, a városon uralkodó tisztaság, a szép sétatér, az ismerős kör — jó hatással voltak egészségére.

Körünkben is mindenki tisztelte. Kapatán, ki pártolója volt a sajtó jó irányú termékeinek, istenes élettel,

olvasással és az irgalmasság testi cselekedeteinek gyakorlásával töltötte napjait. Alapitó tagja volt a helybeli Világositó-Szt-Gergely árvaháznak, melynek alaptőkéjéhez még esperes korában hozzájárult 1000 frttal aranyban. 1891. márcz. 8-án szenderült jobblétre. A nagy templom sírboltjában nyugszanak földi maradványai.

42.

A szamosújvári gyógyfürdő.

A mi Kolozsvárnak — Monostor, a mi Deésnek — Akna falu, az Szamosújvárra nézve a kérői határon levő fürdőtelep, — oly terület, mely átcsatolásra látszik praedestinálva lenni.

Hogy azonban a hazai gyógyfürdők sorában ez, a becses kénforrást környező, csinos fekvésű fürdőtelep minő nevet visel? részemről arra valami különös súlyt fektetni nem birván, nyugodtan bevárhatom, míg akár a város, akár a közelebbről érdekelt tulajdonos, — ki a maga részéről igyekszik minden lehetőt elkövetni a fürdő emelésére — elérkezettnek látják majd az időt, e már is szép jövőt igérő fürdőhelynek, mely városunk területétől csak az ország-út által választatik el, az előirt közigazgatási szabályok szerint, hatósági eljárás útján Szamosújvár határához átcsatolni, természetesen az érdekelt szomszédközség meghallgatása mellett.

Ismételem: nekem a „kérői fürdő“ elnevezés nem idegenszerűbb, mintha ugyanazt „szamosújvári fürdő“ néven emlegetnők; s mint közegészségügyi, sőt némileg forgalmi szempontból is számba veendő tényező már is ép úgy megérdemli figyelmünket, mintha csak e város közvetlen területét képezné.

Az első forrásnak a haszonbérlő Czakó-család, melyből eredt a neves Czakó Zsigmond magyar színműiró, adott nevet több mint ötven évvel ezelőtt (l. a 12 fejezet 59 lapját). A második forrás Bánffy nevet visel. A fürdőhöz legközelebb eső vasúti állomás: Szamosújvár.

Szamosújvárról kétfelől fasorral szegélyezett árnyékos úton 15 percz alatt gyalog is kényelmesen ki lehet sétálni a fürdőhez; különben óránként társaskocsi közlekedik a város és fürdő között.

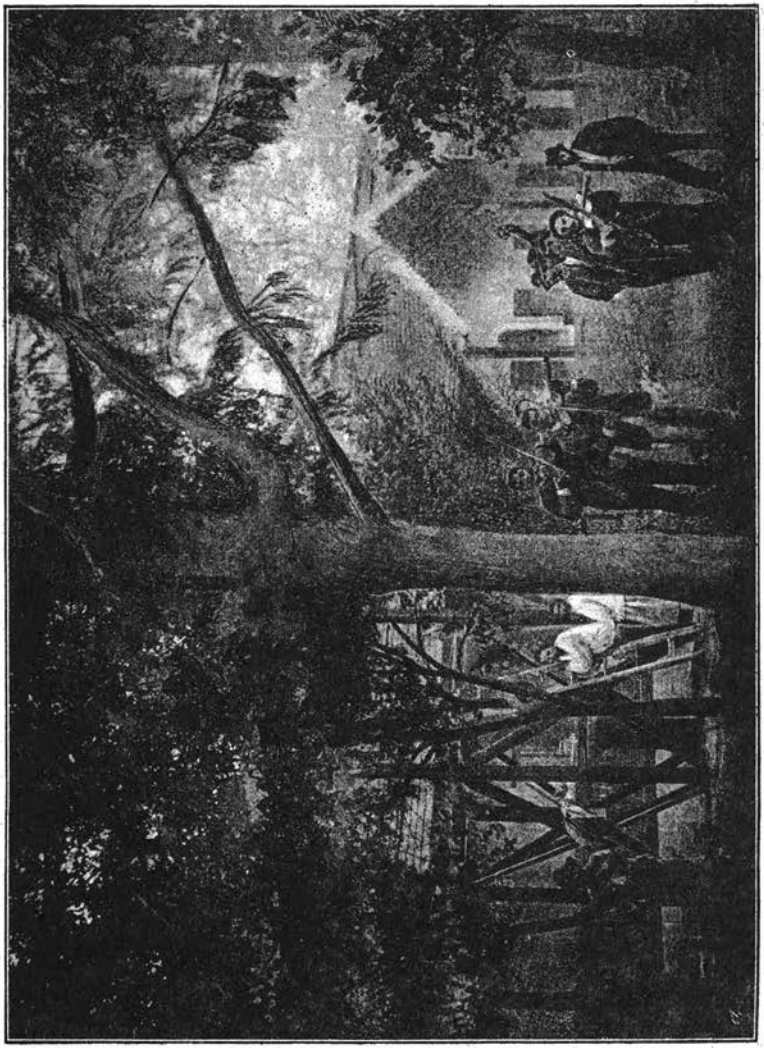

Szamosújvári („kérői") gyógyfürdő.

A fürdő fekvése igen szép; mögötte közvetlenül hegy emelkedik, melynek lombos fái alatt és mogyoró-bokrai között kellemes helyek kinálkoznak. Előtte padokkal el-

látott tánczoló hely, tovább pázsitos tisztások. Az országúton túl, a Szamos hosszában sürű berkek, melyeknek kedves lakói: a dalos madarak kellemes hangjaikkal gyönyörködtetik füleinket.

A csinos park környezte fürdőtelep több kőépületből áll. Lakószobái a szükségletet már nem képesek kielégiteni. A két vendéglő konyhája jó és olcsó. Tizennyolcz fürdőszoba áll a vendégek rendelkezése alatt; 12 szobának izléses stilben épült fedett tornácza is van. Minden fürdőszoba kényelemmel van berendezve; vannak kettős káddal ellátott szobák is. A fürdőszobákat a tavalelőtt újra átalakitotta az érdemes tulajdonos, kinek figyelmes szeme mindig talál igazitani-, csinosítani valót.

Tavalelőtt épült hat új szoba, melyek carrarai márványkádakkal vannak berendezve; mind a hat szoba padlata szines cementlapokkal van kirakva. E szobák, melyekben kemencze is van, hogy télen is lehessen fürdeni — bátran kiállják a versenyt Erdély bármely látogatott fürdőjével. Szóval a derék tulajdonos: dr. Zakariás József fegyintézeti főorvos nem kimél fáradságot, költséget, csakhogy kényelmet, lakályosságot, csínt, tisztaságot, rendet állandósítson fürdőtelepén. Viszont nemcsak e város, hanem a vidék közönsége is évről-évre nagyobb meg nagyobb számmal látogatja e virágzó fürdőt. Ünnepnapokon, midőn a vidéknek adják az elsőséget, csak nehezen jut a szamosújvári fürdőszobához. Szamosújvár után Deés ád legtöbb fürdővendéget; a deésiek egy része kocsival jőn ki, a többi az olcsó vasútat használja, mely délután 4 órakor kihozza és este 9 órakor hazaviszi őket. Ezeken kivűl Kolozsvárról, továbbá megyénk, sőt hazánk távolabb eső vidékeinek helységeiből találunk vendégeket a nyári fürdő-idény alatt a kérői fürdőtelep árnyas sétányain.

A mondott két forrás szolgáltatja a vizet a meleg fürdőkhöz. E kénes források gyógyitó hatását már régóra ismerik e vidék lakói. Dr. Brunner Kálmán, a nagyhírű budai „Császárfürdő“ kitünő orvosa, a kérői ásványvizek gyógyitó hatásáról, elemzési adatok alapján, következő véleményt mond:

„A kérői vizek a ritkábban előforduló kénes vizek közé tartoznak; mint ilyenek jó sikerrel alkalmazhatók a csúzos bántalmak súlyosabb eseteiben; az izmok, izületek csúzos bántalmai, a zsugorodások, merevségek, bőrfekélyek, a csontszú, görvélyes bántalmak ellen, az idült izzadmányoknál, melyeknek felszivodását a kénes vizek elősegitik, fémmérgezéseknél stb. Belsőleg használva a garat, gége és hörghurut, alhasi pozsga, gyomor és bélhurut, aranyeres bántalmak, a máj- és lépdaganat stb. javulni fognak alkalmazásuk által.“

A derék tulajdonos a fürdő forrásait öt évvel ezelőtt dr. Hankó Vilmos budapesti chemiai tanár által vegyelemeztette is; dr. Hankó munkáját ezen czím alatt: „A kérői fürdő és ásványvizei“ ki is adta. Ebből a lelkiismeretes szakmunkából veszem át a következő sorokat: „E forrás-vizek, összetételükhöz képest a szobránczi vizek, Harrowgate, hírneves angol fürdő vizei, Lostorf ismert svájczi fürdő vizei mellett igen előkelő helyet foglalnak el. A vizek kedvező összetétele által biztatva, a fürdőtulajdonos elhatározta, hogy e kis fürdőt tetemesebb beruházással a modern igényeknek megfelelő fürdőintézetté fejleszti.“

43.

Időjárás és termés.

Apáink figyelme annyi irányban volt elfoglalva, hogy reá nem értek az időjárásról és termésről is évenként pontos jegyzéket vezetni; azonban nehány gondos kéz elég tájékoztató, részletes adatokat jegyzett fel. A jelen czikk anyagát nagyobbrészint a „Historia domus“ adatai képezik: ezekből világosan látszik, hogy azon években, melyekről alább lesz szó, — milyen volt városunk és vidékének időjárása és termése:

1818. Bő gyümölcstermés, de oly kevés pénz, hogy a város bérlői határidőre fizetni nem tudtak; azért Ő Felségéhez folyamodtak, de kedvezőtlen választ kaptak: a szerződés értelmében kénytelenek voltak fizetni.

1819. 1818. decz. 21-től 1819. februárig szakadatlan hideg. Február 3-án eső esett, azért engedett a hideg. Ebben az évben bőven termett a föld: volt mindenféle gyümölcs.

1820. Ez az év a földmívelő emberek munkáját jó eredménynyel jutalmazta; búza egész Erdélyben bőven termett; sok helyütt gazdag szüret: a bor jó. Minden megolcsúlt.

1821. A ködös télre legjobb tavasz következett. A nyár kellemes, termés igen jó.

1822. Jó esztendő; mindenből bőven termett.

1823. Nem dolgozott hiában — a szántóvető.

1824. Áug. 11-én estefelé az egen kigyóalakú csillag látszott, mely előbb fölemelkedett, azután félóra mulva — eltünt.

1825. A viz-ár miatt sok helyen gyenge volt a termés. Szt.-Mihály után derek; azért nem érhettek meg a gerezdek: savanyú bor; kevés termés. — Szept. végén és okt, elején kilencz napig üstökös látszott az egen, mely naponként hajnal hasadta előtt mintegy 3 óraval tünt el.

1827. Márcz. 23-án erős éjszaki szél, mely 24 óráig tartott, nagy kárt okozott a kertekben és épületekben. Májusban és a következő hónapokban uralkodott szárazság majdnem minden növényt kiszáritott. Általános rémület.

1831. Az ősz hosszú; még karácson napjaiban is lehetett szántani (gör. kath. naptár). Minden kihajtott, a betakart szőlő rothadni kezdett. A tavasz száraz, de a többi évszakokban nem hiányzott az eső.

1834. Ján. 15-én (Pál fordulása napján) megeredtek az ég csatornái: hatalmasan esett; a földön nagy hó, mit nemcsak az eső olvasztott, hanem az éjszaki szél is. Annyira megnött a Szamosnak mindkét ága, hogy a meder a vizet befogadni nem volt képes: kiöntött. A víz a csatornán (canalis) épült hidat megrongálta. Az nap dörgött is; Kecsed faluban (Dobokamegye) ugyanaz nap egy földmívelő házába csapott a villám: hamuvá égett. Bor sok és igen jó, de paszuly, borsó, lencse, káposzta majd semmi sem termett; az őszi termények is elég jók.

1836. Kolera (l. a 99. lapot).

1838-ban földrengés. (l. a 101. lapot).

1839. Sok és nagy hó. A tél zordonságának márcz. 12-dike vetett véget; e napig hó és jég szilárdúl álltak. Márczius végén enyhülni kezdett a lég; a tavasz a legkivánatosabb arczczal tündökölt; de jún. elején bezárultak az ég csatornái: nem esett júl. 16-ig eső. Egész nyáron át a föld száraz: gyenge aratás. A gabona ára hovatovább emelkedik; a tiszta búza vékája 3 frt, a törökbuzáért itt nálunk 1 frt 45 krt adtak. Az ősz kedvez a vetéseknek. Habár kevés hordó telt meg borral, de a mi termett, jó és zamatos volt; vedrét 1 frtjával fizették.

1840. A száraz hosszú tél, mely nagy hideggel járt, csak ápril közepén végződött. A tavasz kezdetben szomorú volt, de lassanként derült arczulatot öltött. A nagy szárazság július végeig tartott; de 30-án megeredt a bő eső: három napig folytonoson esett. A gyalúi havasokban iszonyú felhőszakadás; a Szamos kiáradt, a viz-ár a közelfekvő falvakban nagy károkat okozott. Kolozsvártt száznál több házat pusztitott el.

1841. A tél nov. 29-én kezdődött: sok hó, tartós hideg; még márcziusban is iszonyú hó a földön és jég a vizeken; 21-én enyhült a levegő és a hó lassanként elment. Igen kellemes tavasz. A nagy szárazság tavasztól kezdve szept. végeig tartott. A gabona ára emelkedik: a tiszta búza vékája 3 frt, törökbúza 1 frt 06 kr. volt itt november havában. Öszszel sok vetést csináltak. Közepes termés. Jó és nem kevés bor; egy veder bor ára kezdetben 2 frt, később 1 frt 30, sőt olcsóbb is volt.

1842. A szárazság majdnem egész nyáron át tartott. Mária-Magdolna napján (júl. 22) a nagy szél és zivatar több ház fedelét levetette: nagy károkat okozott. A termés közepes.

1843. Jánuár- és februárban tél nem is volt; jánuárban többször eső esett: nagy szél; februárban őszi napok; márcziusban majdnem mindennap éjszaki szél dühöngött, hó esett, hideg volt. A tavasz kezdetben kissé száraz, később esős. A szalmás növény bőven termett.

1846. Míg Európa több országában — a szárazság miatt — kevés gabona termett úgy, hogy télen sok százezer ember szenvedett szükséget; addig a jó Isten Erdélynek bő kézzel adott. Búza oly mennyiségben termett, hogy fölöslegével Magyarországnak nagy segitségére volt. Oly jó bort adott a jelen év, hogy az minőségre nézve ha nem is multa felül az 1834-ikit, de avval bátran versenyezhet.

1847. A gabonatermés közép mennyiségű; a tavaszi hideg derek miatt a szőlő elkésvén növésében, tökéletesedésre nem mehetett; azért savanyú bort adott.

1848. Jó tél, jó nyár; azért jó termés gabonában és borban; de az elkezdődött mozgalmak sok helyen károkat is okoztak.

1849. A termés közepes lett volna, de a sok hadjárat a réteken és mezőkön töménytelen károkat okozott. A muszkák, a merre csak jártak, az éretlen dinnyét, tököt, paszulyt, szőlőt... nyersen — úgy a mint Isten teremtette — fölemésztették. Bámulták, hogy milyen jó ételekkel él a magyar. Több helyen a falánk muszkák miatt, a szegény nép inséggel küszködött. Ezenkivűl a beütött kolera, marhadög, a városokra vetett hadi adó is nevelte a nép nyomorát.

1850. Közönséges tél; a nyár inkább száraz, mint nedves. Gyümölcs igen kevés; bor középmennyiségű és minőségű. Gabona, széna is termett elég.

1851. A tél szeliden kezdette pályáját; nem sok hó, elég nagy hideg. A tavasz derült, kies; a nyár meghozta dús áldásait. Szőlőtermés közepes. Nem sok helytt termesztettek; mert a forradalmi kicsapongások és túlságos bosszúállások sok szőlőhegyet semmisítettek meg.

1852. A tél hótalan ugyan, de azért sok fát emésztett. A tavaszi derület igen kies, ápril kezdetén minden vetemény kikelt. Ápril 3-án a szép derűt homályos, hideg napok váltották fel; azért a virulásnak indult növények kissé hátramaradtak; de a kellemes nyár mindent kipótolt: mindenféle növény tökéletesedésre jutott. Búza sok, törökbúza kevesebb; a bor mennyisége elég, minősége jó.

1853. A tél száraz, hótalan, csipős hideggel; a tavasz kellemes: korán kelt ki minden vetemény. A szárazon kezdődött nyár, később esős napokkal vigasztalta a csüggedő munkást. A vetemények és gabonaneműek közepes termést adtak. Sok bor.

1854. Hideg tél, kevés hóval. A nyár kevés gyümölcsöt adott; bő gabonatermés. A sok katonajárás miatt jó ára volt az élelmiszernek. Bor kevés és savanyú.

1855. A tél kevés hóval födte a földet, de szokott hideggel folyt le. A tavasz kellemes: minden vetemény korán kelt ki. A nyár inkább száraz, mint nedves. Gabona nem nagyon sok, de annál több jó bor. Széna, a tavaszi szárazság miatt, kevés.

1856. Bő gabonatermés; törökbúza igen sok és jó. Gyümölcs kevés. A szőlő — a hűvös nyári hónapok miatt — későn készült el, de azért sok és közepes minőségű bort adott.

1857. A tavasz sok esővel; a vízáradások a vetésekben nagy károkat okoztak. A nyár inkább nedves; búza bőven, törökbúza ellenben kevés termett. A szőlőt szept. végén a fagy leforrázta: semmi bor.

1858. A tavasz derült, kellemes; nyár és ősz megfeleltek kötelességöknek. A tél roppant mennyiségű hóval és szinte kiállhatatlan hideggel — 4 hónapig tartott. Ilyen hidegre még az öregek sem emlékszenek. Gabona elegendő mennyiségben; bortermés közepes, minősége türhető.

1859. Hideg tél, kevés hó, rövid ideig tartó szánút. A tavasz korán derült; a nyár mérsékelt esőzések közt meghozta gyümölcseit: mindennemű gabona elegendő mennyiségben; de a pénz válsága és változása miatt mégis nagy olcsóságnak nem örvendeztünk. Bor elég termett; vedre 1 új forint és 5 kr. (Mekkora a különbség 1847 és 1859 között! Akkor egy veder színbor 34 kr. volt).

1860. Ezen évben több esős, mint tiszta idő volt; bő szénatermés. A gabona szálában szépen mutatott, de kevés szemet adott. Drágulni kezd minden. Öszszel sok katonaszállitás vonul át e városon; miért a rézpénz szükében volt. A kereskedő nem adhatott vissza, azért

kénytelen volt a vevő vagy az egész forintért venni, vagy nem vett egy krajczárra sem.

1861. A tél, mely kevés havat hozott, hamar eltünt; a tavasz korán állott be. Februárban a legszebb napfény és száraz út, a gyümölcsfák sem késtek virágaikkal kedveskedni és jó illatot árasztani; de márczius közepén zordon szelek és hideg fagyok állottak be és megfoszták a gyümölcsfákat virágaiktól. A tavasz és nyár — úgy szólván — eső nélkül telt el: a tavaszi vetés silányúl jútalmazta a munkás fáradságát. Törökbúza — kivált a Mezőségen — majd semmi sem termett; az őszi búza is csak középszerű termést adott; miért annyira felhágott a gabona ára, hogy egy véka tiszta búza 5-6 frt, a törökbuzát huzamosabb ideig 3 frtért mérték. Az ősz eső nélkül mult el: későre vetettek. Több és jobb bor termett, mint az előbbi években; vedre a mustnak 3 váltó forint (1. 20 kr.).

1862. Ez a tél volt a telek tele: roppant hó; nyulat szabad kézzel is lehetett fogni. A hó márcz. közepeig tartott; midőn a tavaszi nap és eső olvasztani kezdette azt, iszonyú árvizek boritották el a nagyobb folyók mellett fekvő városokat és falvakat. Hóolvadás után kissé száraz hideg állott be. Későn vetettek törökbuzát; az őszi vetés sok helyütt kiveszett: újra vetettek.

Perdl Ignácz várnagy.
(l. a 17. lapot.)

1867. Az ősz száraz és kellemes; később esőzés, azután vetés. Néhol esőben szüretelnek; a szőlő jó: közepes termés, a must vedre 1 frt. Jobb a gabona-termés, mint az előbbi 3 évben. Nov. 5-én kezdett hullani a hó; oly sok hullott, hogy a gazdák földeiket meg nem trágyázhatták. A hó márcz. 10-ig tartott.

1868. A tavasz szépen kezdette munkáját; a földet nehezen lehetett szántani. Egy

láncz föld szántásáért 4 frtot is vettek. Az esőzés következtében a vizek kiöntöttek.

1874. Az ősz kellemes. Gabona és bor bőven, ellenben törökbúza kevés termett. A zordon tél öt hónapig tartott.

1875. A kellemes tavasz mindennek, de különösen a kerti veteményeknek kedvezett. A nyár jó; gabona- és bortermés kielégitő.

1876. Erős, tartós hideg tél. Tavaszszal mindenben, de különösen szőlőben bámulatraméltó termés mutatkozott; azonban a május első felében volt dermesztő hideg és fagy a szőlőt, gyümölcsöt, kerti veteményt megfagyasztotta; gabonában is sok kárt okozott. A nyár inkább száraz. Elegendő gabona, törökbúza oly bőségben termett, milyenre nem emlékszik a mostani kor. Bor — a májusi fagy miatt — semmi. A tél száraz, hideg, kevés hó.

1877. Tavaszszal sok esőzés: vízáradás. A csapás, mely csak május végén szünt meg, nagyon hátráltatta a földmívelőket munkájokban. A folyók mellett lakó embereknek sok kárt okozott. A nyár kezdete száraz roppant hőséggel. A termés megfelelt a várakozásnak. Rossz bortermés; változó tél.

1878. Lanyha tél: csak egypár hétig uralkodott érezhető hideg. A tavasz kellemesen köszöntött be. A nyár változó, inkább esős. Öszszel forró napok. Termés mindenféle növényből igen gazdag. Ezen év a legjobb bortermő évek közé tartozik. A tél felváltva mikor enyhe, mikor hideg.

1879. A tavasz inkább esős. A nyár kellemes és forró napokat hozott. Az ősz oly száraz, hogy alig lehetett a szántást-vetést bevégezni. Termés középszerű. A bor mennyisége elég; kemény tél.

1880. Ember emlékezet óta oly tartós telünk nem volt: 6 hónapig tartott. Ján. 28-án a hőmérő künn a szabadban 27 fokot mutatott; ján. 29-én 18°, 30-án 16°, 31-én 12° hideg. Tavasz elég jó; daczára a hosszas esőzésnek, hóolvadáskor nem volt árvíz. Áprilben igen forró, meleg napok; ápr. 28-án 32° meleg. Május nagyon hűvös; 21-én dér, mely némely helyütt kárt is okozott.

A nyár kellemes; az őszi és tavaszi vetés szép. Bor kevés, mert a kemény tél sokat ártott: a befedetlen szőlőtők elfagytak. Az ősz hűvös, szeles, esős; dér korán jelenkezett. Az őszi és tavaszi vetések termése kielégitő. Törökbúza bőven termett. Az ősz későre adott helyet a télnek. Tartós eső, kevés hó, mely pár nap alatt elolvadt; még karácsonkor is sár volt.

1881. Februárban tartós hidegek, nagy havazások. A tavasz vízáradással kezdődött. Az egész tavasz esőzéssel telt el; a szántást későre kezdették. Nyáron sok eső, kevés meleg nap; ősz szép és tartós; termés mindenből igen szük. A tél sem nem kemény, sem nem enyhe; mikor leghidegebb volt, a hőmérő (Reamur szerint) 12 fokot mutatott.

1882. Szép tavasz; néha esős, hűvös, szeles; igen korán kezdődött: rövid idő alatt a természet díszben pompázott. Féltek is ettől az emberek: meg is csipte a hideg a vetést és virágokat. Gyümölcs kevés. A nyár gyönyörű szép, meleg áldásthozó esővel. Az ősz nem nagyon kedvező, sokáig esett eső; learatták a gabonát, lekaszálták a sarjút, de a sok eső miatt nem tudták haza szállitani. Ott maradt a búza kalangyákban: sok ki is czikázott. Bor kevés; mert rakva voltak ugyan a tők gerezdekkel és virággal, de a ragya megrontotta a termést. Tél későn kezdődött. Karácson előtt hidegről szó sem volt: február végén volt legnagyobb hideg, ekkor a hőmérő (Reamur szerint) 18-20 fokot mutatott.

1883. A tavasz nagyon változó; egyik nap villámlik, dörög, esik; másik nap havazás, fagyás; harmadik nap heves szél, eső és hó kiséretében. A himlő nagyban dühöngött: többen lettek szomorú áldozatai.

1884. Tavaszszal nagy esőzések jártak. A föld igen lágy levén, a vetéssel nagyon elkéstek úgy, hogy csak akkor szánthattak, mikor rendesen a kaszálásnak van ideje. A nyár folytatása volt a tavasznak; alig volt egy pár nyári nap. Öszkor már jobb és melegebb napok jártak: hosszasan tartott; jól betakarithatták a meglehetős mennyiségű buzát, törökbuzát, mustot és egyéb terményt. A tél nov. 16-án nagy hóeséssel jelenkezett, mely után

csikorgos hidegek voltak. Jún. 4-én nagy szélvész és felhőszakadás. . .

1885. A tavasz kellemesen köszöntött be. A nyár változó, inkább esős. Az ősz meleg; búza és törökbúza bőven termett; bor kevés és az is csak itt-ott felelt meg a várakozásnak. A májusi hideg különösen a veteményeknek és szőlőnek okozott nagy kárt.

1887. Szept. 22-től kezdve folytonos hideg eső; a mezei munkások az őszi vetéssel nagyon elkéstek. A törökbuzát, melyből a rendkivüli időjárás miatt kevés termett — alig tudták összegyüjteni; az a kevés termés sem érett meg.

1888. Hosszú dermesztő hideg; a jégburok márcz. 19-én bucsúzott el. A szőlőtökék közül a nagy hideg igen sokat elpusztitott. Máj. 12, 13 és 14-én igen sok helyt nagy dér és fagy: a megmaradt szőlőben sok kárt tett. A nyár kellemes; a jégverés e megyében sok helyütt pusztitott. Az elemi csapás megkimélte helyek közepes termést adtak. Szép őszi napok. A tél nem nagy hideget, de sok havat hozott; még márcziusban, áprilben nem lehetett vetni a hó és fagy miatt.

1880. Egész nyár száraz: igen silány búza- és szénatermés. Ösz esős. Bor jó. A tél nagy hóval és hideggel kinyult márcz. 18-ig, ekkor szép és kellemes napok állottak be.

1890. A mily hideg volt a tél, oly kellemes tavaszi napok állottak be. A vetések sok reményt nyujtottak, de a nyári szárazság nem kedvezett a növényeknek; nem volt oly bő termés, milyen tavaszszal mutatkozott.

1891. Nagyon kevés búza termett, azért ára is meglehetős drága (hektoja 10-12 frt). Bő gyümölcs- és törökbúzatermés. A nyár második fele és egész ősz rendkivül száraz, azért az őszi vetést nov. utolsó heteiben csinálták. Decz. közepeig kellemes idő, ekkor hó borította be a földet, mely márcz. végeig tartott.

1892. Január enyhe, esőzéssel, 20-án hirtelen 15-16° R. hidegre változott; február télies, havas; utolsó harmadában derült napok, 21-én már lehetett bogarászni. Márcz. első harmada télies, 14-én már meleg tavaszi na-

pok: a téli kabátot nehéz viselni. Ápril eleje változó, 8-án megszólal a kakuk a Lunkában, 15-én a mátyás fészkén ül a sétatéren. Gyorsan halad előre minden; 22-én megérkezik a gerle; 27-én már-már nyilik a gyöngyvirág és megszólal a pittypalatty. Május változó, esős. Az ősz száraz, a Szamoson helyenként csizmával is könnyen lehet gázolni.

44.

Adatok városunk történelméhez.

1672. Erdélybe jő az örmények egy része és Gyergyó-Szt.-Miklóson telepedik le.

1684. Bejőn az örményeknek a másik része; a fejedelem I. Apaffi Mihály szivesen fogadja őket; ezek Beszterczén és Görgényben telepedtek le.

1691. decz. 4. kelettel bir I. Lipót diplomája.

1703. Rabutin főhadvezér és az erdélyi főkormányszék, Verzereskul Oxendius örmény püspököt küldik Rákoczyhoz — egyezkedni; de Rákoczy a püspököt börtönbe vettette, honnan csak 1706-ban szabadult ki. Verzereskul Bécsbe ment, a király I. József igen kegyesen fogadta. Az özvegy királyné Eleonora (I. Lipót felesége) remek egyházi öltönyökkel ajándékozta meg püspökünket; ezeket a becses öltönyöket plebániai templomunk ereklye gyanánt őrzi.

1719. Nagy döghalál Erdélyben.

1737. Pórlázadás Erdélyben.

1740. Nagy éhség Erdélyben.

1746. júl. 15. A nagy meleg miatt Magyarországon sok ember meghal a mezőkön.

1770. Nagy éhség.

1771. Nagy döghalál.

Az 1778. jánuár havában előljáróvá megválasztott Novák Mártont, ki az év végeig dicséretes módon kormányozta e várost, a következő évben az egész „communitas“ közakarattal megerősítette a főbiróságban.

Az örmény ajkú Kosotán Antal helybeli guárdián 25 évi szolgálat után 1781. ján. 25-én adta vissza jó lelkét Teremtőjének.

1780. áug. végén e várossal határos falvakban: Ormánban, Kérőben, Hesdáton, Iklódon és a t. a vetéseket iszonyú mennyiségben lepték el a sáskák; három hónapig pusztitottak: lelegeltek mindent. A kormányszék a csapás megszüntetése végett szigorú rendeletet adott ki. Jegyzőnk, ki akkor még nem tudott jól magyarul, a nálunk foganatosított eljárásról így referált a kormányszéknek: „A felséges csoszári királyi goberniumnak rendeletinél fogvást a suskákat is a szarvaskákat, ugy kiket lehetett összefogdastuk, az kiket nem lehetett zsákba dugdastuk. Melylyel maradtunk a Felséges Csoszári királyi goberniumnak — A szamosújvári magistratusnál...“

1780. nov. 19-én szenderült jobblétre városunk egyik legnagyobb jótevője: Mária Terézia királynő. Tanácsunk fekete ruhában fél évig gyászolt; ezen idő alatt zene, vigság nem hallszott e városban.

Ifj. Jakabffy Kristóf 1781. ján. 10-én választatott főbiróvá.

1800. A halhatatlan emlékű Karátsonyi Emanuel a szegények intézetét alapitja.

1804. Karátsonyi Emanuel a kolozsvári róm. kath. „convictus“-ban 6 örmény tanuló és a gyulafehérvári seminariumban két örmény szertartású nővendékpap neveltetésére alapitványt tesz.

1805. szept. 21-én a piacz, a nyugatra néző házsor istálói és a mellettek volt épületek elégnek.

1807. szept. 14. A „Belső-Mezőútcza“ egy része elég.

1808. okt. 6. Éjjel a vár egyik bástyaboltjából (casematte) a rabok mind elszöktek — egynek kivételével, ki a rostélyok közé szorult.

1809. okt. 1. Maximilián főherczeg itt jár, Lászlóffy Antal főbiró előtt megáll... és egy pohár vizet iszik.

1811-ben volt városunkban az első világitás átlátszóképekkel (transparent). — A nagy pénzváltozás a birodalomban Wales terve szerint történik.

1813. máj. 15. Kolozsvártt és egész Erdélyben térdig érő hó esett.

1815. Erdélyben kezdete a nagy éhségnek.

1816. Magyarországban borzasztó nagy fergeteg, a hó eltemet egész épületeket. (A szamosújváriak sok he-

lyütt birtak Magyarországon pusztát, azért van vonatkozásban ezen adat városunk történelmével).

1816. Erdélyben növekedik a nagy drágaság; egy véka búza ára 10 frt.

1817. Az év elején és közepén nagy éhség uralkodik Erdélyben; egyre halnak az emberek. Egy véka búza 18—20 frt. Az éhségtől kinzott koldusok a mezőkön a füvet baromként eszik... De már aratáskor 5 frtra szállott le a tiszta búza vékája.

1819-ben a pénz — ritka. Az államtisztviselők fizetéseiket ezüstben kapják; a nem-állami hivatalnokok az érték felét kárré vallották.

1820. jún. 25. Br. Szepesi Ignácz erdélyi róm. kath. püspök váratlanul városunkba jött.

1823. áug. 20-án halt meg VII. Pius pápa; városunkban tartott utolsó tiszteletére Gábrus Zakhar tanár ezt az évjelzetet (kronostikon) készitette:

PIO VII VERO PONTIFICI CHARE CRISTE DONA REQVIEM. [1])

1824. február 12-én adták elő városunkban az első színjátékot; a szereplők tanulók voltak.

1825. máj. 25. Don Miguel, Portugalia trónörököse Szamosújvártt járt. Ezen alkalommal Gábrus Zakhar tanár egy 48 lapból álló sajátkezűleg rajzolt térképgyűjteménynyel kedveskedett a trónörökösnek. — Duha Tódor főgondnok a zárda-templom szentélyét saját költségén javittatja ki.

1827-ben telt 300 éve annak, hogy a Habsburg-lotharingi ház a magyar királyi trónon ül. Ezt az emlékünnepet megülte az egész ország. Gábrus Zakhar tanár erre az alkalomra a többek közt ezt az évjelzetet irta:

ERANCISCVS REGVM DECVS VIVAT. [2])

1829. Ghárámián Ráfael Sándor angol-örmény, londoni scherifnek (helytartó) választatott.[3])

---

[1]) VII. Piusnak, az igazi pápának, édes Krisztusom, adj nyugalmat! A kiálló római számok 1823 at adnak.

[2]) Ferencz a királyok disze, éljen!

[3]) Ezen választás és városunk történelme közt van némi vonatkozás, a mennyiben ezen milliókkal rendelkező nagy ur később (a 40 es években, l. a 102.) lap. Szamosújvárra jött, lakott itt több ideig; Erdélyben tanügyi czélokra fejedelmi alapitványokat tett.

1832-ben tartja a magyar tudós társaság, melynek tagjai közt szamosújvári örmény is volt, (l. alább az 1839 évet) első ünnepét.

1834. szept. 19-én utazott Esztei herczeg városunkon keresztül; a herczeg tiszteletére készült Szamosújvártt az első diszkapú.

1835. márcz. 2-án halt el I. Ferencz király. Ekkor készült Szamosújvártt a magyar korona másа, mi a városi levéltárban őriztetik. — A Ferenczrendieknél Novák Márton a főgondnok.

1839. márcz. 11-én hunyt el Gorove László, a magyar tudós társaság tagja. Gorove István miniszter atyja Szamosújvártt született.

1840. márcz. 15. Nehányan be akarják hozni Dobokamegyét a városba, de a polgárság szándékukat meghiusítja.

1840. ápr. 3. Házat akarnak a városon Dobokamegye számára venni; de a kereskedőtársaság ellentáll. Nemsokára küldöttség ment fel Bécsbe, mely a királynál kieszközölte, hogy a megye ne jöjjön be a városba.

A „kis katonákat 1842 máj. 31-én hozták át Nagy-Szebenből városunkba. Ezen intézet számára, melynek latin czime a következő volt: „Domus educatoria militaris companiae serenissimi Caroli Ferdinandi Estei“ — a várostól a Lászlóffy-féle házat („Lánczosház“, a gymnasium mostani épülete) bérelték ki; 1855-ben mentek el innen végleg a „kis katonák.“

1846. júl. 25. Városunkban a toborzó katonák és a polgárok közt verekedés történt.

1847. Nagypéntek éjszakáján a „kérői“ hegy beomlik és 40 méternyire kelet felé nő ki; betemetett egy házat. — Egy veder bor 35 kr.

1848. áug. 24-én a szent ügy zászlója alá önkéntesek sorokoztak. Városunkban felállitják a honvédséget.

1848. decz. 31. Szamosújvártt minden házhoz nyolcz székely honvédet rendeltek éjszakára; de másnap a legcsikorgóbb hidegben útnak indulnak.

1849. ján. 10. Dobokamegye levéltára és rabjai Szamosújvárra hozatnak.

1849. febr. 18. A deésiek azon hirre, hogy Urbán Borgo-Prundon van, nyakra-főre szaladnak Szamosújváron keresztül.

1849. febr. 19. Szamosújvárról a katonaság mind eltávozik; a város a katonai intézet kormányzójára, ki a magyarok részén volt — bizatott. Az nap azonban

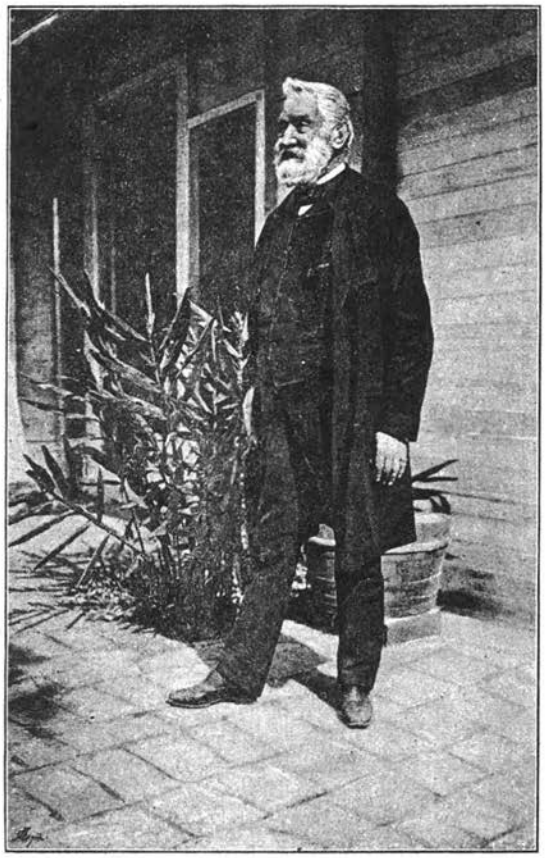

Czetz János tábornok.

Tóth Ágoston alezredes vezénylete alatt már jött magyar katonaság a városba.

1849. márcz. 22. Bem, az örmény Czetz János ezredest, ki egy erdélyi nyugalmazott őrnagynak volt fia, tábornokká nevezi és Erdély főhadparancsnokává teszi.

1849. jún. 29. Szamosújvár nagy aggodalomba esett a hírre, hogy a muszkák beütöttek Erdélybe.

1849. áug. 19. A szamosújváriakat nagy félelem lepi el: a muszkák Nagy-Iklódon vannak; azon éjjel vonultak át az országúton Deésre nagy csendesen; nem jöttek be a városba.

A pénzváltás 1849-ben nehézségekkel járt. A katonai kórház három nap alatt nem tudott egy százast felváltani. Jakabb Bogdán polgármester júl. 27-én átirt a kereskedő-társaságnak és kérte ezt, hogy segitsen a bajon. Egy héttagú bizottság házról házra járt és minden embert felszólitott, hogy váltsák fel a nagy (100 frtos) bankókat.

A magyar bankjegyek előbb a magyar király beleegyezésével, azután a honvédelmi bizottság rendeléséből, de az országgyűlés helybenhagyása mellett, nyomattak; volt 1, 2, 5, 10, 100 frtos, 15 és 30 kros papirpénz. Mintegy 60 millió pengő frt. volt forgalomban. 1849. szept. elején magasabb parancs következtében mindekitől beszedték a magyar bankókat és — elégették. Szept. 13-án Szamosújvár 400.000 frt. magyar pénzt adott be; a polgárság pénzéből égettek el 379.164 frt 85 krt a 20835 frt 15 krt a város pénztára adta. Voltak közöttünk olyan polgárok is, kik 30—35 ezeret adtak be . . .

1850. nov. Erdélybe bejőn a bélyegpapir.

1851. ján. A naptárak bélyegezve jelennek meg.

1851. márcz. 1. Behozatik Erdélybe a dohány egyedárúság.

1851. ápril 7. Új osztrák pénz jőn forgalomba.

1851. decz. Bejőn Erdélybe is az accis és jövedelmi adó.

1853. ápril 20. Első táviró-vonal Erdélyben.

1854. IX. Pius pápa, az Istenanyja, boldogságos szűz Mária szeplőtelen fogantatását hitágazatul hirdeti (declaralja).

1856. Megszünik a régi algymnasium („privata scola“).

1861. Jakabb Bogdán szamosújvári polgármester főkormányszéki tanácsos (gubernialis consiliarius) lett.

1861. A halhatatlan emlékű Lukácsi Kristóf esperes-plebános felállitja Szamosújvártt az árvaintézetet.

1861. Dobokamegye székhelyét Szamosújvárra teszi át. — Városunk is alkotmányos tisztviselőket választ... Máj. 19—20-án a hőmérő — 1 fokra szállt le.

1861. őszén Szamosújvártt négy osztályú örmény kath. gymnasium állittatik fel.

1862. Az alkotmányos tisztviselők egész Erdélyben — Erzsébetváros kivételével — mind lemondanak.

1862. júl. 13. Gr. Crenneville, Erdély kormányzója Szamosújvártt jár. — Okt. 4-én városunkban új tisztiválasztás.

1863. Erdélyi országgyűlés. — Lászlóffi Antal szamosújvári főbiró országgyűlési regalistának neveztetik ki.

1864. Lászlóffi Antal kir. tanácsosságot nyer.

1867. febr. 19. Arra az örvendetes hirre, hogy Ő Felsége gr. Andrásy Gyulát miniszterelnökké nevezte ki, — ki volt világitva a város. — Márcziusban a tiszta búza vékája 3 frt., egy véka törökbúza 2 frt. 50 kr., 1 font hús 12 kr., 1 tojás 2 kr. — Május 17-én Lászlóffi Antal Szamosújvár területéből földet küldött Pestre a királydomb fölemelésére.

1858-ban tartós tél; a kiállhatatlan hideg oly nagy volt, milyenre még az öregek sem emlékeznek. A tavasz hirtelen melegre változott, a vizen másfél singnyi vastag jégrétegek usztak, melyek a felső híd izmos czölöpjeiben fennakadván, azt könyörtelen dühvel sodorták el.

A görög kath. püspökség mellé felállitott seminarium 42 nővendékpappal 1858. november havában nyilott meg. Bérhelyiségül a Gajzágó Kristóf-féle ház (a járásbiróság mostani épülete) szolgált; kezdetben a kanonokok tanitottak.

Egy veder bor ára 1859-ben 1 frt 5 kr. (V. ö. 1847-tel.)

Kozma Döme, derék zárdafőnök, 1873-ban ezeket irta a „Historia domus"-ba: „Szamosújvártt jelenleg vagyon kir. törvényszék, melynek elnöke Simay Gergely kir tanácsos és több ízben országos követ; jeles, kitünő ember. Vagyon járásbiróság. Dobokamegye itten bir székhelylyel. A város polgármestere Placsintár Dávid, méltó a csodálásra. A fegyintézet igazgatója Boer János ur. Szamosújvár kikövesztetése megindult s

szépen halad elő. A zárda előtti keresztet vasrácscsal huzattam be, Csáusz testvérek 2 mázsa vasat ajándékoztak e czélra, a többi költséget az örmény intelligenczia állotta ki. A zárdához ma is jótékonyak az örmények. Nem rég egy gyönyörű Mária-képpel ajándékozták meg a templomot. Isten tartsa meg a nemes örményeket! Náluk nélkül a zárda megbuknék"....

A zárda-templom mindkét tornya, melyek ég felé emelkedve az Isten dicsőségét hirdetik, — 1878-ban épült.

A mult század első felében alakult, de időközben feloszlott Szent-Anna-társulat 1879. júl. 1-én újra életbe lépett.

Holló Tamás, a helybeli zárda volt főnöke (e buzgó guardián alatt épült fel mind két torony) 1879-ben ezeket a sorokat irta be a ház történetébe: „A kegyelet, a melylyel a buzgó örmény hivek templomunkat és szegény zárdánkat ez évben is elhalmozni szivesek voltak: határtalan; azért kivánom, hogy Isten áldása szálljon e nemes város hiveire és maradjon mindig rajtuk."

XIII. Leó pápa.

XIII. Leo pápa, szentséges atyánk, a kereszténység lelki javára és örömére 1881-ben rendkivüli jubileumot hirdetett. E jubileumot, mely márcz. 19-től nov. 1-ig terjedt, Szamosújvár buzgó ünnepélyességgel tartotta meg.

1881. jún. 26-án kis üstökös mutatkozott az egen; nehány nap mulva elenyészett.

A szamosvölgyi vasút 1881. okt. 16-án nyilt meg. Az ünnepélyes megnyitásra lejött két minisz-

ter: Ordodi Pál és báró Kemény Gábor. A püspöknél voltak szállva. A tisztelgő testületeket báró Bánffy Dezső mutatta be. Ekkor mondotta báró Kemény Gábor az örmény papság és tanári testület üdvözletére adott szép válaszában ezeket az igaz szavakat: „Az örmény magyarabb — a magyarnál.“

Assisi Szt.-Ferencz hétszázados emlékünnepét 1882. okt. 1-én ültük meg.

1883. febr. 3-án (péntek délután 3 órakor) ritka szép természeti tüneménynek voltunk szemtanúi. A tiszta, derült egen hirtelen egy kis felhő tünt fel; a belőle kiczikázott széles és erős fényű villámot, mely Szamosújvártól délkeleti irányban haladt — hatalmas, nehány másodperczig tartó dörgés követte: meteor-kövek hullottak (Mocsi hullás). Mihelyt megtudtuk, hogy a hullás a Mezőségen történt, tanárkarunk három tagja: Bárány Lukács, dr. Mártonfi Lajos és e sorok irója kocsira ült, és a helyszinére repült; 48 dbot vettünk meg, melyek közül a szebb példányokat megtartottuk museumunk számára, a többit dr. Mártonfi más helyütt hullott meteorkövekkel és meteor-vassal cserélte be.

Ugyanezen év szept. havában sokáig nézte Szamosvár a ritka nagyságú üstököst.

Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter 1884. nov. 1-én járt Szamosújvártt. Meglátogatta gymnasiumunkat is, melyről úgy nyilatkozott, hogy az „missziót teljesit“. Azt is mondotta: „Akarom, hogy ittlétemnek maradandó nyoma legyen“. Ezen igéretét azonban be nem váltatta...

Az országút azon része, mely a „Cserepes-fogadó“-tól a Szamos balpartján a széplaki hegy felé vonul — bezárult és megnyilt 1884. decz. 12-én az új út, mely a „Viz-útczán“ keresztül huzódik. . .

Ritka ünnepélynek volt tanúja 1892. okt. 16-án Szamosújvár: Csákány Adeodat főesperes aranymisét mondott; városunk 1830 óta ilyen egyházi ünnepélyt nem látott. Az ünnepély külső diszének emeléséhez nagyban hozzájárult derék plebánosunk Bárány Lukács, ki erre az alkalomra a plebániai nagy templomot egészen kitakaríttatta, az oltárokat felékesítette, a padolatot kisurol-

tatta, a gyóntatószékeket új függönyökkel látta el... Az ünnepély előestéjén a templom előtti tér ki volt világítva — szépen. A fuvózenekar szerenáddal tisztelte meg a jubilans főesperestet. Néptömeg hullámzott az utczákon. Alig vártuk a felébredést. — A helybeli és kerületi papság közvetlen mise előtt ünnepelt lakására ment és ott, tisztelete jeleül, egy értékes aranykelyhet adott át, mit arra a napra vett. Mise alatt a kitünő vonózenekar, mely zenekedvelőkből áll, játszott alkalmas darabokat összevágóan. Közben az iskolázott dalárda énekelt; itt különösen Ájján Anna magánénekéről kell emlitést tennem, ki kellemes, csengő szép hangjával felemélte lelkeinket. Zsúfolva volt a téres templom. Evángelium után szószékre ment Novák Gerő és olyan sikerült, eszmegazdag, jól kidolgozott alkalmi egyházi beszédet mondott, mely ritkitja párját; nagy hatást ért el szépen előadott remekmunkájával. Könnyeket hullatott jubilans is, ki előbb befejezte miséjét, azután áldást osztogatott a tengernépnek. A templomi ünnepély után, a jubilans lakásán előbb az örmény kath. egyházmegye, melynek érzelmeit szeretett plebánosunk tolmácsolta ékesen — tisztelgett. Azután jött Szabó János, a hazafias gör. kath. püspök, titkára kiséretében. Megérdemelte a többszörös „éljent"; mert püspöki magas trónjáról leszállott, hogy elismerésének adjon kifejezést, melylyel az érdemnek adózik. Most jöttek a tanárok, tanitók, papok és tanitónők; ezek nevében is a plebános-igazgató szólott. Végre a tanuló ifjúság képviseletében László

Csákány Adeodát.

Márton üdvözölte ünnepelt hittanárát. Azután nemsokára ebédre mentünk Gönczi csukrászatába; mindnyájan jubilans vendégei voltunk; a 60 teritékű fényes asztal mellett vidéki meghivottak is foglaltak helyet. Sok szép pohárköszöntőt hallottunk. Az ünnepély napján jubilans 14 üdvözletet levélben és 20-at táviratban kapott; ezek közül említést teszek Ájdinián Arzen örmény érsek és mechithárista apát örmény üdvözletéről és az erdélyi róm. kath. püspök gyönyörű sorairól. . .

Mály tábornok. (*l. a 24. lapot.*)

HARMADIK RÉSZ.

Szamosújvár jelene.

1.

Városunk helyrajza.

„Te város állj, míg e hon fennáll
És hiven áldozz' szent oltárinál

Simay János.

Én egy ember vagyok, nevem könnyen mehet feledékenységbe, de Szamosújvár városáé örökre fenn fog varadni.

Gábrus.

Szamosújvár középterét a főpiacz foglalja el; a főpiaczon van az egy-emeletes régi tanácsház, tetején a gömbbel. Mivel már évek óta nem itt tartja a város közgyűléseit, már-már kiveszőben van e szólam, mely eddig oly gyakori használatban volt: „Igy határozták ezt a gömb alatt (bumbin dágê).

A Viz- és Középútcza mindkét részével a piaczra szögellik. A Felső- és Alsópostaútcza, a Belső- és Külsőmezőútcza, a Zöldfaútcza, Salamon- és Apáczaútcza, Hétkereszt-, Szent-Ignáczútcza, Malomútcza, Kereszt-, Kovács- és Majorsor, Új-, Vár- és Kishid-útcza — mind egyenesek. Városunkban görbe útcza vagy körút — nincs. Még a két külső város: Kandia, Kakasváros és czigánysor képezik a város kiegészitő részét. A piacz és belső útczák mind kövezve vannak; a főpiaczon köröskörül, a Vizútcza egész hosszában, az Alsóközépútcza egy részé-

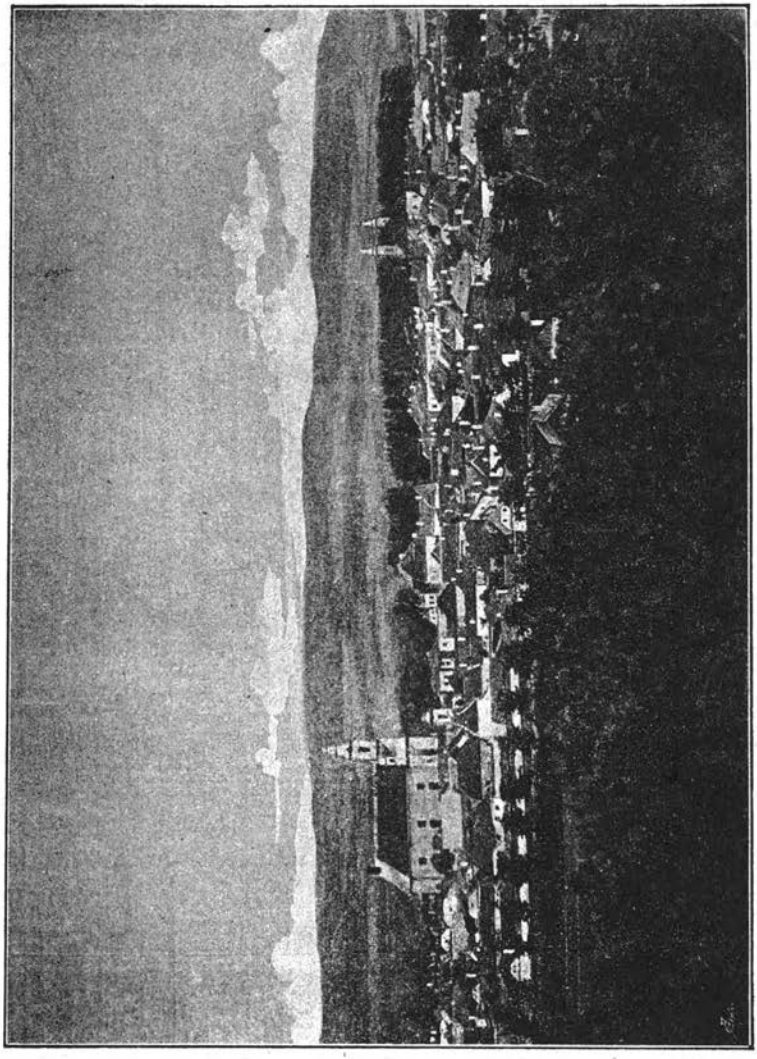

Szamosújvár a keleti oldalról nézve.

ben és a Hétkeresztútczában, ki a vasútig, kényelmes granitjárda (dacit) huzódik. A mindig tisztán tartott útczák között a közlekedést az összekötő, kövezett sikátorok könnyitik. Valamint a főtér, úgy a többi útczák is mind be vannnk fásítva. A piacz és közterek tisztán tartásá-

ról a hatóság gondoskodik; a házak előtt a tulajdonosok sepertetnek, de a szemetet a város hordatja el. A város tisztasága közmondássá vált.

A város főbb épületei: A monumentalis stilű, örmény kath. templom (l. a 8. fejezetet); az országos fegyintézet (l. a 3. fejezetet), a görög kath. püspöki lak, a Placsintár-féle ház, a gymnasium (l. a 131. lapot); a Szent-Ferenczrendi zárdatemplom (l. a 81 lapot); a Salamon-templom (l. a 44. lapot); az id. Temesvári István tulajdonához tartozó seminarium, az új tanácsház, Negrutz-féle ház, a most épülő árvaintézet és leányiskola...

Emlitésreméltó nevezetességek: 1. Rubens eredeti mesterműve (l. a 98 lapot), mely a piaczi nagy templom egyik értékes kincsét képezi.

2. Városunkban aránylag igen sok szép asszony és szép leány van... És mivel munkám ezen harmadik része egy-két czikk kivételével — örmény néprajz (ethnographia), szükségesnek láttam ezek közül néhányat képben bemutatni. Többet nem közölhettem, mert a „cliché"-k előállitása nagyon költséges; így is a munka többe kerül, mint kezdetben gondoltam. — A következő fejezetekben hat szép örmény asszony és öt szép örmény leány sikerült arczképét közlöm. Ezek mind szamosújváriak; mert mindnyájan vagy városunkban születtek, vagy állandóan itt lakoznak.

3. Középiskolánk gyűjteményei (természetrajzi tárgyak, természettani eszközök; könyvtár, mely a hazában a legtöbb örmény könyvet foglalja magában) idővel vidékünk gazdag museumát fogják képezni. Azok közül, kik már eddig meglátogatták museumunkat, megemlitem ezeket: Trefort Ágoston, dr. Fogarasy Mihály, Lönhárt Ferencz, dr. Koch Antal, dr. Erődi Béla, dr. Finály Henrik, Téglás Gábor...

4. Városunk déli határán — a Szamos gátja közelében — láthatók a római kolónia nyomai (l. a 7. lapot).

5. A nagynevű Lukácsi Kristóf alapitotta Szt.- Gergely-árvaház valóságos jótétemény e hazarész egészen árván, vagy legalább apátlanul maradt örmény ajkú fiú gyermekek számára. E humanus, szükséges intézmény,

Dr. Turcsáné Placsintár Gizela.

melynek nővendékei a helybeli iskolák oktatásában részesülnek, — kiválóbb eszű neveltjeit négyosztályú gymnasiumunk tanfolyamának befejezése után, tanulmányaik folytatása végett más tanintézetbe küldik. Ezen intézet,

Dr. Molnárné Simay Klementin.

főbb jóltevői: Lukácsi Kristóf, Czetz Gergely, Szamosújvár városa, Erzsébetváros, Kapatán Márton, Simay Salamon.

6. A páratlan díszszel ujonnan berendezett „kérői“ gyógyfürdőt nemcsak a vidék látogatja hovatovább nagyobb

meg nagyobb számmal, hanem az e városnak is egyik kedvencz kirándulóhelyét képezi.

7. A város szomorú nevezetessége az országos fegyintézet. Az itt nyert oktatás és alkalmazott humanus bánásmód oly hatással vannak e „szomorú birodalom“ lakóira, hogy közülök azok, kik kiszabadulnak e falak közül, ismét hasznos tagjaivá lesznek a társadalomnak.

8. A Karátsonyi-intézet, mit a jelen század elején a nemes Karátsonyi Emanuel elaggodt és munkatehetetlen szegény örmény férfiak és nők számára alapitott nagylelkűen, — városunk legszükségesebb intézményei közé tartozik.

9. Nem sok kis városnak van olyan csinos, kényelmes melléktermekkel ellátott és jó beosztással biró redoutja, milyen a mienk.

A mi a város országgyűlési képviseletét illeti, úgy az ma is külön választókerület; 1878 előtt két képviselőt küldött városunk az országgyűlésre.

Városi levéltárunk a mult század elején keletkezett és nagyszámú, becses történeti okiratokat (ezek közt vannak a város régi kiváltságlevelei is) tartalmaz. Egyházi levéltárunk az örmény főegyházban van elhelyezve és eredeti kézirati codexeket foglal magában.

Városunknak komoly szándéka volt 1872-ben a hazai örmény beköltözés kétszázados évfordulati ünnepélyét fényesen megülni; azonban ezen kivánatos szándékot közbejött elodázhatlan akadályok miatt megvalósítani nem lehetett.

A szamosújvári örmény családok közül czimerlevél (armalis) által magyar nemességet nyertek: Karátsonyi, Gorove, Dániel, Hollósy, Balta, Lászlóffi, Bogdánffi, Bocsánczi, Csomák, Govrik, Hankovics, Jakabffi, Mártonfi, Kristóf, Novák, Pattantyús, Placsintár, Simay, Verzár, Jakabb Bogdán, Korbuly Bogdán, Gajzágó László.

Városunk nevezetesebb szülöttjei: a püspökjelölt Theodorovics Mihály, Dániel Todor, a tekintélyes Korbuly Kelemen kanonok-esperes, dr. Esztegár Vártán szelimbriai érsek, a termékeny iró Gábrus, Helfy Ignácz országgyűlési képviselő... Itt született Novák Tivadar is, ki egyike lett a

magyar nemzeti űgy legkorábbi áldozatainak. Windischgrätz 1849. márcz. 14-én agyonlövette azért, hogy a Pesten volt olasz tiszteknek azt tanácsolta, hogy foglalják el Budavárát.

Szamosújvár, mint szabad kir. város, önálló törvényhatóságot (municipium) képezett, most czimének (szab kir.) megtartása mellett rendezett tanácsú város. Évtizedekkel ezelőtt székhelye volt Dobokamegyének; több évig működött e város falai közt egy első folyamodású kir. törvényszék is, melynek elnöke Simay Gergely kir. tanácsos volt.

Az örmény papság tagjai ezek: Csákány Adeodat főesperes, Bárány Lukács plebános; segédlelkészek: Pap Tivadar, Novák Gerő, Drágomán Antal és Esztegár Gergely; Görög Kristóf kántor, Gocs Ede orgonista, Lengyel Miklós sekrestyés.

Örmény templomok és kápolnák: A Szt.-Háromság tiszteletére a főpiaczon emelt plebániai templom, melynek körzetét az izléssel biró, csint és tisztaságot szerető gondos kezek parkszerű udvarrá alakitották át; a Salamon-templom, a temetőben levő szent-kereszt kápolna és az árvaintézet kápolnája.

Itt székel a szamosújvári gör. kath. püspök. A gör. kath. püspöki kápolna a főpiaczon van; a Kandiában is van a gör. katholikusoknak egy kis templomuk. A római katholikusok a Szent-Ferenczrendi zárdatemplomba, mely a Vizútcza alsó részében épült, járnak. Az ev. reformátusok temploma a Felső-Postaútczában van; a zsidók imaháza, mely tavalelőtt készült, a Belső-Mezőútczában fekszik.

Van itt gör. kath. papnővelde, gör. kath. tanitóképző intézet, járásbiróság, szolgabiróság, pénzügyi biztos, adóhivatal, posta és távirda. — Van városunkban sok kereskedés, két nyomda; Todorán Endre „Aurora“ czimű keresett nyomdája és a gör. kath. egyházmegye nyomdája.

A magyar sajtót Szongott Kristóf havi folyóiratja, az „Armenia“, mely az idén már a VII. évfolyam füzeteit adja, — képviseli. Az idén indult meg itt két román

folyóirat is; a „Lumea literară“-nak, mely havonként kétszer jelenik meg, Simu György maros-gezsei gör. kath. lelkész a szerkesztője; a „Scóla Poporală“-t, mely évenként tizszer jelenik meg, Boros Vidor tanitóképezdei tanár szerkeszti.

Papp Tivadar örmény kath. s. lelkész, mint pomologus, országos névvel bir; nem egy gyümölcsészeti kiállitáson nyert, saját kitünően kezelt kertjében termett gyümölcseivel — kitüntetést.

A hit-élet emelésére szolgál a „kalvária“ (habár a hét kereszt számát 14-re szaporította a vallásos buzgóság, azért mégis a hely, hol a kalvária van elhelyezve, most is „hét-kereszt-hegy“ nevet visel), a különböző helyeken felállitott keresztek (Szt.-Antal-rét, Kakasváros, a piaczi nagy templom és Salamon-templom udvara, keresztsor, temető, lourdi szűz, Szt.-Ignácz-rét) és a három bucsújáró helység: Mikola, Szt.-Benedek és Szék.

Szamosújvártt 946 ház van; a lakosság száma 5805, kik között van — a legközelebbi népszámlálás adatai szerint — 3097 férfi és 2708 nő.

Városunk, hol csendőrség, pénzügyőrség, lotto és biztositási ügynökségek is vannak, — vasúti állomás. Tudtommal az egész hazában állomás oly közel nem fekszik a helységhez, mint a szamosújvári. A szamosvölgyi vasút megnyitása napján

Dr. Zakariásné Gajzágó Gizela.

Ordody Pál és br. Kemény Gábor miniszterek számára kocsik várakoztak a pályaudvarban.

— Kocsin parancsolnak Excellentiádtok — kérdi a polgármester — bemenni a városba?

— Messze van a város?

— Benn vagyunk a városban!

— Akkor gyalog megyünk, mert így jobban szemügyre vehetjük e csinos, rendezett várost.

Négy országos vásárunk van: febr. 5, máj. 1, júl. 25, és nov. 5. Hétfőn és pénteken tartunk hetivásárt.

Vannak kereskedőink közt olyanok, kik marhatenyésztést, sertéshizlalást, termény-, marha-, vagy gabonakereskedést folytatnak; némelyek báránybőrt csáváltatnak; lócsiszáraink országos hírnévre tettek szert.

Van városunkban 3 czukrászat, 7 vendéglő, szeszés téglagyár, két lisztelő malom (12 kővel), négy mészárszék, faiskola.

Papp T.-né Kerekes Emilia.

A két pénzintézet egyike „Kisegitő-takarékpénztár-részvénytársaság“ — és a másik „Szamosújvári takarékpénztár részvénytársaság“ nevet visel.

A társulási szellem hálás talajra talált e békés, haladó város polgárai között. Van itt két kaszinó: „Társalkodó egylet“ és „Szamosújvári kör.“ Van műkedvelő-, kereskedő- és többféle ipartársulatunk; dalzene-, kor-

csolyázó-, Emke fiók-, vadász-, vöröskereszt-egyletünk, önkéntes fuvó-zenekarunk, méhészkörünk . . .

Iparosaink következő osztályokra szakadnak: asztalos, lakatos, pléhes, czipész, csizmadia, fazekas (ezek közt van egy műfazekas is), szabó, kerekes, ács, kovács, kőmíves, kőfaragó, szücs, kéményseprő, szobafestő, takács, pipacsináló, timár, órás, könyvkötő, nyomdász stb.

E czikket Törös Tivadar „Szamosújvár“ czímű szép dolgozatával, mit az „Armenia« számára irt, fejezem be:

„Haza gondolok.

Mikor a tavasz első napsugarát érzem arczomon s a Maros hideg hullámainak csillámlását nézem, mindig haza gondolok.

Ha ide át Aradon már meleg van, akkor az erdélyi hegyekről mind leolvad a hó . . . és otthon is tavasz van már.

Ah, azok a hegyek! Szülőföldem hallgatag őrei, hogy vágyik lelkem látásotok után! Elképzelem mint álltok most némán, komoran. Oldalotok egyhelyütt kopár és száraz, míg másutt százados erdőket emeltek fel közel az éghez s csacsogó kristály patakok öntözik az erős szélben nyiló sziklavirágot, vagy havasi gyopárt. . .

*

Évek óta nem szivtam azt az éles, éltető hegyi levegőt. Ködbe kezd veszni szemem előtt a jól ismert vidék rajza, s szinte alig emlékszem a képekre, melyek gyermekkorom álmaiba olyan mélyen beszövődtek.

A bogárhátú házat alig ismerném..... Az idők vénitenek s a kik a gyermeket látták, rá sem ismernének a sokat átélt férfira, kinek hirét csak a levél vitte, olykor az újság, ha valami firka volt benne . . . . .

*

Képzeletem visz befelé, a városba, a fürdői út jegenyéi között s a felső-malom zugójánál önkéntelenül fordulok a nagy-gát útja felé, melyen annyiszor vittek lépteim sok gyermekkalandra. Arról látszik Szilvás és fel-

mered a Kis-Szék mellett elhaladó széki út. Lejebb Szent-Antal keresztje int, melynek egyszerű térdeplőjén annyi ájtatos lélek pihent meg a vallás vigaszában.

A kórházat is elhagyom s a hogy a szomszédos „Fácsebinye“ melletti útkanyarulatra érek, benn vagyok a szép, egyenes „Viz-útczá“-ban, s jobbról a nagy Lukácsi árvaházát látva, eszembe jut a légies finomságú, galambfehér lelkiatya, ki a tudóst az igazi vallásos pappal olyan csodálatosan megférővé tette egymás mellett.

Ave, kis gymnasium! Hogy elmaradtam tőled! Az udvarra, a torna-kertre, museumra és a komoly ünnepélyes tanácsteremre, hogy emlékezem! A szigorú, de aranyszivű Czetz professzor; a szelid kedélyű, fiatal plebános Bárány, a veterán esperessel Csákány főtisztelendővel, olyan élénk emlékemben vannak. Nem vétek a diszkreczió ellen, ha e folyóirat érdemes szerkesztőjét is felemlítem Szongott tanárban, kinek éles-eszű fejtegetései olyan jó alapot adtak fogékony kedélyünkre, továbbra. S a hogy hálával gondolok reájuk, olyan édesen cseng fülembe a mi első anyanyelvünk hangja, mintha most is hallanám a gyermekkorust és együtt énekelném velük:

Kriszdasz hárjáv,
Hárjáv i mérélocz!....

*

Ott a nagy templom. Baloldali fedelén a „Ren. 1866“. még szép fehér cseréppel volt kirakva akkor. Ma már elfakulhatott, fekete lehet az is. Benn hűs levegő, s a tömjén hatalmas illata fogad. Megnézem újra a szürke-márvány kis-oltárokat, az óriási nagy oltárkép előtt elfogódik szivem és sietek a fülke oltárához, hogy lássam a csodás Rubens-képet.

Mintha zúgna most is a nagy orgona, melynek alig hallottam párját s a mely annyi év óta kiséri azokat a keleti egyszerűségű, de gyönyörű áriájú énekeket. A „Hiszusz Kriszdosz mjéz dzênáv,“ az „Áchkhádák chêntáczek“, a gyönyörű „Zsuárdsáczikh“ és a „Máriám gujsz“.... melodiái andalitnak el és szeretném azokat újra, meg újra hallani. Vágyom nagyon

Retezárné Szongott Margit.

haza, látni téged örökké kisértő szép kis szülővárosom — Szamosújvár!

*

Elémbe komolykodik a városháza, rajta a sokat emlegetett gombbal. Ott ül együtt a tanács: Placsintár, az örökké fáradó polgármester, Gopcsa a százkezű szenátor, a tevékeny tanácsnok Govrik, az öreg Voith, az aranytollú főjegyző Osztián. Hát az örökifjú Mihályfi notárius és a két ifjú kapaczitás: Tódorffy és Ábrahám? [1]) Vagy a kiről olyan humanus dolgot irtak a lapok, a főkapitány: Duha?

A városháza ránéz a kaszinóra.[2]) Ott van bizonynyal az örök-elnök Miklós bácsi és az intelligenczia az elmaradhatlan viták között. S a mint feltünik előttem a nagy vendéglő, a „Korona," előtarkállik százképe a sok vigaságnak, tapsnak, mit a mi „Redoutte"-unk látott s hallott. . . .

*

Épen most tüszköl be a hegyalatti korcsma és az indóház között a: Szamosvölgyi vonat. Bejőn a városba,

---

[1]) Mióta (1888) Törös Tivadar csinos tollú munkatársam ezt a derék dolgozatát megirta, a tanács a városházáról elköltözött, Czetz professzor és Govrik tanácsnok a boldogok honába költöztek; ez utóbbinak helyére Ábrahám léptettetett elő, a számvevői állásra pedig ifj. Duha Kristóf választatott meg.

[2]) A régi kaszinói épület most a városháza.

méltón egy olyan praktikus gondolkodású nép jó érzékéhez, mint a minő a miénk, a szamosújvári.

Szeretném, hogy gazdagságot, bőséget vigyen nap-nap mellett a kis Armenopolisba, hol a nábobok ma olyan ritkák a mostoha viszonyoknak miatta.

Lengyelné Donovák Rebeka

*

Látom a várat. Felvonó-hidja most nincsen s fényes vértű daliák helyett bús rabok alakjaitól népes a sok udvar, a virágzó, tarkálló kert.

A Martinuzzi-czímer ott van a falban. A diplomata bíbornok most már nem hallat magáról, s a „két Báthory“ szomorú hősei is nyugszanak, porladoznak régen.

Lovag-kürt nem zúdítja fel a csendet. A Szamos lassan öleli körül a vár oldalát. Rabzárásra szól a fegyőr-trombita.

A regényes kor oda. Itt csak nagy bünügyi regények aljas hősei senyvednek jól őrizve benne. Künn a rabtemetőben pedig a Rózsa Sándor fejetlen hullája... A „nagy paraszt“-ot megszabadították a fejétől, hogy még a koporsóban se legyen alkalma azt valamire adni.

*

Ugy tudom, e vár egyik ablakának rostélya mellett kesergett a világ hálátlanságáról a nagy muszka-ismerő, a Manaszes is.

— „A mi igaz az igaz“ szokta mondani.

Bevallhatjuk hát mi is róla, hogy igaz, hogy Manaszes kún-szent-mártoni paraszt ember volt, s a hogy kikerült (valami okos dolog miatt) a váradi börtönből, beállított Kolozsvárra és felizgatta egész Magyarországot a hírrel, hogy most jön Sziberiából és látta szegény Petőfit az ólombányákban szenvedni.

Felült neki mindenki. Papp Miklós, ez a zseniális erdélyi szerkesztő, külön lapot adott ki erre a hírre, Teleki Sándor, az ezredes, ebédre hivta meg magához Danit, a Manaszest és — talán épen — Helfi interpellált a házban, hogy van-e tudomása a kormánynak, hogy Petőfi muszka rabszolgaságban sinlődik?... Mit csinál a pétervári nagykövet? Persze az nem törődik a magyar dolgokkal! Mit neki Petőfi?!

És a tiszta keblű hazafiak sirtak és vigalmakat rendeztek a Petőfi feltalálásának örömére és egyes diszszónokok már fogalmazták a toasztot, a mit a hazaérkező fehér szakállú, csápadt és öreg Petőfinek mondani fognak, országos körútja alkalmával...

A mi igaz, az igaz... Manaszes úr czudarúl hazudott és felültette a két testvér hazát és becsukták öt esztendőre a szamosújvári pompás palotába, a hol olyan vendégszerető emberek laknak, kik olykor egészen idegen embereket, ott fognak teljes ellátásra életfogytiglan is...

Ez ellen a vendégszeretet ellen panaszkodhatott — míg benn volt — alkalmasint Manaszes is...

*

A mint rágondolok a városra, sehogyse hinné az ember arról a csendes kis fészekről az ő rendes útczáival, hogy a háta megett olyan rettenetes történetű emberek vannak összefogdosva egy csomóba....

A legistenfélőbb nép lakik Szamosújvártt. Vallásosabb a spanyolnál és — a hogy Teleki Sándor ismeri és irja — „magyarabb a magyarnál.“ Ki nem hallotta volna hirét az erdélyi örmények metropolisának, a honnan szétágazott a nagy családnyi nemzet és került közülök oly sok jeles magyar. Jutott belőlük iró és művész, dús-

gazdag meczenás és hős, miniszter és nemzeti martir. Hacsak Csiky Gergelyt Hollósy Korneliával, Karátsonyi Guidó grófot Czetz tábornokkal és Gorovet Kis Ernővel említem, azt hiszem, hogy igazam van és kápráztat a névsor eléggé.

*

A város csendes. A kérői kénes fürdő irányában lebukik a nap és sugarai gloriával vonják be a Hétkereszt hegyen álló „kálváriát.“

... Az elsőnek kigyuladt útczai lámpa, már a gyönyörű angol-parkszerű sétányon találja a város szinét-javát.

Georgiában szebb szemeket nem láthatsz, gazellák karcsúságát ott felleled és a keleti faj férfi szépségeit ott sem kell soká keresned.

A csillag-útak jázminbokrait meglegyinti az édes esti szél, mely halkan, észrevétlenül jön a „Lunka“ felől, s a mint a tó tükrén felveri a hullámot — a sétány üres és sötét.

Gondolom, hogy én is tartok haza felé. Utánam üt, mintha üdvözölne — a „nagy templom“ torony-órája.

Aluszsza mindenki a jók álmait. Hiába akarok óvatosan besurranni a kapún. — Nem lehetek ott.

Csak haza gondolok. . . .“

*

„A velem egykorúak — mondja Jakab Elek történetiró — s nálamnál idősebbek látták az örménynek hozzánk és hazánkhoz való őszinte, benső és meleg testvéri ragaszkodását századunk első felének nagy politikai küzdelmeiben. Az 1791 — 92-iki országgyűlés arany betűkkel irta be nevöket a magyar történet könyvébe akkor, midőn két városukat királyi várossá emelte és a nemzet törvényhozásába hivta meg őket. A történetnyomozónak szive emelkedik az örömtől, midőn olvassa követeik beszédét az 1841—43-ik évi országgyűlésen. Az igaz hazafiúi hűség, az alkotmány iránti igaz hódolat új hazájok és nemzet-testvérök — a magyar nemzet — iránti testvéri szeretet jótékony melege ömlik el minden sza-

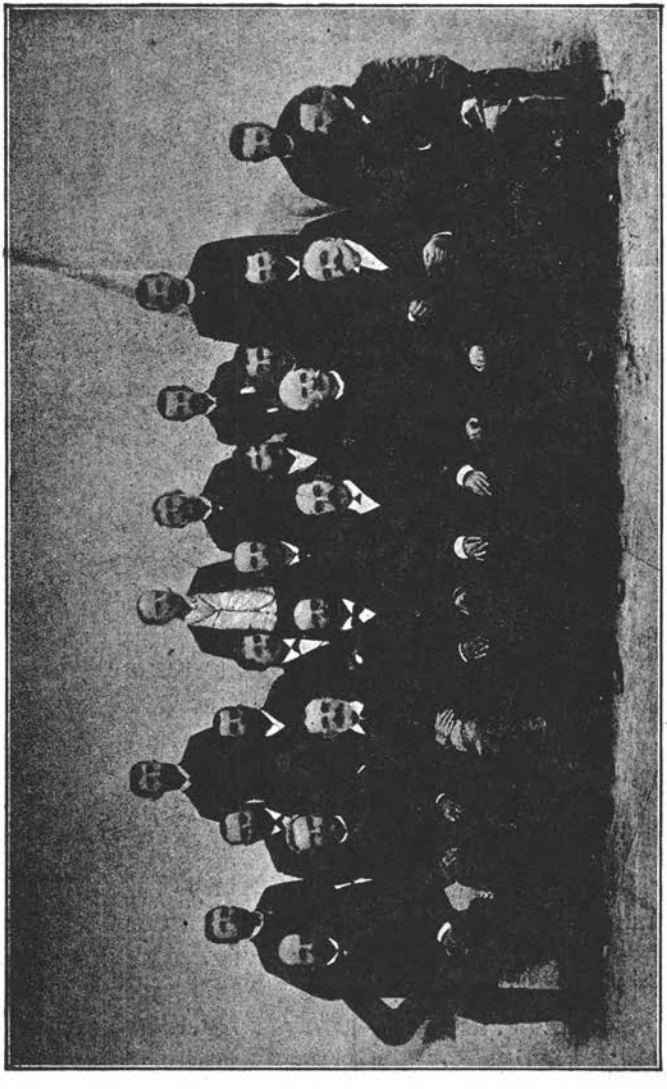

Városunk tisztikara 1893-ban (l. a 218 lapot).
Osztián, dr. Schnell, Voith Mikl., Placsintár, Gopcsa, Duha J., Voith M. Kovrig, dr. Bányai, Tódorfi, Kopár, Mihályfi, Ábrahám, Duha K. Turcsa, Szabados, Ábrahám A. Fáraó, Verzár, Zászlófi, Szongott V. Begidsián.

vukon. Ha minden nemzetiség fiai így éreztek és ekkép cselekedtek volna, kiknek Magyarország hont, jogokat, birtokot és védelmet adott s a kiket nemzetünk kebelébe fogadott, mint örmény eredetű magyar testvéreink, — mi más ábrázatja lenne Magyarországnak, mily száma és erkölcsi súlya a magyar nemzetnek. s mi más fokon ál-

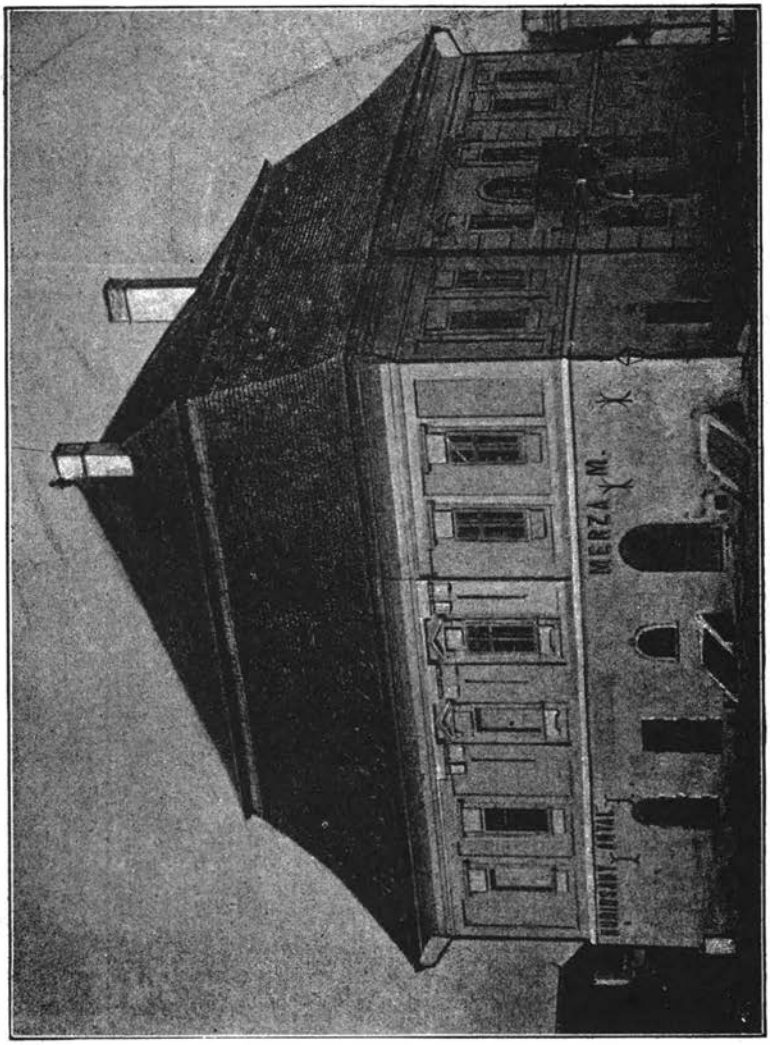

Régi tanácsház (l. a 213 lapot).

lana a fejlődésnek, ipar, kereskedelem, vagyonosódás és egyetemes nemzeti jólét.

Szamosújvár és Erzsébetváros régi két magva a kereskedésnek! Ha az erdélyi koronabirtokok: Gyalú, Görgény, Déva, V.-Hunyad mind ily kezekbe jutottak volna pár évvel ezelőtt, mily mások lennének e helyek és mily arányokat mutatna államerőnk és kereskedelmi mérlegünk.“

2.

Városunk diszpolgára.

Szamosújvár gróf Csáky Albin közoktatásügyi miniszterünket díszpolgárává választotta. A diszoklevelet Budapesten készitette gazdag kiállitásban: gyöngyszín chag-

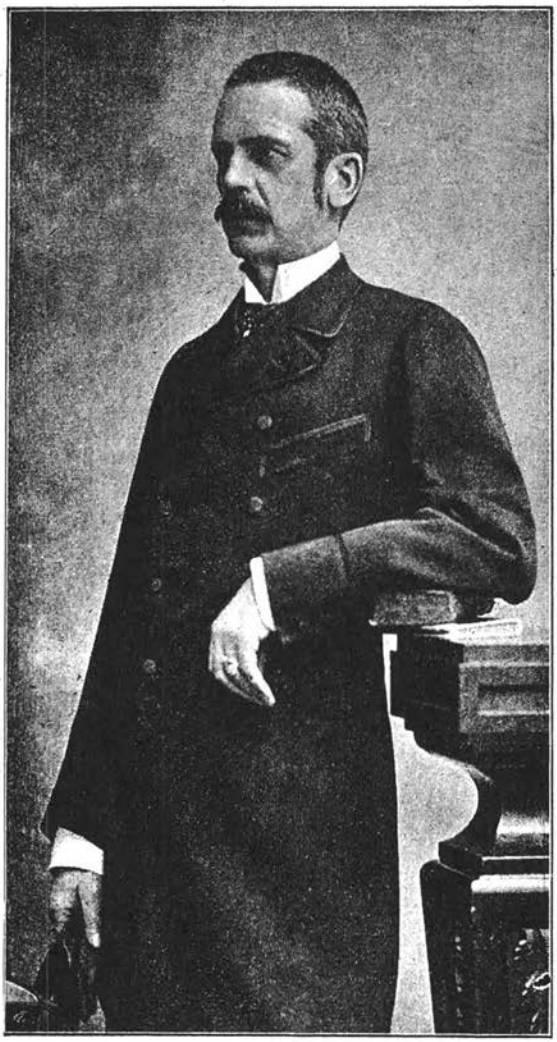

Gróf Csáky Albin miniszter.

Örmény kath. gymnasium tanári kara.

Novák Gerő,
Bárány Lukács, Novák Antal,
Csákány Adeodát,
Szongott Kristóf, dr. Mártonfi Lajos,
Páll Bogdán.

rin bőrkötésben, kivűl díszes ezüstsarkokkal, közepén Szamosújvár czimere, diszaranyozással. Az oklevél szövege, mely fölött a gr. Csáky czímer van gyönyörű kivitelben, — következő:

Mi Szamosújvár szab. kir. város közönsége az alábbirt napon közgyűlésre egybegyülvén, egyező akarattal és általános lelkesedéssel megválasztottuk városunk díszpolgárának kereszt-szegi és adorjáni gróf Csáky Albin valóságos belső titkos tanácsos, vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszter úr Ő Nagyméltóságát tiszteletteljes elismerésünk jeleül a nagy és maradandó érdemek iránt, melyeket Ő Nagyméltósága a vezetésére bizott ministerium élén kifejtett tevékenységével a haza javának előmozdításában szerzett és mély hálánk kifejezéseül a kegyes jóindulatért, melylyel Ő Nagyméltósága városunk irányában viseltetik.

A mely 76/1892 közgyűlési jegyzőkönyvi szám alatt hozott határozatunkról ezt az oklevelet kiállíttatni és Ő Nagyméltóságának küldöttség útján átnyujtatni rendeltük.

Kelt az Urnak 1892-dik esztendejében, Szeptember hónap 10-dik napján tartott közgyűlésünkből.

Szamosújvár szab. kir. város közönsége nevében

Placsintár Dávid polgármester. Osztián Kristóf főjegyző.

Ezt a díszoklevelet egy 22 tagból álló küldöttség vitte fel, melyhez csatlakozott Budapesten a szónok: dr. Molnár Antal. A küldöttség az oklevelet egy remek beszéd kiséretében 1892. decz. 1-én adta át. A kitüntetett miniszter válasza szó szerint itt következik:

„Tisztelt uraim! Fogadják legmélyebb köszönetemet azon kitüntetésért, hogy lakósságuk körébe: saját körükbe befogadni sziveskedtek. Megvallom igen jól esik nekem a bizalom ezen kifejezése minden körülmények között, de kiváltképen jól esik a jelen pillanatban, midőn Ő Felsége, legkegyelmesebb urunk és királyunk a vallás- és közoktatásügyi tárcza vezetését újabban reám bizni méltóztatott. Mi tagadás a nagy feladat teljesitése nagy erőt igényel; ez az erő pedig mindig úgy állitható össze, ha egyesek elhatározása, intenciója sokak által magukévá tétetik. Hogy a jelen esetben ez Önök között és köztem ekkép van, ennek jelét látom azon megtisztelő kitünte-

tésben, melylyel engem megleptek. Legyenek meggyőződve, hogy megőrzöm emlékét ezen egyetértésnek, mely bizonyitékot nyujt, hogy mikép a multban támogattak, úgy a jövőben is támogatni fognak; akkor bátran neki mehetünk a küzdelemnek, mely reánk hárul. Fogadják még egyszer köszönetemet díszoklevelükért, melyet hiven meg fogok őrizni, mint a mai nap legszebb emlékét."

A miniszter a küldöttség minden tagjával kezet szoritott, mi közben így szólott: „Szeretném a várost meglátogatni; reménylem, hogy ezen óhajtásom teljesedésbe is fog menni." Nemsokára a város közönségéhez a következő levelet intézte a népszerű miniszter:

Tekintetes városi képviselő testület! Bár azon alkalommal, midőn Szamosújvár szab. kir. város küldöttsége személyesen megtisztelni szives volt: élő szóval kifejeztem hálás köszönetemet azon kitüntetésért, hogy nekem polgárai diszes sorában kiváló helyet biztositott, nem mulaszthatom el ez úton is tolmácsolni, hogy mennyire lekötelez az irányomban tanusított kitüntető figyelem.

Meleg köszönettel veszem azt, nem mint személyemet érintő elismerést, hanem mint az általam ez idő szerint képviselt ügyhöz való ragaszkodást. Értem a magyar culturát, a melynek gondozása az én szerény erőmre van bizva ezúttal.

Szamosújvár városa mindig lelkes érzést tanusított e mindnyájunkat egyesítő térnek ápolása iránt, s én meg vagyok győződve, hogy ez a lelkesedés nem fog lohadni ezután se; s hogy az nem csak erőforrás lesz számomra, hanem hogy büszkén vallhatom magamat a város polgárának.

Kérem a tek. városi képviselő Testületet: méltóztassék polgártársaimnak hálás köszönetem mellett szivélyes üdvözletemet tolmácsolni; a tek. Képviselő testület pedig fogadja igaz tiszteletemet.

Budapest 1892 decz. 9.

Gróf Csáky Albin.

3.

Házasság.

Az ifjú, mihelyt választott a sok szép leány közül, azonnal közli is szándékát szüleivel, kiknek — legtöbb esetben — mi kifogásuk sincs a választott ellen. — Néha maguk a szülők ösztönzik késedező fiokat a házasságra. „Nézd anyád öreg, házi dolgait már nem végezheti — mondja az apa — jó lenne, ha megházasodnál. Mit fogsz csinálni egyedül, ha fejeinket le teszszük; *) hozz egy jó asszonyt a házhoz. Tudnék is neked valót ajánlani.“ Ha az ifjú is megkedveli azt, ki a szülők tetszését megnyerte, akkor — úgy kéz alatt — bizalmas emberük által megtudakolják azt, hogy adják-e a leányt és hajlandó ez fiok után menni? Kedvező eljárás esetében meg is határozzák a jegyváltás napját.

Bányai Blanka.

Némely háznál délben tartják meg ezt az ünnepélyt. A vőlegényt kiséretével együtt ott is marasztják a menyasszony szülői. Együtt ebédelnek. De legtöbb mátkaság estve történik. A vőlegény apjával, fivéreivel és a férfi rokonokkal megy a menyasszony házához. Itt a „kikérő“

*) Az ő és felesége fejét érti; mert a házi kormány a szülők kezében van. A családfő ritkán él e kifejezéssel: »Ha meghalok,« hanem e helyett így szól: Ha leteszem fejemet« (Theor vár tênim êz kêlochêsz.)

szép beszédben kéri meg a leány kezét. Erre a szülők nevében a „kiadó“ válaszol; beleegyezik abba, hogy a jegyváltás megtörténjék; azért felszólítja a vőlegényt, hogy keresse meg menyasszonyát. Ez örömest tesz eleget a felszólításnak és a leányt, ki rendesen más szobában van elrejtőzve, a nászközönség elébe vezeti. Most nyomban megtörténik a gyűrű-váltás, mely után előállanak a vőfelek és a násznépet itallal meg csemegével vendégelik meg.

Bárány Margit.

A jegyesség ideje nem tart sokáig. Ezalatt a vőlegény arát legalább egyszer meghivja ebédre, vagy bár rövid látogatásra a szülői házhoz viszi, hol a leendő anyos azt valamivel megajándékozza. Az ajándék ékszer vagy arany pénzből áll. Menyekző előtt való nap reggel a jegyesek együtt mennek templomba, itt meggyónnak és azután az Úr asztalához járulnak.

Estve vitték a vőlegény szülei házától a menyasszonynak a „kosarat.“ Sokan kisérték a „kosarat,“ mely tele volt ajándék-tárgyakkal.

A míg a leány a kiürített kosárba rakta a maga ajándékait, a vendégeket asztalhoz ültették. A viszon-ajándék ezekből állott: vőlegényi ing, nyakravaló, zsebkendő, csemege stb. „Beh sokat ülnek“ mondá türelmetlenül a vőlegény. Mire az anya: „Idő kell ahhoz, míg sok szép ajándékodat kiszedik, apróra megnézik és azután ismét

telerakják a „kosarat.“ De jönnek, mert hallatszik már az örömrivalgás. Belépnek.... és asztalra teszik a kosarat. Minden szem oda néz, a tárgyak kézről kézre járnak. Meg vannak a küldeménynyel elégedve. — Most nem visznek kosarat. Tanuló koromban még divott e szokás; magam is vittem „kosarat.“

Ha a leány nem akart jegyese után nőül menni, akkor a kosarat üresen küldötte vissza. Talán innen származik ez a szólásmód, mely az egész hazában használatban van: „Ne adjon üres kosarat.“

Régen a pap, közvetlen az esküvő előtt, elment a vőlegény házához és megszentelte ennek menyekzői ruháját; aztán evvel a ruhával ment a vőlegény a szentegyházba. E szép szokás megvan ugyan örökítve a szertartáskönyvben (másdocz), de a gyakorlati életben most már alkalmazást nem nyer.

A menyekzőt némelyek reggel tartják; ekkor a templomból hazamenő vendégkoszorút villás reggelivel várják. Legtöbben azonban délután 4—5 óra közt mennek a szentegyházba esküdni. Miután visszajött a megbizott egyén avval az izenettel, hogy a menyasszonyéknál is készen vannak, a vőlegény övéivel arájához megy. Itt a „kikérő“ szeme a „kiadót“ keresi fel, kihez nehány alkalomszerű szót intéz, azután felszólítja a ház megbizottját, hogy váltsa be a jegyváltáskor tett igéretét; mert a vő-

Osztián Ilona.

legény az Úr oltára elé akarja vezetni aráját, hogy ott az Úr szolgájának áldást esdő imájára szivök összeforrhasson. Miután elhangzott a „kiadó“ igenlő válasza is, a vőlegény elrejtőzött arája megkeresésére indul. A belépő új-párt a nászközönség „Éljen“-nel fogadja. A míg a menyasszony elbúcsúzik szülői-, testvéreitől, a rokonoktól és ismerősöktől, a vőfelek itallal és csemegével kinálják meg a vendégeket. — Ha délelőtt történik meg a menyekző, akkor a tálczákon rozsólist hordanak körül, délután ellenben tokai bort.

De készen vannak és párjával indulnak a szentegyház felé. Elől megy a menyasszony a násznagygyal; a második párt a vőlegény a násznagynővel képezi, ezek után jönnek a vőfelek a nyoszolyóleányokkal, végre a nászközönség.

Évtizedekkel ezelőtt a nászmenet kiegészitő részét képezte az ifjúság. (L. a Szt.-Háromságról nevezett társulat, mely Szamosújvártt 1721-ben dr. Stephanovics-Roska István egyházi visitátor elnöklete alatt nyert szervezetet, szabályzatának q pontját, 13 fejezet, 63 lap). — Most e szokást nem követjük.

A menet már a templom kapújában van, mely a középen, szép sorban halad előre. Az első padokban jobbról foglalnak helyet a vőlegénynyel a férfiak, míg a bal felől levő padok a nők számára vannak fentartva. A pap az oltárnál már imádkozik. Erre jőn a sekrestyés tálczával, elkéri a vőlegénytől és menyasszonytól a jegygyürűt és az oltárhoz viszi; a pap megáldja azokat. Most a vőlegény jobb karjára füzi aráját és a korlát bal oldalára megy, őt követi a násznagy a násznagynővel; ezek mögött állanak a vőfelek a nyoszolyóleányokkal. A nászmenet többi tagjai a padokban maradnak. A korlát (cancellus) szőnyeggel van beteritve, rajta pedig ezüst gyertyatartókban gyertyák égnek. Most lejőn a pap, ki a korláton belül a házasulandó újpárral szemben áll és hozzákezd az esketési szertartáshoz. Mikor az új-pár ajkai már elrebegték a „holtamiglan, holtadiglan“ nagyjelentőségű szavakat is, — a menet visszafelé indul. Elől megy a menyasszony és vőlegény...

Néhány év óta a jegyesek nem a korlát mellett veszik fel a házasság szentségét, hanem az oltár elébe mennek, hogy ott esküdjenek egymásnak örök hűséget. Dr. Molnár Antal derék országgyűlési képviselőnk volt az első, ki nem a korlát, hanem az oltár elejébe vezette mívelt, ritka szép aráját. Azóta mindenki az oltár előtt esküszik meg.

Zachariás Róza.

Legtöbb menyekző alkalmával tele van a templom...

Mikor már kiért a menet a templomból, azt az ifiút vagy leányt, ki még nincs összekötve Hymen rózsalánczaival, így üdvözlik; „Dároszê kêlchud“ (Dár ádeszê Ásztvádz kêlchud — Hasonló szerencse érje fejedet.) Az apák-anyák pedig így köszöntik egymást: „Dátoszê závgênud.“ (Hasonló sorsban részesüljenek gyermekeid is).

A hazaérkező nászmenetet a kapúban zene fogadja. A ház ajtajában áll a vőlegény anyja, ajkain üdvözlő szavak, kezében pedig kenyér és só. „Elszakadtál — mondja menyének — szüleid házától, e percztől kezdve a mi hajlékunk a te házad. Itt is szerető sziveket találsz, kik gondoskodni fognak minden szükségletedről. Ezután velünk leszesz ‚egy kenyeren.‘ Isten áldjon meg titeket mind a két kezével“....

Itt említést teszek azon szokásokról is, melyek a jelen század első felében még divatban voltak.

Másnap az új-pár a lelkészt vagy valamelyik áldozárt házukhoz hivatták, ki megáldotta őket. „Kérünk

Ámirás Vetti.

Uram — így imádkozott a pap — küldd ezen koszorú helyébe, melyet szolgálod fejéről leveszünk (ekkor le is vette az anyos a menyasszony fejéről a koszorút és a fej-éket) ide a békesség angyalát, hogy ez szentül, mocsoktalanúl és egyetértésben tartsa meg őket...“ azután megszentelte a hálószobát.

Menyekző után harmadnapra a vőlegény a násznagygyal templomba ment; itt kezeikben égő viaszgyertyával a nagy oltár elé térdeltek. A pap szép ima elmondása után újra megáldotta a vőlegényt.

Nyolcz nap mulva elment a menyasszony is férjével együtt a templomba, hogy ott az Úr szolgájának áldásában részesüljön. A pap a templom ajtajában várta őket. Míg a pap imáját elvégezte, az asszony égő viaszgyertyát tartott kezében. Menj be — így végezte a lelkész imáját — a szentegyházba és imádd a boldogságos Szűz Fiát.*)“ — Még ma is a nő előbb sehova se megy, míg, a menyekző után következő első vasárnap nagy misét nem hallgatott..

*) L. a plebániai templom örmény szertartáskönyvének, melyet Szamosújvártt 1735-ben Nuridsán Bogdán szerkesztett, 150—154 lapjait.

4.

Helyi szokás.

Példányszerű egyetértésben él városunkban az örmény kath. papság a világi elemmel: a várossal. Igy volt ez nálunk kezdet óta. Annak, hogy városunk — alapitása után mindjárt — virágzásnak indult, egyik főoka épen ezen egyetértésben keresendő. Pap működött közre az alapitáskor a tervezet készitésénél, és azután is sok alkalommal igen kiváló szolgálatokat tettek az egyháziak a városnak; viszont a város pénztárából huzzák a papok fizetéseiket és az örmény kath. egyháznak a város a kegyúra. — Mind két elem mindig arra törekedett, hogy közöttünk állandóan fenmaradjon a szükséges egyetértés. A jó egyetértés ápolására szolgál az a követésreméltó szép, apáinktól örökölt szokás is, melyről emlitést akarok tenni. Minden évben karácsonkor a polgármester megy a tisztikarral és a képviselettel a plebánoshoz, hogy ezt üdvözölje. Viszont a papságot ján. elsején vezeti a plebános a polgármesterhez, hogy „boldog új-évet“ kivánjon.

5.

Élelmi és lakbérleti viszonyok.

Városunkban az élelmi és lakbérleti viszonyok olcsók; itt a kis fizetéssel biró hivatalnok is könnyebben kijön. E körülményben kell egyik okát keresni annak, hogy az az idegen, ki közibénk jött lakozni, nem igen kivánkozik el innen. Ha valamely hivatalnokot áthelyeznek, nem szivesen távozik el; vannak olyanok is, kik — ha nyugalomba mentek — visszajönnek Szamosújvárra. — Aztán míg más helységekben 40—50, sőt ennél is nagyobb % a városi pótadó, mi egy krajczár rovatalt sem fizetünk: itt minden közkiadást a város áktiv pénztára fedez. Köszönet érette a gondos apáknak, kik a hálás unokák számára megélhető állapotot teremtettek, kik szeretett fiaiknak biztos jövedelmet hagytak!

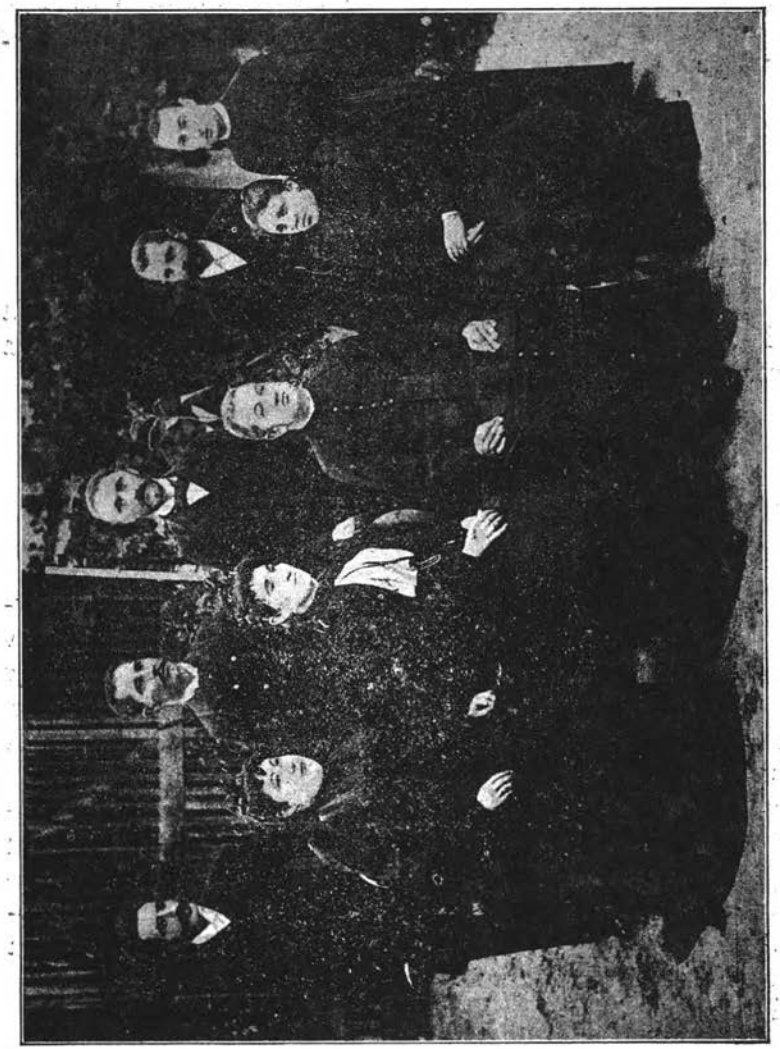

A népiskola tanítói és tanítónői.

Zeffer, Sáhin, Esztegár A., Balla, Álexa, Bárány, Voith, Osztián, Esztegár G.

6.

Karácsonyi népszokás.

Az erdélyi örmény népélet egyik érdekes jelenségéről teszek a következő sorokban említést. A kántálás városunkban is szokásban van. A gyermekek karácsony napján reggel és ünnep előestéjén házról-házra járnak és

magyar énekeket énekelnek. Évekkel ezelőtt az Üdvözitő születésére vonatkozó énekek szövege örmény volt. Ime egy ilyen ének-töredék:

Hiszusz g'ulá,
Pálul cshiká;
Phiésê gêdrádz,
Ná páluládz...
Duveczhekh êzbánêsz,
Or erthám pánêsz.

Magyarul: Sir a Jézus, mert nincs pólyája; vág (a Szűz-Anya) ruhájából és abba pólyálja... Adjátok (a kántálásért járó) pénzemet, hogy dolgomra menjek.

7.

Nagypénteki szent-sírlátogatás.

Nincs közöttünk talán egyetlen egy is (az ágyban fekvő betegek kivételével), ki nagypénteken vagy nagyszombaton el ne menne az Üdvözitő sírjához, hogy ott térden állva elvégezze buzgó imádságát. Volt ugyan reggel 6 órakor a szentegyházban, midőn a Megváltót siralmas keleti énekek zengezedése közt sírba helyezték; jelenlesz estve is 7 órakor, hogy részt vegyen az Oltáriszentség betétele alkalmával elvégzendő ájtatosságokban; — de azért el nem mulaszsza, hogy el ne menjen a többi kath. templomokba is (Zzáme zsám [1]): templomból templomba). A nagy templomból a Salamon- és innen a Szent-Ferencz-rendi zárdatemplomba mennek a hivek — imádkozni.

8.

Húsvéti szentelmények.

Az örmény asszony még szombaton estve előveszi a csinos kosarat és beleteszi a kátát, pászkát, a legszebb kalácsot; ezek mellé helyez egy fött sonkát,

[1]) Innen ered a közmondás: »Cshi bi khálim zsáme zsám: Csak nem fogok házról házra járni.«

darab szalonnát és sót. Némelyek még sült bárányhúst és egy-pár piros tojást is tesznek. Reggel a szolgáló elveszi a nem közönséges asztalkendővel betakart szentelőkosarat és a templom felé megy: a czinteremben (templomudvar) helyezkednek el — sorban; mindenki a kosárt maga elébe állitja. Azalatt már elvégezte a soros pap a templomban a korai misét. Kijőn; a kántor füstölőt és szenteltviztartót hoz. Elhaladnak a hosszú sorok mellett és a pap megszenteli a kitakart kosarakat. Minden szolgáló ad a kántornak egy-pár krajczárt. Hazamennek. Húsvét reggelén mindenki, még a cselédség is — szenteltet eszik. Szentelttel szokás kinálni a húsvét napjaiban látogató rokonokat, barátokat, ismerőseket is.

9.

Urnapi körmenet.

Az örmény — ha csak lehet — nem marad el a körmenetről. De mégis leglátogatottabb a feltámadás-, Világositó-Szt-Gergely- és urnapi körmenet. Ha a körmenet a piaczon történik és nincs szél, rendesen kiveszik a timár- és kereskedőtársaság zászlóját is; ez utóbbit, melynek 11 rudja van, tizenegy ember viszi, tizenkettődik egy gyermek, ki elől a bojtot fogja. Urnapján három kath. szertartás működik közre az ünnepély fényének emeléséhez. Az első evangeliumot örményül olvassák; a második oltárnál már magyar éneket és evángeliumot hallunk. A harmadik oltárnál románul mondja a pap a „Svênta evangelia“-t. A negyedik evangelium is örmény. Ennél az oltárnál nem a szokásos szavakkal („Orhnuthiun Ászdudzo áménágároghin: Benedictio Dei omnipotentis...) adja a celebrans pap az áldást, hanem kellemes keleti dallammal e kérést intézi a Mindenhatóhoz: „I zsándámáhe, i szove, i hêro jév i báderázme ázádeá êz mjéz Der“ (Döghaláltól, éhségtől, tűzvésztől és háborútól ments meg Uram minket). Három izben különböző (mély, közép és magas) hangon énekli el e könyörgést az Ur szolgája: a nép is háromszor ugyanabból a

hangból e kérést... Máskor nincs szokásban (hanem csak rendkivüli esetben) áldásadáskor ezt a könyörgést elénekelni.

10.

Népkertünk.

Ott, hol még a hatvanas évek elején is ekével feltört hantok közé a földmívelő kukoriczamagot vetett — terül el népkertünk. Az eszme egy néhány városi polgár agyában villant meg, kik azonnal a létesítés eszközeiről kezdettek gondolkodni; a gondolatot nemsokára tett: a kiszemelt hely egyengetése követte. A munka műszabályos része a fegyintézetből kikért (1864.) szászrégeni Hönig-re bizatott, ki a megbizásnak derekasan meg is felelt úgy, hogy az eredmény a várakozást túlszárnyalta.

A sétatér felosztása következő: A körből a négy égtáj felé négy fő- és északkelet, délkelet, délnyugat és éjszaknyugat felé négy redélyszélü keskeny út vezet. Az útak megmért távolságban különféle fákkal vannak beültetve, melyek annyira megizmosodtak és terepélyesekké lettek, hogy koronájuk sok helyütt összeér és mintegy boltivet képez. Az utakon elég sürűen elhelyezett, festett, vaspadok igen kényelmes üléssel kinálják az elfáradt járókelőket. A délnyugati negyedben levő igen csinos „áres nát“, mely sétányunk szebb pontjainak egyike, nyári színkör gyanánt használják; itt szoktak, mint igen alkalmas és czélszerű helyen, a tavaszi- és nyári mulatságok is (majalis) tartatni. A főútról ide, valamint innen ki a körzetútra, kigyódzó út kalauzol. Kigyódzó út, mely sétányunkat nagyon változatossá tezi, van a másik három „negyedben“ is. Sétányunk egyik legjártabb része az éjszak-nyugoti negyed, melyben a kristály-vizü és itt-ott-csalit-szegélyü tó pompázik. Ezen tó, — melynek kikötőjében eddig egy csolnok („Hájg“) és két „sandolin“ állott azok számára, kik kedvteléssel szokták a lapát- vagy-evező-rúd segélyével a víz hullámait szeldelni — vízmennyiségét, melyből a felesleges rész az éjszaki oldalon kifoly, közvetlenül a Szamos egyik árkából nyeri. Azóta, hogy sétatérünk van, városunkban is meghonosult a kor-

csolyázás, mely a tél legszebb és a test legegészségesebb gyakorlatai közé tartozik; korcsolyázási versenytérül a a sétatéri tó befagyott tükre szolgál. A kör, az „árena“;

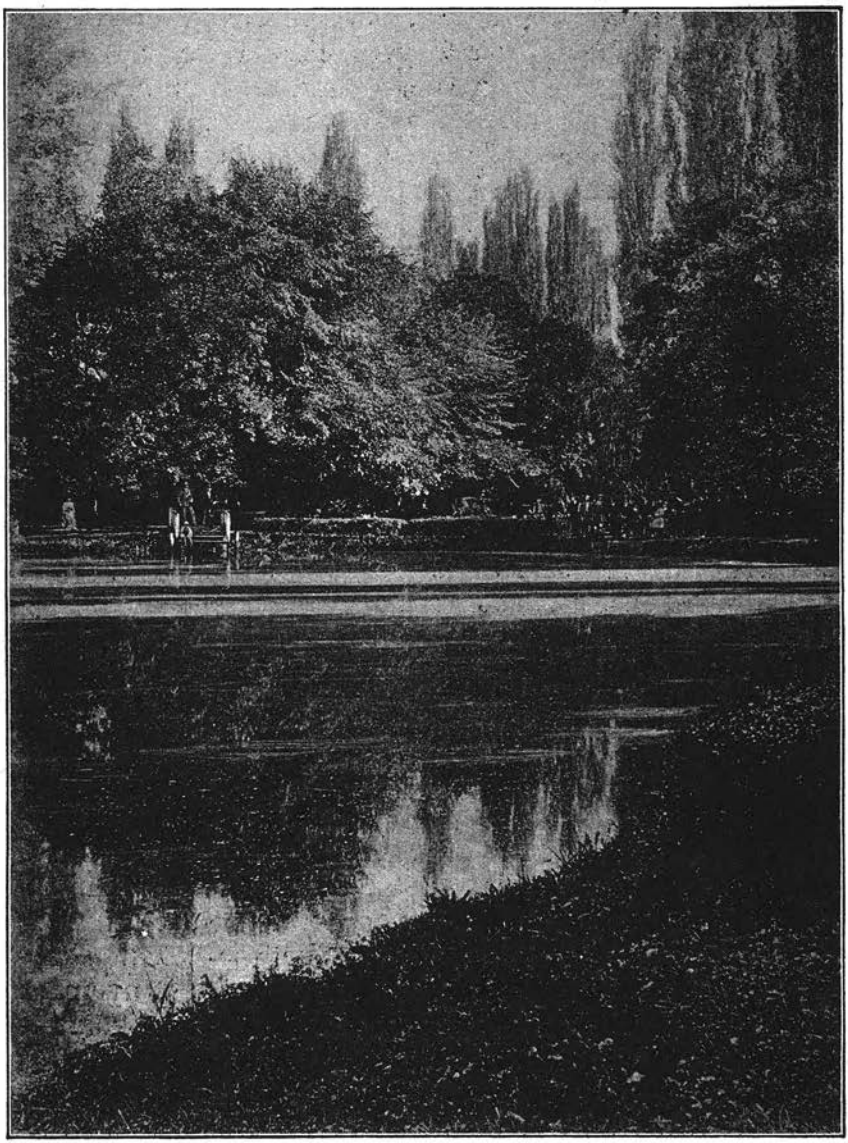

Sétatéri tó.

a tó, az útak mind lámpakkal vannak ellátva, melyeknek fénye teszi lehetővé, hogy a sétáló közönség a sötét estéken is használhatja ezen közkincset, melytől Morpheus parancsára, habár rövid időre is — másnap reggelig — megválni, szinte nehezére esik az embernek. A sétatér, melynek legszebb része a fenyves, éjszaki felében, két különböző ponton, két őrház és egy jégverem van, melyből a polgárság jeget használatra ingyen szokott kapni. A déli oldalon készült csinos épületben a sétatér fizetéses kertésze lakik, kinek szakismerettel párosult munkásságáról nemcsak a szabályos növésű fák, a mindig doroszolt és kisepert útak és a szép jövedelmet hajtó faiskola, hanem a, több ponton, különböző szinyárnyalatú virágokból ízléssel összeállított szemgyönyörködtető virágcsoportozatok is tanuskodnak. A sétatér eddig felhozott előnyeihez járul még a megbecsülhetlen közelség. Mind a két bemenet, melyek közül egyik a sétálók, másik a kocsik számára szolgál, közvetlenül a főpiaczra nyilik. A Szamos árkán keresztül a sétálókat csinos mívü vashid vezeti, a kocsik pedig a másik hidon keresztül robognak a kocsi-útra. Az erdélyi hazarészben párját ritkitó szép népkertünket négy képben mutatom be...

12.

Örmény egyházi énekeskönyv.

Az erdélyrészi örmények használatára. Bécs. Mechitháristák nyomdája, 1889.“ czím alatt a szamosújvári örmény kath. egyházközség egy szükséges munkát adott ki. A munka örmény és az átellenes oldalon magyar betűkkel van nyomtatva. Kiállitása csinos, nyomása szép, papirosa finom. Az előszó — a többek közt — ezeket mondja: „Ezen énekeskönyv kiadásával kettős czélt akartunk elérni; először, hogy azon egyházi énekek, melyeket, az ősöktől és apáinktól örököltünk, nemzetfeleinknek nemcsak szivében, hanem ajkán is örök időkre megmaradjanak; másodszor módot akartunk nyuj-

tani a hivőknek, hogy énekökkel az istenitiszteletet emeljék.“ — Tartalma következő: „Miatyánk, Üdvözlégy Hiszekegy, Ünnepélyes szentmise, Miseénekek, Karácsonyi énekek, Nagybőjti és bünbánó énekek, Virágvasárnapra, Áldásadási ének a körmenet után, Az Ur temetése, Föltámadáskor, Húsvéti énekek, Antiphona, Ének a Szentlélekhez, Énekek az Oltáriszentségről, Énekek a B. Szűz-Máriához, Énekek Világositó Szt-Gergelyről, Énekek Szt-Annáról, Ének szűz Szt-Ripszimáról, Énekek a szent keresztről, Halotti énekek. Összesen 181 éneket foglal magában ezen szükséges könyv; ezek közt van több olyan ének is, melyeknek szövegét és lélekemelő dallamát apáink Keletről hozták magukkal. A könyvnek 361 számozott lapja van. Ára igen olcsó. A diszpéldányok mind elkeltek; a félbörkötésű példány ára 90 kr., vászon sarkkal ellátott példányt 60 krral lehet megvenni, a kötetlen 50 krba kerül.

12.

Közmondások.

„A közmondások a józan ész és megvizsgált tapasztalatok alap-igazságai; a serkenő okosság, az észlelő szellem zsengéi. Ezek képezik a nép erkölcsi rendszerét és száz könyvnél is jobban képviselik a józan emberészt. Nem egyedül nép-élcz virágai a közmondások, hanem úgy tekinthetők, mint a népbölcsészet elemei. Tanitják az életbölcseséget és néha oly dolgokról is adnak felvilágositást, miről a tudományosság és rendszerek hallgatnak. Vannak nemzeti közmondások, melyekből jobban ki lehet ismerni a nemzet jellemét, mint néha fontos dolgokból; és mivel a nép közitéletét tartalmazzák, a nemzeti láng-ész, az élő- és utókor erkölcseinek valóságos okmányai.“ *)

Tapasztalt, okos apáink erkölcseinek okmányai ezek a szép közmondások, melyeket a hű magyar forditás mellett eredeti örményben is közlök:

*) Aszalay József, Szellemi omnibus, II. kötet 296—297 lap.

Duna Bálint.

Csak az az ember, ki olvasni tud: Márt miájn ná e, vov choszecznelu kide.

Mikor a fa kidöl, van elég favágó: Jép dzárê gipêli, ná gá pávágán phádgodrogh.

Ha látod, hogy a folyóvíz nem követ tégedet, ne kisérd azt: Theor desznusz, the vázoghcsurê cshi hedevi êzkhjéz, mi ághávori êzzán.

A vizbe eső ne féljen az esőtől: Csêrin mecs ênnoghê cshi váchná thátven.

Erős eczet széttöri edényét: Ámbur kháczháchê g'ávêre êzámánê.

A kutyák egymás közt marakodnak, de a farkas ellen megegyeznek: Sênjérê irénez mecs gichádznêvin, pájcz kálin êntemgiumisvin.

Ismerek sok dalt, de nem tudok énekelni: Sád jéghánág gidsáncsnám, pájc cshidim kártálu.

A vizben a halnak nincs értéke: Csêrin mecs czugê cshuni árzsek.

A mit a nagy mond, azt meghallja a kicsiny: Incs mjédzê g'ásze, zán bizdigê gilêsze.

Az arany kicsiny, de értéke nagy: Oszkin bizdig e, pájcz árzsekê mjédz e.

Ki dolgozzék? Én és te. Ki egyék? Én és te: Vov páni? Jész u tun. Vov ude? Jész u tun.

A haragos hamar megöregszik: Szardodê cshuszt gidzeráná.

Jobb az okos ellenség, mint a balga barát: Álághegên e chelkhov thêsnámin, khán ánchélkh párégámê.

Jobb a közeli szomszéd, mint a távoli rokon: Álághegên e modigi vecsinê,[1] khán héruvi ázkágánê

Mikor étvágyom volt, nem volt philávom; most van philávom és nincs étvágyom: Jép ápetit[2]) unáczhilim, cshim unáczhi philáv; himbig philáv unim u ápetit cs'unim.

---

[1]) A hazai örmény a jó գուրդ: têráczhi mellőzésével a latin vicinus szót (olasz: vicino, franczia: voisin, román: vecin) használja.

[2]) Habár már Choreneinél előfordul a szép ախորժակ: áchorzság szó (l. Nagy-Örményország története I. könyv 1. fej.) mégis közülünk némelyek a latin appetit(us) szóval élnek.

Cheul Dániel.

Egy kézben két dinnyét nem tarthatsz: Meg czerácz mecs cshisz gárná ergu szjéch pêrnelu.

A némát megérti az Isten: Êzmundsê gihászkêná Asztvádz.

A szegény bánatát csak a szegény érti meg: Êz áchkhêdin mês-chuluthiunê miájn áchkhádê gihászkêná.

A kinek pénze van, nincs esze; kinek esze van, nincs pénze: Vov bán uni, chiélkh csh'uni; vov chiélkh uni, bán cs'uni.

Minden hegynek van lejtője is: Ámen tár uni tárnivár ál.

A világ gazdagsága a világban marad: Ás-chêrhisz unájnê gimêná ás-chárhê.

Ha a tyuk megkövéredik, többé nem tojik: Theor hávê kiráná, álá cshi ádzi ná.

A mi a macskára nézve játék, az az egérre halál: Gáduin chághi e, mêgánê máhu e.

A míg piros, verd a vasat: Incshu gármiér e, êzergáthé dzedze.

A világ lajtorja, melyen egyik fel, a másik lefelé halad: Ás chárhê êszkára *) e, vorin vêrá megê vjér, megálê vár gikhále

Ha minden vizbe beleköpködsz, honnan fogsz inni: Theor ámen csêri mecs thêkhnusz, ná uszkicz bi chêmisz.

Egy ész jó, kettő még jobb: Meg chélkhê ághegên e, erguszê ter álághegên e.

Jobb a szemet elveszíteni, mint a becsületet: Ál ágheg e gorszênelu êzácskhê, khán êzhárgivoruthiunê.

A míg a kövér elsoványodik, a sovány elhal: Incshu vádêzsná kerê, gimerni váduzsê.

Minél több követ dobsz a kutya után, annál többet ugat: Incshcháren álsád khár tháblisz sánê edeváncz, áncháren álsád gihácse.

Mézemhez eljön a légy a távolból is: Meghrisz mod g'uká dsándsê heruven ál.

---

*) A latin scala az örmény *սանդուխ* szántuchd helyett (román scară).

Köthetsz barátságot a kutyával, de a botot le ne tedd a kezedből: G'êlász párégêmuthiun gábelu hiéd sánê, pájcz êzdájáchê mi têni vár czerczed.

Egyik szereti a rózsát, másik a violát: Megê giszire êzvártenikê, megálê êzmánuságê.

Senki sem tudja, vajjon tart-e reggelig gyértyája: Márt ál csh'ide, ádsáp incshu árvádu dsiráchê bipêrne.

Egy sz.... tehén bepiszkolja az egész csordát: Meg khákhod govmê gilozne êz polor csurdán.

Vigyázz, hogy se a pecsenye, se a nyárs el ne égjen*): Médig árá or ocs misze, ocs sámphurê eri.

A milyen hangon beszélsz, olyan hangot fogsz hallani: Iszov czánov zuruczisz, ámbesz czán bilêszisz.

A nagyatya evett éretlen szőlőt és az unoka fogai vástak el: Bábê gerile chág chághogh u thorin ágrênjérê eghilin kêlit.

Otthon ördög, künn pap: Dunê csháron e ná, tuszê kháháná.

Ha akkor hagysz fel a játékkal, midőn már fél vagyonodat elveszitetted — nyereséged van: Theor ánzsumê thoghusz êzchághê, jérp êz unenálud geszê gorszuczhilisz — ná vásztág unisz.

Leszállott a lóról és felült a szamárra: Vár êncshile cziun vêrájen u esinê nêsztile.

Mit tudja a szamár, hogy mi a malozsa: Incs kide esê, the incs e cshámicshê.

Vedd elő a botot és a körmös kutya megtudja, hogy mit akarsz: Ar árács êzdájáchê u bikidna, the incs g'uzisz kogh sunê.

Ki ne nyujtsd lábadat a takaró alól: Mi háni êzvêdêd joghrênen tusz.

Jobb az okossal követ hordani, mint az oktalannal philávot enni: Álágheg e chelkhovin hiéd khár gêrelu, khán ánkhélkhin hiéd philáv udelu.

Az már nem tréfa, ha valaminek fele sem igaz: Án uzsem gálákh cshe, incshin geszn ál lêmàn cshe.

Ha Isten ad, akkor mind a két kezével ad: Theor Ásztvádz dá, ná ánzsumê ergu czerkovê gudá.

Addig ne beszélj, míg a szót szádban meg nem rágtad: Mi zuruczi, incshuri êzchoszkhê pernid mecs cshisz gêrdzi.

Tarisnyás István.

*) Mikor e közmondás keletkezett, még fanyársat használtak az emberek.

Beszéddel nem készül el a philáv — vaj és rizs is kell hozzája: Choszkov cshi hádrêvi philávê — ártárjégh u prindz ál bedk e ánor mod

A tanult róka mindkét lábával esik a kelepczébe: Szorvádz ághvészê ergu odokhên ál g'ênni kurszán.

A gyermektelen bánatos; de ezer a bánata annak, kinek gyermekei vannak: Mês-chul e ánzávágê; pájcz házár e nárá mêschuluthiunê, vov dêghákh uni.

A bolond követ vetett a kútba és negyven eszes sem tudta azt kivenni: Chevê meg khármê czêkile csiszfêrê u khárszun chelkhov cshi kidácz zán tuszhánelu.

Sirva nő fel a gyermek: Lálenê gimedzná dêghán.

Akármelyik ujjamat vágjam el az öt közül, egyformán fáj az: Êz vor mádêsz ál gêdrim hingen, megszoj giczhávi.

Ha a testvér igazán jó, úgy az Istennek is lenne legalább egy testvére: Theor khur-ághpárê ájnbesz ágheg pán e, Ásztuádz ál bunnár kone meg khur ághpármê.

A ki távol van a szemtől, távol van a szívtől is: Vov heru e ácsken, heru e szêrden.

A medve haragszik az erdőre, de az erdő nem tud erről semmit: Giszordodi árcsê morunê, u morin ászor vêrájen ikhmál cshide.

Seminarium (l. a 209 lapot.)

Embertársadat csak akkor ismered meg, ha vele hét kemencze kenyeret elfogyasztottál: Êzêngjérêd ánzsumê gidsáncsnász, theor hiédê ochtê phur hácz gerilisz.

A tengerből kiszabadultam és egy kanál vizben fulok meg: Dzoven chálêszilim, u meg tikálmê csêri mecs gichechtêvim.

A leány a szülőkre nézve oly kincs, mely másé: Ághcshigê dzênogháczhê hámár ájnbesz kándz e, incs ozgáin e.

Ha dicsértetni akarsz, tanuld a fehéret feketére változtatni: Theor g'uzisz kovvelu, szorve êzdsermágê szevi tárczênelu.

Se ne örvendj ha van, se ne busulj ha nincs gyermeked: Mi chêndá the unisz, u mi vêchpá the cshunisz — dêghá.

Hosszú az ökör nyelve, de azért még sem beszél: Ergán e jézin lizun, pájcz chi gárná zuruczelu.

A bolond, bolond húsvét napján is: Chevê chev e zádgin girágin ál.

Szegény ember éget gyertyát, hogy számlálta a gazdag vagyonát: Dsirách giváre áchkhád mártê, or hámbre êz chodsin unenálê.

Az az ember, ki embertársa dolgát nem tudja: féléjszaka hí templomba. (Csak az adhat tanácsot, ki ismeri ügyemet-bajomat): Márt mártu pán cshide, geszkiserun zsám gigáncshe.

Adj a bolondnak dolgot és felgyujtja házadat: Dur pán chevin u gêrág gudá dánêd.

Malozsát vettem és kökény lett belőle: Cshámics kêná u gogán tárczáv.

Görbén üljünk és egyenesen beszéljünk: Dzur nésztink u sidág zuruczink.

A kémény lehet görbe is, csak a füst menjen ki egyenesen: Méchánkhê gêlá dzur á êlalu, miájn muchê ele sidág.

Görbe lyuknak görbe csap: Dzur dzágin dzur cshiv.

Kutyát üss csak pénzt nyerj (A munka nem szégyenitő): Sun zárg u bán vásztêge.

Keveset rakj és hamar fordulj vissza: Khics párczir u cshuszt tárczir.

Csak akkor veszi el házastársul, ha talál természetök: Incshu cshi zárnêvin, ná cshin árnêvi.

A kevés elég, a sok elmegy: Khicshê g'okti, sádê gethá.

A jóllakott ember az éhesnek apróra aprit: Gustê khághczhádzin mándrê gipêrte.

A mondónak hallgatóra van szüksége: Ászoghin lêszogh.

Lukucz kutyája Lipcsében járt és mint kutya tért vissza: Lukuczin sunê Lipszkán khálile u jêd êndêr sun tárczile.

Nem akarok úgy járni, mint Biáthá kutyája (Hiában járt, mint kutya tért vissza): Cshuzim ámbesz kháleln, êndêr Biáthájin sunê.

A szegénynek, ha kenyere és sajtja van, éjjel nincsen álma: Ághkhádê, theor hácz u bániér uni, khêsére khun cshuni.

A holló saját fiát tartja legkedvesebb szárnyasnak: Ákrávê ámbesz gihámáre, the irjén vêrtin e ênkálêrind thêrcshunê.

Minden szerencsétlenség egy-egy tanács: Ámen ándolváthiun memeg chêrád.

A munkátlan, ha kenyeret eszik — egészséges, ha dolgozik — beteg: Ánpán mártê, jérp hácz g'ude — árochcs e, jérp páni — hivánt e.

Az átok az átkozóra száll: Nêzovkhê nêzovoghin vêrá g'ênni.

A míg nem látod a vizet, ne vesd le lábbelidet: Incshu cshi desznusz êzcsurê, mi háni êzpápugê.

Elmult dolgon ne bánkodj: Ánczhádz pánin edeváncz mi mês-chulvi.

Jobb az ártatlan szem, mint a vétkes gondolat: Álághegn e ártár ácskê, khán mjéghávor sághêsê.

Hivséges embernek ad az Isten: Hávádárim mártun g'údá Ásztuász.

Az Istentől őrzött bárányt nem eszi meg a farkas: Êz Ásztudzo me báhádz kárê csh'udi kálê.

A sóshalnak elég egy pohár viz: Thuchuczugin g'akti meg kávátmê csur.

Előbb cselekedj és azután dicsekedj: Árácsh kordze, edjém bárdzenczhir.

Az éhes álmában kenyeret, a szomjas vizet lát: Khágczhádzê khênun mecs hácz, dzárávê csur gidesznu.

A mit a szamár keres, megeszi a ló: Incs esê gitáde, ná czin gude.

A míg a jóllakott az éhesnek ad, az éhes az éhségtől meghalhat: Incshu gustê khághczhádzin dá, khághczhádzê khághczhun mernelu g'êllá.

A kinek kenyerét eszem, csak arra gondol az eszem: Êz um háczê g'udim, êznárá ánunê gihisim.

Sirj a siróval és örvendj az örvendezővel: Láczhir hiéd lá czhoghin u chêndáczhir hiéd chêndáczhoghin.

A bolondnak jó tanácsot adni annyi, mint szerecsent szappannal megkinálni: Chêrád chevin, szábên sziévin.

A macska, mely nem érte el a húst, mondá: ma péntek van: Gádun, vorê cshi hászi êzmiszê, ászáv: ászor urpát e.

E szóval: kenyér, kenyér — a gyomor nem lakik jól: Ájsz choszkhovê: hácz, hácz — phêrê cshi gistáná

Eljött, elmult; de helye nem maradt üresen: Egile, kênáczile, pájcz diéghê cshi mênáczhi báráb.

Ne főzz húst és halat ugyanazon fazékban: Mi ephi misz u czugê nujn bêdgin mecs.

A gyertya tartóját (gyertyatartó) nem világitja meg: Dsiráchê êzdsiráchkále cshi luszávori.

Ember embertársának adhat szőlőt, de termést nem adhat: Márt mártu gêllá chághogh dálu, pájcz bêdghápiéruthiun cshi gárná dálu.

Van ember ki ezerrel ér fel, — és van ember, ki egygyel sem ér fel: Gá márt vov g'ázse házár, — u gá márt, vov megmén ál csh'ázse.

A ki mézet ad el, ujjait megnyalogatja: Vov mjéghrê gidzáche, êzmádvênjére gilêze.

A kutya a mészárszékbe ment, hogy lábat hozzon és ott hagyta a lábát: Sunê chászáphê kênáczile or vêd pere, u hon thoghile êzvêdê.

A ki korán érkezik, mindenből étkezik: Ov cshuszt, ná gust.

Tizszer mérj és egyszer vágj: Dászê dárbá csháphe u memê gêdre.

Másnak kezével nehéz tövist kihuzni: Ozgájin czerokê tizsár e phus tuszkháselu.

Másnak gyermekéből nem lesz fiad: Ozgájin dêghen cshi tárná vêrtid.

A kinek adossága van, nincs esze; a kinek esze van, nincs adossága: Vov bárk uni, chiélk csh'uni; vov chiélkh uni, bárk csh uni.

13.

Hazai örmény népdalok.

Habár eddig sokan azt állitották, hogy hiába való munkát végezne az, ki a hazai örmények közt a népköltészet elemeit fürkészné, mert n é p d a l o k r a rá nem akad, mégis a hazai ethnographusok örömére sikerült nekem, hosszas utánjárással, nehány örmény népdalt összegyüjthetni. Ezekből közlök itt négyet, melyeknek dallamait hangjegyekre is tétettem. Az eredeti örménynyel szemközt ott áll a prózai magyar forditás is; habár a forditás minden sora annyi szótagot foglal magában, mennyi az örmény vers-sorban van, azért a forditás n e m vers.

I.

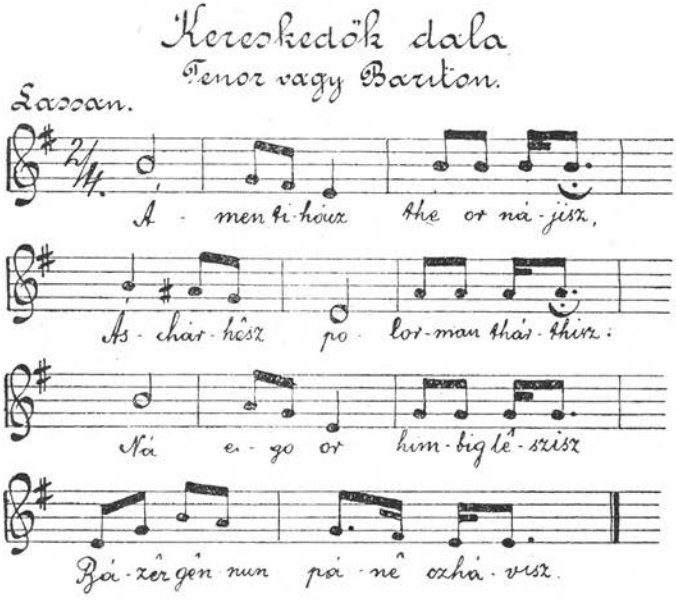

Ámen tiházc theor nájisz,
Áschárhêsz polormán thárthisz:
Na ego or himbig lêszisz,
Bázêrgênnun pánê czhávisz
Pevni tászmê gichodsánán,
Pájcz álsádê giághkhêdnán;
Mákár indász-indán tárnán,
Ámenê cshidin pevni pán.
Kem desztul [1]) ál szêlit gánin,
U báde-bád gidzedzgêvin;
Jérgroczh jérgir ná gikhálin,
Or hárgevor irjénkh ábrin.
Tászmê pusztán, tászmê Becsê,
Álsádê sokodolnjérê,
Boltê, odár khághkhênjérê:
Kjéghánê kikiczárnjérê.
Jérpor irjénkh dsámphá g'ánin,
Irjénczh dánen gipázsnêvin,
Gesz-gesz dári giánkênin,
U dánen ikhmên ál cshidin.
Zaválikhê incsh gikhásin?
Gjánkhérê áphê gikhálin,
Álsád cshidin the bi ábrin,
Or memál dunê hándêbin.
Ergêroczh ergir khálelov,
Khághkhe khághák polorelov,
Jév kjéghánê mám ikálov:
Gánczhni gjánkhê máselikhov.
Êrind pán e árudurê,
Pájcz mjédz dándsánkhov e chárê;
Sád leghuthenov e pánê:
Ágheg kide bázêrgáné.
Tháthvi, sáchi, khámu, pêki,
Êndor zid [2]) bedkh e or gánni,
Czhêrdi, dákhi, ámen páni
U házár szoj nevolái.
Zsámánág cs'unin hánkcshélu,
Gêdêrmê ánus udelu,
Meg szêhátmé khun êlálu,
Gám the khicshmê chenthêvelu.
Incshvász ászonkh cháldsênjér in,
The álmedzér ál cs'êláin:
Pájcz bázêrgênnjérê kidin,
The irjénk incs zor sád bárdin.

Ha mindenfelé tekintesz,
S körülnézel a világon:
Jer hallgasd most meg s fájlaljad
Dolgát a kereskedőknek.
Némely ugyan meggazdagszik,
De legtöbben szegényednek;
Forduljanak arra-erre,
Még sem tudnak biztos dolgot.
Hisz eleget igyekszenek,
S faltól falhoz ők ütődnek;
Országról országra járnak,
Hogy rendesen élhessenek.
Egyik pusztán, másik Bécsben,
Legtöbben sokadalmakban,
Boltban, idegen városban;
A falvakban a szatocsok.
Ha elmennek, útra kelnek,
Házaiktól eltávoznak,
Fél-fél évig késedeznek,
S házaikról mit sem tudnak.
Gyermekeik mit csinálnak?
Tenyereikben az élet
Járnak, s nem tudják, hogy élve
Találkoznak az otthonnal?
Országról országba járnak,
Városról városra mennek,
Még a falvakba is néznek:
Így mulik el a bús élet.
Szép dolog a kereskedés,
De keverve van nagy kinnal;
Sok keserűséggel jár: jól
Tudja ezt a kereskedő.
Kiállja az esőt, sarat,
Mint a kőfal, szelet, havat;
Eltüri a hideget és
A meleget s még ezer bajt.
Nincs idejök megpihenni,
Darabkát édesen enni,
Egy-pár órát elaludni,
Vagy egy kissé édelegni.
Eddig ezek csak kalácsok,
De vannak még nagyobbak is:
Mert a kereskedők tudják,
Hogy mily sokkal tartoznak ők.

---

[1]) desztul, román szó: elég; örményül pávágán բաւական.
[2]) zid, román szó: kőfal; örményül bád պատ, vorm որմ.

Leghutjunnun u dárderun
Vá g'êllá irjénczh szêrderun,
Gilêszvi náczhá kángêdnun
Choszkhê: giváchnán bárdkerun.
Chêmin, udin u khun êlán,
Gisághêsin ámenê zán,
The jérp bikán u b'uzin bán,
Zudrê ánovê gileghán.
Dzáráv khághczháczh sád gikhálin,
Bághádz, têrcsêvádz gibárgin,
Ter ánzsumên ál hánkiszd cshin;
Hárczhume tun bázêrgênin?
Gárgádê zgárgádâ gude...
U cshide the incs sághêse;
Sáhu g'árnu or vidsáre
U zjérészê isztág ánê.
Hábá mêszkhin kikiczárnér?
Incs gikhásik tukh cshorlunér,
Phosománik tukh ádbesznér,
Or cshikh tárczi phesákhárnér.
Czêmbrán cshátlámá czhêrdjérê
Gibágheczhnun êzszêrdjérê,
Kánikulájin dákhjérê
Gikhêrdênczhnun zmármênnjérê.
Ghurdá-murdá [3]) csháthigovê
Gikhálin irénkh keghánê,
Or ábrelik perin dunê
U ábrêvin dêghoczhmovê.
Dsuják unin irénkh dálu
Êz-cshárthigê vidsárelu;
Ná gigêczhin chêntrêvelu
Jév nêkáznun [4]) máj the lálu.
Mêszkhinnjérê incsh gikhásin
U incshérê gihámpirin;
Nêmá nákhá ágheg kidin,
Voronk uzsem ter pêczit [5]) in.
Hábá kim kecz ál ágheg er,
Dákh dánê mecs ál hánkiszd er
Phesájin khov or ábrêver
U hám êzdêghákhê pêrner.

A nagy keserv és gond miatt,
Jajt mondanak a sziveik;
Hallszik panaszaik szava:
Mert félnek az adósságtól.
Esznek, isznak vagy alusznak,
Mindig csak arra gondolnak,
Nem jönnek-e a pénz után?
Mindig csak evvel bajlódnak.
Szomjan-éhen sokat járnak,
Fázva-ázva fekszenek le,
Még az ágyban sem nyugszanak;
Kérdezd csak a kereskedőt?
Varrás megeszi a varrást... [1])
Azt sem tudja mit gondoljon;
Kamatra vesz s visszafizet
S arczát tisztára csinálja. [2])
Hát a nyomorult szatocsok?
Mennyit szenvednek szegények;
Bánják, hogy ilyenek lettek,
És nem: jó mesteremberek.
A tél zord és nagy hidege
Megfagyasztja sziveiket;
A kánikula melege
Megizzasztja testeiket.
Apró-cseprő árúczikkel
Járkálnak ők a falvakra,
Hogy ételt hozzanak haza:
S élhessenek a gyermekek.
Számot kell nekik adniok:
Az árút meg kell fizetni;
Azért könyörögni kezdnek,
A baj miatt majdnem sirnak.
Szegények ők mit viselnek,
Mennyit türnek és szenvednek;
Csak még azok tudják ezt jól,
A kik nagyon tapasztaltak.
Pedig az sokkal jobb lenne,
Ha meleg házban csendesen
A mesterség mellett élne,
S gyermekeit is tartaná.

---

[1]) Örmény szólam: folt hátán folt.

[2]) Örmény szólam: becsületét megtartja, nem eszi meg.

[3]) Ghurdá-murdá perzsa szó, örményül: mándrê-mundrê; itt azért haszált az iró idegen szót, mert az abc rendben gh-ra (*ղ*) volt szüksége.

[4]) Ennek az örmény többes raggal ellátott román szónak jelentése: baj, kin.

[5]) peţit: tapasztalt.

Nêmá tászmê gisághêsin,
The kikiczárnjérê gábrin
Jév irjénk zor huzur g'ánin,
Pájcz hárczhume kikiczárin?
Sáchod, bádrádz áráncz szándrádz,
Sápátê memê lêváczhvádz,
Jév áschádánkhnun ávêrvádz
U hásve the geszê merádz.
Vêrtin ál or irjénkh tárnán
Ná nêkázi rásztê g'udán;
Mákár dunê, mákár sátrán,
U ál izsov irjénczh dsámphán.
Cshárthê orz ávur gihádni,
Dzáchszi bánê gichárdsêvi,
Terminin ádénê hászni;
Cshide the uszkiczh vidsárvi
Báráb gukán árthmêchnerov,
Dun g'erthán thethév khêszágov;
G'ele timáczê dêghoczhmov
Gênigê tusz u cseledov.
»Cse áj ádusz« g'ásze páchtin,
Ábruszd, hákuszd himbig pedkh in;
Zerám gêndikhê hecsh cshidin,
The páchtjérê incs gikhásin.
Rásztê g'udá árthmêchin mecs
Meg kháni bán khêszágin mecs;
Ná gimêdnu chárdseru mecs,
Or zgênigê cshi ázdre hecs.
Szjév szirdê irjénê kide,
The incs nêkázov khághile
Zán khicsh bánê dun perile:
Uzsem án ál chárdsêvile.
Vághê álvê bidor erthá,
Mákár ászor egile ná;
Szirdê cshi khási or dun 'ká,
Zerám dunnál hánkiszd cshiká.
Dárdjérê meg djégh gikhághvin
U memegi gikángêdvin;
Khics-khics kini ál gichêmin,
Or êzdárdjérê cháphchêphin.
Rozoliov, jév êráchov,
Kipov, lávucshêsztênnerov
Êzdárdjérê cháphchêphjélov
Ájszbesz g'ánczhni dsorov-dsorov.

Némelyek ugyan gondolják,
Hogy a szatocsok csendesen
És kényelemben éldegélnek.
De kérdezd meg te a szatocst?
Sáros-rongyos, fésületlen,
Hetenként egyszer megmosdva,
A munkától el-megrontva
És majdnem félig meghalva.
Akár merre forduljanak,
Bajjal mindig találkoznak,
Házuknál és a sátorban,
Még inkább hosszú útjokban.
Portéka fogy nap nap után,
Elkel az eladás pénze;
Betoppan a határidő:
S nem tudja honnan fizessen.
Üres tarisznyákkal jönnek
Haza, erszényök nem nehéz;
Elejébe megy az asszony
Gyermekekkel és cseléddel.
»Mit hoztál? — mondja férjenek —
Étel, ruha most szükséges . . .
Mert az asszonyok nem tudják,
Hogy férjeik mit szenvednek.
Talál a nagy tarisznyában,
Egy-két pénzt az erszényben is;
Azért költségekbe merül,
Hogy meg ne sértse az asszonyt.
A fekete [1]) lelke tudja,
Mily bajjal gyüjtötte ő azt
A kis pénzt és haza hozta:
És már ezt is elköltötték.
Holnap ismét el fog menni,
Habár csak ma érkezett meg;
Szive nem huzza öt haza,
Mert otthon sincs nagy nyugalma.
A gondok egy helyre gyülnek
És egymásnak panaszolnak;
Kevés-kevés bort is isznak:
A gondot így csalogatják.
Rozsólissal, pálinkával,
Borral és hegedűszóval,
A gondokat csalogatva,
Így telik lassan az élet.

---

[1]) fekete = szomorú.

Czhánczhárin ágheg dzáchszjérê,
Ámenê g'êlán chárdsjérê;
Gimênán gal szêngênjérê,
Phusztá báráb defternjérê.
Jusin ál tászmê gitêbcsin:
U ángiczh ál gizêrgêvin,
Ánchá sád pán, kordz giánin,
Or hárgivor irjénkh ábrin.
Pháchilin zsámánágnjérê
Álvághuczhu ádénnjérê,
Khics ábrelikhov chárdsjérê,
Êndor g'ánein dzerjérê.
Kháleczhekh u mêchlêveczhekh,
Êzkêlchênjérê tukh dzedzeczhekh,
Sád áruduri mecs mêdekh,
Êndor incsvász, ájnbesz árekh.
Or dzándrê cshi uthvi tászmoncz,
Ná nákhá cshi hávádán ászoncz;
Erthán, chárnêvin héd ánoncz,
Voronk gihávádán ászoncz.

Habár ritka a jó vásár,
Mégis megvan a nagy költség;
Üresen marad a láda,
Maga a defter is puszta.
Némely a just is érinti:
Attól is megfosztja magát;
Annyi dolgot végeznek ők,
Hogy becsülettel éljenek.
Elrepültek, elfútottak
A hajdani, régi idők;
Midőn az élet kevésbbe
Került a jó öregeknek.
Járjatok és merüljetek,
Verjétek a fejeitek;
Sok vásárt ti most ejtsetek,
Mint eddig: cselekedjetek.
Kiknek nehezökre esik,
Ne higgyék el mindezeket;
Keveredjenek a néppel,
Mely mindezt hiven elhiszi

II.

Dal a világ politikájáról.

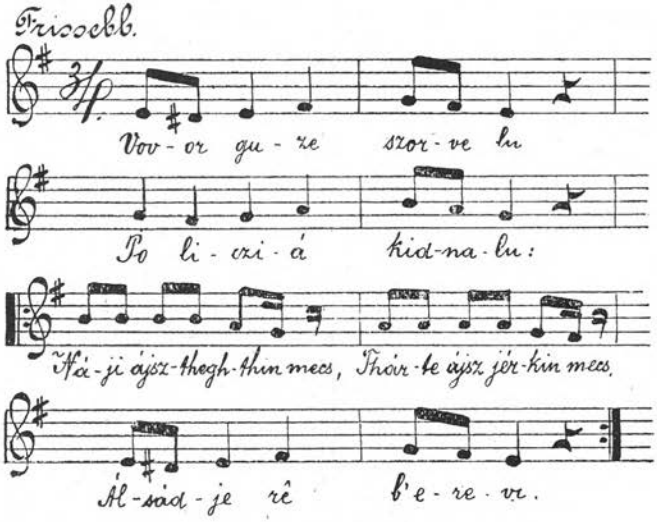

Vov or guze szorvelu,
Policziá kidnálu;
Náji ájsz thêghthin mecs,
Thárthe ájsz jérkin mecs:
Álsádjérê b'erevi.

A ki akar tanulni,
Polit kát szerezni;
Nézzen ő e könyvbe,
Pillantson e dalra:
S még több fog előtünni.

Ás-chêrhisz hunárnjérê,
Szádánin phesánjérê
Githêrin dzádzgápár,
Tuszáncz chonárhápár,
Pájcz vjércsê mjédz zenov e.

Nemeczên e thákávêr,
U mádsárê hedzelvêr,
Horomê mjédz dusmán,
Pájcz hájn e párégám:
Ze gividsáre zdámghán.

Gásze khezig párégám,
Jérpor khezig e cshár gám;
Timáczêd b'ághácshe,
Edjévêd b'ánidze...
U tun cshidisz ikhmêná.

Cherugáncz ná koplament,
Gásze korsomêdiner;[1])
Pájcz êzkhjéz szêrdin mecs
Cshêntuni mêdkhin mecs —
Êndor cházê êzchozê.

Gáládsikh êndor mjéghrê
Givothin pernen khághczhrê;
Pájczh szirdê veninov
Li e chálbuthénov —
Tun isztov gihávádász.

Khezig guthvi ágheg e:
Incsh ál g'áne pári e;
Pájczh bedkh e zperánêd
Chêphisz zácshvênjérêd —
Or cshiláthe kájthághvisz.

Kápálusov kháletu,
Kêlochê páczh czhêczhvelu
Himbig nor orenkh e,
U náczhá modi e —
Chêntrim cs'ászisz mártujál.

Êzcshephecshê czêkile,
Páchtin kêlochê têrile,
Inkhê kápálusov
Czêmerê mjédz kêdgov
Gikhále, puhácsi besz.

A világ csalárdsága,
A sátán mestersége,
Titkon elröppennek
Külső alázattal;
De végök nagy kárral jár.

A német uralkodó,
És a magyar katona,
A görög nagy ellen,
De barát az örmény:
Mert fizeti az adót.

Jó barátodnak nevez,
Pedig rosszakaród ő;
Előtted meg-megkér,
Mögötted megátkoz...
És te erről mit sem tudsz.

Magát mélyen meghajtja
Mondja aláz' szolgája,
De szive s elméje
Téged be nem fogad —
Mint a disznót a liba.

Szavai mint édes méz,
Folynak le ajkairól;
De szive méreggel
Teliteljes csellel —
És te mindezt elhiszed.

Te azt hiszed, hogy mit ő
Csinál, az mind jó, kellő;
Mégis be kell csuknod
Szádat s szemed hunynod —
Hogy te meg ne botránkozz.

Szép kalapot viselni,
Hajadon főt mutatni
Mostan ez új törvény,
És nekik ez divat —
Kérlek, ne mond senkinek.

Főkötőjét ellökte,
Férje fejére tette;
Ő maga kalappal,
Télen nagy sapkával
Ugy jár, mint egy ijesztő.

---

[1]) a „gehorsamster Diener" elferditett alakja.

Girágikhê zsám gerthán
Czerkh u czerkh jev pêrnêmán,
Phêcsvádz kurkánu besz,
Dsermág cházeru besz, —
Irjénkh ásvin, nergêvin. [1])

Hákusztê ábrêsême,
Gám álsádê gêdáve,
Pájczh erjészê dábne,
Midkhê pápuráje,
Ereczkhê vothi vêrán.

Zsámê chiszd [2]) csérméránt e,
Sád árdészunkh givothe; [3])
Zsámen tusz g'ághothe
Êzcsháré gibáste,
Ámenê inkhê szurp e.

Hájê miájn szebi e,
Mincshjév khészágê li e;
Pájczh jérpor ághkhád isz,
Mártujál cshi bedk isz;
Cshi ká incsh dámghájelu.

Hávádê chiszd bágász e,
Jégéghéczhin thulczile,
Odicz dág kháhánán, [4])
Szebi cshe hápjéghán, [5]) —
Háte êrind kokonán.

Zbászjérê ávêrilin,
Êzphádê thángczhuczhilin;
Oszkore dun g'ánin,
Gichentheczhnun zmármin
Jév zhokin gidzándreczhnun.

Guzisz álál lêszelu,
Policziá kidnálu?
Ego Kêmpêlungê,
Lernerun êng dsothê —
Álsádjérê bidesznusz.

Vasárnap karon fogva
Mennek a nagy templomba,
Mint a felfutt pávák,
Vagy a fehér libák, —
Keményitett ruhákkal.

Ruhája selyemből van,
Vagy legtöbbé csak vászon;
De arczája talpból,
Szándéklata nádból,
Fussa be a szégyenpir.

Ájtatos a templomban,
Szemeiben sok könny van;
De ha kijön onnan,
A sátánt legottan
Imádja — és mégis szent.

Az örmény addig becses,
Mig nagy erszénye teljes;
De mikor szegény vagy,
Nem kellesz senkinek;
Mert nincs mit megvámolni.

Vallásosság hiányzik,
A buzgóság meggyengült;
Láb alatt a lelkész,
Barát számot nem tesz —
Hanem csak a szép asszony.

A bőjtöket elhagyták,
A fát megdrágitották;
Csontból épit házat,
Kényeszteti testét,
De a lelkét terheli.

Akarsz te még hallani
És politikát tudni?
Jer te Kêmpêlungba, [6])
Havasok végébe...
És még többet fogsz látni.

---

[1]) kendőzve
[2]) igen nagyon
[3]) szemeiből sok könny hull.
[4]) nem becsülik most úgy a papot, mint eddig.
[5]) szerzetes
[6]) város Moldovában.

III.

Dal a városról.

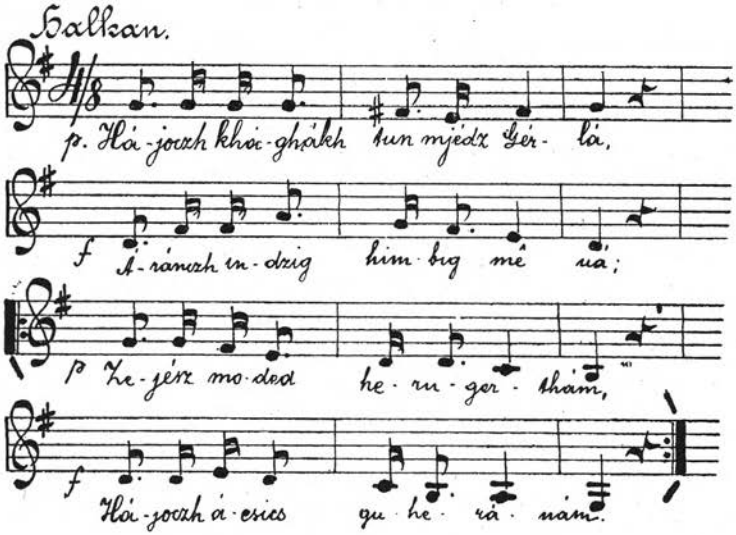

Hájoczh khághákh tun mjédz Gérlá,
Áránczh indzig himbig mêná;
Ze jész moded heru gerthám,
Hájoczh ácsics guheránám.
Ászor hámár párov geczhir,
Indzi movál álkhics eghir;
Gerthám moded odár jérgir,
Mákárte tun zisz hosz árir.
Belkhim b'ászisz incshu gerthám
Heru, moded g'odáránám,
Ozgá khághákh mud jesz g'ánim:
Genálu dun hon ginájim.
Ánál b'ászisz ágheg kidim,
The jész mecshêd êndzájilim,
Dun u djéghov zisz árilisz,
Ámenczhéghê zártárilisz.
Unisz álál incs ászelu,
Gérlá khághákh incz hájdnelu?
Ászá incschá guzisz indzig,
Ze jêsz b'ászim párov khezig.
Theor án tun indzi ászisz,
Hájocz zsámjér the tun unisz,
Tádávèrákh ágheg hájér,
Chodsâ bánov bázêrgênnjér.

Örmény város te nagy Gérla,
Most nélkülem te maradjál,
Mert én tőled távol megyek,
Tévozom az örmény szemtől.
Azért mondom »Isten áldjon«!
Egygyel ismét kevesedel;
Megyek tőled idegenbe,
Habár te szültél itt engem.
Talán kérded miért megyek
Messze és idegenkedem?
Más városba én most megyek:
Házat, lakást ott keresek.
Azt is mondod — én jól tudom —
Hogy én te benned születtem,
Házat, tűzhelyet te adtál,
Sokfélekép ékesitél.
Van még egyéb Gérlá város,
Mondani-, közlenivalód?
Mondj nekem a mennyit akarsz,
Mert én tőled bucsút veszek.
Azt is fogod te mondani,
Hogy benned örmény templomok
Vannak, örményajkú birák
S pénzes, gazdag kereskedők.

Zuri indzig ászonkh gászisz,
Báráb gáládsêsztán gánisz,
Ze jész zkhu me gipázsnêvim:
Ego nêmá or hámpurim.
Pájcz álárács kháncz or erthám,
Moded Gérlá jész heránám,
Lêsze tun êzbáddsêrnjérêsz,
Szêrdisz sádczhégh gêszkêdznjé-
[rêsz.

Hasztalanul mondod mindezt,
— Csak üres beszédet trécselsz, —
Mert én te tőled elválok:
Azért jer, hogy csókoljalak.
De mielőtt én elmennék:
Tőled Gérla eltávoznék;
Halljad az én okaimat,
Szivem sok-sok fájdalmait.

IV.

Dal a dáláuziról.

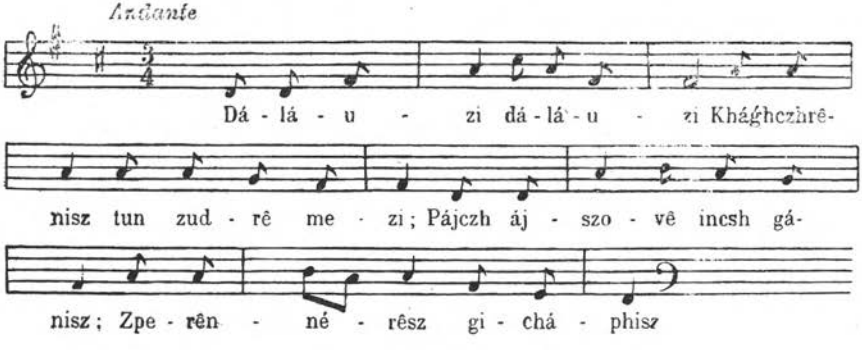

Dáláuzi, dáláuzi,
Khághczrên isz tun zudrê mezi;
Pájcz ászovê incsh g'ánisz?
Zperênnjérêsz gicháphisz.
Zerám perênnusz kháczruthjun
Gudász ikhmê ánusuthjun;
Pájcz báráb hujsz gidsoghisz,
The zdárin khághczrê b'ánisz.
Gi khághczrecznusz zperênnjérêsz,
Pájcz cshc êzchêcsmêdánkhnjérêsz,
Ze gudinkh mecshêd mjéghrê,
Pájcz szêrdjérêsz cshe khághczrê
Urethe tun zájn ánеir,
Or szêrdicz khághczruthjun dáir;
Êzdêrdmjálkhêsz chêntácznuir,
Mjéghrovêd khághczrecznuir.
Pájcz zájsz dálu tun gárogh cshisz,
Zerán ênguz jév mjéghrên isz;
Dzeszi korá gimjéghrisz,
Zmártikêsz gigjérágrisz.

Dáláuzi, dáláuzi,
Mindig édes vagy te nekünk;
De aztán evvel mit csinálsz?
Csalogatod szájainkat.
Mert száinknak édességet
Adsz valami kis kellemet;
De üres reményt nyujtsz, hogy az
Evünket édessé teszed.
Megédesíted száinkat,
De nem lel'ismeretünket;
Mert mézet eszünk mi benned,
Szivünk azért mégsem édes.
Vajha te velünk azt tennéd,
Hogy szív-édességet adnál;
Szomorúkat örvendítnéd,
Mézeddel édesítenéd
De ezt tenni képes nem vagy,
Mert te csak dió és méz vagy;
Szókásod szerint édesitsz
S sok embernek nyujtasz tápot.

Pernok ezkhjéz ánus gudinkh,
Pájcz árdêszênkhov gichárninkh,
Jérphor neszáncz hánkiszd cshinkh,
Dêrdmêvádz, legheczvádz inkh.
Jerphor áschárhêsz gidándse
Jév házárczhégh gicshárcsháre;
Zmegêsz ághkhêduthjénov,
Ezmegálêsz ámothov.
Megisz dêrdum gibáddsêre,
Megálisz mjédz czháv gipere,
Êzmegêsz cshár thêsnáméácz
Churbán gánc cshár gámácz.
Êzdárin dáláuziov
Sádonkh gigêczhin chêntumov;
Pájcz zájn leghov, veninov
Gilêmêncznun dêrdumov.
Ze páchil dolváthê ászáv,
Zmártê mjédz ándolvát áráv,
Zêrgjécz êzná khághczrutjénen,
Ámen uráchuthjénen.
Ov márt! álesz Ászztvádz chêntre,
Or ná khezi háduczháne
Szurp snorháczê mecs mjéghrê,
Or dárid êla khághrê.
Szeb cshárnusz êzleghuthjunê,
Ocs cshi czhávisz êzdêrdumê:
Vászên Aszdudzo szirun
Hámpirisz zájn szirov tun.

Szájjal kellemesen eszünk,
De könnyekkel azt vegyitjük,
Midőn nem vagyunk nyugodtak,
Hanem bánt a belső keserv.
Midőn a világ marczangol
S ezerféleképen kinoz;
Egyiket nagy szegénységgel,
A másikat szégyenfolttal.
Egyiknek szomorúságot,
Másiknak nagy fájdalmat hoz,
Egyikünket gonosz ellen
Kezébe ad áldozatul.
Az évet dáláuzival
Sokan elkezdik örömmel;
De azt keserűséggel és
Szomorúsággal végzik be.
Mert eljött az irigylő sors
S hozott az embereknek nagy
Szerencsétlenséget s tőlük
Elvett minden szép örömet.
Azért ember! Istent kérjed,
Hogy Az adjon neked mézet,
Tegye évedet kegyelme
Kellemteljes- és édessé.
Számba ne vedd a keservet
S ne fájlaljad a szomort, bajt;
Hanem jó Isten kedvéért
Türd, viseld el te szivesen.

14.

Hazai örmény népmesék.

Tudtommal, a sok ismerettel biró dr. Wlislocki Henriken [1]) kivűl, még csak e munka irója közölt hazai szaklapokban egy-két hazai eredeti örmény népmesét. Az eddig összegyüjtött anyagból e helyen is közreadok két szép mesét a magyar forditással együtt. Az örmény csak olyan mesét mond, melyből le lehet vonni a tanulságot; e sajátság megvan minden örmény mesében. Igy a népköltő, a helyett hogy azt mondotta volna:

»Ki a másét elveszi, Ov êzozgájinê gárnu,
A magáét is elveszti. Ná êzirjénn ál gigarszênu«.

[1]) Märchen und Sagen der Bukovinaer und Siebenbürger Armenier.

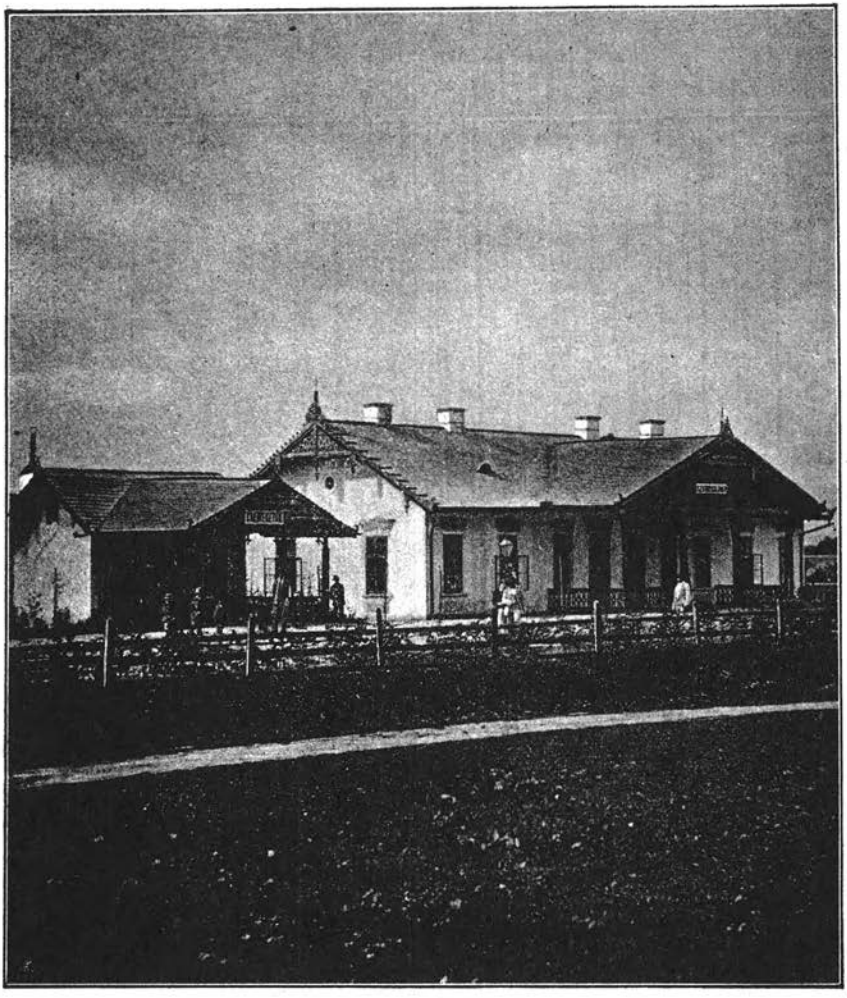

Vasúti indóház.

költötte „A tehén“ (Govê) czimű mesét. Egy másik költő nem azt mondotta, hogy a szerelem szenvedélye némelyeknél képes a természet erősítette szeretet szilárd lánczait is széttépni, hanem elbeszélte azt a keleti mesét, melyben a szív játszódja a főszerepet és mit én „Az anya, fia és a sárkány“ czím alatt közlök.

I.

Govê.

— Zárgile uzsem gjénáczhêsz vjércshi szêhátê — gásze hokevárk hájrê ergu ortun. — Im edeváncz miájn tuk gimênák. Incs polor gjénáczhêsz mecs hárgivoruthiámp khághilim, czezi githoghum. Ábreczhek miámid, hántárd u meg djégh; cshi pázsnêvik megê megálen, zerám pázsnêvádz gárogh cshi bi êllák mjédz árudur ánelu: incshu megê indász vásztêge, ná megálê ánkhovê bikêne. Êz czjérê mi thoghuk, êzozgáinê mi gámenák. Gánuch eleczhek; árácshê zsám kênáczek bádárák lêszelu, ánoredeváncz páczeczek chánut. [1]) Theor meg orê dászê gros [2]) vásztêgik, ná miájn uthê chárdseczhek. Jérp sokodal erthák, dáreczhek czjér héd êzpátêrê u ámárê hám bundá. Dsámphavê odár mártikácz héd mi páregêmvik; czhánczhár márt êllá um timácz êz-szêrdjérêd pánák. Szireczhek êz Ásztvádz, pêrneczhek êz irjén bádviránknjérê, egheczhek voghormászird. Báheczhek êz im ánunê u hisádágê u Dern mjérê, um timácz himbig gerthám, ná bi ortne êzczjéz...

Dsorov thághilin êzmerádzê, mjédz ághpárê morczhêvile voghormádz hoki horê choszkherun vêrájen... u várile dánen êzbizdigê; cshi duvi irjén ikhmál, miájn meg gov-mê. Khics zsámángi vêrá zán ál jéd-uzile. Cshi duvi, ná tádêsztênov árile. Himbig ághkhád áchpárê g'árnu êz áschárhê áphê u dsámphá g'elle. Giertha sád u khics. Gigánni u meg dzár-mê dág gihánkcsi. Guká ergu ákráv u nujn dzárinê ginêsztin Gigêczhin zuruczelu.

— Incs nor pán gá czjér ergire?

— Konc gimernin u ártikê dzárvun.

— Hjést b'êllár ádorê ácsoghelu. Theor bázárê meg phêsz mê phorein u meg cziávor mártmê zán polorer, ná bol csur bi eller.

— U czjér mod cshiká ikhmál nor pán?

— Thákávorê zor hivánt c u cshide márt ál zinkhê lávczhênelu.

— Gá hárnin sjémin dágê meg kord-mê, theor ánor jéghovê khêszein zinkhê, ná bi lávnár.

Ághkhádê, ov dzárin dágen ámen choszk ágheg lêszile, álindán gethá. Gihászni ájn khághákhê, ur csêri bákszuthjun unáczhilin. Gáne meg csisvormê, vorin mecs ánchá csur khághvile, or tusz ál vothile. Êntunádz sád bás-chêsovê g'ertha májrákhághákhê, ur thákávorê pênágile. Gilávczhênu zinkhê. Anchá kándz g'udán irjén, or dsorov gêlá dun dánelu.

Dunê mjédz ághpárê, lêszelov the incs hedzemádz pán perile — ájcz gárnu zinkhê.

— Uch isz kêndêvi zád sád mál u kándzê?

---

[1]) Használja a hazai örmény a balt (bolt) és a török dugián szót is.

[2]) V. ö. a magyar garas, olasz grosso és török churus-sal.

Gásze. Ánorê inkhên ál dsámphá g'elle sághêselov, the inkhên ál ájnbesz bi khále. Gi gánni dzárin dágê inkhên ál; pájcz khics zsámángi vêrá koghér g'ukán — u giszbánnin zinkhê.

Ov êzozgájinê g'árnu,
Ná zirjénn ál gigorszênu.

A tehén.

— Ütött már életem végső órája — mondja a haldokló apa két fiának. — Utánam csak ti maradtok. A mit egész életemben becsülettel gyüjtöttem, nektek hagyom. Éljetek egyértelműleg, csendesen és egy helyütt; el ne váljatok egymástól, mert elválva nem lesztek képesek nagy kereskedést vinni; a míg egyik itt nyer, a másik amott vesz. A tiétekct ne hagyjátok, de a másét ne kivánjátok. Keljetek fel korán; előbb menjetek templomba misét hallgatni és csak azután nyissatok boltot. Ha egyik nap tiz garast nyertek, csak nyolczat költsetek. Ha vásárba mentek, vigyétek magatokkal az olvasót és nyáron bundát is. Az uton idegen emberekkel ne barátkozzatok; ritka ember legyen, ki előtt sziveiteket felnyissátok. Szeressétek az Istent, tartsátok meg parancsait, legyetek könyörületesek; őrizzétek meg nevemet és emlékemet és a mi Urunk, kinek elejébe megyek, meg fog titeket áldani...

Alig temették el a holtat, a nagy testvér már is megfelejtkezett boldogult apja szavairól... és elüzte a háztól öcscsét; nem adott neki egyebet, csak egy tehenet. De rövid idő mulva azt is visszakérte. Nem adta, azért elvette a törvény útján. Most a szegény testvér tenyerébe veszi a világot és útra kel. Megy mendegél. Megáll és egy fa alatt pihen. Jön két holló és ugyanazon fára ülnek. Elkezdenek beszélni.

— Mi újság van a ti vidéketeken?

— A szomjúság miatt majdnem elhalnak az emberek.

— Könnyen lehetne ezen segiteni. Ha a piaczon gödröt ásnának és ezt egy lovas ember megkerülné, úgy bő víz fakadna.

— Hát nálatok nincs semmi újság?

— A király nagyon beteg és nem tudja senki sem meggyógyitani.

— Van istállója küszöbe alatt egy béka, ha ennek zsirjával megkennék, úgy meggyógyulna.

A szegény ember, ki a fa alól a szót mind meghallotta, tovább megy. Elérkezik abba a városba, a hol vizben szenvedtek szükséget. Csinál egy kutat, melybe annyi víz gyült, hogy még ki is folyt. A kapott drága ajándékkal a fővárosba megy, hol a király lakott. Meggyógyitja ezt. Ezért annyi kincset adnak neki, hogy alig viheti haza.

Otthon bátyja meghallván, hogy mily rengeteg sok pénzt hozott — meglátogatja ezt.

— Hol kaptad ezt a sok kincset?

Megmondja. Erre ő is útra kell, mert hitte, hogy ő is így fog járni. Megáll épen azon fa alatt ő is; de rövid idő mulva rablók jönnek és — megölik.

A ki másét elveszi,
Magáét is elveszti.

II.

Májrê, vêrtin jév usápê.

Orpovári [1]) mênáczhile gênigê, vov-or êz ámen hujszê meghádig ortun mecs czêkile. U cshi chápvi; zerám dêghán medználov êz dárdê unáczile morê. Márê ikhmál bákszuthjun cshi deszi. Ortin, jérp ázád zsámánág uner, ná g'erthár morin vêrszálu. Meg ánkán-mê morin meg êrind sen-mê gidesznu; njész gimêdnu, ugh usápnu [2]) hjéd gihándêbi. Cshi árhêvi irjéncz me, háte tusz gikháse êzthurê jév gásze: »Thur gêdre!« Thurê gipêrtêrde êzusápnjérê; pájcz jédkinê gichêntrêvi, or irjén mármnun vêrá konc meg kêluchmê thoghu. Vêrszáczhoghê gigádárc êzchêntirkhê jév vêghcs thoghelov meg kêluch-mê, gikoczc êzusápê meg neszi chuczhi-mê mecs.

Khicsh zsámángi vêrá ájsz senkhin mecs, vorê usápnumê eghile, gigêrvi hjéd morê. Vortin ászkicz ál g'erthár vêrszálu; pájcz morê ásziler, the cshêláte mêdnu neszi chuczhê, zerám vênász gêlá hásznelu zinkhê. Dsorov poile or heráná vêrtin, megumê nájile, the incs gá chuczhin mecs. Dsáncsvorvile hjéd usápin, u ájnbesz hásztádvilin, the iszavmê êszpánin êz vêrtin. Májrê gitêrvi the hivánt e.

— Orti — gásze — zor hivánt im; pájcz indzig ájnbesz gutvi,[3]) the theor chozigi misz [4]) udei, ná bilávnái. Kêná álesz hon, uch tárjérê memegi gizárnêvin: hon gá meg choz mê, chêle ángicz meg chozigmê u pjér zán dun. (Sághêsile the hon bigori, ángicz álá jéd cshi bi tárná).

Dêghán githámbe êz czin, vêrán gitêne êzártmêchnjére u dsámphá g'elle. Árjékágê párégámê éghile; ánor hámár dêghán gigánni árikêgun dánê timácz.

— Uch gethász? — hárczuczhile. — Hedeve êzim chêrádê: Jérp dászvergusz êllá szêhátê, ánzsumê mud tárerun micsore; chozê cshi b'êl'á punin mecs u tun hjésd bi gárnász meg chozigmê chêlelu.

Dêghán párjév g'udá u álindán getha. Dászverguszin gimêdnu tárerun micsore, gichêle meg chozigmê u jéd gitárná. Álvês gigánni árikêgun dánê timácz

---

[1]) vorpjévájri, v. ö. árva.

[2]) Az „usáp" az örmény mesében többfejü (hét), oriási nagy férfi személy.

[3]) Irodalmi nyelven: gêthui.

[4]) misz (*d'hu*): hús; megyvan a magyar mészáros (mész-áros) szóban, szánszkritben: ámisá, a dalmát és orosz nyelvben: meászo.

— Mêdig árá, zerám mámád êzkêlochêd guze udelu.

Dêghán dun g'erthá. Gichorvin êz chozigê u gude márê mecshen.

— Orti álángheg im.

Khics zsámángi vêrá álvês hivánt e.

— Orti kêná dsáre. Ájnbesz g'uká indzig, the theor chêmei ájn csisforen, vorin mecs voghcserun u merádznun csurê gá, ná bi lávnái.

Dêghán álvês thámbile êzczin, árile êzártmêchnjérên ál jév dsámphá elile. Gánnile árikêgun timácz.

— Álvês chêrgile êzkhjéz urjéchmê mámád?

Ászile, the uch g'erthá.

— Mêdig árá, zerám miájn dászverguszin gêlász êzámênnjérêd lênelu. Edjém jérp jéd tárnász, ná gánne dánêsz timácz.

Dêghán kênáczile, lêczhile êzámênnjérê jév jédtárczile. Árikágê udelvov pojile zinkhê. Incshuni gerile, ná árikágê bárbeczhuczhile êzámênjérê u ánoncz mecs hászárág csur têrile: »Khics zsámángi vêrá ágheg bi pêrne ájsz csurê« — ászáv inkhê irjén u njész mêdile. Dêghán êsnáhágán egile háczin u álindán kênáczile. Dunê hásznelov, g'udá morê csêren meg kávtovmê. Gichême u gitárká hivêntuthjunê.

Dêghán vár gitêne êzthurê u gerthá vêrszálu. Márê tusz g'áble êzusápê chuczhen — jév vorov hedjév uch-ál chêrgilin êzdêghán, ná cshi gori; ánorhámár or ázádvin irmen — ájszbesz gihásztádvin, the theor dun iká ortin, ná szpánin êzná dun thoghádz thêrovê. Dêghán dun g'uká: thurên usápin czerên e. Himá desznelov, the vjércs e irjén, ná gichêntrêvi, or êzpêrtêrdádz márminê tênin ártméchnun mecs u áblin êzczin, or ártmêchnerove erthá, vortin dánin ácsvênjérê. Ájnbesz árilin, pájcz êz-szirdê báhilin. Czin árikêgun dánê timácz gánnile.

— Âszilim the mámád gude êzkêlochêd. —Tusz perelov êz merádznun jév voghcserun báhádz csurê, gikhêsze ánovê ez dêghin pêrtêrdádz márminê — u áhá voghcsheczhuczhile êzná.

— Incs sád khun eghilim!

— Jész vogcsheczhuczhilim êzkhjéz.

Himbig ámen pánê ágheg eghádz b'êllár, pájcz csh'unáczhi szird.

— Ár thuchi gjérbáránk — g'ásze árikágê — u kêná szi láucshovê dun, hon ádesz á hársznik e; bi tênin or phêcshisz. Khicsmê bi phêcshisz, ánor edeváncz bászisz, the dán ikhmê incshov khêszisz êzághikhê; bi dán êzkhu szirdêd u tun zán gul bidász.

Dêghán hedevile êzchêrádê; dunê cshin dsáncsheczhi zinkhê: phêcshile, ánor ádeváncz czerê têrilin êz-szirdê; inkhê jéd tárczile, ákeszte chorter êzláucshin — u gul duvile êz-szirdê. Himbig sád êrind phêcshile. Hárszê u pheszán gichághár.

— Tir vár êz di thurê, máni ádchá huk — gásze hárszê

Pheszán gihênázánti. Thuchê khicskhicsenê gimodigná thêrin, gichêle zán — u árácshê êzmárê u ánor edeváncz êzusápê gipêrtêrdc. — Ánoredeváncz árikêgun mod kênáczile genálu.

Az anya, fia és a sárkány.

Özvegyen maradt az asszony, ki minden reményét egyetlen fiába helyezte. És nem csalatkozott; mert a fiú felnövekedvén gondját viselte anyjának. Anyja semmi szükséget nem látott (szenvedett). Fia, midőn szabad ideje volt, elment az erdőre vadászni. Egyszer az erdőben egy szép épületet lát; bemegy és sárkányokkal találkozik. Nem ijed meg tőlük, hanem kihuzza kardját és így szól: »Kard vágj!« A kard összeaprítja a sárkányokat; de az utolsó arra kéri, hogy testén hagyjon meg legalább egy főt. A vadász teljesíti kérését és életben hagyván egy főt, bezárja a sárkányt egy belső kamarába.

Kevés idő mulva ebbe az épületbe, mely a sárkányoké volt, költözött anyjával együtt. A fiú innen is ment vadászni; de anyjának megmondotta volt, hogy be ne menjen a belső kamarába, mert baj érheti. Alig várta, hogy távozzon el fia, azonnal megnézte, hogy mi van a kamarában. Megismerkedett a sárkánynyal és úgy egyeztek meg, hogy valamikép öljék meg a fiút. Azért az anya betegnek tételi magát.

— Fiam — mondja — nagyon beteg vagyok; de nekem úgy tetszik, hogy ha malacz húst ennék, meggyógyulnék. Menj azért oda, hol a hegyek egymáshoz ütköznek: ott van egy kocza, kapj el onnan egy malaczot és hozd azt haza. (Azt gondolta: oda vész, onnan többé vissza nem tér).

A fiú megnyergeli lovát, reá teszi az általvetőket és útra kel.

A Nap barátja volt; azért a fiú megáll a Nap háza előtt.

— Hova mész? — kérdezte. — Kövesd tanácsomat: Mikor tizenkettő lesz az óra, akkor hatolj be a hegyek közé; a kocza nem lesz fészkében és te könnyen elkaphatsz egy malaczot.

A fiú köszön és tovább megy. Tizenkettőkor behatol a hegyek közé, elkap egy malaczot és visszatér. Ismét megáll a Nap háza előtt.

— Vigyázz, mert anyád fejeded akarja enni.

A fiú haza megy. Megsütik a malaczot és eszik az anyja belőle.

— Fiam jobban vagyok.

Kevés idő mulva ismét beteg.

— Fiam menj orvosságért. Úgy jőn nekem, hogy ha abból a kútból innék, melyben az élők és holtak vize van, akkor meggyógyulnék.

A fiú újra megnyergeli lovát, elveszi az általvetőket is és útra kel. Megállott a Nap előtt.

— Ismét elküldött anyád valahova?

Megmondotta, hogy hova megy.

— Vigyázz, mert csak tizenkettőkor töltheted meg edényeidet. Aztán visszajövet állj meg házam előtt.

A fiú elment, megtöltötte edényeit és visszatért. A Nap ételtel várta. A míg ő evett, a Nap kiüritette edényeit és abba közönséges vizet tett. »Kevés idő mulva jól fog tartani ez a víz« — szólott ő önmagához és bement. A fiú megköszönte az ebédet és tovább ment. Haza érkezvén ád a vízből anyjának egy pohárral. Iszik és megfordul betegsége

A fiú leteszi kardját és vadászni megy. Anyja kiereszti a sárkányt a kamrából — és mivel bárhova küldötték a fiút, még sem pusztult el; azért, hogy megszabaduljanak tőle — abban állapódnak meg, hogy ha haza jön a fiú, öljék meg az otthon hagyott karddal. Haza jön a fiú: a kard a sárkány kezében van. Most látván, hogy vége van, kéri, hogy összeapritott testét tegyék az átalvetőkbe és ereszszék lovát, hogy az átalvetőkkel menjen, merre szemei viszik. Ugy tettek, de a szivét eltették. A ló megállott a Nap háza előtt.

— Megmondottam, hogy anyád megeszi fejedet! Erre kihozza az élők és holtak elrejtett vizét, megkeni evvel a fiú összeapritott testét — és ime felélesztette azt.

— Mily sokáig aludtam!

— Én élesztettelek fel.

Most jó lett volna minden, de nem volt szive.

— Ölts magadra csigány-alakot — mondja a Nap — és menj evvel a hegedűvel haza, ott úgy is menyekző van; megmondják, hogy muzsikálj. Muzsikálni fogsz egy kis ideig, azután megmondod, hogy adjanak valamit, hogy kend meg a hurt; szivedet fogják adni és te azt le fogod nyelni.

A fiú követte a tanácsot; otthon nem ismerték meg: muzsikált, azután kezébe adták szivét; ő megfordult, mintha igazitaná a hegedűt — és lenyelte a szivet. Most igen szépen muzsikált. A menyasszony és vőlegény tánczolt.

— Tedd le azt a kardot, ne csinálj annyi lármát vele — mondja a menyasszony.

A vőlegény engedelmeskedik. A czigány lassanként a kardhoz közeledik, elkapja azt — és előbb anyját és azután a sárkányt apritja össze. Azután a Naphoz ment lakozni.

15.

Humor.

„Hol kedély, ész és önkény párosul, ott születik a humor.“ Majdnem minden örmény kedélyes; azt is elismeri mindenki, hogy az örmény: eszes; ez az oka te-

hát annak, hogy az örmény kolóniákon és az itt-ott elszoródott örmények közt oly sok humor születik. De mivel a humor a tudományos munkában olyan, mint só az ételben, azért a szamosújvári humor szülöttjeiből csak egy-kettőt mutatok be:

Bánffy, a gubernator, becsülte helyes észjárásáért László Vártánt; maga a kormányzó volt a takarékos örmény kereskedőnek násznagya is. Egy ízben panaszkodik a kormányzó, hogy milyen kevés szénatermése volt. Erre László — a helyett, hogy azt mondotta volna: »A gazda szeme hizlalja a marhát« — hibás latinsággal így felelt: »Praxis est multiplex, quis illum nescis, est magnum simplex.»

*

Vasútunk még nem volt 1848-ban; a posta is ritkábban járt. A polgárság lázas türelmetlenséggel várta a »nagy idők« mozgalmas napjainak újabb meg újabb hireit. A kiváncsiak közül némelyek be sem várták, hogy a Szebenbe, Brassóba, Debreczenbe, Pestre ment kereskedők hazaérkezzenek, hanem elejükbe mentek. ... Egy estve már össze volt gyülve a hírhajhászó társaság a »Felső-vizútcza« sarkán A....-nál, még csak a hírharang hiányzott; de már jön ez is. Kezét az útczaajtó kilincsére teszi, midőn csengetyűt hall. B. kereskedő jött haza a vásárról. Hozzája sietett

— A nyughatatlan kiváncsiság hozott ide. Mondja, melyek a legújabb politikai hirek?

— A bivaj 120, az ükür 160 frt.

Bement. A társaság, mely e percztől kezdve, bivaj-társaság nevet kapott, hahótával fogadta a közlött legújabb hírt...

*

Nem volt egyszer sem színházban az öreg örmény, mert nem tudta összeegyeztetni vallásos elveit a színházzal. — Adják a »Cornevillei harangok«-at. Gondolja magában, ez vallásos darab és felmegy. »Cse máj Corneville, mikar nem is harangozták benne!« — szólott előadás után szomszédjához.

*

Gerő Lina vendégszerepelt Szamosújvártt. — D. G. volt a színházi szolga. Próbán vannak. Mire Gerő Lina:

— Gergicz bácsi, nem jó időben eresztette le a függönyt!

— Maga tanit engem, hogy mikar ereszszek; tudak én, mikar ereszszek.

*

»Statutorium mandatum«-ot [1]) akart Szamosújvár városa kérni a kormányszéktől. Egy városi tanácsnok ajánlkozott is, hogy az

[1]) Beiktatási rendelet.

erre vonatkozó inditványt megteszi a közgyűlésen. Felállott és »statarium« [1]) mandatumról szólott. Mire egy más tag:

— No talán csak nem akar felakasztatni minket, békés polgárokat, hogy statariumot kér!

— Csak error lingvi.

— Nem lingvi, hanem lingvae.

— A száz forintos paripa is megbotlik...

— Hát hogy ne botlana meg a kétlábú sz.....

*

Kiadja Ch. A. házát haszonbérbe Meg is csinálják a szerződést.

— Olvassa fel — mondja Ch. az irónak — hadd halljam, mit irt?

— Én Ch. A. kiadtam.... házamat.... urnak haszonbérbe..

— Nem irta jól — mondja Ch.

— Miért? hiszen úgy irtam, milyen a megállapodás.

— Igen, igen, csak...

— Mi csak...?

— Irja így; »Én Ch. A. ur kiadtam N. N-nek...«; mert nem az az ur, a ki bérbe veszi a házat, hanem a ki kiadja.

*

Úton van két kereskedő. Harangoznak délre; betérnek a vendéglőbe. Kérnek két levest. Forrón hozzák. Rögtön enni kezd az egyik: meg sem futta. Elégette száját úgy, hogy könnyei is hullottak.

— Mi bajod? Miért könnyezel?

— Jó nagyapám jutott eszembe!

Kezébe veszi a másik is a kanalat: ez is megégette magát.

— Vitt volna el a tatár nagyapáddal együtt!

16.

Játékok.

Az időt a művész komor, ősz szakállú öregnek ábrázolja, melynek kezébe kaszát és fövényórát ad. Ezért nem szeretik az ifjak és unják társaságát a nők... és időtöltést keresnek. A játék egy neme az időtöltésnek — mondja Aszalay. — Sokan játszanak; játszik a nagy, játszik a kicsiny is.

A). Férfijátékok. A sok játék közül, a melyeket a nagy emberek játszódják, én itt csak az »árbá«-ról (szekér), mely eredeti örmény játék, teszek említést. Ketten játszódják 9—9 kávé-

[1]) kurta törvény.

és törökbúza vagy paszuly-szemmel. Egyik a kereskedésben a »pudli«-ra, vagy a »boltok alatt« (balterun dágê) a láda fedelére rajzolja az ábrát. Azután elkezdenek játszani. *A.* tesz egy kávészemet *a*-ba és *B.* egy szál törökbúzát *b*-be; most *A.* *c*-be helyezi el a kávészemet, *B.* pedig *d*-be rak egy szem törökbúzát. Játék közben mindkettő csak arra figyel, hogy a másik három szemet ne helyezzen el egy sorba, mert akkor árbát csinál és azokból a szemekből, melyeket ő rakott ki, egyet elvesz. — A sor ismét *A*-n van, ez *e*-be tesz egy szemet és megcsinálta az árbát. Ekkor ezt mondja: »Árbá, gigêdrim êztá« (Csináltam szekeret, elvágom én eztet) és elvesz *B*-től egyet. Igy folytatják, míg mindketten mind a 9 szemet kirakták. Erre mindkettő sorban egy-egy szem helyét megváltoztatja pl. *A.* megy *e*-ből *f*-be, mindig csak egy helylyel és egyenes vonalban haladhat tovább, míg egyiknek »szemei« háromra le nem apadnak; mert ekkor ez bárhova mehet szemével. Ha a másik szemeit mind elvette, ez elvesztette a játékot. — Nem nyerészkedési vágyból, hanem időtöltésből játszanak. Ritkán szerepel a pénz, akkor is legfőlebb egypár krajczár.

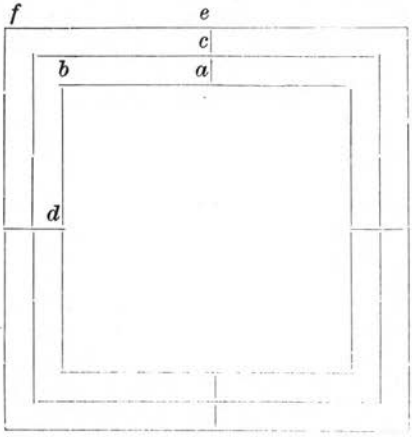

Az eredeti örmény női játékok még anyáink idejében mentek feledékenységbe; egynek kezdőszavaira még emlékszem (»Horán, gomorán — pátérê csurn êngán...«), de már gyermekségemben ezt sem játszódták.

B) Fiújátékok. Legtöbb fiú gyermekjáték időszakhoz van kötve; de vannak olyan játékok is, a melyeket egész éven át játszodják.

Tavaszi játékok: 1) A kári-játék[1]) nem valami szellemtelen dolog; sokféle elmésen kombinált módja van. S a mi fő, ez a játékszer valódi, eredeti örmény találmány. Csoda, hogy százados vándorlásaink között valahogy feledésbe nem ment, hanem Ániból kiindulva bejutazta a Kaukazust, Kazánt, Astrachánt, Krimet, Podoliát, Lengyelországot, Bukovinát, Moldovát és a csiki székely havasokat; míg őseinkkel együtt bevándorolt Beszterczére, Görgénybe, a Szamosvölgyébe és... a Kakasvárosba. Különös egy dolog ez a kári-játék. Mikor évekkel ezelőtt Drágomán pap a Feketetengeren utazva, valahol Kis-Ázsia partjain kikötött Bátumnál vagy Trebizondban — az első, a mi a parton figyelmét magára vonta, az volt, hogy az ottani örmény gyermekek kárézna k.

[1]) A kári (bárány) örmény szóból: báránylábesont.

Azt hitte, úgy érezte, mintha otthon lenne ismerős gyermekek körében. Cselingárián is megerősíti, hogy Örményországban ismeretes ez a játékszer, az ő vidékükön (Árhálczkálá) vek-nek[1]) hívják: így nevezték nálunk is 1848 előtt. A kecske-bokacsont pis nevet kapott; ez két kárit ér. A gyermek a kárit és pist is a kötöléktől bicsakjával jól letakaritja. A mely gyermek a játékban is a szépet szereti, a pist tejben fehérre főzi, vagy berzsennel vörösre, indigóval, lazurkővel, ultramarinnal kékre, gáliczczal zöldre festi. A káré-játékkal vonatkozásban álló műkifejezések: a) ábbics (örmény szó: eresztő) lapos, kőhöz való surolás által mindkét oldalán kissé kiegyenített pis; b) bakher: golyójátéknál a sor elején vastag oldalára felállitott pis; c) ezt a kifejezést: »bágász e« (hiányzik) akkor használják, midőn illetéktelen gyermekek avval a szándékkal, hogy véget vessenek a játéknak, másoknak felállitott káréit a földről elkapkodják; d) pupp (az örmény puth: vastag szóból): két egymásra helyezett kári; e) szik (szekhi, örm. szó: magas hely) a kári vagy pis domború és káp p (kup. örm. szó: mélység) homorú oldala.

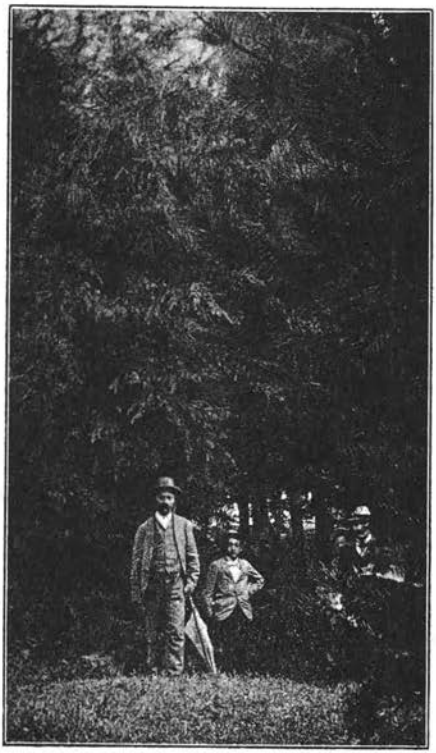

Sétatéri fenyves.

a) Golyójáték: Sima földön közel egymáshoz állitják fel a kárikat, balról elől van a bakher. Egyik-egyik tett péld. 10—10 kárit. Most kellő távolságból czéloz a kezdő, rést nyitott a sorban; annyi az övé, mennyit kivágott (balról jobbra számitanak) Az, ki a bakhert ütötte, felszedi az egész sort. b) Lépéstevő (pás). Ehhez ütőre (bik) van szükség; a bik vagy olmos pis, vagy pis formába öntött tiszta ón. (Ez utóbbi jobb, mert nehezebb). Némely ügyes gyermek csinos bik-akat önt. Beburkolja agyagba a pist, azután az agyagot kettőbe vágja: kiveszi belőle a pist és a két fél mintát vigyázva összeragasztja ugy, hogy a tölcsér számára nyilást hagy. A mig az olom a pléhkanálban elolvad, elkészül az agyagtölcsér is. — Kitesz minden játszó pl. 5—5 kárit; háromszög-

[1]) Veḳ örmény szó: talus, boka, bokacsont.

alakban állitják fel; az első sorban van egy, a másodikban kettő, a harmadikban három és igy tovább. Erre az, ki a játékot kezdi, jobblába elébe teszi a balt, azután a jobbal egy lépést csinál és a kári-rakás közé dobja a bik-at; a hány elesett, az mind az övé. Az állva maradt kárikat nem helyezik ismét háromszögbe, hanem ott hagyják, hová ütés után kerültek. Sorban addig dobnak, míg mind le nem ütötték. c) A pupp mindenben hasonlit a lépéstevőhöz, csak ott kettős kárik vannak sorokba állitva. d) A kapó-t öt bokacsonttal játszódják; az asztalra veti a fiú mind az ötöt. Egyet felhány, azalatt felkap egyet és kifogja azt is, mit fellökött; igy szedi fel mind a négyet sorban. Ujra az asztalra veti mind az ötöt: egyet vet fel és kettőt-kettőt kap fel; azután előbb egyet és hármat kap fel, végre mind a négyet felkapja egyszerre. Arra vigyáz, hogy az a csont, mit felkap, ne érintse a többit, mert különben elveszitette a játékot. e) A fordító-hoz is öt bokacsont kell. A játszó a tenyerére belül rakott öt csontot kissé felveti, tenyerét megforditja és annál többet fog fel, minél gyakorlottabb. Az ügyes játszó 10—20 izben is egymás után felfogja mind az ötöt. f) Egyik a szik-et, másik a káp-at válaszsza. Az első megrázza a domborúan összefogott két tenyér közé tett két kárit — és az asztalra löki...

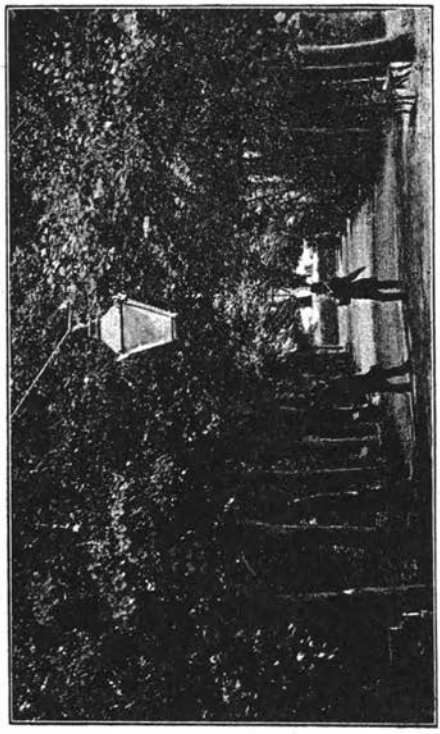

Sétatéri köröné.

2) A czigli 7—8 cm. hosszú, mindkét végén hegyesre faragott, ujjnyi vastagságú gömbölyű fadarab. Ezen kivül a földbe ásott hosszúkás keskeny gödröcskére és ütőpálczára van szükség. A kezdő a czigliet keresztbe teszi a gödröcskére és a pálczával messze löki. A másik, ha kifogta, bekerül; ellenkező esetben a gödörre tett pálcza felé dobja; ha megütötte, ő megy be, ellenkező esetben az első a czigliet a gödröcske végén ferdén állitja fel; most a pálczával a kiálló végre üt: a czigli felugrik, ő hozzácsap a pálczával — és elüti messzire; a gyakorlott kéz az ütést meg

is kétszerezi. Csak háromszor üthet a cziglire és ha az a gödröcskéből még sem ugrott fel, vagy ha felugrott, de a czigli és a gödröcske közt elterülő távolság nem tesz annyit, mennyi a pálcza hossza — kikerül és játszik a másik. — Az elütött cziglihez futnak. »Hatvan pálczát kérek.« Jelentése: innen van a gödröcskéig 60 pálcza. Ha a másik megadja, úgy már van hatvatja és mivel 5000-ben játszanak, még kell 4940-et csinálnia; ha nem adja: kimérik. Így folytatják tovább... E játék közben nemcsak a szemmértéket gyakorolják, hanem a számolást is. Van gyermek, ki habár még nem jár iskolába, ezerekkel is számol. 3) A labdajátékok közül megemlitem a kifutó-t és a »csakatá«-t; ez utóbbit négyen, haton vagy nyolczan játszódják. 4) A gombjátéknak is többféle neme van; a füles gomb többet ér a fületlennél. Némely gyermek zsinegbe füzi gombjait. Itt jelentékeny szerepe van az ábliczsnak, mely vagy mindkét oldalán kiegyenitett pis, vagy alkalmas,

Sétatéri vashid.

lapos ködarab. 5) Füzfa-tilinkót is, mit ök maguk készitenek, sok gyermek kezében lehet látni. Szoktak mogyorófahéjból trombitát, mályvavirágból lánczfüzért és a mályva-szárakból koszorút csinálni; kisebb gyermekek cseresnyemagvakkal is játszanak. A gyermekek különösen kedvelik kalapdisznek az úgynevezett árvaleányhajbokrétát és sétabotnak a »benedeki« pálczát; ez a kigyóalakúlag tarkán kimetszett pálcza nem nálunk készül, hanem a búcsúsok hozzák Szt-Benedekről (Márknapi búcsú). 6. Húsvéti tojás-harcz (hol legkitünőbb harczosoknak tartatnak a gyöngytyúk tojások); a ki az ellenfél kezében tartott tojást egy más tojással összeütve eltöri, — nyeri meg az eltört tojást. 7. Hegedű nyers kukoriczaszárból. 8. Cserebogárforgó.

Nyári játékok 1) Pörgettyű: keresztül furt baraczkmagból, melyen farudacska megy keresztül; ennek alsó végéhez súly gyanánt almat szoktak erősiteni, vagyis a rudacska végét beleszurják az almaszár tövébe; a rudnak az átfurt baraczkmagban levő részéhez czérnafonalat csavarnak, melynek a végét jobbkézben tartják, mig a balkéz hüvelyk és mutatóujja közt tartatik — a baraczkmaghoz erősitve — az egész játékszer. A mulatság abból áll, hogy jobb kézzel gyorsan egymásután, mintegy ütemszerűen huzatik meg a czérnafonal, melynek a baraczkmag belsejében a rudra csavart része ez által hol teljesen rágombolyittatik, hol arról ismét majd teljesen lecsavarodik. Ezen rohamos le- és felgombolyitás akként forgatja a balkéz két első ujja közt szilárdul tartott mag belsejében a rudacskát és vele együtt, az annak alsó végére erősitett almát, hogy a pörgetés mulattató látványa majdnem folytonossá válik, a szerint, a mint a jobbkézzel meghuzzuk vagy visszaeresztjük a le- és felcsavarodó fonalat; s időtöltésünk csak akkor szakad meg pár pillanatra, ha a fonalat véletlenül igen nagyon meghuztuk, mert akkor — természetesen — legombolyódván a fonal, nem bir azon erővel, mely a rudacskának tovább forgatására megkivantatik. Ha a fonalat újra felgomolyitja a rudacskára, tovább folytathatja a gyermek ezt a különös időtöltést.

2. Bodza-puska; keresztül furt üregébe görög-dinnye-héjat tesznek: ez képviseli a töltést; ha a nyél a felső töltést betaszitja, az alsó kiszorul; erre az üregben volt sürű levegő oly csattanó hangot ad, mely némileg hasonlit a lövéshez. 3.) Vizi-puska; ez is bodzából készül, a cső alsó végére lyukas gombot tesznek. 4) Cseresnyemagból készült láncz; nádból puska, duda 5. A mérlegjáték tökből készül (kereskedés). 6. Katonásdi. 7. Lovasdi. Egy-egy nagyobb futamodás után elvezetik a »lovat« a kovácshoz; a ki azután a lónak (vagyis a ló szerepét vivő gyermeknek) egyik lábát felemeli és a lábbeli sarkát meghinti vörös téglaporral; azután kezébe vesz egy nagyobb tégladarabot vagy egy követ s mintegy a szögbeverést majmolva ütogeti a téglaporral behintett szöges czipó-sarkot. Ha a kovács elkészül mindkét sark megpatkolásával — ismét tovább folyik a futtatás.

Őszi játékok. 1. Tücsök dióhéjból vagy béka-tekenőből (folyami kagyló). 2. Szélmalom. 3) Papirsárkány. 4. Papircsoka (itt a fehér csóka nem oly ritka, mint a fehér holló). 5. Összehajtott, sipka alakú, papirból készült durrantó; e papir-játék végét kezünkben tartva magasra felemeljük és a levegőben hirtelen végig huzván, nagyot csattintunk vele. 6. Talpbőrkereskedés. 7. Hinta. 8. Bicsakjáték. 9. Halászat horoggal. 10. Csharigáb (ördögkötél); a gyakorlott kéz a hányszor »leveszi,« annyife alakot tüntet elő evvel a zsinegjátékkal (folyó, ágy, fürész...) 11. Zsindelyből készitett nyil, melynek vesszejét az abroncs kifeszitett spárga-fonala lövi el.

Téli játékok. 1. A madarászat nem egy gyermeknek képezi kedvencz foglalkozását. Hárman már a rét felé tartanak; egyiknek kezében van a lépes bőrtáska a lépvesszőkkel; másik viszi a kalitkát, melyben a hivóka van; a harmadiknak vállán nehezedik a pêtul: e fának minden ága tokkal van ellátta; ezekbe teszik a lépvesszőket. Felállitják a hivókát is. Ez elkezd énekelni: oda csalja a madarakat. Rászállanak a pêtulra. Az elrejtőzött madarászok »pêrnêvile« (megfogódzott) kiáltással odarohannak és a vergődő madarat kalitba teszik. Még az ötvenes években is a kalitkát bogácskoróból (chorváje pun) maga a gyermek készitette. Fognak madarat csapdával, fogóval (kurszá), törrel is. 2. Van gyermek, a ki sokért nem adná oda a leölt disznó holyagát; beleereszt nehány szem törökbuzát, felfujja, beköti száját és megszáritja, 3. A csiga gömbölyű, de nem nagyon vastag fából készül; felső vége lapos, a másik pedig kúp alakú; a csúcsba fejes szeget vernek. A gyermek a csigát zsebre rakja, elővészi nyeles ostorkáját (mely mintegy félméter hosszú spárgából áll).. és megy a jégre. Itt a zsineget a csigára tekervén ezt függélyesen kibocsátja kezéből; erre a csiga forogni kezd, most ő oldalaslag reá üt ostorával: a csiga forogva messze iramodik, ő utána sikonkázik és tovább üti. 4. Havas időben primitiv szerkezetű szánkákat ütnek össze; ez két deszkadarabból áll, melyeket két vagy három rudacs tart össze. E szánka elbir egy kisebb gyermeket, a nagyobbik pedig kötél segitségével huzza azt; néha felvonják egy kisebbszerű dombra: ott rákapaszkodnak s saját súlyánál fogva lebocsátják; de ilyenkor megtörténhetik, hogy mire a domb lábához ér, az apró utas orrá érintkezésbe jő — a hóval. Különben az idevaló gyermekek téli időben nemcsak a sikonkázást szeretik, hanem havazódnak és korcsolyáznak is. 5) Papirból sokféle játékot készitenek a gyermekek; igy szines plajbászszal bemázolt álarczot is.

Azon játékok közül is, melynek nincsenek időszakhoz kötve, megemlitek egy-kettőt: 1. A biróját ék 4 db. papirból áll; ez van irva a papirszeletekre: biró, szegény, hajdú, tolvaj. 2) A közkatonát két darab félgömbölyű fával játszódják; a két domború oldal: biró; két lapos: király; lapos-domború: közkatona. 3) Ha van a gyermeknek egy lyukas gombja és egy darab vékony spárgája: forgát játszik. 4) A forgó négyoldalú fadarab, mely kúpalakú véggel bir. Oldalain e betűk láthatók: T(tégy), V(végy), M(mind), S (semmi). 5. Szappanbuborék. 6) Liliputi. 7) A hol a gyermek (főleg kisebb gyermek) — épitkezés czéljából felhalmazott — fövényt (porondot) talál, nem mulasztja el azt felhasználni oly módon, hogy üregeket, folyosókat, földalatti szobákat alakit a halom alatt; sőt olykor vizet is tölt a csatornákba és még ki is tapasztja ephemer épületének oldalfalait... De ez csak mától holnapig tart; azonban mi állandó ezen a világon?

17.

Zárószó.

Az összegyüjtött anyag mind nem fért be e mű keretébe: kiszorult innen a többek közt nem egy-két érdekes örmény ethnographiai adat is... Aztán még meg kellene emlékeznem az örmény kath. egyházmegyéről, a működvelőkről, kik már annyi jótékony czélt mozdítottak elő: szólanom kellene a fuvózenekarról, dalzene-, korcsolyázó-, tüzoltóegylet működéséről; nem volna szabad megfelejtkeznem az iskolaügyről, a Rudolf-féle két és azon négy ösztöndíjról sem, melyeket két egyetemi polgár, egy gazdászatot tanuló és egy nőtanitóképezdei nővendék számára a bőkezű városi képviselet örök emlékezetre akkor tett, a midőn felséges Királyunk huszonöt éves jubileumát ültük. De ezekről és még sok egyébről az „Armeniá"-ban fogok rendre-rendre szólani.

Munkámmal úgy-is csak azt akartam bebizonyitani, hogy édes hazánk ezen egyik legújabb városa, melynek szép élete csak még hét év mulva fog kétszáz esztendőt számlálni, Magyarország egyik értékes kincse. Ugyanis e hazafias „új" város akárhány testvérét nemcsak útólérte, hanem egyben másban azok közül többet túl is szárnyalt; azért méltán megérdemli a „haladó" díszes jelzőt, melylyel közmondásos tisztaságú, mívelt városunkat illetik azok, kik e barátságos, vendégszerető falak közt bár egyszer megfordultak... És én abban a hítben ringatom magamat, hogy elértem czélomat; mert

sikerült megmutatnom azt, hogy Szamosújvár városára nemcsak érdekkel birnak az igaz, szép és jó eszméi, hanem azon anyagi áldozattól sem riad vissza szükkeblűen, melyet ezen eszmék megvalósitása igényel. Azért városunk, ha csak egy futó pillantást is vet vissza fényes multjára, nemes önérzettel elmondhatja, hogy: „Exegi monumentum aere perennius.“

Szongott Kristóf.

Tartalom.

lap.

Bevezetés és felosztás . . . . . 1.

Első rész. Előzmények.

1. A beköltözés történetéhez . . . . . 2.
2. Római telep városunk határán . . . . . 7.
3. Martinuzzi vára . . . . . 15.

Második rész.

Szamosújvár multja.

1. A város alapitása . . . . . 19.
2. Városunk czimere . . . Nem, csak pecsétje . . . 25.
3. A két Apaffi, a Habsburg-lotharingi házból származott magyar királyok és a szamosújvári örmények . . . 28.
4. Szamosújvár első választott tisztikara. . . . . 31.
5. A timár-társulat (örmény ipar) . . . . . 33.
6. A Salamon-templom . . . . . 43.
7. Az örmény püspökség . . . . . , 45.
8. A piaczi nagy templom (A »Basilika«) . . . . . 51.
9. Isteni gondviselés . . . . . 54.
10. Az örmények megbizhatósága . . . . . 55.
11. A szerzet-alapitó Mechithár levele . . . . . , 55.
12. A mechitharisták . . . . . 57.
13. Vallási társulataink. . . . . 59.
14. Fontos határozványok . . . . . 75.
15. I. A Szt-Ferenczrendi atyák megtelepedése Szamosújvártt 79.
    II. A zárda-templom . . . . . 80.
    III. A szerzet-ház. . . . . , ... 83.
    IV. A zárda és a Szt.-Ferenczrendi templom jóltevői . 84.
16. Királylátás . . . . . 85.
17. Püspöki hivatalos látogatás (Canonica visitatio) . . . 87.
18. Csodás menekülés . . . . . 90.
19. A diploma . . . . . , ... 91.
20. A kereskedő-társaság . . . . . 91.
21. Az örmény küldöttség Bécsben (A Rubens-kép) . . . 98.
22. Örmény nemesi telkelők a napoleoni hadjáratokban . 99.
23. A kolera . . . , ... 99.
24. A király nevenapja . . . . . 100.
25. Estei Ferdinánd főherczeg . . . . . 100.
26. Földrengés . . . . . 101.
27. Régi őrkiáltás . . . . . , ... 101.
28. Ghárámián Ráfael Sándor . . . . . , ... 102.
29. Erdély uniója és az örmények . . . . . 109.
30. Városunk története 1848—49-ben
    I. Nagy idők . . . . . 110.

lap.
II. A szamosújvári csata (1848. nov. 13) . . . . . 121.
31. Árvizek . . . . . 126.
32. A magyar király menyekzője . . . . . 127.
33. Tűzvész . . . . . 127.
A görög kath. püspökség . . . . . 129.
34. Két évtized történetéből . . . . . 130.
35. Szamosújvár országgyűlési képviselői (Novák Márton, Jakabb Bogdán, Korbuly Bogdán, Simay Gergely, Gajzágó Salamon, Lászlóffy Antal, Lukács Béla, Gajzágó Ferencz, dr. Molnár Antal) . . . . . 133.
36. Gábrus Zakhariás . . . . . 148.
37. Lukácsi Kristóf . . . . . 156.
38. Dr. Esztegár Vártán érsek látogatása . . . . . 163.
39. Czetz Gergely . . . . . 172.
40. Nemzeti ünnep . . . . . 173.
41. Kapatán Márton . . . . . 181.
42. A szamosújvári gyógyfürdő . . . . . 184.
43. Időjárás és termés . . . . . 187.
44. Adatok városunk történetéhez . . . . . 196.
Harmadik rész.
Szamosújvár jelene.
1. Városunk helyrajza . . . . . 207.
2. Városunk díszpolgára . . . . . 224.
3. Házasság . . . . . 228.
4. Helyi szokás . . . . . 234.
5. Élelmi és lakbérleti viszonyok . . . . . 234.
6. Karácsonyi népszokás . . . . . 235.
7. Nagypénteki szent-sírlátogatás . . . . . 236.
8. Húsvéti szentelmények . . . . . 236.
9. Urnapi körmenet . . . . . 237.
10. Népkertünk . . . . . 238.
11. Örmény egyházi énekeskönyv . . . . . 240.
12. Közmondások . . . . . 241.
13. Hazai örmény népdalok . . . . . 248.
I. Kereskedők dala . . . . . 248.
II. Dal a világ politikájáról . . . . . 252.
III. Dal a városról . . . . . 255.
IV. Dal a dáláuziról . . . . . 256.
14. Hazai örmény népmesék . . . . . 257.
I. Govê 259,
A tehén . . . . . 260.
II. Májrê, vêrtin jév usápê . . . . . 261.
Az anya, fia és a sárkány . . . . . 263.
15. Humor . . . . . 264.
16. Játékok . . . . . 266.
17. Zárószó . . . . . 273.

A képek jegyzéke.

lap.

Ararát . . . . . 74.
Ábrahám Antal . . . . 222.
Ábrahám Zachar . . . . 222.
Álexa Ferencz . . . . 235.
Ámirás Vetti . . . . 233.
Árbá . . . . . 237.
Árvaintézet kápolnája . . 132.
Balla Terka . . . . . 235.
Bányai Blanka . . . . 228.
Dr. Bányai Kristóf . . 222.
Bárány Lukács . . 225, 235.
Bárány Margit . . . . 229.
Begidsán Tivadar. . . . 222.
Cheul Dániel . . . . 243.
Csákány Adeodát. . 205, 225.
Gróf Csáky Albin . . . 224.
Czetz Gergely . . . . 172.
Czetz János tábornok . . 200,
Deák-hármasok (Deák Simon, özv Papp H., özv, Dsehezné) . . . . . 86.
Duha Bálint . . . . . 242.
Duha János . . . . . 222.
Ifj. Duha Kristóf . . . . 222.
ERZSÉBET m. királyné . 127.
Esztegár Antal . . . . 235.
Esztegár Gergely . . . 235.
Dr. Esztegár Vártán . . 164.
Fáraó József . . . . . 222.
I. FERENCZ JÓZSEF m. kir. 127.
Gajzágó Ferencz . . . 134.
Gajzágó Salamon . 134, 179.
Gábrus Zakhar . . . . 149.
Gopcsa Joachim . . . 222.
Hangjegyek 248, 252, 255, 256.
Hájg . . . . . 106.
Jakabb Bogdán . . . . 134.
Kapatán Márton . . . 182.
Kopár Kristóf . . . . 222.
Korbuly Bogdán . . . 134.
Kovrig Simon . . . . 222.
Gróf Kuun Géza . . . 178.
Lászlóffy Antal . . . . 134.
Lengyelné Donovák Rebeka 219.

lap.

VI. Leo király . . . . 105.
XIII. LEO pápa . . . . 203.
Lukács Béla . . . . . 134.
Lukácsi Kristóf . . . . 157.
Mály tábornok 206
Dr. Mártonfi Lajos . . 225.
Mihályfi Imre . . . . 222.
Minerva (Athenae) . . . 13.
Dr. Molnár Antal . 134. 174.
Dr Molnárné Simay Klementin és fia . . . . . 211.
Novák Antal . . . . . 225.
Novák Gerő . . . . . 225.
Novák Márton . . . . 134.
Osztián Berta . . . . . 235.
Osztián Ilona . . . . . 230.
Osztián Kristóf . . . . 222.
Örmény kath. gymnasium . 131.
Pappné Kerekes Emilia . 215.
Páll Bogdán . . . . . 225.
Perndl Ignácz . . . . . 192.
Piaczi nagy templom . . 52.
Placsintár Dávid . . . . 222.
Retezárné Szongott Margit 218.
Régi tanácsház . . . . 223.
Római lelet (ABC... tábla). 12.
Rubens-kép. . . . . 98.
Salamon-templom . . . . 44.
Sáhin Kata . . . . . 235.
Dr. Schnell Károly. . . . 222.
Seminárium . . . . . 245.
Sétatéri fenyves. . . . . 268.
Sétatéri köröndd. . . . . 269.
Sétatéri tó . . . . . 230.
Sétatéri vashíd . . . . 270.
Simay Gergely . . 118, 134.
Szabados Ferencz . . . . 222.
Sz.-Újvár a déli oldalról nézve 21.
Sz.-Újvár a kel. oldalról nézve 208.
Sz.-Újvári (kérői) gyógyfürdő 185.
Szt.-Ferenczrendi zárda-templ. 81.
Szongott Kristóf . . 225. 274.
Szongott Vilibáld . . . . 222.
Tarisnyás István . . . . 244.

	lap.		lap.
Gróf Teleki Sándor . . .	124.	Világositó Szt.-Gergely . .	71.
Tódorfi Lukács	222.	Világositó Szt-Gergely oltk.	53.
Turcsa Lukács	222.	Voith Gergely	235.
Dr. Turcsáné Placsintár Gizela	210	Voith Márton	222.
Vasúti indóház	268.	Voith Miklós	222.
Városunk czimere . . .	25.	Zachariás Róza	232.
Városunk tisztlkara . , .	222.	Dr. Zakariásné Gajzágó Gizela	214.
Verzár Manó	222.	Zászlóffy Gábor.	222.
Dr. Verzereskul Oxendius .	46.	Zeffer Lukács	235.

Nem!

Száz év hiány

Szongott Kristóf négy kötetes Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája 1700–1900. művének harmadik kötetét tartja kezében a Tisztelt Olvasó reprint kiadásban. Ezzel a négykötetes mű teljes egészében kiadásra került.

Bevezetőként – 1995-ben – Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok genealógiája c. munkáját jelentette meg a hazai örménység, azzal a nem titkolt céllal, hogy felkeltse az olvasó érdeklődését származása, családi kapcsolódásai, örmény gyökerei kutatása iránt.

1996-ban a Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája 1700–1900. sorozat negyedik kötete jelent meg: A magyarországi örmények ethnographiája,

1997-ben a Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája 1700–1900. I. kötete (Általános rész),

míg 1998-ban a Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája 1700–1900. II. kötet (Önálló részletek).

Szongott Kristófnak a magyarországi örmények – s ezen belül Szamosújvár – történetét, kultúráját, hagyományait feldolgozó, bemutató művei a magyarrá vált örménység származástudata erősítésének fontos eszköze volt már a század elején is. Méginkább az ma, a XX. század végén. Rádöbbenti az olvasót, s különösen az örmény származásúakat, hogy mennyire fontos ismerni múltunkat, ennek ismeretében és tanulságaival, hagyományaink ápolásával megélni jelenünket, tudatosan építeni jövőnket.

„Itt a holtak élnek s a némák beszélnek" mottónak megfelelően Szongott Kristóf 1700–1900-ig valóban feltár mindent, amit tudni lehet és kell – elsősorban a hazai örménységnek – az örmény történelemről és kultúráról, a magyarhoni örmény történelemről és kultúráról, az örmény hagyományokról, az örmény-katolikus egyházról, Szamosújvár, az örmény metropolis kiemelt szerepéről, életéről.

Szongott Kristóf művei reprint kiadásának csak egyik célja volt ezen hallatlan nagy ismeretanyag közkinccsé tétele.
A másik célja: megszólítani azokat, akik tehetséget és késztetést éreznek magukban az erdélyi s a Magyarországra átszármazott örménység XX. századi életét megelevenítő mű(vek) megírására. Mert a XX. században ugyancsak igen jelentős volt a magyar–örménység társadalomban betöltött szerepe, kiemelkedő személyiségeket adva az államvezetésben, a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, tudományos életben, művészetekben.
Igaz, Szongott Kristóf polihisztor volt, aki egymaga képes volt megbírkózni e hallatlan adatmennyiséggel és rendszerbe foglalni azokat. Igaz, hogy a XX. század nem kedvezett a magyar történelemnek és így a magyar nemzet részét képező magyarhoni örménységnek sem. De lehet és kell, akár tematikusan külön-külön is, feldolgozni 1900-tól a folytatást!

Ha csak annyit értünk el e művek reprint kiadásával, hogy elgondolkodtassuk az olvasót: örmény gyökerei vállalása, őseitől örökölt kultúrája, a hagyományok, az örmény-katolikus egyházhoz való tartozása továbbélése, a magyar haza iránti szeretet vállalása mily fontos egy egészséges jövőkép kialakításához, hogy büszke merjen lenni múltjára, akkor már elértük célunkat. S reménykedhetünk a hiányzó XX. század megjelenítésében is.

Gondoljunk már előre, mit fognak 100 év múlva reprint kiadásban megjelentetni az örmény származásukra még akkor is büszke leszármazottaink.

Dr. Issekutz Sarolta

Budapest, 1999. szeptember

Az eddig reprint kiadásban megjelent Szongott Kristóf művek:
1995. A magyarhoni örmény családok Genealógiája,
1996. A magyarországi örmények Ethnográphiája,
1997. Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája I. kötet,
1998. Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája II. kötet.

a Kötet
a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása
és a XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat
anyagi támogatásával készült
a Folpress Kft. gondozásában

1999.

a megjelent 500 példányból 100 db számozva készült.

Ez a számú példány

Köszönet a Szongoth családnak, hogy a tulajdonukban
lévő könyvritkaságot az újbóli kiadásra átengedték.